

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL „BUCOVINA”
RĂDAUȚI

FILIMON RUSU

AMINTIRI

Oameni și locuri din Tara Fagilor

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://institutulbucovina.ro>

Ștefan I.

AMINTIRI. OAMENI ȘI LOCURI DIN ȚARA FAGILOR

ERINNERUNGEN. MENSCHEN UND ORTE AUS BUCHENLAND

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI**

FILIMON RUSU

AMINTIRI
Oameni și locuri din Țara Fagilor

Cuvânt-înainte de D. VATAMANIUC
Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii,
tabel cronologic de VASILE I. SCHIPOR
Indice de nume de RODICA IAȚENCU

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București. 2009

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5
050711, București, România.
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www. ear.ro

Referenți: Dimitrie VATAMANIUC, membru de onoare al Academiei Române
Rodica IAȚENCU

Volumul *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor* apare la împlinirea a 100 de ani de la înființarea Reuniunii învățătorilor români din districtul Rădăuți (1 martie 1908), al cărei președinte a fost o vreme și învățătorul Filimon Rusu.

Coperta I: Rădăuți, Primăria, fotografie de epocă
Coperta IV: Învățătorul bucovinean Filimon Rusu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RUSU, FILIMON

Amintiri, oameni și locuri din Țara Fagilor / Filimon Rusu ; cuv. înainte: D. Vatamaniuc... ; ed. îngrijită, studiu introd., note și comentarii, tab. cronologic: Vasile I. Schipor ; indice de nume: Rodica Iațencu. - București : Editura Academiei Române, 2009
ISBN 978-973-27-1746-2

I. Vatamaniuc, Dimitrie (pref.)
II. Schipor, Vasile (ed. șt. ; pref. ; tab. cronologic)
III. Iațencu, Rodica

821.135.1-34
94(498 Țara Fagilor)(0:82-94)

Tehnoredactare computerizată: Cătălina RADU
Culegere computerizată: Rodica IAȚENCU, Vasile I. SCHIPOR
Facsimilare: Oana CAZACU, Tudor-Sebastian SCHIPOR
Revizie științifică: Vasile I. SCHIPOR
Redactare: Vasile I. SCHIPOR, Alis ALEXĂ
Coperta: Nicoleta ZORZON

Bun de tipar: 02.11.2009. Format: 16 / 70 × 100.
Coli de tipar: 18,75

C.Z. pentru biblioteci mari: 859-94
908.5(498.311)
9(498.6)(082.1)

C.Z. pentru biblioteci mici: 859
9

SUMAR

Cuvânt-înainte	7
Filimon Rusu (1882–1957), istoric, memorialist, culegător de folclor și publicist	9
Notă asupra ediției	31
Scurte note privitoare la lucrare	33
Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor	35
Anexe	143
Anexa A. I. Folclor și jocuri de-ale copiilor	145
1) Strigături și cântece	147
2) Jocuri și năzdrăvăanii copilărești	157
Anexa A. II. Două conferințe	177
1) Simion Florea Marian	179
2) George Tofan	192
Anexa B. I. Materiale privind <i>Amintirile</i>	203
1) Trei scrisori și o semnalare	205
2) Prefață	209
3) Problema <i>Amintirilor</i> . Addenda	219
Anexa B. II. Materiale – parte integrantă din lucrare	223
Bibliografie selectivă	225
Districtul / județul bucovinean Rădăuți. O cronologie de istorie a culturii.	229
Indice de nume	251
<i>Filimon Rusu și Bucovina în care a trăit</i> . Album	261
Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii	297

CUVÂNT-ÎNAINTE

Cea mai importantă lucrare a învățătorului bucovinean Filimon Rusu (1882–1957), *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, aparține vârstei senectuții, fiind elaborată în ultimii ani de viață (1955–1957). Geneza acestui veritabil *Bildungsroman* o găsim în perioada 1927–1933, când autorul caută modalitatea de valorificare a notițelor sale zilnice, le ordonează și apoi publică în „Moldova literară” (1929–1931) câteva schițe și povestiri, intitulate generic *Amintiri*, sub pseudonimul F. Robescu.

În prima parte a *Amintirilor* sale, „pătruns de plăcerea povestirii liniare” și a fluxurilor memoriei, Filimon Rusu înfățișează, obiectiv și cu naturalețe, fapte din viața unui om obișnuit, uneori detașându-se de biografie, prin ironie și autoironie. Acest povestitor bucovinean, pe nedrept ignorat, are conștiința actului în sine al povestirii cu finalitate estetică și funcție morală. Pentru perioada de dinainte de 1918, reconstruită memorialistic, Filimon Rusu etalează o memorie prodigioasă și surprinde magistral, la fel ca Lucian Blaga ori Vasile Posteuca, „momentul conștientizării de sine”, „punctul de plecare al procesului rememorativ”. Remarcabilă este aici capacitatea transpunerii autorului-personaj în vârstă, introducerea în timpul nealterat al amintirii. Între timpul narațiunii și timpul întâmplării există o identitate perfectă. Memoria preponderent vizuală, economia și expresivitatea dialogurilor, umorul ce exploatează inteligent „instrumentarul ironiei”, talentul de portretist, care izbutește din câteva tușe să contureze temperamente și tipologii umane, oralitatea (izvorând din utilizarea judicioasă a cuvintelor, sintagmelor populare și expresiilor plastice) fac deliciul lecturii în numeroase pagini. Filimon Rusu are, indiscutabil, în prima parte a *Amintirilor*, vocația unui povestitor cultivat, care stăpânește pe deplin procedeul depănării amintirii după principiul discontinuității fluxului memoriei. Introducerea digresiunilor cu caracter istoric evidențiază adeseori o conștiință de „narator omniscient” care nu pierde din vedere nici unul din detaliile capabile să restaureze adecvat spiritul vremii, într-o „operă de maturitate a unei conștiințe senine”. Pline de pitoresc și savoare, amintind de marii povestitori moldoveni, sunt câteva din povestirile introduse în fluxul memorialistic: istorisirea cu dragostea românilor din Tereblecea pentru gospodăria prosperă și creșterea cailor, moartea prințului moștenitor Rudolf, pățania cu gologanul găsit pe drum și bătaia primită la școală de la învățătorul Emilian Antonovici, povestea Marandei, văduva săracă din Siret, pelerinajul la moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, ștrengăriile elevilor

aflați în gazdă la Suceava, depunerea jurământului de credință față de împărat, inspecțiile școlare ale vremii, la Cajvana și Sinăuți.

În partea a doua a *Amintirilor*, autorul operează cu un alt „unghi de vedere”. Exceptând povestirea amănunțită despre construirea Casei Învățătorilor din Rădăuți, puține mai amintesc de marile disponibilități ale povestitorului din prima parte. Partea aceasta este, preponderent, o contribuție documentară și o analiză istorică și sociologică, autorul devenind un cronicar obiectiv al timpului său, interesat de toate aspectele vieții sociale.

Având în vedere toate acestea și, totodată, actul reparator săvârșit față de învățătorul bucovinean, tatăl academicianului Dragoș Rusu (1910–1994) și opera sa, susținem proiectul de tipărire a cărții, promovat cu consecvență în ultimii ani de cercetătorul Vasile I. Schipor.

D. Vatamaniuc,
membru de onoare al Academiei Române

FILIMON RUSU (1882–1957), ISTORIC, MEMORIALIST, CULEGĂTOR DE FOLCLOR ȘI PUBLICIST*

Motto: „Rosmarin mândru crengos. / M-o făcut mama frumos / Nemților de bun folos. // Când i-am fost mamei mai dulce. / M-o jurat neamțu pe cruce: / Când i-am fost mamei mai drag, / M-o jurat neamțu la steag. / Și când am lîișit din sat. / Mulți în răs că m-o luat. / Alții m-o grăit că-s bat. / Alții-o zis că-s supărat. / Of! nu mă mai supărați. / Că voi sunteți vinovați. / Tot de rău m-ați sfătuit. / De părinți m-ați despărțit / Ca și cerul de pământ. / Da lua-mi-oi ziua bună / De la stele, de la lună. / De la neamuri împreună. / De la frunza cea de fag. / De la tătuțul cel drag. / De la frunza cea de fragă. / De la mămuța cea dragă. / De la strat cu lămâiță. / De la mândra copiliță. / Înapoi când oi veni. / De bătrân negru ce-oi fi, / Nimăruî n-oi trebui”¹.

În Bucovina ultimelor decenii, Filimon Rusu este menționat în câteva lucrări biobibliografice elaborate la Suceava². Cu toate acestea, destinul acestui vrednic animator cultural din această parte a țării rămâne încă acoperit de o nedreaptă uitare. La aniversarea a 125 de ani de la nașterea sa, proiectul nostru își dorește să ducă la bun sfârșit actul de recuperare a acestui „spirit polivalent, desprins din esența stării de spirit a vremii”³ în care a trăit și creat, act de recuperare început în anii '80 de Dragoș Rusu (1910–1994), membru de onoare al Academiei Române⁴, și abandonat ulterior.

* Comunicare susținută în cadrul celei de a XIII-a Sesiuni anuale de referate și comunicări științifice la Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române – Filiala Iași, cu tema „Bucovina la intersecția civilizațiilor. 230 de ani de la încorporarea nord-vestului Moldovei în Imperiul Austriac”, Rădăuți, 12–13 octombrie 2005, publicată în „Analele Bucovinei”, București, anul XIII, nr. 1 (27) [ianuarie–iunie] 2006, p. 15–36.

¹ *Poezie populară din Bucovina*, în „Dochia”, București, anul II, 1897.

² [Eugen Dimitriu, Petru Froicu, Ioan Pinzar], *Știința în Bucovina*, vol. III, Suceava, Biblioteca Județeană, 1984, p. 267–268; Emil Satco, Ioan Pinzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1993, p. 197; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps Edit–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 331–332.

³ Vezi și Filip Țopa, *Povestea Bucovinei*, III, București, 1984, p. 97–105, manuscris.

⁴ Dragoș Rusu vede lumina zilei la 8 decembrie 1910, în localitatea Cajvana, astăzi în județul Suceava. Este al doilea copil și singurul băiat din familia învățătorului Filimon Rusu și al Lucreției, născută Neamțu. Surorile sale sunt Viorica, născută în 1908, căsătorită Patraș, Octavia, născută în 1918, căsătorită Shurlan, Virginia, născută în 1921, căsătorită Rădulescu și Felicia, născută în 1923, căsătorită Dumitriu. Face studii liceale la Siret (1920–1928) și universitare la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți (1928–1932). În perioada 1934–1942 urmează cursuri de doctorat la Facultatea de Drept a Universității din Bordeaux. În 1942 își susține aici teza de doctorat *Les décrets-lois dans le régime constitutionnel de 1875*. În 1943 revine în țară și este angajat de Guvernământul Civil al Transnistriei. După desființarea acestuia, este numit referent titular la Subsecretariatul de Stat

Filimon Rusu se naște la 25 decembrie⁵ 1882 în Tereblecea, „un sat mare și frumos din apropierea orașului Siret”, întemeiat, potrivit tradiției („după spusele unor bătrâni”) înainte de Roman I⁶, proprietate a Mănăstirii Putna. Părinții săi sunt „agricultori, gospodari buni”⁷: Toader Rusu (1844–1922), descendent la a patra generație al unui plugar, Ion Rusu, originar din Rebra Mare și stabilit în 1763 în Tereblecea⁸. Mama sa, Ecaterina, este fiica lui Vasile Gabor din Tereblecea.

al Naționalităților de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri (1946–1948). În 1948 devine profesor la Universitatea din Cluj, unde i se încredințează cursul de teoria generală a statului și dreptului. Profesor la Școala Juridică, unde predă cursul de drept constituțional (1948). Șef al Sectorului de teoria statului și dreptului în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, al cărui membru de onoare devine în 1991. În 1975 este numit profesor asociat la facultățile de drept ale universităților din Paris și Bordeaux. Desfășoară o bogată activitate științifică, concretizată în cele peste 100 de lucrări, studii și articole, în care tratează teme de drept internațional și administrativ, istoria gândirii juridice românești, jurisprudențe comentate, de legislație cu caracter juridic, parlamentar: *La Constitution roumaine du 27 février* (1938); *Principes et innovations* (1938); *Les décrets-lois dans le régime constitutionnel de 1875* (1942) ș.a. Dragoș Rusu este autorul unor lucrări în domeniul bibliografiei: *Bibliographie juridique roumaine* (2 volume, 1948 și 1973); *Bibliografia românească de drept internațional și istoria relațiilor internaționale. 1 ianuarie 1965–30 iunie 1966* (1966). Coautor, împreună cu Constantin Botezat (coordonator), al lucrării *Liceul de Stat Siret. Pagini documentare*, vol. I–IV, Siret, 1987, manuscris dactilografiat, depus la diverse biblioteci din Bucovina. Este membru fondator al Societății Studențești „Tinerimea Universitară” (1935), membru al Colegiului Avocaților, al Asociației Juriștilor Democrați din România, al Societății de Legislație Comparată din Paris, al Comitetului executiv al culegerii „Corpus Constitutionnelle”, membru de onoare al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, reactivată în 1990. Pentru meritele sale, este distins cu Medalia de Aur a Primăriei și Consiliului Municipal al orașului Bordeaux (1979). Juristul bucovinean de prestigiu Dragoș Rusu devine membru de onoare al Academiei Române în ședința din 12 noiembrie 1993. Se stinge din viață la 6 decembrie 1994 în București. Vezi Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866–2003. Dicționar*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, cu un *Cuvânt înainte* de academician Eugen Simion, Președintele Academiei Române, București, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, 2003, p. 736; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbiera”, 2004, p. 330.

⁵ Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, p. 9. Despre data nașterii și rostul lui în viață, autorul mărturisește aici: „Eu sunt născut în anul 1882 [...], luna decembrie, ziua 25, adică în noaptea spre Crăciun. Zi mare, nu-i așa? Dar eu n-am fost nici mare de statură și nici mare în fapte, ci am urmat așa, o cale mijlocie, după puterile mele. Gândesc, însă, fără fală și fără remușcări de cuget, că dacă fiecare om, acolo unde se găsește, ar face atâta cât am făcut eu în viață, poporul nostru ar înainta mult, atât pe teren cultural cât și material”.

⁶ Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, p. 1.

⁷ *Ibidem*, p. 7.

⁸ Ion I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului”, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă al Universității din Cernăuți, anul II–III, 1925–1926, Cernăuți, 1927. Familia Rusu este menționată în *Consignațiunea emigranților transilvăneni care s-au așezat în districtul bucovinean*, p. 522–523, evidență întocmită la 3 noiembrie 1778, din ordinul generalului Enzenberg. Aici se menționează că fostul plugar Ion Rusu a părăsit Ardealul cu 15 ani în urmă, cu două suflete, plecând din comuna Rebra Mare cu situația de „supus” și s-a stabilit în Tereblecea, primind în proprietate individuală trei fâlcii de pământ arabil și 15 de fânețe. Sub titlul *Refugiați transilvăneni în Bucovina*, aceste evidențe, numite și *Consignațiuni* sau *Consignațiunile lui Enzenberg*, sunt republicate în periodicul sucevean „Lumea carpatică”, volumul I, fascicola 1, 2002, p. 41–56. Emigranții așezați în Tereblecea sunt prezentați la p. 53–54.

originar și el din Ardeal, ca și alți consăteni (Nimigean, Crețu, Dornean), cum afirmă autorul⁹. Filimon este al treilea dintre cei cinci copii ai acestor agricultori harnici, „trăind în deplină armonie”. Ceilalți copii sunt, în ordinea nașterii lor, Vasile, Matrona, Dumitru și Maria. În universul acestei „familii onorabile” care își crește copiii „în rânduiești gospodărești și înțelepte”¹⁰ și al satului tradițional, întemeiat pe „mare rânduială și cinste”, Filimon Rusu își petrece copilăria. Clasele primare le urmează în perioada 1889–1894, sub îndrumarea învățătorului superior Constantin Botezat, la școala deschisă în Tereblecea, în anul 1812, ca școală particulară, de către preotul Filip Dubău și recunoscută ca școală romano-catolică în 1816, unde predă „un învățător bun, harnic și deștept”. Vasile Țintilă, întemeietorul calendaristicii din Bucovina¹¹. Își continuă studiile la Liceul din Suceava (1894–1898), având „profesori remarcabili”, „aproape toți autori de cărți didactice, fiecare în domeniul său”¹²: Animpodist Dașchievici (1853–1916)¹³, Eusebie Popovici (1863–1937)¹⁴, Gherasim Buliga (1849–1918)¹⁵, Vasile Bumbac (1837–1918)¹⁶, Simion Florea Marian (1847–1907)¹⁷, Lazăr Vicol (1859–?)¹⁸, Ieronim Munteanu, Severin Procopovici (1856–1933)¹⁹, Vasile Tarnavski (1859–1945)²⁰, Arsenie Comoroșan, Samuil Isopescu (1842–1914)²¹, Ion cav. de Cuparencu, Constantin Cosovici (1855–1926)²², Constantin Procopovici (1853–1936)²³, Dimitrie-Arcadie Isopescu. Pe unii dintre aceștia îi va evoca „în tușe expresive”²⁴, în 1946, într-o conferință²⁵ consacrată personalității lui George Tofan (1880–1920). În *Amintirile* sale, tuturor le va păstra „o pioasă amintire”: „Aproape toți erau autori de cărți didactice, fiecare în domeniul său. Prin acest fel de activitate extrașcolară, au contribuit și științific, mai ales în acel timp, când școlile românești din Bucovina – mă gândesc la cele medii – abia începeau să fie tolerate

⁹ Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 1. În *Consignațiunile lui Enzenberg* (27 ianuarie 1778 și 15 decembrie 1778) nu figurează nici un emigrant cu numele Gabor, Dornean, care să se fi stabilit în Tereblecea ori în altă localitate din Bucovina. Un Ion Crețu, plugar din Sf. Gheorghe, se stabilește aici în 1771, împreună cu alte două persoane. În dreptul său apare mențiunea: „Reg 2 Rom”, și nu cea de „supus” ori „iobag”, ca în alte cazuri (vezi *Consignațiunea* din 17 ianuarie 1778).

¹⁰ Filimon Rusu, *op. cit.*, p. 8–9.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

¹² *Ibidem*, p. 47.

¹³ Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, p. 312.

¹⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 247.

¹⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 166–167.

¹⁶ *Ibidem*, p. 167–168.

¹⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 26–27.

¹⁸ *Ibidem*, p. 573.

¹⁹ *Ibidem*, p. 273–274.

²⁰ *Ibidem*, p. 481–482.

²¹ *Ibidem*, vol. I, p. 554–555.

²² *Ibidem*, p. 270.

²³ *Ibidem*, vol. II, p. 272–273.

²⁴ Filimon Rusu, *op. cit.*, p. 2.

²⁵ *Ibidem*, p. 2–3, 206.

de stăpânire. [...] Să le păstrăm o pioasă amintire, ca unora care au fost buni îndrumători și povătuitori ai multor generații”²⁶.

În toamna anului 1898, „în împrejurări oarecum turburi”²⁷, dar, în realitate, influențate de resurecția mișcărilor naționale din Bucovina, Filimon Rusu părăsește Liceul din Suceava. Explicația o găsim în manuscrisul *Amintirilor*: „Cam de la anul 1898 începuse a sufla prin Suceava un duh mai pronunțat al naționalismului. Pe lângă brăielele tricolore ale elevilor îmbrăcați în portul românesc, mai purtau toți elevii și câte o cordică mică, tricoloră, la pălărie. Dar nu numai elevii români, ci toți, indiferent de naționalitate. Obiceiul acesta al purtării tricolorului s-a răspândit și între particulari... Apoi fetele și flăcăii când veneau la târg, joia sau duminica, de prin satele din apropiere, toți erau împodobiți cu tricolor. Aceasta se vede că stăpânirii i-a fost cam bătător la ochi și cine alții puteau fi atacați din acest motiv, decât profesorii liceului? Mai ales unii dintre ei, cum era Simion Florea Marian sau Euseb[ie] Popovici, bine cunoscuți stăpânirii ca *români înflăcărați* și care fiind notați în condicile acesteia cu observația «Heiss. Rumäne», trăgeau deseori ponosul pe nedrept. Știm aceasta, că Marian în ora lui, pe lângă lecție ne mai da și povața să nu ne arătăm români pe pânțele (aluzi[e] la brăul tricolor), iar Popovici mergea și mai departe și lăcrămând ne apostrofa: «Voi învățați lecțiile, nu vă împodobiți trupul!» Obiceiul purtării tricolorului a avut apoi repercusiuni și mai adânci. În urma acestui fapt, odată cu încheierea anului școlar, elevii recalcitrânți au fost eliminați, alții amenințați cu eliminarea, iar unii și-au anunțat ieșirea de bună voie din liceu, pe motiv că doresc să urmeze alte școli. Astfel au părăsit liceul vreo 30 de elevi, între care și eu și Ion Țigără, înscriindu-ne în toamnă la alte școli; cea mai mare parte dintre ei, la Școala Normală din Cernăuți”²⁸.

Așadar, din toamna anului 1898 și până în 1901, Filimon Rusu studiază la Școala Normală din Cernăuți, avându-i ca profesori pe Leonida Bodnărescu (1872–1945)²⁹, Eugen Botezat (1871–1964)³⁰, Calistrat Coca (1853–1918)³¹, Dimitrie Isopescu (1839–1901)³², Raimund Friedrich Kaendl (1866–1930)³³, Ilie Luția (1845–1910)³⁴.

²⁶ *Ibidem*, p. 47–48.

²⁷ Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 225.

²⁸ Filimon Rusu, *op. cit.*, p. 46–47. Pentru istoricul și analiza problemei, vezi Teodor Balan, *Conflictul pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898–1904*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți–București, anul X, nr. 3–4 (35–36), 2002, p. 121–153; Marian Olaru, *Lucrarea lui Teodor Balan „Conflictul pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei”*, *ibidem*, anul X, nr. 3–4 (35–36), 2002, p. 119–120; Marian Olaru, *Identitate și simbolistică națională în Bucovina. Lupta pentru Tricolor*, în volumul *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, cu un Cuvânt înainte de acad. Gheorghe Platon, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2002, p. 123–146.

²⁹ Emil Satco, *op. cit.*, vol. I, p. 129–130.

³⁰ *Ibidem*, p. 142–143.

³¹ *Ibidem*, p. 244–245.

³² *Ibidem*, p. 552–553.

³³ *Ibidem*, p. 569.

³⁴ *Ibidem*, p. 650–651.

În 1901, Filimon Rusu devine învățător. Timp de 18 ani, funcționează la Cajvana, districtul Gura Humorului, „sat mare”³⁵, cu „oameni foarte de treabă, foarte omenoși și buni gospodari”, al căror cusur de căpetenie era conservatorismul extrem: „Satul Cajvana e un sat mare, care, în acea vreme, 1902, avea aproape 3 000 de locuitori. Copii de școală erau aproape 500, iar școala s-a făcut în 1899. Curios! Un sat așa de mare, să deschidă școală așa de târziu! Nu știu cine avea interes să lase satul fără școală; știu însă că în sat mergea vorba: «Nu ne mai trebuie încă un păduche în cojoc!» Bănuiam că cel dintâi păduche era slujitorul bisericii, căci alte instituții în acel timp nu erau în sat. Pe nedrept, însă, li se atribuia zicala de mai sus, căci oamenii erau foarte de treabă, foarte omenoși și buni gospodari. Ce e drept, aveau și cusururi. Erau conservativi până la extrem, cunoscuți prin împrejurimi că nu știau a face deosebire între ce-i al lor și ce-i străin, dar nici nu se divulgau unul pe altul, fiind în aceasta împinși la păcat”³⁶. Aici tânărul învățător, înzestrat cu predispoziția de a învăța de la alții³⁷, este preocupat să înțeleagă „factorii [care] țineau în loc cursul vremii” într-un „sat înapoiat și lipsit de lumină”, care îi oferă „câmp vast de lucru”³⁸. Despre activitatea sa școlară din

³⁵ Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 51. Potrivit autorului, satul avea în 1902 aproape 3 000 de locuitori, majoritatea români, cu puțini locuitori din „neamuri străine”: „un neamț țierar și șase familii de evrei, care aveau și patru crășme, dintre care una a Fondului Bisericesc, arendată unui evreu, a ars odată împreună cu biserica, precum și o prăvălie cu mărunțișuri; un evreu era negustor de vite”.

³⁶ *Ibidem*, p. 50–51.

³⁷ *Ibidem*, p. 51–52. Amintirile autorului despre oamenii începutului său de apostolat trebuie reținute: „După două zile, am plecat la Gura Humorului să depun jurământul. Inspectorul, Isidor Dolinschi, un om cu foarte mult tact și prevenitor, după ce mi-a primit jurământul, m-a invitat la el la masă. Era a doua oară când îl văzusem. Nu știu prin ce îi voi fi impus de a făcut acest gest față de mine. M-a oprit până la ora 5 când aveam tren, dându-mi o carte să citesc. Înainte de plecare, mă întreabă: «Ai bani?» «Am, zic eu». El însă îmi dă două coroane și-mi zise: «Îți mai dau două coroane să ai la vreme de nevoie. Când vei primi leafa, mi le vei da înapoi». Am învățat de la el două lucruri necesare în viața de toate zilele: să fii cruțător și să citești în timpul liber. Iar cele două coroane erau, pentru un om sărac, hrana pe cel puțin zece zile”. Inspectorul Isidor Dolinschi, „un excelent pedagog și un adevărat părinte al subalternilor săi”, este încă un nume, uitat pe nedrept, din istoria învățământului românesc din Bucovina. Potrivit aprecierii lui Filimon Rusu, „el a înzestrat bibliotecile școlilor primare cu cărți pedagogice și în special cu cele 12 volume din *Istoria românilor* a lui A. D. Xenopol”, vezi *Amintiri*, p. 130. Pentru referințe mai vechi, vezi G. Toľan, *Învățământul primar și roadele lui*, în „Viața românească”, Iași, anul II, nr. 11, 1907, p. 282; I. V. Goraș, *Învățământul românesc în ținutul Sucevei, 1775–1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 117: „Districtul Humor stă în fruntea districtelor din punctul de vedere al densității școlilor, aceasta datorându-se și activității deosebite a inspectorului școlar român Isidor Dolinski”.

³⁸ *Ibidem*, p. 52. Despre dificultățile apostolatului din Cajvana, Filimon Rusu notează în *Amintiri*: „Frecvența școlară era sub orice critică, deoarece dintr-o clasă de 50–60 [de] copii, până la 20 nu se prezentau deloc, iar cei ce frecventau, totuși, cursurile o făceau foarte neregulat. Cum pedepsele bănești sau, în lipsa acestora, închisoarea erau mijloace de constrângere, ura asupra școlii și învățătorilor era de nedescris. De aceea trebuia să fii precaut, ca nu cumva să întârzi și să te apuce noaptea prin sat” (p. 52–53). Vezi și Constantin Ungureanu, *Știința de carte în Bucovina la începutul secolului al XX-lea*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți–București, anul XII, nr. 2 (46), 2005, p. 44–64. Potrivit autorului, în anul 1900, în districtul Gura Humorului ponderea neștiutorilor de carte era de 69,7%, aproape de cea înregistrată în întreaga Bucovină (70,3%). Interesante sunt datele privind

acești ani Filimon Rusu notează în *Amintiri*: „Se arătau și talente, mai ales la matematică și istorie, dar talente pierdute, căci atunci când le vorbeam părinților de aplicația fiilor lor, ei răspundeau prompt că din țăran n-a văzut nimeni să iasă ceva bun”³⁹. Cu răbdare și argumente pline de o înțelepciune practică, învățătorul Filimon Rusu le „schimbă părerea oamenilor” despre școală (frecvență, disciplină, igienă, învățatură, progres școlar), care devine curând o „mică universitate”, unde predă mai multă materie decât prevedea programa școlară și unde introduce, din proprie inițiativă, lecții practice despre lucrarea rațională a pământului⁴⁰. În timpul liber Filimon Rusu citește, fiind pasionat de istorie, geografie și limba română, face sport, vânează, se ocupă de gospodărie. Din această perioadă datează și preocupările sale de culegător de folclor⁴¹.

În 1907, Filimon Rusu se căsătorește cu Lucreția, născută la 31 octombrie 1889, fiica lui Constantin Neamțu, și el descendent al unor bejenari ardeleni⁴², și a Miliximei, născută Popovici, din Udești. Provenind dintr-o familie numeroasă, cu încă patru surori și trei frați, Lucreția aduce în căminul învățătorului „spiritul familial și gospodăresc”, însoțit „cu o notă deosebită, de sobrietate, modestie, hărnicie și cu o putere de muncă excepțională”⁴³.

Inițiat în problemele „culturii poporului”, în reuniunile informale cu învățătorii din împrejurimi, ținute la Pârtești⁴⁴, sub îndrumarea lui Alexandru Ignătescu, învățător „cu o experiență bogată și foarte cinstit”, Filimon Rusu întemeiază la Cajvana Cabinetul de lectură „Tudor Vladimirescu” (1905). Astfel, îi aduce la școală și pe adulți și, împreună cu preotul Ioan Iliuț, înființează Banca

analfabetismul în rândul principalelor naționalități din Bucovina în anul 1900: 41.7% dintre germani erau neștiutori de carte, 52.8% dintre polonezi, 66.3% dintre maghiari, 76.7% dintre români, 83.1% dintre ruteni. Dintre românii și rușii (ucrainenii) bucovineni cu vârsta de până la 30 de ani doar 5–10% știau carte.

³⁹ *Ibidem*, p. 53–54. Vezi și Gheorghe Pițu, Ana Pițu, *Un secol de învățământ la Cajvana. Studiu monografic*, Suceava, f. ed., 2000, care valorifică, pentru această perioadă, și însemnările din cronică parohială: „Oamenii din Cajvana dovedeau dezgust față de școală, nu înscriau copiii la cursuri, căci le venea comic a trimite copiii la școală, ei fiind obișnuiți cu folosirea lor în gospodărie. Oamenii și mai ales vornicul Filip Ureche, om fără simțurile bune și fără tragere de inimă pentru școală, nu voiau să lărgească școala sau de a închiria o casă privată” (p. 28). Principala explicație oferită de autori ar fi că românii de aici, locuind într-o „mare majoritate”, „nu simțeau concurența catolică” (p. 29).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 55–56.

⁴¹ *Ibidem*, p. 55: „Eu mă ocupam pe atunci și cu folclorul, având o colecție de peste 300 de poezii populare”.

⁴² În *Consignațiunea* din 15 decembrie 1778, este înregistrat Toader Neamțu, plugar din Budec-Someș, care se stabilește în Udești în anul 1778, împreună cu alte două persoane.

⁴³ Filimon Rusu, *op. cit.*, p. 144–145.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 60: „La Pârtești aveam o societate secretă, unde discutam felurite probleme în legătură cu cultura poporului, așa că ședințele noastre, care se țineau uneori săptămânal, alteori o dată la două săptămâni, aveau un caracter de cultură generală. Eram opt sau zece învățători de prin satele din împrejurimi. Președintele nostru, în a cărui locuință se țineau întrunirile, era învățătorul Alexandru Ignătescu, mai în vârstă decât noi, cu experiență bogată și foarte cinstit. Aveam și fonduri bănești, care erau depuse la bancă pe numele lui”.

populară (1906)⁴⁵. Bun cunoscător al psihologiei umane, învățătorul-apostol Filimon Rusu exploatează disponibilitățile și energiile creatoare ale satului în folosul binelui comunitar. Numai așa poate construi destul de repede Casa Națională (1909–1910), „cea mai răsărită casă din sat”⁴⁶: „După ce s-a îndătinat obiceiul și oamenii veneau de umpleau clasa, am început a strânge taxele, care nu erau decât de 50 de bani. Apoi am avut tot sprijinul, atât al preotului Ioan Iliuț, cât și al celorlalți învățători. Eu am fost ales președinte, iar vicepreședinte, unul ce era învățat cu paharul, cum se spune, precum calul cu ovăz. După un an am înființat, cu ajutorul tuturor intelectualilor, Banca populară, la care preotul Ioan Iliuț era director, iar eu, vistiernic. Tot așa, în consiliul de administrație al băncii au fost luați cei dedați cu băutura, ca prin această metodă să fie depărtați de asemenea apucături. Comitetul cabinetului lucra mână în mână cu administrația băncii, așa că, în câțiva ani, s-au făcut progrese frumoase. Aveam cărți și ziare chiar și din vechiul regat. Administrația «Revistei pedagogice» ne-a trimis revista un an întreg gratuit, numai pentru faptul că societatea noastră purta numele «Tudor Vladimirescu». În decurs de doi ani, după înființarea băncii, i-am convins pe membri să renunțe la procentul de 6% de la părtașii în favoarea băncii și a cabinetului, ca să putem ridica un local pentru ele. [...] Toate transporturile de tablă, scânduri pentru uși și ferestre, fierării, mă rog, tot ce trebuia, le făcea gratuit gospodarul Pantelimon Ureche. El n-avea nevoie nici de Bancă și nici de Cabinet, dar, deși în vârstă de 65 de ani, și cel mai bun gospodar din sat, era foarte atașat intelectualilor”⁴⁷.

Cel dintâi „moment de cumpănă” din „existența sa lineară”⁴⁸ îl constituie Primul Război Mondial. Declanșarea acestuia, consemnată în *Amintiri*, surprinde nu doar receptarea evenimentului în provincia de la marginea răsăriteană a Imperiului Austriac, ci și sfârșitul unei epoci, a unei realități aflate într-un amurg inexorabil (Bucovina istorică): „Dar nu ne-am bucurat mult timp de roadele muncii noastre, căci după atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914 asupra lui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului habsburgic, lumea vorbea de război: N-a trecut decât o lună și s-a decretat mobilizarea generală, la 2 august 1914. Era într-o vineri. Oamenii, veniți la târg după treburi, alergau în dreapta și-n stânga tăcuți, de parcă-i mâna cineva spre locuri necunoscute. [...] Jale mare în cele două zile ce au urmat, lumea buimăcită, femei cu copiii mai mari și cu alții mici în brațe, cu ochii

⁴⁵ În *Amintiri*, p. 60. Filimon Rusu notează: „Natural că patru crâșme în sat nu puteau aduce decât jale și ravagii. Ce-au stricat ele în cine știe câte decenii, nu se putea repara peste noapte. În zilele de sărbătoare și în sărbătorile băbești, în preajma crâșmelor erau baricadate drumurile de mulțimea oamenilor și a femeilor. Acestea din urmă ocupau mai ales malurile șanțurilor. Atunci mi-a venit un gând. Ce bine ar fi când am vedea așa o mulțime la școală sau la casa de lectură, unde ar putea auzi lucruri folositoare. Deci, la lucru!” Potrivit lucrării *Băncile și creditul funciar românesc în Bucovina (1840–1918)*, publicată de Ioan Cocuz și Dumitru Cucu, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii–Bucovina Viitoare, 1999, p. 107, Însotirea satească de tip Reiffseisen din Cajvana avea 161 de membri în anul 1907.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 77.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 62, 63.

⁴⁸ Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 3.

înlăcrămați, mai mult în tăcere, se priveau unele pe altele. Numai feciorii mai tineri, ce nu cunoșteau greul și necazul, arătau fețe mai vesele. Oamenii mai bătrâni clătinau din cap și ziceau: «–Să nu dea Dumnezeu să vedeți și voi ce-am văzut noi!...». Aluzie la războiul din Bosnia, din 1878⁴⁹.

Filimon Rusu este recrutat în 4 decembrie 1914 și, după peripeții pe drumurile împărătești ale Monarhiei (Gura Humorului, Dorna Watra, Bistrița, Leoben, Graz, Sighet, Cernăuți), „rememorate cu umor și ironie spre bătrânețe”, lăsat la vatră, ca înapt pentru serviciul militar cu arma, în 13 iulie 1915⁵⁰. Reîntors în Cajvana, în perioada 15 iunie 1916–2 februarie 1918, vreme de „neliniște continuă [care] a chinuit toată lumea”⁵¹, împreună cu soția și cei doi copii (Viorica, n. în 1908 și Dragoș, n. în 1910) cunoaște ocupația rusească și privațiunile acesteia. La 26 octombrie 1917, Filimon Rusu se mută la Udești, la părinții soției, de unde

⁴⁹ Filimon Rusu. *op. cit.*, p. 63–74. Aceași viziune a unui sfârșit de lume, caracterizată prin bună rânduială, stabilitate și mulțumire, o găsim și la Franz Wiszniowski, *Radautz die deutsche Stadt des Buchenlandes*, München, Verlag „Der Südostdeutsche der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen”, 1966, p. 35–36: „Rădăuții se dezvoltaseră în ultimele decenii și ajunseseră un important centru comercial internațional pentru lemn, cereale, cai, vite, articole de industrie casnică și diferite ustensile de agricultură și industria lemnului. Iarmaroacele anuale nu se mai țineau, de vreme ce târgurile săptămânale luaseră proporții ce abia mai puteau fi depășite. Negoțul și meseriile erau în floare peste tot și între toate domnea o animație plină de voieșie, cum stau dovadă strălucitele serbări din Grădina Vânătorilor – semn de bunăstare și de viață multumită a locuitorilor. La toate le-au pus capăt gloanțele de la Sarajevo. Ultimul târg mare a avut loc vineri, în 31 iulie 1914”.

⁵⁰ *Amintiri*, p. 64–76. Depunerea jurământului de credință față de împărat este una dintre scenele memorabile ale memorialisticii acestui autor bucovinean. O reproducem integral pentru ineditul informațiilor și savoarea stilului: „La o bucată de noapte numai ce auzim: «Deșteptarea! Pregătiți-vă de plecare!» Adică ce era de pregătit? Să iei traista sau rucsac-ul de sub cap, să-l pui în spate și, gata de plecare. Mai era ceva. S-a ordonat: «Românii deoparte». Dar ei ocupaseră aproape întreaga încăpere. «Ruși deoparte...» Erau vreo 15 huțani. «Nemții și evreii deoparte». Au mers într-un cotlon vreo șapte nemți, fără nici un evreu. «Tăcere!» a strigat un militar. «Voi trebuie să depuneți jurământul că veți fi credincioși împăratului. Fiecare va zice după mine jurământul în limba lui. Mai întâi românii. Ziceți după mine: Jur – Jiur: că mă voi supune – că m-oi pune; la toate legile și ordinațiunile – la leșile și orășiușile; că voi trece – că oi trece; prin foc – prin foc; prin apă – prin apă; și la toate ocaziunile – și la toate magazinele; când va fi nevoie – cîn va fi și nevoie; Așa s-ajute Dumnezeu – Așa să v-ajute Dumnezeu». După ce au terminat jurământul și ceilalți, ne-au ordonat să ieșim în rând câte patru. Am fost conduși la gară. Aici ne așteptau vagoanele de vite” (p. 65). Jurământul cătanelor împărătești din Bucovina reprezintă aici o formă de manifestare a viziunii populare asupra lumii, frecventă în mentalul nostru colectiv. Pentru comparare, dăm textul jurământului militar din armata austriacă: „Jur solemn credință și supunere luminatului meu stăpân Franz Joseph I: credincios și supus voi fi și generalilor Majestății Sale și tuturor superiorilor mei, pe care îi voi asculta, îi voi cinsti și apăra. Voi împlini întocmai ordinele și dispozițiile lor, în toate împrejurările, împotriva oricărui dușman, oricare va fi el, și oriunde ar suna porunca Majestății Sale imperiale și regale, pe uscat și pe apă, în aer, ziua și noaptea, în bătălii, la atac, în lupte și oriunde, totdeauna și cu orice prilej voi lupta cu vitejie, nu voi părăsi niciodată armata, drapelul și stindardul, nu voi intra niciodată la vreo înțelegere cu dușmanul și voi trăi și muri în cinste și onor. Așa să-mi ajute Dumnezeu! Amin!” Vezi și Mugur Andronic, *În umbra marilor imperii ucigașe. Romanul soldatului austriac bucovinean în văltoarele Primului Război Mondial și în prizonieratul în Italia și Siberia*, Suceava, Societatea Culturală „Ștefan cel Mare”, 2005, p. 31.

⁵¹ *Ibidem*, p. 76.

revine în Cajvana în aprilie 1918⁵². În acest an se naște cel de al treilea copil al său, Octavia⁵³.

În 1919, Filimon Rusu, se transferă la Sinăuții de Jos, districtul Siret, fiind sprijinit de Radu Sbiera (1876–1946)⁵⁴ și Gheorghe Tofan. În 1920 este numit director. Până în 1922, repară clădirea școlii devastată în timpul războiului. Despre ajutorul primit din partea primarului, în acești ani, scrie în *Amintiri*: „Uneori un om de răspundere realizează mai mult decât întreaga ierarhie a oamenilor fără răspundere”⁵⁵. În iunie 1924, Filimon Rusu organizează sărbătorirea a 40 de ani de la deschiderea școlii primare, acordându-i lui Alexandru Voevidca (1862–1931)⁵⁶, primul învățător și director al școlii din Sinăuți, o diplomă de recunoștință. Ca peste tot în epocă, serbarea este realizată de elevi, care prezintă o piesă de teatru, cântece și dansuri. În ani grei de reconstrucție a țării, Filimon Rusu este activ în viața comunității. Timp de mai mulți ani (1920–1925), „în mod cu totul gratuit” face serviciul de secretar comunal, este președinte al comisiei pentru reforma agrară (1921–1923), cunoaște consecințele unor manifestări negative ale oamenilor și ale

⁵² În *Amintiri*, Filimon Rusu consemnează drama familiei sale din anii războiului: „Părinții s-au trecut din viață astfel: mama, în 1917, în vârstă de 69 ani; tata, în 1922, în vârstă de 77 ½ ani. Nici unul dintre băieții n-a fost la înmormântarea mamei. Primul Război Mondial ne-a aruncat în toate vânturile. Vasile era prizonier în Rusia, iar fratele Dumitru era într-un lagăr din Austria. Eu eram în partea Bucovinei neocupată de ruși și abia în primăvara anului 1918 am putut pleca la Tereblecea să-i văd mormântul. Și ce curioasă întâmplare! În decurs de șase săptămâni din toamna anului 1917, mama mea, sora ei, cât și fratele s-au trecut din viață chiar în aceeași ordine cum au fost născuți: întâi mătușa Ana, cea mai mare; la trei săptămâni, unchișul Ion, cel mijlociu, iar la alte trei săptămâni după el, mama, cea mai mică dintre frați. La înmormântarea tatei am fost toți copiii, cu nevestele și cu ginerii, cât și copiii noștri” (p. 6).

⁵³ *Ibidem*, p. 7. Aici autorul consemnează „spița neamului” său, începând cu bejenarul ardelean Ion Rusu, născut în 1753. Sunt consemnați și ceilalți copii ai învățătorului Filimon Rusu: Virginia, născută în 1921, și Felicia, născută în 1923. Pentru perioada de până la 1918, anul unirii Bucovinei cu România, în *Amintiri* nu aflăm prea multe date și informații referitoare la alte mari evenimente din viața provinciei. Filimon Rusu participă la serbarea de la Putna, în 1904, consacrată comemorării a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, dar consemnează numai polemica întreținută cu George Tofan pe probleme de ortografie (vezi p. 83, 96–100, 101). George Tofan refuzase să-i publice în „Junimea literară” un material referitor la ortografia limbii române, care propunea inovații înainte de adoptarea ortografiei fonetice de către Academia Română, în octombrie 1904. Despre evenimentele de la sfârșitul anului 1918 informațiile sunt puține: „Dezastrul din Italia a făcut ca și încorporarea fixată pentru luna octombrie să fie amânată. În aceeași lună, un fost elev al meu, student la Teologie în ultimul an, îmi scria o carte poștală din Cernăuți: «În sfârșit, ne vom bucura în curând. Trăiască România!» Și ce e mai curios, că toate oficiile cât și armata austriacă erau în Cernăuți, iar cartea poștală și-a urmat drumul nestingherită. În curând s-a arătat și o patrulă românească. Patru soldați, între care unul Ionescu. S-a convocat o mare adunare la Gura Humorului, la care, în aclamația multîmii, parohul din Cajvana, Ioan Iliuț, a fost ales președinte. Era în 6 noiembrie 1918. Adunarea a cerut ca să se intervină pe lângă guvernul român să trimită trupe de ocupație, în vederea menținerii ordinii. Trupele române au sosit în ziua de 11 noiembrie. Știm că asemenea adunări s-au ținut și în celelalte orașe ale Bucovinei” (p. 82).

⁵⁴ Emil Satco, *op. cit.*, vol. II, p. 355–356.

⁵⁵ Filimon Rusu, *op. cit.*, p. 84.

⁵⁶ Emil Satco, *op. cit.*, vol. II, p. 587.

sistemului social, surprinzător de actuale: birocrăția, abuzurile, intoleranța, delațiunea, politicianismul. Învățătorul acuzat, ca și Alexandru Voevidca, de „românizare”⁵⁷, îi învață pe copiii satului carte temeinică dar și lucruri practice: semănarea ogorului, altoirea și curățirea pomilor, scărmanarea lânii, încărcarea fânului etc.

După 15 ani de apostolat la Sinăuții de Jos, Filimon Rusu se transferă în 1934 la Rădăuți⁵⁸. Aici funcționează timp de cinci ani (1934–1939), ca învățător și director la Școala de Băieți nr. 3 din str. Sf. Treime, până la pensionarea pentru limită de vârstă.

Filimon Rusu activează, în această perioadă ca președinte al Asociației Județene a Învățătorilor (1933–1945) și vicepreședinte al Asociației Regionale a Învățătorilor Cernăuți (1933–1939), dovedindu-se „un neîntrecut animator al învățământului”⁵⁹ din Bucovina. Despre anii apostolatului său, mărturisește: „După o carieră de 38 de ani de învățământ, dintre care cea mai mare parte i-am servit la sate, pot spune, cu gândul și conștiința curate, că este mult mai greu serviciul la sat, decât cel de la oraș. Aș putea spune chiar că nu se poate compara. La sate, trebuie, mai întâi, să lupți, să-i convingi și să-i determini pe părinți să trimită copiii la școală. Apoi, vine partea a doua, să-i faci să înțeleagă că trebuie să le cumpere rechizitele necesare și, în fine, partea a treia și cea mai grea, să-i obișnuiască pe copii să învețe acasă lecțiile predate. La oraș, copiii fiind crescuți în cu totul alt mediu, sunt mai vioi și, prin urmare, aș spune mai greu de stăpânit. Dar aceasta se poate rezolva cu ușurință prin severitatea învățătorului. În rest, însă, el n-are de luptat cu toate inconvenientele celor de la sate”⁶⁰.

⁵⁷ Filimon Rusu, *op. cit.*, p. 89–91. Autorul notează aici, printre altele: „În chestiuni școlare, mulți mă urmăreau pas cu pas. Unul dintre aceștia era chiar corespondentul ziarului rutean «Ceas». El a comunicat respectivului ziar despre jubileul școlii, din 1924, învinuindu-mă atât pe mine, cât și pe Voevidca, de «românizare» și susținând că toate cuvântările noastre erau pline numai de minciuni” (p. 89–90). Filimon Rusu introduce în *Amintiri* fragmente din corespondența cu Alexandru Voevidca din perioada organizării serbării din 1924. Printre datele și informațiile furnizate se află referiri la conflictul cu Omelian (Emilian) Popovici (1856–1930), om politic și activist cultural, referent și inspector al școlilor rutene din Bucovina (p. 87–88), conflict ivit pe tema eliminării limbii române din programa școlii. Tot aici Alexandru Voevidca prezintă relația școală – comunitatea locală din primii ani de învățământ public la Sinăuți: „În vacanța din anul 1885, reprezentanța comunală a cerut sistarea școlii pe motivul că nu constată nici un folos din înființarea școlii în sat și că învățătura care se predă copiilor sinăuțeni nu le aduce nici un avantaj pentru procurarea mijloacelor de trai. Sinăuțenii, fiind în hotar cu România și hrănindu-se în cea mai mare parte prin contrabandă, au pretins ca școala să dea copiilor instrucțiunea necesară ca ei să poată exercita contrabanda în mod mai lesnicios decât aceia fără știință de carte. De asemenea, pretindeau ei, copiii să știe a redacta buletine false de proveniență animalelor, să facă peceți, să poată imita iscălituri etc.” (p. 87–88).

⁵⁸ În *Amintirile* sale, referitor la anii de apostolat trăiți la Sinăuții de Jos, Filimon Rusu notează: „N-am putea generaliza că tot satul era împotriva școlii sau a învățătorilor, erau și mulți oameni de suflet, înțelegători și unii chiar cu o adâncă judecată înțeleaptă. [...] Roadele școlii s-au arătat și în pofida pretențiilor celor ce susțineau că ar trebui să se învețe cum se falsifică buletinele de proveniență a animalelor, pecețile etc., așa cum ne povestea antecesorul meu, Alexandru Voevidca” (p. 91, 92).

⁵⁹ Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 3.

⁶⁰ Filimon Rusu, *op. cit.*, p. 94–95.

Realizarea cea mai însemnată din anii de la Rădăuți o reprezintă construirea Casei Învățătorilor, „operă națională și de interes obștesc”⁶¹. Construirea *Casei noastre*, cum mai este cunoscut proiectul, era o problemă mai veche a învățătorilor din Rădăuți și împrejurimi. Adunarea generală a Asociației Învățătorilor din 1934 aprobă cuantumul contribuției fiecărui învățător, care se depune regulat la Banca învățătorilor. La 30 mai 1937 este aprobat regulamentul casei, apoi, cu mari dificultăți, comitetul restrâns al asociației (Filimon Rusu, Ștefan Leontovici, Dimitrie Hâncu și George Tudose) obține terenul pentru construcție. La 19 iunie se încheie contractul de construire, iar lucrările încep la 21 iunie 1937. La 4 noiembrie 1937, clădirea este terminată la roșu și acoperită.

Recepționarea lucrărilor se face la 9 decembrie 1939. Istoria acestei „opere naționale și de interes obștesc”, creată pentru „adăpostirea societăților culturale” și pentru nevoi practice (locuință pentru elevii sârmani, fii de învățători, locuință de serviciu pentru învățătorii aflați la Rădăuți în delegație)⁶² cunoaște și, după această dată, probleme dificile (sistarea încasărilor contribuției membrilor asociației), șicane, abuzuri, presiuni politice, dar și sprijin din partea unor binevoitori (Ion I. Nistor, Visarion Puiu, mitropolitul Bucovinei, Ilie Vișan). După câțiva ani, la 1 martie 1946, se fac ultimele încercări pentru finalizarea lucrărilor de construcție. Martor la un nou sfârșit de lume, învățătorul-apostol Filimon Rusu, înzestrat cu vocația marilor construcții, de utilitate publică, scrie cu amărăciune despre acest proiect neterminat: „Biata Casă... O strădanie a tuturor învățătorilor din județ, la care râvneau acum alții, care, deși aveau posibilități, n-au contribuit cu nimic la ea. [...] Am observat un fel de nepăsare a învățătorilor pentru această operă și poate aveau și dreptate, căci deveniseră stăpâni ai Casei alți oameni, care nu contribuiseră nici cu un fir de păr la construcția ei”⁶³.

În 1944, „biografia lineară” a lui Filimon Rusu cunoaște o nouă „cumpănă mare”. La 25 martie, la evacuarea orașului Rădăuți, se refugiază „cu familia și cu

⁶¹ *Ibidem*, p. 112.

⁶² *Ibidem*, p. 118.

⁶³ *Ibidem*, p. 118, 119. Istoria acestui proiect acoperă mai multe pagini din manuscrisul *Amintirilor*, p. 109–121, oferind cercetării istoriei contemporane date și informații valoroase. Motivația acestei istorii, inclusă în corpul *Amintirilor*, ca povestire în povestire, aduce precizări interesante cu privire la sistemul propriu de finanțare a proiectului, solidaritatea de breaslă și unicitatea ctitoriei: „Am descris evoluția *Casei Noastre* în amănunt, din două motive. Mai întâi, ea nu a fost scrisă până acum nicăieri, iar dacă aș fi făcut aceasta într-un caiet separat, se putea pierde mai ușor, așa că cei interesați în viitor n-ar putea afla adevărul asupra celor întâmplate cu clădirea ei. Al doilea, ea este strict legată și de activitatea mea, căci trebuiau mari eforturi și o tactică deosebită ca să poți obliga pe toți învățătorii județului, în număr de aproape 600, să fie solidari și să facă o astfel de jertfă. Nici o asociație din întreaga țară n-a întrebuințat acest sistem, ci în toate județele, unde s-a clădit o casă a învățătorilor, ea a avut și sprijinul altor persoane în afară de învățământ. Poate că și noi l-am fi avut, dar învățătorii au hotărât să nu facem apel decât la bunăvoința și la puterile noastre proprii. Să se înțeleagă, însă, că nu numai eforturile mele au contribuit la aceasta, ci sprijinul și ajutorul colegilor, care m-au înțeles. Mai e semnificativ faptul că nici un județ nu avea pe toți învățătorii, prezenți și viitori, ca ctitori, așa cum prevedea articolul 2, alin. 2 din *Regulamentul Casei Noastre*” (p. 120–121).

cât a încăput într-o traistă” la Giurgiu, la fiica sa Viorica, devenită, prin căsătorie, Patraș. La 10 septembrie 1945, Filimon Rusu se reîntoarce la „vatra părăsită”⁶⁴. În cadrul ciclului de conferințe organizat de Societatea pentru Cultură și Căminul cultural „Tudor Flondor”, începând din noiembrie 1946, Filimon Rusu susține, în sala Casei Naționale din str. Bogdan Vodă și la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi”, conferințele *George Tofan, viața și opera*, 8 decembrie 1946, *Simion Florea Marian, viața și opera*, 4 mai 1947. La 10 februarie 1947, participă la ultima ședință a comitetului Societății pentru Cultură, în cancelaria Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”, împreună cu Octavian Olinici, Ilie Vișan, Orest Gherasim, Dragoș Vicol. Momentul este evocat în *Amintiri*: „La orele 10, unul din membri exclamă: În acest moment, se hotărăște soarta României! Cei din jurul mesei au rămas o clipă abătuți de la lucrările noastre, iar directorul Ilie Vișan, care era cu spatele la sobă, privea cu ochii ridicați în tavan, clipind mereu, căci îl podideau lacrimile. Cine știe ce momente neplăcute îi răscoleau sufletul și-i scăldau ochii în lacrimi? Era vorba de semnarea tratatului de pace cu România în urma celui de-al doilea război mondial”⁶⁵.

După această dată îl mai găsim activând în comitetul Asociației pensionarilor solidari, fiind ultimul ei președinte, până în 24 iunie 1949, când, în baza Deciziei nr. 427 a Consiliului de Miniștri, din 6 mai 1949, aceasta este dizolvată, iar averea sa trecută în bugetul Statului.

Comisia de revizuire a pensionarilor de pe lângă Sfatul Popular al județului Rădăuți constată la 12 martie 1950 că „pensionarul Rusu Filimon posedă o suprafață de pământ pentru exploatarea căruia întrebuițează muncă salariată”⁶⁶ și îi anulează dreptul de pensie. Apelurile învățătorului-apostol rămân fără rezultat. În perioada martie 1950–septembrie 1953, rămâne fără pensie. Conform Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 308 din 1953, Filimon Rusu predă statului suprafața de 3.50 ha de teren din Sinăuții de Jos, în ziua de 19 martie 1953. Abia acum Ministerul Muncii îi admite cererea de contestație și îl repune în drepturi cu data de 1 octombrie 1953.

Pentru a supraviețui în această perioadă de „bogate nevoi”, cum se exprima Ion Neculce în *Letopiseșul Țării Moldovei*, în ani de explozie a prețurilor, de cote și impozite, Filimon Rusu este ajutat de cei cinci copii, care „s-au grăbit fiecare și [i]-au făcut un salariu lunar de 4 430 de lei, egal pensiei, iar în unele luni chiar mai mult”, dintr-o admirabilă „datorie față de părinți”⁶⁷. „Tabloul frumos” al reunirii întregii familii (16 persoane), în fiecare vacanță de vară, luminat de „felul de a fi blând, modest, plin de discreție și distincție totodată”⁶⁸ al soției, îi aduc în anii de senectute înțeleaptă „bucurie și satisfacție”⁶⁹.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 123.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 127.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 140.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 143.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 146.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 143–144.

Învățătorul Filimon Rusu se stinge din viață la 4 noiembrie 1957 la Rădăuți⁷⁰.

Învățătorul Filimon Rusu s-a bucurat în timpul vieții de recunoașterea publică a meritelor sale. Mărturisirea sa, în acest sens, ni-l înfățișează, în multe privințe, ca pe un contemporan al nostru: „În decursul carierei mele, am primit de la minister, inspectoratul școlar al Țării, inspectoratul școlar județean șapte decrete de laudă, mulțumiri și distincții, pentru activitatea școlară. N-am primit nici o decorație, căci acestea se dădeau numai partizanilor politici ai partidelor de la putere. Eu, însă, n-am făcut politică și, prin urmare, n-avea[u] pentru ce să mă decoreze. Întrebarea și-o poate pune orice cititor al acestor rânduri, cum de n-am făcut politică, când aproape toți învățătorii făceau politică, în urma căreia se alegeau cu foloase și onoruri: senatori, deputați, inspectori etc. Răspunsul e foarte simplu. Sistemul cum se făcea propagandă pentru alegeri, prin ponegriri și huiduieli ale oamenilor de valoare din țară, m-a dezgustat, încât mi-am zis că pentru un om cinstit nu face să se bălăcească în atare mocirlă. Eu eram pentru sistemul să combați adversarul cu idei și mijloace cinstite, iar nu prin cuvinte ordinare, de râdeau și cei mai săraci cu duhul. Ne compromiteam intelectualitatea și oamenii de cultură în fața oamenilor de rând, noi, care eram cu cuvintele pe vârful limbii că luminăm poporul. E drept [că] politica ce se făcea pretindea să ai 99 [de] fețe, cum zice Xenopol în *Istoria românilor*, dar nu pe orisicine îl lasă obrazul să aibă atâtea fețe. Eu cred că poți fi mai de folos neamului din care faci parte lucrând în tăcere, fără împopoțonări de titluri nemeritate”⁷¹.

Preocupările lui Filimon Rusu acoperă mai multe domenii. Scrierile sale, publicate în presa vremii ori rămase în manuscris, ni-l înfățișează ca pe un dascăl exigent, înzestrat cu spirit de observație și spirit critic. „preocupat să confere învățământului eficiență și rigoare”⁷². Spirit pragmatic, el „a intuit mersul învățământului modern către îmbinarea teoriei cu practica”, convins fiind că „învățătura [trebuie să treacă] dincolo de pereții clasei și scoarțele cărților”⁷³. De aceea, perfecționarea învățătorilor în materie de ortografie, programe analitice, metodă, condiția socială a învățătorului, a școlii și a învățământului din Bucovina, calitatea actului de îndrumare și control (care trebuie să promoveze oameni ai școlii și nu ai partidelor politice), legislația școlară, raporturile dintre școală și alte instituții ale statului, solidaritatea de breaslă, educația morală a concetățenilor, emanciparea culturală a lumii satului tradițional constituie probleme aduse în dezbaterea

⁷⁰ În *Registrul de morți, 1957–1958* al Sfatului Popular al Orașului Rădăuți, decesul este înregistrat în *Actul de moarte nr. 235*, anul 1957, luna noiembrie, ziua 4. Potrivit acestui document, Filimon Rusu încetează din viață în locuința din str. I. V. Stalin, nr. 82, la orele 5. Cauza morții: pneumonie emfisem pulmonar, miocardită cronică. Moartea este declarată de către fiica sa, Felicia Dumitriu. În lucrările biobibliografice, care îl menționează pe învățătorul-cărturar bucovinean Filimon Rusu, nu se menționează locul morții sale. Mai precizăm că, de-a lungul anilor, strada pe care a locuit Filimon Rusu în Rădăuți s-a numit: Ulița Domnească, Herrengasse, Regele Ferdinand I, I. V. Stalin, Calea Prieteniei. Astăzi se numește Calea Cernăuților.

⁷¹ *Ibidem*, p. 124–125.

⁷² Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 13.

⁷³ *Ibidem*.

cercurilor, conferințelor și congreselor pedagogice ori tratate în articole tipărite în periodice, timp de peste trei decenii: „Școala”, Cernăuți, 1907–1923⁷⁴; „Voința școlii”, Cernăuți, 1924–1940⁷⁵; „Școala și viața”, București, 1936⁷⁶; „Moldova literară”, Mihaileni, 1932–1934⁷⁷.

Câteva excerpte din materialele publicate aici ni-l înfățișează pe învățătorul Filimon Rusu ca pe un intelectual curajos, actual prin idei și viziune: „Locul de vrednicie e așa cum și-l face omul singur. E adevărat că în zilele noastre, când toată lumea umblă numai după afaceri, când după acestea se socotește vrednicia omului, e greu ca prin vrednicie să iei un loc de cinste. Totuși, noi, în concertul lumii, așa cum ne aflăm, ocupăm un loc de cinste. Căci cinste este pentru noi, când dezvoltăm cu inima copiilor sentimentul iubirii de patrie..., sentimentul național românesc și sentimentul unirii sufletești. Acestea sunt calitățile cele mai dezvoltate de învățător în viitorul poporului acestei țări. Dar afară de această operă mare înfăptuită de învățătorime, în micul popor, ea mai are o datorie mare și sfântă să fie unită. Adesea se arată deasupra ei nouri negri, care în furia lor descarcă fulgere ce parc-ar vrea na s-o dezbine, ci s-o nimicească. Și de câte ori au lăsat și lasă urme adânci în corpul nostru aceste fulgere! Conduse de alte mâini, străine de corpul nostru, le face chiar o plăcere să ne vadă dezbinăți!

Noi creăm suflete mari și suntem creatori ai atâtor instituții în folosul nostru. În jurul acestora să ne strângem; acestea să le păzim și lor să le urmăm. Avem și o armă, mai ales pe cei cu puțină experiență, să vă strângeți în jurul instituțiilor

Pentru a avea peste an mai multe zile albe printre cele atât de multe negre, vă îndemn, mai ales pe cei cu puțină experiență, să vă strângeți în jurul instituțiilor

⁷⁴ *Învățătorimea bucovineană și reforma agrară*, nr. 1, 1922, p. 13–16; *Necesitatea cursurilor pregătitoare pe lângă liceu*, nr. 13–14, 1922, p. 259–260; *Încălzitul în școlile noastre*, nr. 21–22, 1922, p. 408–409.

⁷⁵ *Dați-ne inspectori!*, nr. 1, 1923, p. 2; *Cui să te plângi?*, nr. 24, 1924; *O „lectie practică”*, nr. 39, decembrie 1924; *Cursurile de adulți*, nr. 5, 1925; *Programa analitică*, nr. 5, 6, 7, 12, 1926; *Învățământul – o punte de trecere*, nr. 1, 1927; *Programa analitică*, nr. 2–3, 1927, p. 23–24; *Programa analitică*, nr. 8–9, 1927, p. 101–102; *Programa analitică*, nr. 1–2, 1928, p. 22–23; *Programa analitică*, nr. 3, 1928, p. 65; *Conferințele generale*, nr. 8, 1929; *Sărmene salariau!*, nr. 8, 1930, p. 4; *Aceeași poveste – comitetele școlare*, nr. 6, 1931, p. 2; *Tot comitetele școlare*, nr. 8, 1931, p. 3; *Programa analitică a școlii primare*, nr. 9–10, 1931, p. 11–13; *Suflul învățătorului*, nr. 4, 1931, p. 3–4; *Jos cu directorii bătrâni!*, nr. 21, 1932, p. 2–3; *Ritmul nou*, nr. 16, 1932, p. 3; *Congresul de la Câmpulung*, nr. 17, 1932; *Direcțiunile școlare, posturi politice*, nr. 24, 1933; *Legea învățământului primar*, nr. 16, 1934, p. 6; *Un drum spre... dezorganizare*, nr. 7, 1934, p. 3; *Fișa individualității școlarului*, nr. 14–15, 1936; *Plata salariilor învățătorilor decedați*, nr. 12–12, 1936; *Comitetele școlare*, nr. 5, 1937; *Noua programă analitică*, I–II, nr. 11–12, 13, 1937; *Înapoi la slujbă!*, nr. 7–8, 1938; *Blocare și deblocare*, nr. 9, 1938; *Situația morală și materială a școlii și a învățătorului*, raport la Congresul regional al învățătorilor Câmpulung, nr. 21–24, 1938; *Pensionări*, nr. 25, 1938; *Cantinele școlare*, nr. 5–6, 1939; *Cercurile culturale*, nr. 13, 1939; *Examene*, nr. 20–21, 1940; *Situația materială a școlii primare și a învățătorilor*, raport la Congresul regional Suceava, nr. 22–24, 1940.

⁷⁶ *Situațiunea materială a învățătorilor*, nr. 4–5–6, 1936, p. 213–215.

⁷⁷ *Politica și cultura*, nr. 10–11, 1929, p. 49–50; *Mucenicii*, nr. 11–12, 1931; *Cum învățăm a scrie corect*, nr. 1–2, 1932; *Legalitate*, nr. 3–4, 1932, p. 1–2; *Reguli ortografice de la 1904 la 1932*, nr. 1–2, 1933, p. 1–2; *Cum se fac recenzii*, nr. 3–4, 1933, p. 28–30.

noastre, să lăsați să zăngănească arma ce-o aveți în mână, căci numai așa veți impune celor ce vor să ne umilească”⁷⁸; „Eu, învățător în școală, fac politică de cultură națională; tu, profesor secundar, o perfecționezi, iar tu, profesor universitar, o desăvârșești. Tu, agronom, faci politică economică alături de perceptor (dar nu în buzunarul tău), tu, judecător, faci politica dreptății (dar nu cu ajutorul avocatului, ce vede dreptatea prin prisma banului)... și iată-ne, toți la un loc contribuim la politica mare de principii a țării. Artiștii mari n-au decât să le armonizeze. Dar noi vrem și recompense. Ce anume? Tu, inspector, ai grijă acolo sus ca examenele să fie ținute la timp, după lege, nu cu amânări de an pe an. Numirile și transferările să se facă după lege, nu după ochi, rubedenii și servicii... Fiecare, dar fiecare, acolo unde se găsește, să-și facă datoria fără părtinire și fără șovăire, și, iată-ne, cu toții, facem politică în sensul legii și în folosul patriei. Așadar, înapoi la școală; înapoi toți la slujbele lor!”⁷⁹; „De politică se vorbește la noi în țară întocmai așa cum se vorbea odată de turci și tătari. De atunci a rămas și zicala: vin turcii sau vin tătarii, iar de aceea se zice: fugi, că faci politică. [...] În loc de case de citire sau cabinete de lectură, cum se numeau în Bucovina, azi se fac cuiburi politice, unde se fac agitații contra preoților, învățătorilor, a celorlalți intelectuali și, în multe cazuri, contra școalei și a limbii statului! [...] Școala e pentru mulțime; nu e pentru învățător. Iar mulțimea, în lipsă de cultură, crescută la școala politice false, adresează aceste grave învinuiri conducătorilor ei firești”⁸⁰; „Foarfeca nemiloasă se năpustește asupra salariaților. Și ție, ție, învățătorule, tot salariat îți zic, deși salariul tău e a treia parte din cel al garderobierului de la Parlament sau al ușierului vreunui minister. Și ție ți se aplică cinstea să ajuți țara cu 12%. De unde? Din salariul de mizerie”⁸¹; „Nu i-am putea numi învățători, căci învățătorii au alt epitet..., cel de apostol; dar nici apostoli nu-i putem numi, căci nu pot face nici apostolat. Învățăturile lor nu sunt doctrine, ci sunt licăriri ce se zbat în neputință. Fără vina

⁷⁸ Filimon Rusu, *Un îndemn*, în „Voința școalei”, nr. 4, 1936, p. 4.

⁷⁹ Filimon Rusu, *Înapoi la slujbă!*, în „Voința școalei”, nr. 7–8, 1938, p. 21.

⁸⁰ Filimon Rusu, *Politica și cultura*, în „Moldova literară”, nr. 10–12, 1929, p. 49–50.

Complementar, vezi și articolele *Criza*, în „Moldova literară”, nr. 8–10, 1931 (Criza care „roade la rădăcina statului nostru” rezultă din „criza de buni gospodari”, „criza de autoritate” și „criza de severitate”); *Legalitate*, în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1932, p. 1–2 (Autorul susține, cu argumente, că la noi „oamenii merg rău, nu țara”). La DJSAN, Colecția de manuscrise, Fond nr. 146/54, se găsește un volum de *Extrase din articolele publicate sub nume sau sub pseudonimele: F. Robescu, F. Rareș, Firu, Ion Suru*, cuprinzând 52 de pagini dactilografiate. Și acest document a fost donat de Dragoș Rusu, fiul învățătorului Filimon Rusu. Cuprinsul acestuia este organizat în zece capitole, pe criteriul tematic. Identificarea articolelor, selectarea extraselor și adnotările au fost efectuate de Dragoș Rusu, ante 1982, după colecțiile de publicații aflate la Biblioteca Academiei Române. Capitolul VIII, *Problema Amintirilor*, p. 38–41, prezintă, printre altele, subiectul memorialisticii publicate în „Moldova literară” și neincluse în volum (colonizarea satului Tereblecea, rânduielile gospodărești ale nemților din Tereblecea Nouă, obiceiurile acestora, conglomeratul de națiuni din „Austria Felix”) și concluzia autorului: „să recunoaștem că neamțul e mai bun gospodar decât românul!” (p. 41). Volumul este util cercetătorului interesat de investigarea acestui domeniu din activitatea învățătorului bucovinean Filimon Rusu.

⁸¹ *Povestea unui învățător*, în „Voința școalei”, nr. 5, 1934.

lor, acești mucenici ai vremii sunt condamnați de puternicii zilei, în loc de apostolat, să facă mucenicie”⁸².

Preocupările cărturărești ale învățătorului Filimon Rusu datează din primii ani de activitate școlară. Acum lucrează la un manual de istorie pentru clasa a VI-a, tratând istoria românilor mult mai pe larg decât prevedea programa analitică și în paralel cu istoria Austriei. Manualul are 120 de pagini și circulă, înainte de 1906, în manuscris printre învățătorii apropiați⁸³. Împreună cu Silvestru Danielescu (1874–1929)⁸⁴, învățător superior la Storojineț, scriitor și publicist, pregătește pentru tipar *Istorie pentru copii*, trei caiete a câte 60 de pagini, cu prelucrări după scriitorul romantic german E. T. A. Hoffmann (1776–1822). Din lipsa banilor pentru imprimare, autorii nu reușesc, însă, tipărirea volumului⁸⁵.

În multe din scrierile sale, Filimon Rusu ni se dezvăluie, uneori surprinzător, ca „un cronicar obiectiv al timpului său”⁸⁶, interesat de toate aspectele vieții sociale și, „cu o meticulozitate rară”, începând din 1924, ține zilnic un caiet de notițe, conștient că ceea ce este în prezent va deveni curând istorie. De interes general, folositoare și astăzi, sunt mai cu seamă câteva. *Monografia târgului Mihăileni*, scrisă în 1932, cu ocazia împlinirii a 140 de ani de la întemeierea localității de către Mihail Sturza, a fost publicată în revista „Moldova literară”, anul VI, nr. 7–8, iulie–august 1932⁸⁷. Ion I. Nistor scrie elogios despre această lucrare în „Junimea literară”, iar Nicolae Iorga face observații pe marginea sa, într-o scrisoare concepută ca *Prefață*: „E o greșală să se creadă, la noi, că o istorie înseamnă o înșirare de fapte mari ale oamenilor peste măsura obișnuită. Orice viață omenească bine înfățișată poate să aibă interes chiar pentru aceia care n-au legătură deosebită cu dânsa. Din istoria locurilor mici se îngheabă apoi aceea a țării celei mari. Ce face aici D[omnul] Filimon Rusu e un lucru bun și folositor. Ar putea adăuga la actele publice despre Mihăilenii săi scrisori particulare, de care se vor fi găsit prin săltările târgoveților de azi. Multe pot fi interesante, și câte una chiar frumoasă”⁸⁸.

Lucrarea a anilor din urmă, la care Filimon Rusu mai lucra cu câteva luni înainte de a muri, rămasă în manuscris, este *Monografia orașului Rădăuți din vremurile cele mai îndepărtate până în 1944*, partea I (1957). Lucrarea cuprinde 152 de pagini dactilografiate și este rodul muncii sale din anii 1943–1957. Bibliografia cuprinde 62 de izvoare. Ilustrarea volumului urma să se facă prin 50 de clișee⁸⁹. În partea a II-a a lucrării, despre care găsim mențiuni în *Amintiri*, autorul

⁸² *Mucenicii*, în „Moldova literară”, nr. 11–12, 1931.

⁸³ Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 95.

⁸⁴ Emil Saico, *op. cit.*, vol. I, p. 310. Învățătorul Silvestru Danielescu, originar din Igești-Storojineț, este autorul unei culegeri de *Povești populare* și al unui *Tratat de corespondență școlară oficială*, destinat învățătorilor.

⁸⁵ Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 100–102.

⁸⁶ Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 11.

⁸⁷ În „Junimea literară”, Cernăuți, anul XXI, nr. 7–12, iulie–decembrie 1932, p. 350. Gheorghe Antonovici și Mircea Streinuț scriu în cadrul rubricii *Reviste* despre „Moldova literară”: „D. Filimon Rusu semnează în nr. 7–8 un deosebit de interesant istoric al târgului Mihăileni”.

⁸⁸ Apud Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 102.

⁸⁹ Manuscrisul lucrării se găsește la DJSAN, Colecția de manuscrise, Fond nr. 146/52.

intenționa să urmărească o perioadă de aproximativ douăzeci de ani, înregistrând „schimbările mari petrecute și la Rădăuți, cum sunt și se văd de altfel în toată țara”⁹⁰. În vecinătatea acestora, trebuie menționată *Geografia județului Rădăuți*, manual pentru clasa a doua primară, redactat în colaborare cu Constantin Ungureanu și editat în 1942, precum și un manuscris pierdut în evacuare, *Monografia județului Rădăuți*, proiect la care a lucrat împreună cu profesoara Victoria Gavrilescu și patronat de Prefectură⁹¹.

Cea mai importantă lucrare a învățătorului Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, aparține vârstei senectuții, fiind elaborată în ultimii ani de viață (1955–1957). Geneza acestui veritabil *Bildungsroman* o găsim în perioada 1927–1933, când autorul caută modalitatea de valorificare a notițelor zilnice, le ordonează și apoi publică în „Moldova literară” (1929–1931) câteva schițe și povestiri, intitulate generic *Amintiri*, sub pseudonimul F. Robescu: *Amintiri* (1915), anul III, nr. 1–2, ianuarie–februarie 1929, p. 1; *Amintiri* (1915), anul III, nr. 3–4, 1929; *Amintiri*, anul III, nr. 5–6, 1929; *Amintiri* (1915), anul III, nr. 7–8–9, 1929; *Amintiri. Oameni și locuri*, anul III, nr. 10–12, 1929; *Amintiri. Oameni și locuri*, anul IV, nr. 2–3, 1930; *Amintiri. Spre patrie*, anul V, nr. 4–5, 1931; *Amintiri*, anul V, nr. 6–7, 1931, p. 5.

În prima parte a *Amintirilor* sale, „pătruns de plăcerea povestirii liniare”⁹² și a fluxurilor memoriei, Filimon Rusu înfățișează, obiectiv și cu naturalețe, „fapte obișnuite din viața unui om obișnuit”⁹³, uneori detașându-se de biografie, prin ironie și autoironie, comunicându-și „încrederea în semnificația funciară a evenimentelor comune”⁹⁴. Acest povestitor bucovinean, pe nedrept ignorat, are „conștiința actului în sine al povestirii cu finalitate estetică, dar și în mai mare măsură este conștient de funcția pragmatică a amintirilor, funcția morală, a cărei proprietate decurge dintr-o experiență de viață împlinită”⁹⁵. Pentru perioada de dinainte de 1918, reconstruită memorialistic, Filimon Rusu etalează o memorie prodigioasă și surprinde magistral, la fel ca Lucian Blaga ori Vasile Postecucă, „momentul conștientizării de sine”, „punctul de plecare al procesului rememorativ”⁹⁶:

⁹⁰ Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 103–104.

⁹¹ *Ibidem*, p. 103.

⁹² Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 5.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 6. Vezi Lucian Blaga, *Opere*, vol. 1, *Poezii*, Cuvânt înainte de Șerban Cioculescu, Editie îngrijită de Dorli Blaga, București, Editura Minerva, 1974. Textele la care facem trimitere sunt: *Biografie*, din volumul *Lauda somnului*, 1929 („Unde și când m-am ivit în lumină, nu știu, / din umbră mă ispitesc singur să cred / că lumea e o cântare”), p. 188, *Naștere*, din volumul *La cumpăna apelor*, 1933 („Făptură nouă, iată pe frunte / întâia lumină te-a uns! / Pe noi repede soartă ne mână – / tu fără pas ne-ai ajuns”), p. 264–265, *Trezire*, din volumul *La curtile dorului*, 1938 („Cine vântură de pe muncel / atâta lumină peste el? // Ca lacrimi – mugurii l-au podidit. / Soare, soare, de ce l-ai trezit?”), p. 294–295 și *Cântare pentru trecut*, în *Addenda*, p. 428–429: „Lângă un veac trecut mai stăruie casa / unde mi-am făcut intrarea în cântecul zilei”. Pentru cel de-al doilea exemplu invocat, vezi Vasile Postecucă, *Băiatul drumului*, roman, Editie îngrijită și prefațată de Ion Crețu, întregită cu un glosar de Vianor Bendescu, Câmpulung Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2000, capitolele *Mărul domnesc*, p. 5–9, *Vaca Domnului*, p. 10–13, *Vin rușii*, p. 14–19.

„Așadar, de la trei ani, copiii încep a trăi conștient, își aduc aminte de oameni, lucruri și locuri unde au petrecut. Ei se trezesc că sunt în viață. Cam la aceeași vârstă m-am trezit și eu. Dar cum... Plângând. Cine știe cât m-a amăgit mama cu felurite jucării, ca să tac. Deodată, pare că mi s-au deschis ochii, mintea și... am tăcut. Atunci, abia, mi-am dat seama că eram lângă mama, care avea în mână o bucată de pânză pe care cosea. Eram pe o pajiște verde, iar înaintea noastră erau câteva pânze albe. Mama ghilise pânzele, le întinsese pe iarbă să se zbicească și le păzea, ca, atunci când se vor usca, să le dea din nou în apă”⁹⁷.

Remarcabilă este aici capacitatea transpunerii autorului-personaj în vârstă, introducerea în timpul nealterat al amintirii. Între timpul narațiunii și timpul întâmplării există o identitate perfectă. Memoria preponderent vizuală, economia și expresivitatea dialogurilor, umorul ce exploatează inteligent „instrumentarul ironiei”, talentul de portretist, care izbutește din câteva tușe să contureze temperamente și tipologii umane, oralitatea (izvorând din utilizarea judicioasă a cuvintelor, sintagmelor populare și expresiilor plastice⁹⁸) fac deliciul lecturii în numeroase pagini. Filimon Rusu are, indiscutabil, în prima parte a *Amintirilor*, vocația unui povestitor cultivat, care stăpânește pe deplin procedeul depănării amintirii după principiul discontinuității fluxului memoriei. Introducerea digresiunilor cu caracter istoric evidențiază adeseori „o conștiință de narator omniscient care nu pierde din vedere nici unul din detaliile” capabile să restaureze adecvat spiritul vremii⁹⁹. Într-o „operă de maturitate a unei conștiințe senine”¹⁰⁰. Pline de pitoresc și savoare, amintind de marii povestitori moldoveni, sunt câteva din povestirile introduse în fluxul memorialistic: istorisirea cu dragostea românilor din Tereblecea pentru gospodăria prosperă și creșterea cailor (p. 7–8), moartea prințului moștenitor Rudolf (p. 15), pătania cu gologanul găsit pe drum și bătaia primită la școală de la învățătorul Emilian Antonovici (p. 16), povestea Marandei, văduva săracă din Siret (p. 17–18), pelerinajul la moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava (p. 18–19), învățarea lecțiilor seara în familie (p. 21), excursiile elevilor și învățătorilor („frumos obicei” din „frumoase timpuri”) în pădurea de la Cetatea Tătarilor (p. 24–25), povestea cu evreul adormit în tren la Hadikfalva (p. 33–34), „ștregăriile tinerești” ale elevilor aflați în gazdă la Suceava (p. 29 sqq.), depunerea

⁹⁷ Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 10.

⁹⁸ În selecția noastră, iată o listă a acestora: „îl întrecea în sărăcie” (p. 3), [oamenii] „fugeau de școală ca dracul de tămâie” (p. 5), „ochii îi umblau ca la veveriță și trâncănea ca o meliță” (p. 11), „a rupe calea” (a tăia drumul cuiva, p. 11), „a se duce cu sloboda” (a pleca fără bagaje, p. 30), „urla foamea în noi” (p. 32), „colac peste pupăză” (p. 33), „a-și pune în rânduială socotelile stomacului” (p. 34), „sărăcia e soră dreaptă a elevilor” (p. 36), „zicea bine din fluier” (cânta bine la fluier, p. 37), „a da raita” (p. 39), „a înghiți gălușca” (p. 40), „a-și descărca amarul pe cineva” (p. 44), „a trage ponosul” (p. 46), „urzicar” (în Bucovina, copil din flori, p. 48), „a merge vorba prin sat” (p. 53), „a se codi” (p. 54), „a fi învățat cu paharul precum calul cu ovăz” (p. 61–62), „a avea o foame de lup” (p. 67), „a fi pus în rândul oamenilor ce nu fac trei parale” (p. 73), „a măsura din ochi pe cineva” (p. 73), „a-și spune cuiva păsul” (p. 73), „a se rătoi la cineva cătânește” (p. 74), „a ticlui un denunț” (p. 75), „a arunca o vorbă” (p. 83), „a fi drept și curat ca lumânarea” (p. 88).

⁹⁹ Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 9–11. *passim*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 19.

jurământului de credință față de împărat (p. 65), inspecțiile școlare ale vremii, la Cajvana (p. 55) și la Sinăuți (p. 92–93).

În partea a doua a *Amintirilor*, autorul operează cu un alt „unghi de vedere”. Exceptând povestirea amănunțită despre construirea Casei învățătorilor din Rădăuți, puține mai amintesc de marile disponibilități ale povestitorului din prima parte. Partea aceasta este, preponderent, „o contribuție documentară” și „o analiză istorică și sociologică”, autorul devenind „un cronicar obiectiv al timpului său”¹⁰¹, interesat de toate aspectele vieții sociale. Rareori, aici, studiul sociologic ori cel economic urmărind salarizarea învățătorilor este întrerupt de istorisirea unor fapte autentice, cum ar fi, de exemplu, istoria cu mămăliga de un milion de lei din „ziua memorabilă de 8 iulie 1947”¹⁰².

În cadrul preocupărilor sale de istorie a culturii, trebuie menționate, pentru valoarea lor documentară, și unele schițe („filme”), cele câteva conferințe care s-au păstrat în manuscris, precum și necrologurile consacrate unor învățători sau oameni de cultură: *Mihai Chisanovici*, în „Voința școlii”, nr. 14, 1928; *N. Iorga*, în „Moldova literară”, nr. 6–7, 1931, p. 1–2; *DI G. T. Niculescu-Varone*, în „Moldova literară”, nr. 5–6, 1932; *Spiru Haret*, în „Moldova literară”, nr. 11–12, 1932; *Nicolae Ieremievici-Dubău*, în „Viața școlii”, nr. 11, 12–13, 1934; *Liviu Rebreanu*, în „Moldova literară”, nr. 5, 1935, p. 23; *Din vremurile Sucevei de altădată*, în „Voința școlii”, nr. 9–11, 1939; *Simion Florea Marian*, *George Tofan*.

Un domeniu în care Filimon Rusu „a fost disponibil și s-a angajat efectiv”¹⁰³ este cel de culegător de folclor. Iordan Datcu și S. C. Stroescu nu-l menționează în *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979. Iordan Datcu o face, însă, mai târziu, în *Dicționarul etnologilor români*, vol. II, București, Editura Saeculum I. O., 1998, p. 191, unde îi rezervă un scurt articol.

„Conștient că obârșia culturii române se află în creația orală de neasemuită frumusețe a poporului român”¹⁰⁴, învățătorul Filimon Rusu notează în caietele sale multe creații auzite în locuri diferite din Bucovina, în diverse împrejurări. Matthias Friedwagner, în prefața la *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. Liebeslieder (Cântece populare românești din Bucovina. Cântece de dragoste)*, Würzburg, Konrad Triellisch Verlag, 1940, îl menționează printre culegătorii frunzași, care au contribuit la realizarea colecției, întâmpinând mari dificultăți în redarea exactă a pronunțării populare a cântecelor și izbutind să respecte particularitățile graiului (p. X, XXXVII). Filimon Rusu îi trimite lui Matthias Friedwagner 300 de cântece. Doar nouă dintre acestea se tipăresc, fiind incluse în șase capitole: cap. II–1 text (var. 3); IV–3 texte (60, 80, 125); IX–1 text (32); XVI–2 texte (8, 14); XVIII–1 text (8); XXVI–1 text (25). Șapte poezii sunt culese din Cajvana, iar două din

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 11.

¹⁰² Filimon Rusu, *Amintiri*, p. 142.

¹⁰³ Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 17, 18–19.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 18.

Cacica. Dintre cele nouă poezii publicate aici, două sunt traduse și în limba germană¹⁰⁵. În *Anexa I la Amintiri*, autorul include folclor și jocuri de-ale copiilor: 26 de strigături, culese din Cajvana, Rădăuți și Satu Mare, 11 cântece auzite de la soldați în anul 1941, 38 de cântece culese din Cajvana, între anii 1902 și 1912, precum și șapte jocuri și năzdrăvăniile copilărești (jocul cu bumbi, jocul în pietre, de-a poarca, de-a cioacna, de-a fugitul, jocul în bani, de-a uliul), p. 153–176.

În *Monografia orașului Rădăuți*, în subcapitolul *Superstiții, credințe, obiceiuri, folclor*, se află opt texte, strigături și cântece, auzite de la Grigore Botezat din Rădăuți (p. 71).

Material folcloric și articole care dovedesc „o concepție mai cuprinzătoare asupra creației populare”¹⁰⁶, a obiceiurilor populare mai cu seamă, Filimon Rusu publică în reviste cu profil de folclor: *Datine și credințe*. 15. *La pețit*, în „Tudor Pamfile”, Dorohoi, nr. 5, iunie, 1923 (aici debutează învățătorul bucovinean și colaborează constant la rubrica *Datine și credințe*); *Vergelatul*, în „Tudor Pamfile”, nr. 11–12, decembrie, 1923; *Cântece* (var. 35, 36, 37), în „Tudor Pamfile”, nr. 1–3, 1925; *Datine și credințe. Ielele. Descântece de iele*, în „Tudor Pamfile”, nr. 9–12, septembrie–decembrie, 1926, p. 95–100; *Cântece*, în „Tudor Pamfile”, nr. 1–4, 1927 (var. 72–78), nr. 5–12, 1927 (var. 87, 88), nr. 1–6, 1928 (var. 89, 90); *Folclor*, în „Doina”, Jorăști-Covurlui, anul I, nr. 4. 1928, p. 92.

Publicistica lui Filimon Rusu este, de asemenea, un domeniu care ar merita mai multă atenție¹⁰⁷. Principiile sale călăuzitoare, deviza („adevărul și dreptatea”), problematica predilectă, arta polemicii și a pamfletului („revigorarea genului în literatura română din perioada interbelică l-ar putea revendica printre corifei”¹⁰⁸), schița satirică („filmele” sale sunt „scurte caracterologii” care vizează, sub aspect caricatural, realități ale vremii: cosmopolitismul, stâlcirea limbii, incompetența unor funcționari ai statului, modernismul rău înțeles etc.), particularitățile stilului ni-l înfățișează ca pe un publicist talentat, surprinzător de modern și actual. Cu numele adevărat și/sau sub diverse pseudonime (F. Rareș, F. Robescu, F. R., Ion Suru, Firu) colaborează la „Revista «Tinerimii»” (mai târziu, „Moldova literară” al cărei întemeietor și conducător a fost), „Doina” (Jorăști-Covurlui), „Foaia

¹⁰⁵ Filimon Rusu scrie în *Amintiri*: „Am trimis 300 de poezii populare, dintre care au fost publicate numai nouă de același gen, menite pentru primul volum, celelalte rămânând pentru un alt volum, care, însă, n-a mai apărut. Autorul a murit, iar materialul ce a rămas se găsește la fiica lui Friedwagner, care trăiește în Italia. Dar cea mai mare parte s-a pierdut în urma evenimentelor Primului Război Mondial. Din cele nouă poezii publicate, două au fost traduse, în același volum, și în limba germană” (p. 104). Iordan Datcu, în lucrarea menționată la pagina 15, afirmă că materialul nepublicat se află acum la Biblioteca Națională din București (p. 190).

¹⁰⁶ Nicolae Oprea, *op. cit.*, p. 19.

¹⁰⁷ Pentru cunoașterea lui Filimon Rusu, ca om al epocii sale și cărturar pasionat de istoria Bucovinei, de interes este și corespondența sa. La biblioteca Complexului Muzeal Bucovina din Suceava, în cadrul Fondului „Ioan Vicoveanu”, în Dosarul nr. 186, „Filimon Rusu”, se află două scrisori, expediate din Rădăuți, în 8 și 28 februarie 1955, prin care acesta solicită diverse lucrări istorice, dicționare și colecții de documente, necesare în cercetările sale.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 16.

poporului" (Mihăileni), „Tribuna învățătorilor” (Buzău), „Tudor Pamfile” (Dorohoi), „Ideea” (București), „Glasul Bucovinei”, „Școala”, „Tribuna”, „Voința poporului”, „Voința școlii”, „Freie Lehrerzeitung” (Cernăuți).

În paginile *Amintirilor* sale, ce acoperă peste șapte decenii din viața Bucovinei, aflată sub trei regimuri, Filimon Rusu lasă informații de interes și pentru istoria presei. Cele referitoare la „Revista «Tinerimii»” (1927–1935), devenită ulterior „Moldova literară” (1929), nu sunt toate cunoscute ori sunt prezentate cu erori în lucrările noastre istoriografice¹⁰⁹ și se referă la un proiect de succes, exemplar pentru „localismul creator” din perioada interbelică a veacului trecut. Acestea privesc circumstanțele în care a apărut periodicul lunar, cu profil literar-cultural, de la Mihăileni, colegiul de redacție, activitatea redacțională și administrativă, tipărirea și difuzarea. Colaboratorii revistei (învățători, profesori, preoți, avocați, magistrați, elevi și studenți, „toți entuziaști și pasionați ai scrisului”) sunt menționați în ordine alfabetică: Gheorghe Antonovici, Eusebiu Camilar, Traian Chelariu, George Drumur, Dumitru Furtună, Petru Iroaie (I. Pană), Aurel Lambrino, George Lesnea, Teofil Lianu, Petru Manoliu, Aspazia Munte, George Nimigean, Lucian Predescu, Ion Roșca, Neculai Roșca, Mircea Streinul, Iulian Vesper, E. Ar. Zaharia. Alături de aceștia mai sunt menționați, pentru „o colaborare susținută, vrednică de a fi menționată”: Ion Băncescu, Ghedeon Buzneanu, econ. C. Ciocoiu, Erast Cosmiuc, Constantin R. Crișan, Grivas D. Cruceanu, N. Dimitriu-Fotin, Valerian Doboș-Boca, Orest Gherasim, Ion Longhin Neculau, O.G. Mihaș, Toma Nor, Ioan Pohonțu, I. Popovici-Tecuciu, Dragoș Rusu, Tr. Romulus Scriban, Alex. Șendrea, V. Simiganovschi, Costache Țicaliuc, Manea Udrea Stroie¹¹⁰.

Opera învățătorului Filimon Rusu oferă cercetării științifice date și informații valoroase, prezentând interes pentru istoria socială, genealogie, istoria învățământului din Bucovina, istoria presei, istoria literară, literatură, folcloristică, sociologie.

În anexă, facsimilele noastre ilustrează contribuția învățătorului Filimon Rusu la antologia *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*. I Band: *Liebeslieder*. Mit 380 von Alex. Voievidca aufgezeichneten Melodien. Herausgegeben von Dr. Matthias Friedwagner, Würzburg, Konrad Triltsch Verlag, 1940.

¹⁰⁹ Vezi Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, ediție anastatică, București, Editura Saeculum I. O.–Editura Vestala, 1999, p. 563; Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina, 1809–1944*, Suceava, f. ed., 1991, p. 81; Emil Satco, Ioan Pinzar, *Dicționar de literatură. Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbierea”, 1993, p. 192; I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790–1990*, Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 396. Informații sumare, dar importante despre acest periodic și în lucrarea lui Filimon Rusu, *Monografia orașului Rădăuți*, Rădăuți, 1957, manuscris, p. 112. Redacția revistei: Sinăuții de Jos și Mihăileni (1927–1933), Rădăuți (1934–1935). „Moldova literară” este imprimată la Dorohoi, Siret, Cernăuți și Rădăuți.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 105–107.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În Bucovina ultimelor decenii, Filimon Rusu este menționat în câteva lucrări biobibliografice elaborate la Suceava. Cu toate acestea, destinul acestui harnic animator cultural din Țara Fagilor rămâne încă acoperit de o nedreaptă uitare. După studiul *Filimon Rusu (1882–1957), istoric, memorialist, culegător de folclor și publicist*, publicat în „Analele Bucovinei”, București, începând cu anul XIII, nr. 1, 2006, p. 15–36, la împlinirea a 125 de ani de la naștere și a 50 de ani de la stingerea sa din viață, ediția noastră își dorește să ducă la bun sfârșit actul de recuperare a acestui „spirit bucovinean polivalent”, început în anii '80 de Dragoș Rusu (1910–1994), membru de onoare al Academiei Române, fiul învățătorului, și abandonat ulterior. În acest sens, tipărim lucrarea învățătorului bucovinean Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, Rădăuți, 1957, după manuscrisul care se află la Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale (DJSAN), Colecția de manuscrise, Fond nr. 146/53.

În manuscris, lucrarea învățătorului bucovinean Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, are următorul cuprins: *Notă privitoare la lucrare*, p. I–II; *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, p. 1–151; Anexe la *Amintiri*: Anexa A I: *Folclor și jocuri de-ale copiilor*: 1) *Strigături și cântece*, p. 153–166; 2) *Jocuri și năzdrăvăniile copilărești*, p. 166–176; Anexa A. II: Două conferințe: 1) *Simion Florea Marian*, p. 177–201; 2) *George Tofan*, p. 202–219; Alte materiale privind lucrarea. Anexa B. I: Materiale privind *Amintirile*: 1) trei scrisori și o semnalare privitoare la acceptarea și planificarea lucrării spre a fi publicată la Editura „Dacia”, Seria „Restituiri” (Cluj-Napoca), p. 220–222; 2) Prefața la „*Amintiri*”, întocmită de Nicolae Oprea, îngrijitorul ediției, p. 223–241; Anexa B. II. Materiale – parte integrantă din lucrare: 1) Note, p. 242–255; 2) Bibliografie selectivă, p. 255–260.

În lucrarea noastră de restituire, am respectat, aproape în întregime, structura manuscrisului, stabilită de academicianul bucovinean Dragoș Rusu în urmă cu două decenii. Notele de subsol îi aparțin lui Dragoș Rusu, cu excepția celor marcate prin croșete, introduse de noi pentru explicarea unor cuvinte din graiul bucovinean, pentru completarea și actualizarea informației. Trecându-le la subsol, acestea nu mai apar în anexa lucrării, cum figurau în cuprinsul manuscrisului. Am păstrat, însă, în *Anexă*, prefața elaborată de Nicolae Oprea pentru ediția dorită în anii '80. În Anexa B. I, am introdus materialul *Problema „Amintirilor”*. *Addenda*, reunind „amintiri” ce nu figurează în volum, selectate de Dragoș Rusu din „Revista «Tinerimii»”, „Moldova literară” și „Voința școlii”, aflate de noi tot la DJSAN. Aici, în Colecția de manuscrise, Fond nr. 146/54, se găsește un volum de *Extrase*

din articolele publicate sub nume sau sub pseudonimele: F. Robescu, F. Rareș, Fîru, Ion Suru, cuprinzând 52 de pagini dactilografiate, donat de Dragoș Rusu, fiul învățătorului Filimon Rusu. Cuprinsul acestuia este organizat în zece capitole, pe criteriul tematic. Identificarea articolelor, selectarea extraselor și adnotările au fost efectuate de Dragoș Rusu, ante 1982, după colecțiile de publicații aflate la Biblioteca Academiei Române. Capitolul VIII. *Problema Amintirilor*, p. 38–41, prezintă, printre altele, subiectul memorialisticii publicate în „Moldova literară” și neincluse în volum (colonizarea satului Tereblecea, rânduielele gospodărești ale nemților din Tereblecea Nouă, obiceiurile acestora, conglomeratul de națiuni din „Austria Felix”) și concluzia autorului: „să recunoaștem că neamțul e mai bun gospodar decât românul!” (p. 41). O cercetare asupra relației dintre „amintirile” publicate de Filimon Rusu în periodice din perioada interbelică și „amintirile” reținute pentru publicare, în anii '50, rămâne încă o sarcină pentru viitor. În Bucovina, revărsată astăzi în județul Suceava, noi nu am putut găsi niciun exemplar din aceste periodice. Lipsa resurselor pentru investigații temeinice de arhivă și bibliotecă în afara provinciei, în cadrul unor proiecte de acest tip, considerate încă, din păcate, „teme minore”, ne împiedică deocamdată să ne extindem și aprofundăm cercetarea.

Peste tot, în manuscris, am corectat ortografia și punctuația, după normele Academiei Române, în vigoare astăzi.

Aducem mulțumiri bucovineanului Ioan Scripcariuc, directorul Direcției Județene Suceava a Arhivelor Naționale, care a îmbrățișat, cu o exemplară colegialitate, proiectul nostru de restituire, circumscris programului promovat de Institutul „Bucovina”, privind cunoașterea și valorizarea moștenirii culturale din această străveche provincie românească.

Vasile I. Schipor

SCURTE NOTE PRIVITOARE LA LUCRARE

Manuscrisul acestei lucrări, intitulată *Amintiri*, a fost depus la Editura „Dacia” din Cluj-Napoca, în vederea publicării în Colecția „Restituiri”, de sub conducerea profesorului Mircea Zăciu.

La 19 februarie 1979, prof. M. Zăciu mă înștiințează că lucrarea a fost acceptată și reținută spre editare, după ce, în prealabil, se îngrijise de găsirea unui critic care să se ocupe de partea „tehnică” a lucrării (prefață, note etc.).

Criticul care și-a luat sarcina de a se ocupa de îngrijirea ediției – Nicolae Oprea – a întocmit prefața, notele, bibliografia selectivă și un glosar.

Lucrarea a fost de două ori prevăzută în planul editurii, spre publicare. În 1982, când se împlineau 100 de ani de la nașterea autorului și 25 de ani de la moartea acestuia, iar a doua oară în anul 1985. La datele susmenționate, lucrarea nu a putut apărea, din cauza reducerii planului editorial, pentru economie de hârtie, ceea ce pe practic se traducea prin scoaterea unora dintre titlurile lucrărilor planificate.

În 1987, la cererea mea, mi se aduce la cunoștință că, pentru moment, publicarea Colecției „Restituiri” a fost întreruptă și nu se știe când va fi reluată.

În sprijinul afirmațiilor mele, alăturerez în *Anexa B*, după textul *Amintirilor*, copii după: 1) un fragment dintr-o scrisoare a prof. M. Zăciu, din 2 august 1981; 2) un extras dintr-o dezbatere între prof. M. Zăciu și prof. P. Cornea, apărută în „Manuscriptum”, nr. 4 (57), 1984, p. 175; 3) adresa Editurii „Dacia” nr. 77 din 5 mai 1984 (V. Igna); 4) o scrisoare a prof. T. Drăganu, din 4 noiembrie 1987.

În afara acestor 4 documente, voi mai adăuga, în cadrul aceleiași *Anexe B*, alte materiale privind lucrarea, ca: *Prefața*, întocmită de N. Oprea, notele și *Bibliografia selectivă*, acestea două din urmă alcătuite cu sprijinul direct al semnatarului acestei note, fiu al autorului *Amintirilor*, ele constituind părți integrante ale acestora.

Tot în această *Notă introductivă* țin să remarc că paginarea lucrării a fost făcută inițial pe diferitele ei părți componente, acum, însă, în forma în care prezentăm lucrarea, paginarea este făcută în continuare, cu începere de la pagina 154, noua paginație fiind trecută în partea dreaptă, de sus, a fiecărei pagini.

*

Fără să fi pierdut speranța că aceste *Amintiri* vor vedea cândva lumina tiparului, totuși, până la acea dată incertă sau pentru eventualitatea netipăririi lor, am socotit că ar fi păcat ca ele să rămână înmormântate odată cu autorul lor sau să nu fie cunoscute măcar de un cerc mai restrâns al celor care ar dori sau ar avea curiozitatea să mai cunoască și alte aspecte din viața socială, economică și culturală, ca și din sufletul românului bucovinean, precum – și mai ales – să aibă o

privire mai clară asupra situației școlii și învățământului, cu deosebire a celui primar și a slujitorilor acestuia, de la sfârșitul veacului trecut și începutul celui prezent, adică atât sub stăpânirea habsburgică, cât și după Unire, toate acestea scrise de cineva care nu a fost un simplu spectator, ci a trăit din plin și a fost purtătorul unei făclii de lumină și românism în acele vremuri. De aceea, noi, copiii săi încă în viață (Viorica, Felicia și semnatarul acestor *Note*), ne-am gândit să depunem aceste *Amintiri*, spre cuvenită bună păstrare, la unele dintre instituțiile de cultură bucovinene, păstrătoare ale unor astfel de documente. Acest gând a prins un contur definitiv exact în luna în care s-au împlinit 30 de ani de la dispariția autorului lor, spre a-i cinsti, și în felul acesta, memoria, dar, mai ales, pentru ceea ce știm că i-ar fi făcut plăcere – căci pentru aceasta le scrisese –, să le lase moștenire aceloră căroră le-au fost destinate, în special fiilor și fiicelor plaiurilor bucovinene.

Dacă nu le-a fost dat să fie sub forma pe care o dorise, să fie măcar sub aceasta, a unui simplu și discret material de Fond documentar, dar atât de grăitor pentru acei care-l vor cerceta.

În completarea acestor *Amintiri*, îmi mai propun să anexez, separat, câteva scurte extrase mai semnificative dintre numeroasele articole scrise de Filimon Rusu în presa vremii. Acestea, spre a se putea desprinde mai bine profilul autorului, la lumina variatelor sale preocupări, și reliefa – totodată – probitatea intelectuală și curajul cu care s-a pronunțat, pe față, fără menajamente, asupra unor probleme ale vremurilor sale, privind, cu deosebire, școala și pe slujitorii ei, sub toate aspectele: apărarea valorilor morale și spirituale românești, mai ales a limbii și frumoaselor datini din străbuni, izvorâte din sufletul și viața poporului, pe care le socotea ca probleme de apărare națională, biciuind, în același timp, moravurile vremii, inechitățile sociale și politicianismul veros.

La stingerea lui din viață, Filimon Rusu a lăsat și alte manuscrise, dintre care, în măsura în care împrejurările îmi vor îngădui, aș dori să depun, tot spre păstrare, la unele dintre instituțiile la care va fi depusă lucrarea de față, și câte un exemplar din *Monografia orașului Rădăuți, Partea I, Din vremurile cele mai îndepărtate până la 1944* (Rădăuți, 1957).

București, noiembrie 1987

Dragoș Rusu

AMINTIRI

OAMENI ȘI LOCURI DIN ȚARA FAGILOR

Dacă descrii o plantă, nu uita a vorbi și de rădăcina ei. În vechime, când se vorbea de un om sau de o familie, se întreba din ce rădăcină se trage. Azi nu-i mai zice rădăcină, ci neam..., din ce neamuri se trage. Deci principalul e neamul sau originea.

Familia mea e originară din Tereblecea, un sat mare și frumos din apropierea orașului Siret, din districtul Siret, cum se zicea până la 1925. Ea este venită din Transilvania, părțile Maramureșului, cum sunt venite și alte familii de acolo, ca: Nimigean, din Nimigea, Crețu, din Moroșeni, Gabor, Dornean etc.

Cine va scrie, cândva, monografia acestui sat, trebuie să ție seama de următoarele date, transmise oral, din generație în generație: că satul e foarte vechi, că a fost dăruit unui viteaz Bârlea de către un prinț, pentru merite de vitejie, încă înainte de Roman I, că satul s-a numit, în decursul anilor, Telebecince, pe timpul lui Roman I – 1390; că a fost donat Mănăstirii Neamț de fiul lui Bârlea, în 1466, pe timpul lui Ștefan Vodă; că s-a mai numit Telebiaciniți, tot pe timpul lui Ștefan cel Mare, pe la 1500; Telebecinzi, pe timpul lui Ieremie Movilă, pe la 1600; Telebesnici, pe timpul lui Antioh Cantemir, pe la 1700; Tereblece, pe la 1760, pe timpul lui Calimah; în timpul de față a rămas Tereblecea, care, după cum se spune, ar deriva de la *telebi*, din limba tătară și ar însemna „frumos”. Tot așa să se ție seama că satul, care era încă de pe timpul lui Ștefan cel Mare proprietatea Mănăstirii Neamț, este cumpărat, pe la 1669, de vistiernicul Ursachi cu suma de 250 lei, 10 boi și un cal, că Ursachi îl dă zestre ginerelui său Ion Balș, tată lui Vasile Balș, care a jucat un rol după ocuparea Bucovinei, care-l vinde, în 1724, cu 300 zloți episcopului Calistru de la Rădăuți, care-l dăruiește Mănăstirii Putna, care trece, apoi, cu pădure și moșii, la Fondul Religionar, în 1783.

N-avem date precise asupra nașterii și venirii în Moldova a persoanelor care ne interesează, întrucât scripte pe acea vreme nu erau. Condiți sau matricole asupra mișcării populației au început a se scrie abia de la 1800, așa că cele ce le notăm sunt după spusele bătrânilor acelor vremi¹.

¹ Date există, totuși, cum ne informează prof. univ. dr. Dragoș Rusu, în studiul prof. univ. dr. Ion I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, publicat în „Codrul Cosminului”. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă al Universității din Cernăuți, anul II–III, 1925–1926, tipărit în 1927. I. Nistor a cules datele din *Consignațiunea emigranților transilvăneni care s-au așezat în districtul bucovinean, care au fost constatați în baza ordinului Comandamentului General din Liov, din 27. 01. 1778, de către domniile ofițeri însărcinați cu aceasta, Cernăuți, 3.11.1778, general Enzenberg*. Familia Rusu figurează la p. 522–523 ale acestui recensământ, unde se spune că fostul plugar Ion Rusu a părăsit

Ion Rusu, zis și Nițu Rusu, un băiețandru de vreo 17 ani, a fugit din Transilvania – după spusa unor bătrâni – în Moldova, cam pe la anul 1770. E și explicabil, pentru că, după date istorice, în acel timp erau neliniștiți atât în Ungaria cât și în Polonia, iar începând cu anul 1769, emigrări din ambele țări s-au făcut în Moldova, unde încă era liniște. Dar, după cinci ani, și aici s-a cuibărit neliniștea, căci austrieicii ocupaseră, în 1774, partea nordică a Moldovei, Bucovina de mai târziu.

Flăcăul Ion, după ce a devenit locuitor al Tereblecii, s-a căsătorit, mai târziu, pe la 1780, cu o sateancă. După așezarea lui aproape de pădure, se vede că ocupațiunea sa principală era de lucrător la pădure sau chiar pădurar, căci, după strictetea și felul de a se comporta, părea mai mult a fi fost un conducător și nu un supus de rând. Așa îl știau oamenii..., de statură mijlocie, robust, cu părul creț și unii ziceau că era chiar rău, adică în sensul că nu se lăsa călcat de orișicine. Ion, pe lângă că era pădurar, se ocupa și cu agricultura. El a avut doi feciori, Vasile și Toader. Dragostea pentru această din urmă îndeletnicire s-a arătat și la fiul său cel mai mic, născut în 1782. După obiceiul de atunci, păstrat până azi, acesta din urmă, ca cel mai mic, a rămas în gospodăria tătâne-său. Toader a avut patru copii: Vasile, George, Savu și o fată. Cel mai mare fecior, Vasile, s-a născut la 1810. De astă dată, însă, el a rămas în gospodăria bătrânească. Astfel a ajuns, cu timpul, să fie frunzașul satului. Celorlalți doi, George și Savu, se vede că nu le prea plăcea agricultura, căci rămăseseră toată viața oameni săraci. Pe George l-am apucat și eu. Era vecin cu moșul Vasile. Vasile avea gospodărie frumoasă, casă, șură, ogradă mare, ceea ce arată că era nevoie de loc întins pentru mulțimea paserilor și a feluritelor animale: boi, cai, vaci, oi, porci ș.a., o livadă de două fâlcii și jumătate, cu heleșteu mare, afară de pământ la câmp, pe când George avea o căscioară sărăcăcioasă, un mic șopron, așa ca pentru o vacă, câteva paseri și o ogradă mică, de n-aveai unde întoarce măcar carul, o livadă de 20 de prăjini, o văcuță și atâta-i tot. Toată ziua ședea cu luleaua în gură și mereu cioplea cu cuțitul. Se vede că era

Ardealul cu 15 ani în urmă (deci, în 1763), cu 2 suflete (căsătorit), plecând din comuna Rebra Mare, provenit din situația din Ardeal de „supus”. Stabilît în Tereblecea (azi pe teritoriul U.R.S.S.), a primit în proprietate individuală (din proprietatea Mănăstirii Putna) pământ arabil în corețe: 3 (1 coreț = 100 kg) pentru însămânțatul unei fâlcii de pământ și țânețe în fâlcii: 15. Motivele emigrării: spolierea românilor de pământ cultivabil, în folosul coloniștilor străini, legarea de glie și interzicerea liberei migrațiuni, datoriile fiscale și obligațiile iobagiale apăsătoare – „cauze economice suficiente, afirmă I. Nistor, pentru a determina pe români să-și părăsească vatra de baștină și să-și caute un trai mai tihnit și omenesc dincoace de munți, în Principatele Române”. La acestea, se adaugă alte cauze de ordin politic sau confesional: „Românii fură despuiați de drepturile lor politice. Națiunea română nu era recunoscută ca națiune politică în Ardeal, alături de națiunea sâsească, săcuiașcă și maghiară. Persecuțiunile religioase, din cauza perseverenței românilor în credința lor strămoșească, veniră să umple cupa amărăciunilor și suferințelor”. După înființarea regimentelor de grăniceri români, împărăteasa Maria Tereza decide, în august 1763, la propunerea generalului Bucov, ca numai cei care îmbrățișează religia unită să fie admiși în serviciul grăniceresc, ceilalți fiind destinați regimentelor de linie. Astfel că, „de la 1760 încoace devin mai frecvente și ating punctul de culminațiune între 1761 și 1764, când se constată emigrațiuni în masă, în legătură, firește, cu cunoscutele turburări din Năsăud. Atunci sate întregi au pribegit în Moldova” (*op. cit.*, p. 458).

îndeletnicit cu cioplitul, ca și huțanii² cu crestatul pe bote. Oamenii îi ziceau chiar George Huțanu. Era de statură mai mult decât mijlocie, cu plete mari, albe și retezate, taman cum se retează și huțanii. Era mai morăcănos și mai tăcut, contrar odraslelor familiei Rusu, care sunt oameni veseli, glumeți și spirituali.

Savu îl întrecea pe George în sărăcie. El își făcuse un bordei sub pădure, pe malul pârauului ce-și are izvorul în pădure. În smâncurile acestea ale pământului mlăștinos nici nu putea să poarte o gospodărie mai mare. Totuși nevasta lui ținea multe orătănii³, fel de fel de paseri, ba aveau și o vacă, pe care o păștea în pădure.

Bărbatul ei, Savu, mai mult lucra în pădure. Îi plăcea, se vede, meseria de pădurar. În schimb, nu era morăcănos ca fratele George, ci foarte vesel și glumeț. Oamenilor ce veneau în pădure le era o plăcere să se întâlnească cu el, să le mai spuie câte o șagă⁴, de care se prăpădeau de răs. Iar în zilele în care nu-l întâlneau, se întrebau oare unde să fie Savu, că nu l-au văzut câteva zile. Cei ce nu-l cunoșteau sub acest nume, întrebau care Savu? Ia, cel cu casa în smâncurile din margina pădurii! Și așa i-a rămas porecla că-i din smâncuri, iar oamenii l-au poreclit Savu Smârcu. El nu mai era cunoscut nici chiar în sat cu numele lui adevărat de Savu Rusu, ci Savu Smârcu. Astfel, sub această poreclă, e cunoscută familia lui Savu Rusu, cu numele de Smârcu de sub pădure, poreclă care a rămas până în ziua de azi și răs-strănepoților lui.

Bunicul Vasile a rămas, după cum spuneam, în gospodăria bătrânească. De bunica n-am auzit niciodată să se vorbească și nici nu știu din ce familie se trage. Se vede că ea murise de tânără, căci nici copiii nu pomeneau de ea. Bănuiesc că au rămas de mici orfani de mamă. Cei trei copii, Toader, Varvara și George, au fost crescuți de maște⁵, căci bunicul se însurase după aceea încă de trei ori, ultima dată cu o văduvă bătrână ca și el, din familia Holovate, familie onorabilă, de buni gospodari. Se vede că n-a avut noroc de femei – cum zice românul –, că a fost nevoit să se însoare de patru ori.

Toader este tată meu. El s-a născut în anul 1844, luna iunie, după cum am văzut în livretul lui militar, căruia-i zicea *opșât*, după termenul german *Abschied*, căci în această limbă era scris. Nu numai el zicea așa, ci toți oamenii din sat. Unii-i ziceau mai pocit: *Hopșât*, *Opșnit*, numai *Abșid* nu. Tata îl ținea în mare rânduială și cinste – poate că așa i se spusese din cătănie⁶ –, că-l închisese într-o cutie pe grindă, în casa cea mare. Dar noi, copiii, ne uitam din când în când la el, căci ajunsesem cârturari și puteam descifra câte ceva din el. Apoi, cu aceeași rânduială, îl puneam la locul lui.

² [huțan, huțani, substantiv masculin. Regionalism, huțul, care face parte din populația huțulă din regiunea muntoasă de la izvoarele Siretului, Ceremușului și Sucevei. Din ucr. *hucul* și suf. -an.]

³ [orătanie, orătănii, substantiv feminin. Pasăre de curte. Din *oară*, regionalism, având sensul de „orătanie” (< lat. *ovaria*, „ouătoare”) și suf. -anie. În Bucovina, circula și *gobăi*.]

⁴ [șagă, șăgi, substantiv feminin. În limba populară, glumă. Potrivit DEX, provine din bg. *šega*.]

⁵ [mașter, mașteri, maștere, substantiv feminin, folosit și ca adjectiv. Învechit și regional, mamă vitregă. După autorii DEX, cu etimologie necunoscută. Variantele *maștehă*, *maștehe*, *maștigă*, *maștehă* provin din sl. *mašteha*.]

⁶ [cătănie, cătănii, substantiv feminin. Regionalism, stagiul militar, militărie. Din *cătană* (< magh. *katona*) și suf. -ie.]

Primii cărturari din familia noastră eram noi, copiii lui Toader. Deși școală aveam în sat încă din anul 1812, deschisă ca școală particulară de preotul Filip Dubău, recunoscută ca școală romano-catolică în 1816, deci pe timpul când și bunicul Vasile era copil și bun de școală, părinții lui, însă, nu l-au dat la școală, să cunoască buchea cărții. Drept că și oamenii fugeau pe atunci de școală ca dracul de tămâie, deși aveau un învățător bun, harnic și deștept, pe care-l chema Vasile Țintilă. El e autorul primului calendar în Bucovina, numit *Tabelarnic vecinic*, adică un *Calendar pe 100 [de] ani*.

Cum școlile din Bucovina erau pe atunci sub oblăduirea Consistoriului romano-catolic din Galiția, prima măsură a acestuia a fost ca să ridice obligativitatea școlară, așa că trimitea copiii la școală numai cine voia. Această măsură a fost luată încă în 1793⁷, din care cauză a scăzut nu numai numărul școlilor din țară, dar și numărul copiilor care le frecventau. O altă măsură, asemănătoare celei dintâi, a fost aceea că preotul romano-catolic Johann Wachowski din Siret, în calitate de inspector școlar – se vede că la ordinul Consistoriului din Leov –, a numit învățători polonezi, așa că lui Țintilă i-a urmat, după 1840, polonezul Malachowski. Credem că toate acestea erau impedimente serioase pentru trimiterea copiilor la școală. Astfel, nici străbunicul Toader nu l-a dat pe bunicul Vasile la școală, deși băiatul era de doi ani când s-a înființat școala din sat, și nici bunicul nu l-a dat pe tata la școală, când era bun de școală, pentru că în vremea aceea era învățător polonezul Malachowski. Totuși, unii copii din acel timp au urmat școala, cum ar fi unchișul Dumitru Nimigean, care ținea în căsătorie pe sora mai mare a mamei, mătușa Ana, cât și unchișul Ion Gabor, fratele mamei. Ba, Ion a fost chiar coleg și prieten cu un fiu al lui Malachowski, profesor la liceul din Suceava, pe la 1894. De fete, nici nu vorbim; să se fi gândit cineva că și fetele ar avea nevoie de învățătură! De băieți mai ziceau că pot avea nevoie de carte; cu cătănia printre străini, ar fi putut să le prindă bine. Dar fetele, la vatră, ce au nevoie de școală!? E o concepție care a dăinuit în unele sate peste 100 [de] ani.

Așadar, părinții mei sunt: Toader, fiul lui Vasile Rusu, iar mama, Ecaterina, fiica lui Vasile Gabor. Noi am fost cinci copii la părinți: Vasile, născut în 1879, Matrona, n[ăscută în] 1881, Filimon, n[ăscut în] 1882, Dumitru, n[ăscut în] 1884 și Maria, n[ăscută în] 1886.

Părinții s-au trecut din viață astfel: mama, în 1917, în vârstă de 69 [de] ani; tata, în 1922, în vârstă de 77 ½ ani.

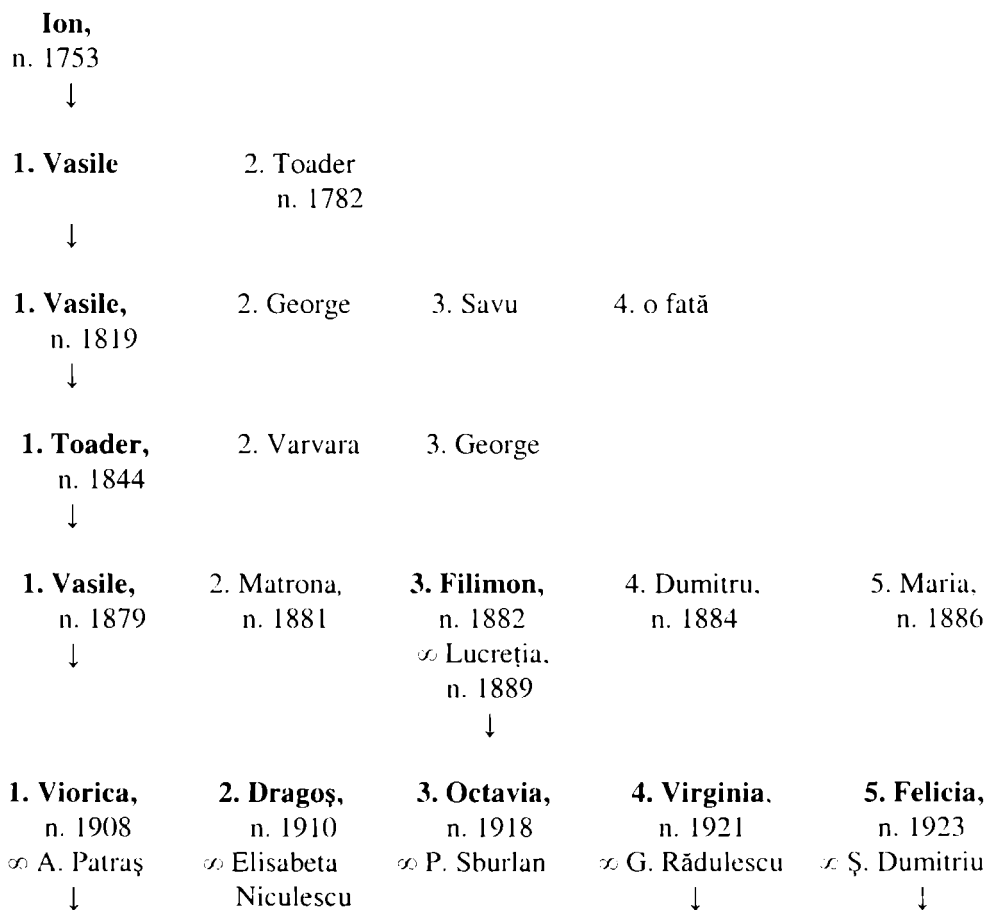
Niciunul dintre băieți n-a fost la înmormântarea mamei. Primul Război Mondial ne-a aruncat în toate vânturile. Vasile era prizonier în Rusia, iar fratele Dumitru era într-un lagăr din Austria. Eu eram în partea Bucovinei neocupată de ruși și abia în primăvara anului 1918 am putut pleca la Tereblecea, să-i văd mormântul. Și ce curioasă întâmplare! În decurs de șase săptămâni din toamna anului 1917, mama mea, sora ei, cât și fratele, s-au trecut din viață chiar în aceeași ordine cum au fost născuți: întâi mătușa Ana, cea mai mare; la trei săptămâni,

⁷ Dr. Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860-1935*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 15.

unchieșul Ion, cel mijlociu, iar la alte trei săptămâni după el, mama, cea mai mică dintre frați.

La înmormântarea tatei am fost toți copiii lui, cu nevestele și cu ginerii, cât și copiii noștri.

Spița neamului nostru apare astfel:

Sorin-Viorel

1. Rodica 2. Doina Ovidia-Cătălina

Părinții mei erau agricultori, gospodari buni. Învățătorul nostru, Constantin Botezat, în clasa a IV-a, la o lecție despre îndatoririle către stat, ne-a vorbit și despre birurile ce le plătesc oamenii. În acea lecție a pomenit că cel mai mare

birnic⁸ dintre țărani e Toader Rusu, tatăl meu. Nu era o mândrie pentru noi aceasta, însă, după felurile acaretelor din gospodărie, după mulțimea recoltei ce se strângea toamna, cât și după vitele grase și frumoase, îngrijite, era justificată această observație a lui. Ce e drept, caii cei mai frumoși, chiar din întreg județul, erau ai noștri. Drept dovadă, pentru Expoziția din București, din 1906, au fost aleși de către Camera Agricolă din Cernăuți, din întreaga Bucovină, 29 de cai, printre care și o mânzoacă, de patru ani, a tatălui meu. Dintre toți aceștia, numai iapa noastră a fost aleasă ca bună pentru Herghelia Regală, pentru care i s-a plătit prețul de patru ori cât făcea sau cu cât se vindea cel mai frumos cal pe piață. Tata a fost decorat pentru aceasta cu trei medalii: medalia de aur, medalia de bun crescător de cai și placheta de bronz, ca [și] colaborator al Expoziției⁹. Medaliiile avea dreptul să le poarte numai cu încuviințarea guvernului austriac. Dar el le pune pe piept la sărbători sau zile mari, fără nici o încuviințare. Apoi, la premiile anuale ce se dădeau prin Prefectura din Siret, tata căpăta premii în fiecare an, câte pentru o iapă, ba în unii ani chiar și pentru două. Premiile erau de câte 10 sau 20 de coroane aur. Tata, cum venea cu premiile acasă, îi dădea gălbănașii mamei, să-i păstreze. Mama i-a păstrat. Nu știu cât a avut în total. Atâta știu că, la căsătoria fiecăruia dintre noi, ne dăruia gălbănași. Mie mi-a dat, în 1907, când m-am căsătorit cu eleva Școalei Normale, Lucreția, fiica lui Constantin și Milexima Neamțu din Udești, 170 (una sută șaptezeci) de coroane, gălbănași, cu care am cumpărat două hectare de pământ, în 1920, la Sinăuții de Jos, unde eram director școlar.

Și alte rânduieli gospodărești și înțelepte aveau părinții noștri față de copii. Niciodată nu ne-a bătut tata nici pe unul, deși, ca toți copiii, mai făceam câte o pozna, iar el, tot glumind, ne aducea pe calea cea bună. Mama ne mai ciocnea câteodată, știți cum e bătaia de mamă... unde dă, crește. La treburi ne pune pe toți, pe fiecare după puterile lui. Cel mai mare, când era de opt ani, după ce venea de la școală, era luat pe lângă tata, pe-afară, ca ajutor. Fetele erau ajutorul mamei prin casă, să facă țevi când țesea, să măture în casă, să puie pe foc, mă rog, după puterile lor.

Noi, băieții, începeam cu adusul vreascurilor sau a surcelelor în casă și a câte unui lemnșor. Apoi, eu treceam la hrănit câinii, căci aveam câte trei-patru dulăi. Din casă li se pregătea mâncarea, iar eu trebuia să le-o împart. Dar mai aveam grijă ca să le aduc aminte să le facă de mâncare, căci acesta era privit ca un lucru secundar în gospodărie. Când treceam la păscut oile, fratele mai mic îmi lua locul la câini. Când treceam eu la păscut vitele pe toloacă, fratele mai mic trecea la oi. Așa, când veneam de la școală, aveam totdeauna ocupație. Aceasta cam până la vârsta de 12 ani. E cam banal când auzi că hrănești câinii.... nu-i așa? Ori căinele

⁸ [Birnic, birnici, substantiv masculin. Învechit, persoană care era supusă la plata birului, a impozitului; contribuabil. Format pe teritoriul limbii române, din *bir* (< magh. *ber*) și suf. *-nic*.]

⁹ Teodor Rusu, Medalie de aur cu diplomă specială, în volumul *Expozițiunea Generală Română din 1906. Serbarea distribuiri premiiilor și recompensele acordate juriului, expozanților și colaboratorilor*. București, Impr[imeria] Statului, 1907, p. 135, în *Secțiunea IV, Grupul 13. Creșterea vitelor. Cai*.

este un animal care, legat toată viața în lanț, face serviciul cel mai mare tocmai în timpul nopții, când stăpânul, cu ai săi, se odihnește, iar el stă de veghe și-l anunță prin hămăitul său dacă se apropie vreun străin de casă. Așadar, hrănitul câinilor la timp e tocmai ca și hrănitul copiilor la o oră anumită. Ba chiar mai mult. Copiii mai mărișori, când li-i foame, cer de mâncare, iar, din întâmplare, dacă n-are cine să le dea în acel moment, ei totuși găsesc prin casă câte ceva de ale gurii, dar câinele rabdă. Așadar, dați-le mai multă atenție câinilor, căci și ei își arată totdeauna credința față de stăpânii lor.

*

Eu sunt născut în anul 1882, cum am mai amintit mai înainte, luna decembrie, ziua 25, adică în noaptea spre Crăciun. Zi mare, nu-i așa? Dar eu n-am fost nici mare de statură și nici mare în fapte, ci am urmat așa o cale de mijloc, după puterile mele. Gândesc, însă, fără fală și fără remușcări de cuget, că dacă fiecare om, acolo unde se găsește, ar face atâta cât am făcut eu în viață, poporul nostru ar înainta mult, atât pe teren cultural cât și material.

Pedagogii susțin că copiii încep a pricepe de la șase săptămâni, adică observă lumina, jucăriile și alte obiecte asupra cărora li se îndreaptă privirea. Dar interesant e să se știe la ce vârstă devin conștienți de sine, pot judeca și-și dau seama de oamenii și lucrurile ce-i înconjoară. Am observat că acest fel de a fi se produce cam pe la vârsta de trei ani. Așadar, de la trei ani unii copii încep a trăi conștient, își aduc aminte de oameni, lucruri și locuri unde au petrecut. Ei se trezesc că sunt în viață.

Cam la aceeași vârstă m-am trezit și eu. Dar cum... Plângând. Cine știe cât m-a amăgit mama cu felurite jucării, ca să tac. Deodată pare că mi s-au deschis ochii, mintea, și... am tăcut. Atunci abia mi-am dat seama că eram lângă mama, care avea în mână o bucată de pânză pe care cosea. Eram pe o pajiște verde, iar înaintea noastră erau câteva pânze albe. Mama ghilise¹⁰ pânzele, le întinsese pe iarbă, să se zbicească și le păzea, ca atunci când se vor usca să le dea din nou în apă. Dacă aceasta se petrecuse primăvara – și nici nu putea fi în alt anotimp –, înseamnă că eu aveam trei ani și patru sau cinci luni. De atunci n-am mai plâns, cum fac copiii pentru orice nimicuri, iar mama, în toate zilele cu soare, timp de vreo două săptămâni, ducea pânzele la pârâu, iar eu și cu sora mai mare, Matrona, le păzeam, că erau întinse pe pajiște, să se usuce. Când socotea mama că s bune de dat din nou la apă, venea, ne aducea câte o hrincă¹¹ de pâne, dădea pânzele în apă și se ducea apoi, din nou, la treburi, acasă, că pârâul era aproape de casa noastră. La pârâu veneau și alți copii de prin vecini, să se joace cu noi. Așa l-am cunoscut pe Niță a lui Manole, un băiat cu opt luni mai mare decât mine, cu care m-am înțeles așa de bine, că am rămas prieteni de atunci și până în prezent. E colegul Ion Țigără, cu domiciliul în București, cu care stau în corespondență, azi pensionar și el. De atunci, de erau sau nu erau pânze la pârâu, în zilele frumoase, eu

¹⁰ [*ghili, ghilesc*, verb tranzitiv, de conjugarea a IV-a. Regionalism, a înălbi o pânză prin muiera în apă și întinderea repetată la soare. Din ucr. *biliti*.]

¹¹ [*hrincă, hrinci*, substantiv feminin. Regionalism, felie mare de pâine sau mămăligă. Din ucr. *hrinka*.]

ieșeam în drum, iar Ion ieșea la poartă. Cum ne vedeam, alergam unul la altul și-apoi începea joaca, căci ne împărțeam în două partide. O dată copiii aleși, ei n-aveau voie să treacă în partida contrară. Așa ne jucam de-a caii, de-a soldații, de-a alergatul la o țintă și alte jocuri. Cum tolocuța pe care ne jucam era cam mărișoară, în total aproape 40 de prăjini, cu pârâu, copaci, pașiște, gârle, ce ne-a venit în cap? Hai s-o împărțim în două! Partea dinspre miazăzi i-a venit lui Ion, căci era în dreptul porții lor, iar partea dinspre miazănoapte mie, căci era în dreptul uliții noastre. Partea mea era mai mare, trecea prin ea un drum, dar aveam mai puțini copaci, se poate să fi fost vreo treizeci. Ion avea mai mulți copaci, poate peste șasezeci și avea numai un drumușor, care ducea la gospodăria lui Tanasă a Urătei. Noi l-am apucat pe Tanasă om bătrân, cam la 60 de ani. El avea un fecior de armată și două fete peste 20 de ani. Se vede că se însurase mai bătrân, căci cu cătănia de atunci, de 12 ani, nici nu era chip altfel. Armata o făcuse în Ungaria și venise după eliberare însurat cu o unguroaică, Eva. Noi, copiii, o cunoștea bine pe Eva, căci mama, când mergea la târg, o chema pe ea să stea cu noi. Eva era o femeie mărunțică, totdeauna veselă și iute ca o furnică. Când povestea ceva, zâmbea, ochii îi umblau ca la veveriță și trâncănea ca o meliță. Mama o întreba de ce se scoală așa dimineața, iar ea răspundea: Cum aude cocoș, eu striga: scôla, Tinasa, cocoș chinta! Așa învățat.

Lui Andrei, feciorul lui Tanasă, voiam noi, adică Ion și cu mine, să-i rupem calea, să nu mai treacă pe drumușorul priporiu ce răspundea la casa lor, dar, după împărțirea moșiei, el devenise proprietatea noastră. Așa judecam noi. Ne-a venit o idee: să facem o mașină cu multe roți, un fel de capcană, s-a așeză pe drum, în așa fel ca să nu se cunoască, și, când va trece Andrei pe acolo, să-l prindă de picioare, iar noi, ascunși după copacii din apropiere, să râdem de pățania lui. Și râdeam, râdeam, de parcă lucrul s-ar fi și întâmplat. Așa trăiam cu această impresie vrea câteva săptămâni.

Cum vă povestisem, aveam și partida noastră de copii. Ce ne vine în cap? Hai să le dăm și pământ! Și așa am împărțit tot pământul între copii, cu hat¹², cu semne, ca ficare să-și cunoască partea lui. Bineînțeles, noi, conducătorii, ne-am ales părți mai bune și mai mari. După ploii, când pârâul se umfla și curgea mai repede, noi ieșeam la făcut corăbii de hârtie, de le dam drumul pe apă și pescuim la cotituri, dar mai mult broscoci decât pește.

Așa ne petreceam timpul când ne dădeau voie părinții, până la vârsta de școală. Făcusem, în felul acesta, un fel de reformă agrară, dar la apă aveam dreptul toți. Pădurea ne rămăsese numai nouă, conducătorilor.

Cât era ziulica de mare, era a noastră. Dar dimineața, cum ne sculam – și de cele mai multe ori ne sculam cu noaptea-n cap – prima grijă era să ne spălăm, să zicem rugăciunile, să facem unele treburi rânduite și apoi, la joacă. O dată cu deschiderea graiului mai răspicat, mama ne-a și luat la rugăciuni, câte [pe] unul.

¹² [hat, *haturi*, substantiv neutru. Fâșie îngustă de pământ necarat care desparte două ogoare, răzor, hotar. Din ucr. *hat*, având sensul de „zăgaz”.]

după vârstă, apoi toți trei la un loc și deodată în cor. Eram puși în rând, după mărime – Matrona, eu și Dumitru – cu fața spre răsărit, în mijlocul casei. Începeam cu semnul crucii de trei ori, zicând: În numele tatălui ș-a fiului ș-a sfântului duh amin. Apoi, cu mâinile încrucișate pe piept, ziceam: *Doamne miluiește, Sfinte Dumnezeule, Tatăl nostru, Psalmul 50, Simbolul credinței, Zece porunci, Nouă porunci bisericești, Șapte taine*. Cel mai mare, Vasile, zicea mai dimineța, că se scula mai devreme, iar cea mai mică, Măriuța, încă nu putea vorbi. Învățătorul rugăciunilor era mama. Și tata spunea rugăciunile, dar el le începea în casă și le sfârșea pe-afară, printre vite, pentru care lucru mama îl probozia¹³, dar el răspundea în glumă: Las' că poate or deprinde și ele ceva, pentru care vorbe mama îl ocăra și mai rău.

În Postul Crăciunului, tata adusesse în casă un cojocar din Siret, ca să ne lucreze bondițe, cojocole, cât și să facă alte cârpituri cojocărești.

Așa a lucra moș Mihaluță Nastasi, în doi ani de-a rândul, în același post, în casa noastră. Moș Mihai era bătrâior pe-atunci, cam sub 60 de ani. În fiecare dimineță, după ce se spăla, își pieptăna părul și barba și se da la lucru. Cum a văzut el rânduiala casei noastre cu rugăciunile, s-a apucat el în locul mamei să supravegheze spunerea rugăciunilor. Noi îl ascultam, însă unele cuvinte din rugăciuni le pronunța altfel. Așa zicea, în loc de *pe altarul tău viței*, pe *pe altarul tău veșăiei*, de care ne pufnea râsul, iar Mihaluță se cam supăra de râsul nostru. Când ajungeam la *Șapte taine*, iarăși începea râsul, căci el ne învăța altfel de cum știam de la mama. Pentru aceasta, mama ne dojenea și noi trebuia să ne ținem râsul, iar el, pentru purtarea necuviincioasă, ne da la urmă câte 20 de mătăanii, când noi, bătându-le, râdeam și mai tare. La *Șapte taine* aveam și de ce râde, căci el ne învăța totul altfel de cum ne învățase mama. El ne învăța așa: șapte tăne lege nouă, întâi este botezul, al doilea milu, a triia comunicatura¹⁴, a patra pocăința, a cincea preuția, a șasea nunta și a șaptea masa. Noi ne făceam, apoi, socoteala: mai bine ne învață moș Mihai, că el zice că te faci preot, faci nuntă și după nuntă te pui la masă. Nu-i așa, mamă? Nu știu, zicea mama..., eu altfel am învățat. Când vine moșu-tu – tata mamei, care avea în acea vreme 71 [de] ani – să-l întrebați pe el, că el îi bisericos și știe mai bine.

Moș Mihai era de statură mijlocie, cam alinta de un picior și povestea totdeauna în casă că vrea să se călugărească.

De-atunci nu l-am văzut pe moș Nastasi. Dar, după vreo patru ani, am fost cu părinții în ziua de Probaje¹⁵ la Sucevița, când e hramul mănăstirii, și, cum căruța noastră era pe tolocuța de lângă mănăstire, unde erau și alte căruțe, văd că se

¹³ [*probozi, probozesc*, verb tranzitiv, de conjugarea a IV-a. Învechit, regional și familiar, a muștra, a dojeni, a certa pe cineva, a ocări. Provine din sl. *proobraziti*.]

¹⁴ [*cuminecătură, cuminecături*, substantiv feminin. Ritual în religia creștină care constituie una dintre cele șapte taine și care constă în gustarea de către credincioși a pâinii și vinului sfințite de preot la liturghie; euharistie, împărtășanie, grijanie. Din *cumineca* (< lat. **communicare*) și suf. *-ătură*]

¹⁵ [*Probaje, Pobrajen, Pobrejeni, Pobrejenie, Obrejenie* – Schimbarea la Față a Domnului. Sărbătoare ortodoxă cu dată fixă, celebrată la 6 august, asimilată sărbătorii ce marchează despărțirea de vară. Prin etimologie populară, aduce după sine probozirea (certarea) celor neascultători, ocărarea lor în decursul anului ce vine. Vezi și Antoaneta Olteanu, *Calendarele poporului român*, București. Editura Paideia. Colecția cărților de referință, 2001, p. 358–359.]

îndreaptă spre noi un călugăr. Îl cunoscuse pe tata și venea drept la noi. Cum ajunsese, dădu mâna cu tata și-o întrebă pe mama: Mă cunoști? Mama dăduse din umeri, în semn că nu-l cunoaște. E Mihai care zicea că se călugărește, spuse tata, și iată-l călugăr! Apoi se îndreaptă către mine, care-i sărutasem mâna, și zise: Aista-i băietu [pe] care-l învățam eu rugăciunile? Da, răspunse mama. Așa-i că-ți prinde bine la școală? Da, răspund eu, dar cu gândul la râsul nostru de atunci și la cuvintele *tane, vițâiei, milu și masa...*

Așa moș Mihai își luase în călugărie numele de Manase.

Ce-i drept, din învățătura lui Mihai dădusem și altora, căci aveam din Panțări doi frați argați¹⁶, Domnica și Ioniță, care, la vârsta lor de 22 și 20 de ani, nu știau rugăciunile, iar eu devenisem învățătorul lui Ioniță. Domnica a învățat numai ascultând, că-i era rușine, fată mare, să zică după mine. Dar nu i-am învățat toate, cum le știam eu, ci numai *Sfinte Dumnezeule* și *Tatăl nostru*, căci deprindeau foarte greu.

*

În toamna anului 1889, am fost înscris la școală.

Pe atunci nu se înscriau copiii la școală, ca mai târziu, la șapte ani împliniți, ci toți cei născuți în decursul anului respectiv erau înscriși ca buni de școală. Eu aveam în acea vreme șase ani și opt luni. În același an, dar în luna ianuarie, murise feciorul împăratului. Era într-o marți, în ziua de 30 ianuarie, când tata vânduse o vacă bălaie¹⁷ la târg, la Siret, cu 30 de fiorini – lei de argint, cum le ziceau –, cu care a cumpărat tot din târg o morișcă (vânturătoare), dând pe ea întreg prețul vacii. Cum ajunsese acasă, a coborât-o din sanie și a așezat-o într-un loc în șură. Fratele Vasile apucă un băț, îl muie în pacornița¹⁸ cu dohot¹⁹ și scrise pe morișcă: 1889. În acel timp, vine și mama în șură să vadă marfa nouă, și întreabă: Oare cine să fi murit, de trag clopotele așa de frumos? Tata răspunse: Vorbeau oamenii prin târg că ar fi murit feciorul împăratului. Chiar așa era! Prințul de coroană, Rudolf²⁰,

¹⁶ [argat, argați, substantiv masculin. Slugă, în trecut, pentru muncile agricole, creșterea vitelor sau pentru muncile din gospodăria stăpânului. În Bucovina, cunoscut și cu forma *hargat*. Din bg. *argat*, ngr. *argatis*.]

¹⁷ [bălai, bălaie, adjectiv. Aici, plăvană, vacă albă. Din sl. *bělŭ*, „alb” și suf. *-ai*.]

¹⁸ [păcorniță, păcornițe, substantiv feminin. Variantă fonetică, pentru vas de lemn sau de scoarță de copac în care se ține păcura pentru uns roțile căruței. Din *păcură* (< lat. *picula*) și suf. *-orniță*.]

¹⁹ [dohot, substantiv neutru. Regionalism, cu circulație în Bucovina, având sensul de păcură pentru uns osiile căruței. Din ucr. *dehoti*. Dohotul se păstrează în *dohotniță*, vas de lemn folosit în acest scop. Cuvânt românesc, format din *dohot* și suf. *-niță*.]

²⁰ [Fiul lui Franz Joseph/Francisc Iosif I (1830–1916) și al prințesei bavareze Elisabeta Amalia Eugenia de Wittelsbach (1837–1898). Tatăl său este împărat al Austriei, originar din Casa de Habsburg, rege al Ungariei și Boemiei, rege al Croației, mare duce al Bucovinei, mare principe de Transilvania, marchiz de Moravia, mare voievod al Voievodatului Serbia etc. din 1848 până în 1916. Domnia sa de 68 de ani este a treia, ca lungime, dintre domniile din Europa, după cea a regelui Ludovic al XIV-lea (1638–1715), „Regele Soare”, care conduce Franța vreme de 72 de ani (1643–1715) și a principelui Johann al II-lea (1840–1929), principe al Principatului Liechtenstein timp de 71 de ani (1858–1929). Copiii lor sunt: Sofia, născută în 1855, Ghizela (născută în 1856), Rudolf, născut în 1858 și Maria-Valeria, născută în 1868. Născut la 21 august 1858, Rudolf, unicul lor băiat, se

moștenitorul tronului habsburgic, murise. Apoi câte legende nu s-au născocit în jurul morții lui...., ba că s-a sfădit cu tatăl său și trăiește în altă parte, ba că trăiește în Rusia, la curtea împărătească și se va întoarce, să se facă împărat, după moartea

căsătorește cu prințesa Stephanie a Belgiei. Viata familiei imperiale austriece este presărată cu drame familiale. Împăratul Maximilian al Mexicului, fratele mai mic al lui Franz Joseph, este detronat și executat de către revoluționarii mexicani. La 30 ianuarie 1889, Rudolf, prințul moștenitor, se sinucide. la Mayerling, în urma unei drame pasionale. Elisabeta de Wittelsbach/Sissi este asasinată, la Geneva, de către anarhistul italian Luigi Lucheni, la 10 septembrie 1898. Arhiducele Franz Ferdinand/Francis Ferdinand al Austriei, moștenitorul tronului, este asasinat la Sarajevo, în 28 iunie 1914, de către un naționalist sârb, Gavriilo Princip, eveniment care marchează formal începutul Primului Război Mondial. În Bucovina, Franz Joseph continuă mitul „Bunului împărat”, întruchipat în conștiința colectivă de Iosif al II-lea (1741–1790, monarh dedicat binelui public, simbol al statului binefăcător, izvor al dreptății și bunăstării individului și poporului), cultivat de-a lungul anilor de o administrație pragmatică, bazată pe reforme, ordine și toleranță, care stimulează emanciparea economică, socială și culturală a provinciei. Împăratul Franz Joseph vizitează Bucovina în 1851, 1855 și 1880. Ca vânător pasionat, participă la vânătorile organizate în pădurile din apropierea Rădăuților (Hardeggtal), vizitează Herghelia imperială, trece în revistă unitățile militare staționate aici, acordă audiențe, face donații pentru biserici, ia masa împreună cu funcționarii țărului: „Țăranii ridicaseră arcuiri de triumf și alergau din toate părțile să-l salute cu tot entuziasmul pe împărat. [...] Seara, a fost un spectacol al diferitelor naționalități din Bucovina, cu dansuri, cântece și acompaniament instrumental, pe care Majestatea Sa a binevoit să-l aprecieze foarte mult. [...] Nobilimea și clerul erau invitate la masă în fiecare zi. Serile Majestatea Sa le dedica chestiunilor de serviciu. Acorda audiențe sub cerul liber, entuziasmându-i pe toți prin blândețea cu care se adresa țăranilor, cărora li se îngăduia să se apropie de tot de Majestatea Sa. [...] A avut loc și o iluminare cu semnificații simbolice. În fiecare seară, cânta piese naționale cunoscutul taraf popular din Suceava [condus de Nicolae Picu, lăutar celebru al epocii]. [...] La Rădăuți, ca și mai înainte la Cernăuți și la Sniatyn, Majestatea Sa a binevoit să-și exprime întreaga satisfacție în legătura cu șederea în Bucovina”. În timpul șederii sale la Rădăuți, în 1851, împăratul Franz Joseph primește în audiență o delegație a celor două comune administrative locale, condusă de primarii Wenzel Hoffmann și Vasile Ilasciuc, care îi prezintă omagiile lor și solicită ridicarea țărului Rădăuți la rangul de oraș. La nașterea prințului moștenitor Rudolf, împăratul Franz Joseph dăruiește Bisericii Catolice din Rădăuți diverse obiecte de cult: ornate, sfelnice, policandre, un stropitor de aghiazmă, devenind patron al acesteia. Prințul moștenitor Rudolf vizitează Bucovina în 1887. În ziua de 8 iulie, vizitează Herghelia Militară de la Rădăuți și, după un popas de o noapte, pleacă la Lucina, prin Câmpulung Moldovenesc. Kronprinz Rudolf poposește la Voievodeasa (Fürstenthal), unde se întreține cu locuitorii germani de aici. În onoarea acestui popas și a vizitei în Bucovina a prințului Rudolf, comunitatea germană din Voievodeasa ridică la intrarea în Sucevița un monument, unic în această parte a Bucovinei. Coloana, înaltă de peste 8 metri, are gravate pe patru laturi litera R, inițiala prințului moștenitor, data vizitei princiare (9 iulie 1887) și fragmente din coroana imperială. Inscriptiile plasate pe monument au fost distruse parțial. Acest obelisc, înălțat în onoarea nefelicitului prinț Rudolf de Habsburg, dăinuind și acum, reprezintă, simbolic, un moment din istoria Bucovinei și destinul unei comunități germane, astăzi risipite. Mai adăugăm aici faptul că Spitalul Public din Rădăuți, inaugurat în 1879, s-a numit, timp de câteva decenii, Fundația „Prinț de Coroană Rudolf”. Ar mai fi de reținut, de asemenea, că, în tradiția monarhică a epocii, împăratul era venerat și în Bucovina, imnul *Doamne sfinte, ocrotește pe al nostru împărat* figurând în programul tuturor manifestărilor publice solemne de dinainte de 1918. Vezi Mihai-Stefan Ceașu, *Bucovina habsburgică, de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774–1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998; Franz Wiszniowski, *Radaut; die deutsche Stadt des Buchenlandes*, München, Verlag „Der Südostdeutsche der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen”, 1966, p. 27–36; Valerian Procopciuc, *Voievodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul II, nr. 2 (4) [iulie–decembrie] 1995, p. 375–381.]

tatălui său și câte altele. Un sâmbure de adevăr totuși era. Dar să-l lăsăm să doarmă în pace și să ne întoarcem la ale noastre.

Într-o zi de toamnă – poate două săptămâni după ce începuse învățământul – eram cocoțat pe poartă. Tocmai atunci venise Toderiță Crețu, prietenul fratelui Vasile, ca să meargă împreună la școală; ei trecuseră în clasa a patra. Toderiță, atunci, îmi zise: Domnu te cheamă la școală și tu stai în vârful porții? Vină cu noi să vezi cât îi de bine la școală. Nu știu de ce fratele Vasile sau sora Matrona nu mi-au vorbit niciodată de școală. De atunci a încolțit gândul în mine să merg și eu la școală.

Am mers îndată la prietenul meu Ion și i-am împărtășit și lui gândul că ar fi bine să mergem la școală. El știa că trebuie să meargă la școală, că tata lui umblase la școală și știa carte, dar, fiind unicul copil la părinți, nu-l prea sileau.

Cum a auzit mama lui că și eu vreau să mergem împreună la școală, s-a bucurat, și noi am hotărât să mergem chiar a doua zi cu fratele Vasile. Așa am și făcut. Mama lui Ion, ca să-l încurajeze, i-a dat o monedă de un crucer, ca să-și cumpere ce vrea el. Fac o mică paranteză. Românii din Bucovina numeau banii austrieci așa: 1 Kreuzer = 1 crucer, iar popular îi ziceau 1 grițar. La o monedă de argint, de 10 cruceri, îi ziceau 1 pușor; la cea de 20 îi ziceau 2 pui; la Gulden, florin, îi ziceau 1 leu de argint. Apoi, mai era o monedă de aramă-cupru, de 4 grițari, de-i ziceau gologan. Mai târziu, în 1894, au fost introduși bani noi, numiți coroane și bani (helleri), iar celor vechi li se ziceau bani proști.

Mergând noi spre școală, împreună cu Vasile și Toderiță, care ne conduceau, deodată zărim în drum ceva rotund. Apuc repede. Era un gologan. Așa. Acum avem amândoi bani. Ajunși la școală – căci școala era numai la jumătate de kilometru de casele noastre – fratele intră cu noi în clasă și ne predă învățătorului. Învățătorul ne așează în banca întâi dinspre fereastră, chiar în fața catedrei, între alți doi băieți, așa că noi eram la mijloc. Învățătorul ședea la catedră și era în clasă o tăcere, de puteai auzi musca. Deodată tăcerea e întreruptă de vocea lui Ion, care striga plângând: Am prăpădit²¹ grițariuu...! Și se plecă sub bancă să-l caute. Eu, n-am de lucru, și ca să-i fiu de ajutor, zic: Poate-i aici...!, băgându-mă, în același timp, sub bancă. Dar Ion a găsit paguba îndată și am ieșit amândoi de sub bancă. În acel timp, învățătorul se repede la mine, fără a spune un cuvânt, și-mi afumă o palmă peste obrazul stâng, de-am văzut scânteii verzi. Lui Ion nu i-a făcut nimic. N-am zis nimic, nici n-am plâns, dar când mi-a dat drumul, într-un suflet am fost acasă. N-am spus nimănui nimic de cele întâmplate la școală, dar două săptămâni nici nu m-a arătat la școală. Când mă întrebau părinții de ce nu merg la școală, eu nu răspundeam. Într-un târziu, după această întâmplare, Vasile îmi spuse că mă cheamă domnul cel bătrân la școală. M-am dus. Adevărat, domnul cel cu palma nu mai era. Se mutase. Se vede că el își făcuse cerere de mutare, și poate era indispus și din altă cauză, vărsându-și veninul asupra mea. Nici mai târziu n-am spus acasă. Cu domnul Antonovici m-am întâlnit abia după 31 de ani, când m-am transferat și

²¹ [*prăpădi*, *prăpădesc*, verb tranzitiv, de conjugarea a IV-a. Aici, ca și în graiul popular bucovinan, cu sensul a pierde din ochi, a nu mai găsi, a rătăci. Provine, potrivit DEX, din bg. *propadam*.]

eu în județul Siret, deci când eram colegul și nu elevul lui. I-am amintit de pățania asta, lăsându-l să judece dacă procedeul său a fost una dintre cele mai bune metode pedagogice pentru îndreptarea răului.

Așa am terminat clasa întâi cu bătrânul și bunul învățător superior Constantin Botezat. Anul a trecut repede, căci se vede că atât învățătorul cât și învățătura erau pe gustul nostru. *Cartea de comput*, tăblița – o placă de ardesie – pe care scriam până la Crăciun – azi nemaîntrebuințindu-se –, cât și *Abecedarul*, le puseseam bine, la păstrare, ca să-i rămâie lui Dumitru, fratele mai mic, când îi va veni timpul să fie de școală. Eu aveam acum pentru clasa a II-a trei cărți: *Cartea de citire*, care era pentru clasa a II-a și a III-a. Bucățile de citire pentru clasa a II-a aveau lângă titlu o steluță, iar cele fără steluță erau pentru clasa a III-a, *Aritmetica* și *Cartea pentru limba germană*, care începea a se preda din clasa aceasta. Mai aveam ceva nou în această clasă. Erau bucăți cu litere cirilice. Toate aceste noutăți ale clasei ni se păreau ușoare, căci învățătorul nostru știa cum să le facă plăcute, interesante și atrăgătoare. Ba ne fuduleam²² că putem citi și bucăți din clasa a III-a. Clasa a II-a era la un loc cu clasa a IV-a. Băieții erau cam înghesuți în bănci, căci erau câte 6–8 într-o bancă. Fiindcă nu încăpeam, pe mine și încă pe un băiat ne-au pus în bancă cu fetele. Deși m-a pus alături de Ileana Crețu, fiica finului nostru Onofrei, pe care o cunoșteam, eu m-am ridicat și am spus domnului că nu stau aici. M-a întrebat de ce, dar eu am răspuns din nou că nu stau. M-a mutat imediat la margine, așa că trecu în locul meu celălalt băiat. Cu lecțiile o duceam bine. Mai ales seara, citeam acasă cu glas tare o bucată care începea așa: Maranda, văduvă săracă din Sirete, avea cinci copii. Le plăcea părinților această bucată, că istorisea despre o femeie din târg. Apoi cum se îmbolnăvise ea, cum n-avea cine îngriji de copii, cum n-aveau ce mânca și cum băiatul cel mare, când trecea la școală, intra și în biserică și se ruga lui Dumnezeu pentru sănătatea mamei, cum preotul Samuil, care era în altar și auzise ruga copilului, le-a trimis acasă o coșarcă²³ plină cu ouă, slănină, brânză și câteva pâini coapte. Când a venit băiatul acasă, a întrebat de unde sunt acestea, mama i-a răspuns că Dumnezeu l-a auzit rugându-se și le-a trimis toate aceste bunătăți prin preotul Samuil. Așa citeam și alte bucăți plăcute și instructive, pe care le ascultau părinții cu plăcere. Nu vă mirați că, în loc de Siret, era în carte Sirete. Așa pronunțau și pronunță și azi locuitorii din toate satele din jur numele acestui târg. Așa a trecut și anul acesta, strângând cărțile tot pentru fratele mai mic, afară de cartea de citire, care era și pentru clasa a III-a. E locul să amintesc aici că pe atunci nu se schimbau cărțile în fiecare an, ca acum, făcându-se prin acest sistem cheltuieli inutile părinților, ci cu un rând de cărți umblau la școală, ba de multe ori învățau, și copiii copiilor din ele, numai dacă erau bine păstrate. Azi s-ar zice că prea ar sta știința în loc. Un moft modern!

²² [*fuduli, fudulesc*, verb reflexiv, de conjugarea a IV-a. Aici, a se făli, a se mândri. În Bucovina are și alte sensuri: a se împăuna, a deveni arogant, încrezut, îngâmfat. Provine din *fudul* (< it. *fodul*).]

²³ [*coșarcă, coșarci*, substantiv feminin. Regionalism, coș. Din lat. *cossus* + suf. -ar + suf. -că.]

Auzind vorbindu-se în casă că de Sf. Apostoli Petru și Pavel au de gând să plece la Suceava, la Sf. Ioan, am ridicat și eu pretenția că aș vrea să merg. Părinții s-au învoit îndată, nu pentru ca să mă duc să mă închin, ci pentru ca să păzesc la căruță, că așa-i obiceiul..., unii vin la Sfânt să se închine, iar alții să fure...

Forfota mare de la Sfânt mi-a plăcut. Un du-te-vino, strigăte, un fel de reclamă cu marfa ce-o aveau negustorii, fluier, armonici, de te asurzeau. Un papagal ghicea într-un zodiac, iar posesorul striga mereu: haici un zodia moldoveneasca-rusasca-nemțasca-româneasca..., haidi... haidi, numai patru grețari, leștere graițer...²⁴ Se vede că era un rusnac de prin părțile galițiene, și-i umbla gura...

Printre căruțe și printre oameni, un om cu plete, cam de vreo 50 [de] ani, cu niște cărțicele în mână, îmbia trecătorii să cumpere câte una.

Mamă, zic eu, cumpără-mi și mie una. Mama n-a stat la îndoială, mi-a cumpărat una, căci nu costa decât doi grițari (cinci bani). Eu, care terminasem clasa a II-a, aveam pretenția că-s cărturar și începui a citi: *Vămile văzduhului*, de Nichifor Grigorian. Era, deci, în legătură cu scopul venirii noastre la Sfânt. Mamei i-a plăcut când m-a auzit că citesc și că n-a dat bani degeaba pe cărticică. Era scrisă de mână, foarte citeț și regulat, se vede că era întocmită de vreun călugăr și dată palamarului²⁵ s-o vândă, căci Nichifor era un om de rând, din Soloneț, cu sumanul între umeri, devenind palamar la Sfânt și autor de cărți. De știa carte carte sau nu, asta n-aș putea-o spune.

De vreți să-l cunoașteți și dumneavoastră, cum intrați în curtea mănăstirii, uitați-vă la stânga și veți vedea o capelă făcută de mitropolitul Anastasie Crimca, iar pe peretele din față chipurile Sf. Ioan și aducerea lui la Suceava de către Alexandru cel Bun, în 1402, pictură făcută în 1908. În convoiul ieșit într-o întâmpinarea Sfântului, îl veți găsi și pe Nichifor, cu suman, căci el a trăit și în timpul aducerii moaștelor.

Ajuns acasă, m-am dat să citesc cartea mai cu temei. Erau posturile din vinerele de peste an, că cine le va posti, va trece mai ușor prin cele 24 de vămi ale văzduhului, precum și alte semne ce se pot arăta omului în viață.

Eu mi-am ales una: pe vinerea dinaintea Paștelor, că cine o va posti și-și va spăla și trupul în apă curgătoare, acela va ști cu trei zile înainte când are să moară.

Pe asta mi-am ales-o eu s-o postesc, căci voiam să știu când am să mor. Abia așteptam Postul Mare, cu vinerea dinaintea Paștelor. Am ajuns-o și pe asta! Dar să știți că nu-i vorba de post cu bucate de post, ci post negru, adică nici măcar apă să nu bei în acea zi. Deci, cum am mâncat joi seara, a doua zi, vineri, am mers cu tata la arat tocmai aproape de apa și târgul Siretului. N-am mâncat în ziua aceea nimic, iar către seară, înainte de a ne porni spre casă, cale de șapte kilometri, am făcut și o baie în toată legea în balta de la capătul ogorului nostru, o baltă mare a Fondului Religionar, așa că acum eram în toată regula, după scrierea lui Nichifor. Așteptam numai să știu când mor. A treia zi, la Înviere, am mers și eu la biserică pe la miezul

²⁴ Leș ștere graițere. Expresie stălcită ebraico-ucraineană: numai patru (leș cetera) Kreutzer.

²⁵ [pălămar, pālāmari, substantiv masculin. Regionalism, cu diverse forme fonetice (palimar, pālimar), paraclisier. Provine din ucr. palamar.]

noptii, împreună cu părinții. În zori de zi, m-a cuprins zăpușeala și am ieșit din biserică să mă răcoresc. Băieții de seama mea se suiau în clopotniță, de trăgeau clopotele, dar eu m-a pus jos sub clopotniță, unde m-au apucat niște friguri și gemete, de nu-mi aflam loc. Am adormit și nu mai știu cum am ajuns acasă, că m-am trezit în pat. De bună seamă că cineva a înștiințat părinții, de m-au adus acasă. Am văzut moartea a treia zi, dar n-am murit, pentru că se vede că nu m-am ținut strict după prescrierea lui Grigorian, căci nu mă scăldasem în apă curgătoare, ci stătătoare.

Când eram în clasa a III-a, în 1891/92, mai veniseră la școală încă doi învățători: Aspasia Scriba și Constantin Corvin. Clasa I o avea Constantin Corvin, clasa a II-a Aspasia Scriba, iar clasele a III-a și a IV-a Constantin Botezat. În clasa noastră, învățătoarea Scriba preda limba germană, iar învățătorul Corvin, cântul. Și, când ajungeam la „hai cu Domnul Sfânt...”, răsuna clasa, iar trecătorii se opreau din mers și ascultau cântecul. Abia din clasa aceasta am înțeles că erau băieți de slovaci printre noi, cât și băieți străini, din satul apropiat, Stârcea, care n-aveau școală în satul lor. Pe aceștia din urmă îi cunoșteam doar când învățătorul îi pune la citit și ei nu știau și striga la ei: haucai haramu...²⁶ Ei veneau, de regulă, mai târziu și învățătorul le dădea drumul mai devreme decât nouă, din cauză că aveau de mers vreo cinci kilometri peste toloacă și peste câmp, pe unde nu prea era circulație. Nu erau mulți..., vreo 7-8 și erau mai mărișori. Li se da drumul deodată din toate clasele.

Acasă, seara, învățam lecțiile, iar, când se strângeau toți în casă și tata lucra la ațe de păr de cal pentru opinci sau altceva, eu citeam: *Capra cu trei iezi* sau *Punguța cu doi bani*, *Vânătorul în pădure* sau *Coțofana și prepelița*. Tata râdea de se prăpădea. Și numai ce-l auzeam de mai multe ori zicând: N-ar mai putrezi cei ce nu-și dau copiii la școală. Poate era aceasta și un regret că nu știa el carte sau poate gândea mai mult la prezent, că erau mulți părinți ce nu-și trimiteau copiii la școală.

Dar nu numai eu eram cărturarul, ci și ceilalți frați, căci și Dumitru umbla la școală, și sora Matrona, astfel încât citeam câte ceva pe rând, în auzul părinților și al slugilor.

Mai aveam un an și o clasă la spate.

Clasa a IV-a. Eram acum printre frunzașii școlii, căci eram cei mai mari, strânși într-o clasă. Când veneau mamele cu copiii lor, de-i aduceau plângând la școală, ba unele plângeau alături de copii, noi râdeam. Erau primele zile ale lui septemvrie, când se făceau înscrierile la școală. Orizontul cunoștințelor noastre se făcuse și mai mare, dar, în același timp, creșteau și obrăznicile noastre. Așa era obiceiul, că în zilele urâte sau friguroase, copiilor cu locuințele mai depărtate să li [se] încuviințeze să rămâie în clasă și pentru învățământul de după masă. Atunci băieții își luau în trăistuțe mâncare și anunțau domnul: Poftesc, eu azi îs pe toată ziua.

Domnul le încuviința, însă, cu condiția să nu facă nebunii! Ți-ai găsit...! Copii fără nebunii! Și nouă, deși nu locuiam departe, domnul ne încuviința să

²⁶ Haukai haramu. Expresie slovacă peiorativă, însemnând, în context: Latră (în sensul de: spune, vorbește), vită!

rămânem pe toată ziua. Eu și prietenul meu, Ion, am prins îndată firul acestui „pe toată ziua”, adică în clasă era cald, odaia mare și ne jucam de-a ascunselea pe sub bănci, când se făcea și larmă dar și praf. Domnul, când începea învățământul după masă, nu ne mustra atât pentru larmă, cât pentru praf, iar noi mutam vina pe cei proaspăt veniți.

Pentru aceasta, domnul avea „Sfântul Nicolai”, un bici de piele, împletit în mai multe, cu care ne ajungea de la distanță, după lista ce i-o prezenta șveturul, după cuvântul german *Schwätzer*, adică cei ce fac nebunii. Noi nu ne supăram pentru această pedeapsă, ci, din contră, împodobeam corbaciul²⁷ – așa-i zicea domnul – cu canafi. Celui ce lega canaful, domnu-i dădea biciul pe la nas, să-l miroase, ca să-l cunoască când îi va juca pe spate. Așa era împletit plânsul unora cu râsul altora.

Astfel, în aceste ultime clase ale învățământului primar, ce se sfârșea cu clasa a V-a, cunoștințele noastre se măriseră în așa fel, că știam la perfecție toate statele din Asia și multe altele la celelalte obiecte. La citit, nu ne mai da lecții, ci noi ne anunțam cu bucăți citite acasă.

Învățătorul ne povestea vești din lume, de prin gazete, așa că învățătura noastră trecea dincolo de pereții clasei și scoartele cărților.

La cânt, învățătorul Corvin, pe lângă cântecele obligatorii, ne mai învăța și altele lumești și bisericești. Un cântec, pe care nu l-am înțeles până azi și pe care cred că nu ne-a învățat în întregimea lui, e următorul: *Acum iată că sosiră frați, acum iată că sosiră oara despărțirii, e-fi-rol-te-îi*. E incorect și ca limbă și ca sens. Orice cunoscător de cântece am întrebat, în decursul vremii, nu mi-a putut da deslușirile necesare. Să fi deprins noi textul rău, iar învățătorul să nu fi observat? Se poate! Un exemplu observat la copii, în decursul carierei: *Înfloresc grădinile... pridivesc albinele....* în loc de: *prin livezi albinele...*

De sărbătoarea Sf. Constantin și Elena, i-am făcut o serenadă domnului învățător superior, sub conducerea domnului Corvin. I-am cântat în casă vreo câteva cântece și *La mulți ani*, după care domnul ne-a lăudat; apoi, am ieșit, iar domnii au rămas la sfat. În fiecare duminică și sărbătoare, când era timpul frumos, cântam în biserică, în cor, vreo 12 băieți aleși, între care și prietenul meu, Ion, sub conducerea lui Corvin. Tot el ne-a învățat și am cântat în biserică: *Aghios ischiros, aghios atanatos, ele-isonne mas*, cuvinte care mi-au rămas în memorie până azi²⁸.

De fapt, în învățământul primar pe atunci nu erau decât patru clase. Dar cei ce terminau patru clase și nu aveau vârsta cerută, trebuiau să mai facă un an clasa ultimă, așa că se zicea că e al doilea an în clasa a IV-a. Această numire, de al doilea an în clasa a IV-a, nu era valabilă și pentru cei repetenți. Ei își păstrau numirea de repetent. Astfel, în clasa a IV-a, respectiv al cincilea an de școlaritate, erau foarte puțini elevi, cel mult 3–5, și ocupau totdeauna ultima bancă, numită și banca de la a cincea. Învățătorul avea grijă să le puie întrebări mai complicate, ca să vadă ceilalți

²⁷ [Variantă pentru *gârbaci*, *gârbace*, substantiv neutru. Bici făcut din mai multe curele împletite. Din tc. *kırbaç*, bg. *gârbač*.]

²⁸ Formule religioase, traducându-se astfel: Aghios ischiros – Sfinte tare; Aghios atanatos – Sfinte fără de moarte; Eleisone nas – Miluiește-ne pe noi!

că ei într-adevăr sunt superiori. În certificatul de absolvire – atestat se numea – nu se evidenția clasa a IV-a, al doilea an, ci simplu, clasa a IV-a. Dar atestate de absolvire se dădeau numai acelor care doreau să urmeze o școală medie. Introducerea certificatelor de absolvire obligatorii, cât și cursurile de repetiție, numite mai târziu cursuri de adulți, de o perioadă de doi ani – din octombrie până în aprilie – s-au introdus mult mai târziu.

Concomitent cu trecerea anilor, școlarității și a copilăriei, creșteau și nebuniile noastre. Acestea erau cu atât mai variate, cu cât era căldășia²⁹ copiilor mai mare. Am comite chiar o greșală sau am tăgădui un adevăr, dacă le-am trece cu vederea, căci de acestea a avut grijă natura să le facă proprii copilăriei, în măsura și gradul de energie cu care-s înzestrați de ea. La unii sunt mai avansate sau mai variate, după felul în care a convenit un copil cu semenii lui și după apucăturile bune sau rele ce le are.

În care sate n-au format copiii cete. războindu-se cei din vale cu cei din deal sau invers? În satul nostru era un caz specific, de care copiii făceau mare haz. Un evreu – pitic, de o înălțime ce abia ajungea un metru, la vârsta între 35–40 [de] ani – venea adesea din Siret la Tereblecea, probabil că avea rude în sat. Ferească sfântul să se fi întâmplat când ieșeau copiii de la școală! Îl înconjurau și se jucau cu el cum se joacă băieții mici cu pisica. Unii-l trăgeau de barbă, alții de perciuni, iar alții de caftan. Alții-i ridicau pălăria din cap, să-i vadă fesul. Firește că aceasta nu se făcea în mod barbar, ci mai mult în joacă. El știa aceasta și, cum zărea că ies copiii de [la] școală, căuta din timp să se bage în ogradă la vreun gospodar. Numai așa găsea scăpare. Școlarii se sfătuiau dinainte, să nu-i cauzeze dureri. Aceasta s-a perpetuat în timpul mai multor generații de elevi.

Un lucru bun, frumos și plăcut atât școlarilor cât și corpului didactic era acela că la încheierea fiecărui an școlar se făceau excursii în pădurea apropiată. Copiii formau cete de câte 8–10 și contribuiau fiecare cu câte 2–4 grițari. Unul din ei era încasatorul, având grijă să poarte socotelile, să cumpere mâncare pentru excursie, adică franzele și zahăr. Apoi, principalul era ca la împărțirea mâncării să ție seamă de suma avansată și să nu fie nimei păgubit prin ceva. Când domnii – căci nu erau numai învățători, ci și alți domni din sat, poftiți de ei – așezau masa pe iarbă, la umbra copacilor, în brădet, un departe de Cetatea Tatarilor, și scoteau bunătați peste bunătați, dintre care nu lipseau nici sticle și nici pahare, noi, fiecare cu ceata lui, ne așezam în apropierea lor și mâncam franzele cu zahăr. Unii mai cu experiență, dintre cei mai răsăriți, aveau cu ei și câte un păhăruț de rachiu, dar aceasta clandestin, că domnii nu dădeau voie să avem băutură. De aceea și masa o luau la oarecare depărtare de cea domnească, să nu fie văzuți. Chiar de aveau unii bucate mai bune acasă, ca unt, brânză, chiar și cârnați sau slănină și pâine de grâu albă, ferească sfântul să fi adus mâncare de acasă. Asta o aveau ei oricând, dar pentru pădure, mâncare aleasă: franzele și zahăr. Apoi, fiecare copil avea și câte o

²⁹ [căldășie, căldășii, substantiv feminin. Întovărășire, asociere, pentru a face, de obicei, lucruri condamnabile. Format din tc. *cardaş*, cu sensul „tovarăș”, și suf. -ie.]

căniță sau o ulcică, nu atât pentru apă, cât pentru a strânge fragi pentru domni. Și fiecare se grăbea să strângă ulcica plină de fragi, pentru care domnii ne lăudau. Mie îmi pare că laudele domnilor de atunci aveau un efect mai mare la copii decât laudele ce se aduc copiilor astăzi. Frumos obicei; frumoase timpuri!

Așa au trecut toți anii școlarității din sat. Părinții nu ne-au oprit nici măcar o zi de la școală, deși erau treburi multe pe-acasă și ei aveau uneori nevoie de ajutorul nostru. Totuși – ne povestește mama –, când intrase sora Matrona în clasa a III-a, ea s-a dus la domnul învățător acasă și l-a rugat să-i șteargă copila de la școală, că are nevoie de ajutorul ei și că pentru o fată e destulă carte pentru gospodărie. Domnul Botezat, care cunoștea familia noastră și mai ales pe mama o cunoștea încă de la nunta mătușii Ana, căci el o cununase, o ascultă cu răbdare, apoi îi spuse: Catrină, văd că ai poftă de vorbă. De ce nu ți-ai luat și furca de tors, c-așa fac femeile, când li-i urât acasă și se duc la vecini la sfat, iau și furca cu ele. De rușine – zice mama –, nici nu știam pe unde să ies din casă. Frumos răspuns și vrednic învățător!

*

Într-o duminică dimineată, în primăvara anului 1894, când încă nu se zărea bine de zi și când și părinții își permiteau să se odihnească mai târziu, ca fiind sărbătoare, m-am trezit și eu în șoptelele părinților..., bine ar fi..., răspundea mama... – Și unde? – La Suceava, răspundea tata. Acolo-i și Pintilei și nu i-ar fi urât băiatului. Și așa-i prea slăbuț pentru gospodărie. Profesorul spune că învață bine și, tocmai cum sfârșește clasa a IV-a, îi numai bine să-l dăm. Acum abia am înțeles despre ce vorbeau. Era vorba de mine, căci numai eu din casă eram pe terminate cu clasa a IV-a. Pintilei era băiatul mătușii Ana și era „student” la Suceava. Deci, înțeleg că voiau să mă dea mai departe la școală. Dar nu înțeleg de ce spune tata că-s slăbuț, că doară eu mă bat cu băieții și niciodată nu m-a dovedit nici unul și nici nu m-a trântit măcar. Am să încerc mâine cu Costan al Hulpoaiei, că el îi mai tare decât toți copiii din clasă. E drept, el îi mai mare cu un an decât mine și dacă m-a trânti și nu m-a ținea mult sub el, ca să mă necăjească, doar noi suntem prieteni buni. N-am mai încercat trânta cu Costan, că, de mă dovedea, atunci știam că tata are dreptate că-s slăbuț. Așa, mai bine să rămân eu în credința mea, că-s voinic și nu slăbuț.

Învățătorul nu ne-a spus niciodată în clasă că cutare sau cutare băiat ar fi bun să meargă la școli mai mari. E drept, el ne vorbea de școli mai mari, că acolo nu bat domnii pe cei ce nu învață sau fac nebunii, ci numai că le dau note rele și, dacă nu se îndreaptă, îi dau afară din școală. De-acolo ies domni cu leafă, așa cum sunt și eu, ne spunea învățătorul. Voi știți că eu am și pământ și leafă. Pământul e pâinea, iar leafa e untul. Iau unt și ung pe pâine și cei care ați mâncat pâine cu unt, știți că-i mult mai bună decât pâine goală. Noi numai înghițeam în gol, știind că pâinea goală, când o mâncăm în clasă, când suntem pe toată ziua, nu prea merge pe gât.

Dar nici nu făcea lecții aparte cu cei care credeau că-s vrednici să urmeze școli medii, ci se îndestula cu materia ce o predă tuturor elevilor din clasă. Se vede că el știa bine ce se pretindea la examen și știa tot atât de bine dacă elevii, care erau în perspectivă să fie trimiși la examen, posedau materia.

Cu trei zile înainte de încheierea anului școlar, care era pe atunci la 15 iulie, tata ne-a adus atestatul de frecvență de la școală. Se vede că învățătorul îl instruisese ce documente trebuie la înscriere. Tot atunci am aflat de la el că suntem trei care mergem la „ispitire”³⁰. Eu, prietenul meu, Ion Țigără, și vărul meu, Toader Gabor. Părinții noștri au fost și la preot, de ne-au scos certificatul de naștere, pentru care trebuia să facă toți trei câte o zi de coasă, însă au rămas datori, căci bătrânul protopop Dimitrie Seleschi muri două săptămâni mai târziu, în vârstă de 88 [de] ani.

Alte documente nu se cereau la înscrierea în liceu. În ziua de 15 iulie a acelui an, ne-au încărcat pe toți trei într-o căruță și, împreună cu părinții noștri, am plecat la Suceava, cale de 50 km, căci a doua zi se făceau înscrierile, ia în ziua următoare începea „ispitirea”. Dar, la înscriere, bucluc³¹. În certificatul meu de botez era scris Rus, iar în atestatul de la școală, Rusu. La prietenul meu era și mai boacănă. În atestatul de la școală era scris Țigără, iar în certificatul de botez, Zigera. Și atunci rugămintile părinților la profesori și la director, că suntem de departe, că am făcut cheltuieli, că nu suntem vinovați de aceasta, până ce uncheșul meu a dat cu ochii, printre profesori, de fostul lui coleg de la școala primară din Tereblecea, Malachowski. Cu ajutorul acestuia, s-a înduplecat directorul Ștefan Dracinski să ne admită. Poate și aceasta ne-a ajutat, că directorul avea un frate preot la noi în sat, Ilarion Dracinski, dar care, ca cooperator, n-avea nici un amestec în documentele emaneate. La mine chestiunea a fost ușoară, însă la Țigără o vedeau de tot gravă. E locul să amintesc, de unde proveneau aceste greșeli. Matricole și registre asupra mișcării populației în Bucovina au început a apărea, ca acte oficiale, abia de la 1800. Cum toți funcționarii erau poloni sau germani, e natural că la urechea lor suna altfel pronunțarea numelui de cum se rostea cel întrebat. Astfel, din Aurăteia a ieșit Aurite, din Bălța, Belța, din Nimigean – Nimizan sau Nimișan etc. La numele meu de Rusu, a ieșit Rus, căci Rus, în limba germană, înseamnă „funingine”. M-am trezit, deci, neamț. La numele lui Țigără e așa: Ț din limba română e Z din limba germană. În limba lor lipsește î. â, pe care ei îl pronunță i sau e. Așadar, Zigera corespunde lui Țigără. Bănuiesc că nici preoții de pe atunci, care purtau condicile născuților și pe care, desigur, le-au copiat după listele puse la dispoziția lor de autoritățile oficiale, nu puneau preț pe pronunțare și pe ortografie, care în limba română era cea cirilică. Aceasta nu era numai la noi, ci am văzut în mai multe locuri cazuri analoage, de exemplu, în Cajvana, în loc de Pățu – Pețu, Bârgăuan – Borgovan, Câmpan – Kempa, Herescu – Cirișcu sau Cișcu etc. Iar familia Nimigean din Drăgoiești, fiind scrisă Nimizan, a rămas până azi Nimițan, în loc de Nimigean. E, fără îndoială, de loc din Nimigean, ca și cea din Tereblecea.

³⁰ [ispitire, ispitiri, substantiv feminin. Aici, cu sensul vechi, conservat în graiul popular din Bucovina epocii: punere la încercare, la probă: examen. Provine din sl. *ispytati*.]

³¹ [bucluc, buclucuri, substantiv neutru. În vorbirea populară și familiară, belea, încurcătură, necaz. Din tc. *bokluk*.]

Mult mai târziu, cam după vreo 15 ani de la înscrierea mea în liceu, mi-am adus aminte de acea înscriere cu bucluc și am rugat pe preotul din Tereblecea să-mi arate cum sunt trecut în matricolă. Am văzut că tatăl meu era scris Teodor Rus; frunzărind³² mai departe, am dat de fratele tatei, care era scris George Rusul. Atunci l-am rugat să îndrepte greșală, pe motiv că e chiar greșală, căci nu poate să fie doi frați, unul Rus și altul Rusul. A admis și el că e greșală, făcând notițele cerute, îndreptând ambele cazuri în Rusu. Învățătorul, însă, când a făcut înscrierile la școală după condica născuților³³, și-a dat seama de realitate și a scris în cataloagele școlare numele Rusu și Țigără.

*

La examen ne-a mers, pot să spun, chiar foarte bine. Așteptam mereu să ne cheme la oral, însă în zădar. Ne-a examinat doar la religie. Pe vărul Toader l-a examinat și la matematică. Nu știam de ce nu ne întreabă la oral. Obiectele erau: româna și matematica, scrisual³⁴ și oral, iar religia numai oral. Credeam că e o greșală și au uitat de noi sau poate am făcut rău la scrisual și nu ne mai întreabă la oral. A doua zi, când un profesor a citit rezultatul, ne-a citit și pe noi printre cei cu examenul prestat. Ne-a dumirit³⁵ vărul Pintilei, că de aceea n-am fost examinați la oral, fiindcă scrisualul a fost foarte bun. Așadar e și explicabil că n-am fost emoționați la examen. Dar nici mai târziu n-am simțit nici un fel de schimbare în sufletul nostru, crezând că acest examen e ceva natural și trebuia să fie așa. Avea dreptate învățătorul să nu mai facă cu noi lecții în afară de cele din clasă.

Vacanța a trecut repede, căci nu era mai mare decât de șase săptămâni. Mama, în acest timp, era învăluită cu croitul și cusutul cămeșilor noi, căci ne trebuiau cel puțin douăsprezece. Aceasta o știa de la Pintilei. El era cu mâncarea de-acasă, care i se aducea cu căruța tot la cinci sau șase săptămâni. Așa urma să ni se aducă și nouă. O dată luate cu noi cinci sau șase perechi de cămeși, urma ca a doua vară să aducă alte cinci sau șase, iar pe cele negre³⁶ să le ia acasă la spălat. Dar mai erau și alte lucruri de pregătit, ca: o bondiță mai bună, un sumănel potrivit, încălțăminte și câte alte pregătiri, așa ca pentru o viață nouă. Se apropia și ziua plecării, când mama trebuia să coacă, să pregătească săcușori pentru făină de grâu și porumb, apoi câte alte mărunțișuri.

³² [*frunzări, frunzăresc*, verb tranzitiv, de conjugarea a IV-a. a răsfai. Format din *frunză* (< lat. *frondia* și suf. -ări.)]

³³ [Condicile mitricale sau Protocelele de mitrice, în număr de trei – Protocolul născuților. Protocolul cununărilor și Protocolul morților – se introduc în Bucovina prin Patentul împărătesc din 20 februarie 1784, începând cu 1 mai 1784. La început, acestea se țin pe foi lineate de preot, iar din 1801 se tipăresc registre mitricale. Condicile de stare civilă se țin în parohii de către preoți, până în 1930, când trec la primării.]

³⁴ [*scrisual, scrisualuri*, substantiv neutru. În Bucovina vremii, examen scris, probă scrisă. Formă coruptă, din lat. *scribere*.]

³⁵ [Variantă pentru *dumeri, dumeresc*, verb reflexiv și tranzitiv, de conjugarea a IV-a. a pricepe clar, e și da bine seama. Din bg. *domerja*.]

³⁶ [*negru, neagră, negri, negre*, adjectiv. În limba populară, murdar, nespălat. Din lat. *niger, nigra, nigrum*.]

La 1 septembrie, încărcăți în două căruțe, noi, patru studenți – așa li se zicea elevilor –, cât și părinții, cu tot cu bogăji (bagaje), am luat drumul Sucevei. Înscrierile, cât și împrumutul de cărți de la [Societatea] „Școala Română”, se făceau în aceste trei zile ale începutului lui septembrie, așa că noi, fiind înscriși cu ocazia examenului, n-aveam grabă, iar Pintilei avea destul timp pentru înscrierea în clasa a V-a. Căruțele le-au tras deocamdată pe tolocuța din preajma Mănăstirii „Sf. Ioan”. Părinții s-au dus în cătarea gazdelor. Au găsit îndată la fosta gazdă a lui Pintilei, dar trebuia întrebat dacă are loc și pentru noi; de aceea s-au dus mai întâi cu sloboda³⁷. Gazda noastră, Nicu Șandru, locuia pe malul Șipotului, foarte aproape de mănăstire și era de statură mijlocie, îi lipsea jumătatea degetului arătător, de la mâna dreaptă, vorbea foarte repede și era de meserie negustor de porci.

Cucoana lui ne-a repartizat pe noi trei într-o odăiță cu fereastră spre grădină, la care treceam prin bucătărie, iar pentru cei mari, colegi de-ai lui Pintilei, în odaia mare din față, spre ogradă. Ne-a plăcut. Am început a descărca zestrea, a aranja în lăzi mâncarea și rufăria, afară de pâinea coaptă, care trebuia să stea pe grindă, pentru că în ladă mucezia. Plata gazdei era câte două coroane lunar, plătit[ă] înainte și o huscă³⁸ de sare, care costa 20 [de] bani. De la sosirea noastră și până la terminarea acestui aranjament trecuseră vreo trei ceasuri, așa că și caii erau bine hrăniți și odihniți în timpul acestui popas și puteau, mai cu ușurință, străbate cei 50 km până acasă, mai ales că și căruțele erau fără povară.

Ne-am aninat și noi de căruțe, i-am petrecut vreo câțiva metri, apoi ne-am dat jos, iar ei au dat bici cailor și-au pornit-o într-un trap, așa că n-am mai văzut căruțele. Ne-am întors la gazdă, ne-am uitat în dreapta și-n stânga, apoi am început a ne scânci, dar așa cam pe ascuns, ca să nu ne vadă nimeni.

Dar ne-am deprins îndată și cu noul trai. Sâmbătă, spre seară, mergeam pe tolocuța unde trăsesem la venire și noi căruțele sau în ograda mănăstirii, să vedem de n-a venit cineva la Sfânt de la noi din sat. Se nimerea că aproape în fiecare sâmbătă să vie cineva pentru a doua zi la mănăstire. Cu asta ne mai trecea dorul de acasă. După cinci pe-a șasea săptămână, eram siguri că ne vin de-acasă încărcăți iarăși, ca la început, cu de-ale mâncării.

Părinții se sfătuiseră între ei și ca să nu bată drumul cu toții pentru atâta treabă; unul aducea mâncarea pentru toți, și așa care cum se se rânduiau. În felul acesta, ei fiind patru, le venea rândul într-un an numai de două ori. Mai era unul din sat la liceu – Paul Scripcari –, cu doi ani mai înaintea noastră, dar nu știu din ce pricină nu era deloc sociabil. Tatăl său îi aducea mâncarea singur sau i-o trimitea prin cine se întâmpla să vie la Sfânt. De altfel, Paul era un băiat glumeț, însă mai închis, mai gânditor și învăța foarte bine. Numai într-un an a locuit cu noi, dar și atunci numai vreo câteva luni. Pentru timpul de cinci sau șase săptămâni, mâncarea noastră consta din: o baniță³⁹ de făină de porumb, 5–10 kg făină de grâu, o

³⁷ [slobod, slobodă, adjectiv. În graiul popular, liber. Cu sloboda, „fără bagaj, fără greutate sau încărcătură, liber”. Din bg. *sloboden*.]

³⁸ [huscă, huști, substantiv feminin. Regionalism, calup de sare. Din ucr. *huska*.]

³⁹ [baniță, banițe, substantiv feminin. Aici, vas din doage, folosit pentru cereale, cu capacitatea de 21–34 litri, variind după provincie.]

putinică⁴⁰ de 5–6 kg de brânză, jumătate de oi, jumătate de vaci, 10–20 [de] ouă, o bucată de slănină, ca de 2 kg și cârnați, când era timpul tăiatului porcilor; până la 1 kg unt, câteodată topit, pentru că stă mai mult, 3–4 pâini de secară, de câte 2,5 kg și 4–6 plăcinte umplute, mai ales cu mac, mari cam cât o jumătate de pâine. Apoi, nu tocmai o baniță de cartofi. Între rufării, găseam banii pentru gazdă și până la 1 leu (4 fiorini) sau 2 coroane, de cheltuială.

Făina de porumb, de grâu, cât și cartofii nu se treceau cu totul în acest timp, de aceea noi trebuia să scriem dacă data viitoare să ne aducă sau nu.

Cam destulă mâncare, însă, de la o vreme, ne-am fost învățat și făceam câte un praznic, după ce ne veneau de-acasă, de chemam colegi, să guste din bunătățile noastre. Din cauza asta nu ne prea ajungea mâncarea. Mai ales, săptămâna din urmă, cam urla foamea în noi, de ne hrăneam numai cu cir⁴¹ de mămăligă, sărat mai tare, că ni se părea mai dulce.

Mai dovedeam⁴² și în supă de cartofi pregătită cu rântaș, la care gazdele noastre erau meștere. Poate și pentru că dimineața nu mâncam niciodată, chiar și atunci, când ne veneau de-acasă, era supa așa de bună. Apoi de multe ori uitam dimineața, când mergeam la școală, să dăm gazdei să ne facă mâncare pentru amiazi – căci totul era încuiat în ladă – și atunci răbdam și mai mult. Până ce ajungeam în piață, să cumpărăm o chișcă⁴³ de 20 de cruceri, în care timp gazda ne făcea mămăliga, ne trecea și de foame. Aceasta se petrecea an de an, căci niciodată n-am învățat să cruțăm și să ne lăsăm de obiceiul de a pofți oaspeți la așa bunătăți de bucate.

*

Se apropiau sărbătorile Crăciunului. Gândul ne era mai mult acasă decât la școală. Să pleci cu trenul..., cu trenul, prima dată..., nu-i lucru de șagă. Și unde mai pui, pe deasupra, că lipsești de-acasă peste patru luni. Nu uitați că sărbătorile Crăciunului nostru erau în 25 decembrie, după calendarul regulat în 1924, și cu 13 zile mai târziu, adică la 7 ianuarie. Așadar, un timp destul de îndelungat pentru băieți neînvățați printre străini. Sosi și ziua plecării. Ne-am încărcat mai ales cu rufării negre, pentru ca să le lăsăm la spălat, apoi am luat drumul pe jos până la gara Ițcani, cale de 4 km de la Suceava. Aveam tren abea la 10 și jumătate, noaptea, dar ne-am pornit de-acasă la orele 9. Ne-a costat trenul până la Cerepcăuți, gara cea mai apropiată de satul nostru, 51 de cruceri de fiecare. Suiți în tren, stăteam mai mult pe la ferestre, ca să privim afară, însă era întuneric și nu vedeam nimic. Cum

⁴⁰ [putină, putini, substantiv feminin. Vas din doage legate cu cercuri, folosit pentru păstrarea brânzeturilor și murăturilor. Aici, diminutiv. Format de la putină (< lat. *putina) și suf. -ică.]

⁴¹ [cir, substantiv neutru. Regionalism, zeamă îngroșată, scoasă din mămăliga care fierbe, înainte de a fi mestecată, care se consumă separat; terci. Din ucr. čyr.]

⁴² [dovedi, dovedesc, verb tranzitiv și intransitiv, de conjugarea a IV-a. În limba populară, și cu sensul a întrece, a răzbi, a termina, a isprăvi. Din sl. dovesti.]

⁴³ [chișcă, chiște, substantiv feminin. Regionalism, preparat culinar din intestinalele porcului, umplute cu hrișcă, crupe ori orez, ca în zilele noastre. Din ucr. kyška.]

ajungea trenul într-o gară, un funcționar anunța cu glas tare numele gării. O măsură foarte bună, care azi nu se mai practică. Noi notam numele garilor într-un caiet: Hatna – Mileșăuți – Istensegets – Hadikfalva – Ruda – Cerepcăuți. Îndată după trecerea podului cu trei arcuri de peste Siret, ne-am dat jos la gara Cerepcăuți, după o călătorie de aproape două ceasuri. Afară frig și întuneric ca-n corn. Unde să te duci în puterea nopții, peste câmp, o depărtare de peste 12 km? Au hotărât cei mai mari – Pintilei Nimigean și Paul Scripcari – să rămânem în gară până dimineață.

O singură sală de așteptare, încălzită de o sobă de tuci, pe care o alimenta mereu un slujbaş, dădea o căldură de nesuferit. Asta ne plăcea. Ne-am pus jos, în apropierea sobei, căci scaune nu erau, încercam să ațipim. Ce folos că îndată au început a veni, unul câte unul, lucrători de pe la tren sau poate străjeri⁴⁴ din sat, așa că s-au strâns vreo șase inși și, când au început a pufăi cu toții, au făcut o fumărie ca o păclă⁴⁵. Asta ne înădușea. Afară nu puteam sta de frig, în sală de puturosul fum al lulelelor. Ba, unul se desculțase și-și pusese și obielele la uscat, colac peste pupăză. Grozav de greu au trecut ceasurile acelea, până să se zărească de ziuă. Poate că treceau atât de greu și pentru că eram în nerăbdătoare așteptare, să ajungem mai repede acasă.

Când am ajuns la Dornești și ceferistul a anunțat cu glas puternic Hadikfalva, mi-am adus aminte de o poveste pe care ne-a spus-o învățătorul Botezat, când umblam la școala primară. Zicea că un evreu, care pleca odată de la Suceava la Rădăuți, trebuia să coboare în Hadic, să ia trenul de Rădăuți. Cum adormise, n-a auzit anunțul garilor și s-a trezit abia când se anunțase gara Cuciurmăre. El sări atunci și, buimăcit de somn, începu a striga: *wu is Hadichí, wu is Hadichí* și se sfărâma în dreapta și-n stânga, de râdeau toți din compartiment, până ce unul i-a zis: dă-te jos, jupâne, că îndată ajungi la Cernăuți. Și a avut ce-ntinde înapoi, până la Hadic.

Vacanța Crăciunului, care era în total de cinci zile cu tot cu zilele de călătorie, trecuse tot așa de repede, întocmai cum treceau și vacanțele Paștelor, care, în anii când sărbătorile catolicilor cădeau cu o săptămână înaintea ortodocșilor, erau de două săptămâni. În decursul anului mai erau două vacanțe mici: la încheierea primului semestru, la sfârșitul lui ianuarie, era o vacanță de două zile; la Duminica Mare, patru zile. Cei din apropierea Sucevei mergeau acasă, iar noi rămâneam pe loc. În 1897, în ziua de 3 iunie, a izbucnit un foc în orașul Gura Humorului, care, în decurs de două zile, a topit întreg centrul orașului, de rămăseseră neatînse numai cele două biserici: română și nemțească. În noaptea de 11 iunie, am pornit pe jos zece elevi de la Suceava la Gura Humorului, cale de 35 km, să vedem și noi acea nenorocire. Era în vacanța Duminicii Mari. Un coleg neamț din localitate avea toată bunăvoința să ne găzduiască, dar mama lui, când a văzut așa droaie de băieți, ne-a întors de la poartă, pe motiv că n-are loc pentru atâția. Avea dreptate. Cu toată oboseala de drum, am văzut, în decurs de șase ore, tot ce se putea vedea, am pus

⁴⁴ [*străjer, străjeri*, substantiv masculin. Învechit și popular, paznic, strajă. Din *strajă* (< sl. *straža*) și suf. -ar.]

⁴⁵ [*păclă, păcle*, substantiv feminin. Ceață deasă, negură. Din sl. *píclü*.]

ceva la inimă din merindele ce le aveam, apoi am luat calea-ntoarsă. Duminică, pe la sfîntîta soarelui, am ajuns la Ilișești, la moara lui Doboș, că era cu noi și Filaret, fiul proprietarului. Și ne-a făcut, acolo, fratele lui Filaret, un scrob de 20 de ouă și o mămăligă, cum numai la moară se poate face. După ce ne-am pus în rînduială socotelile stomacului, ne-am culcat în podul grajdului, pe un fân moale și mirositor și am adormit somnul lui Napoleon. Ba, l-am și întrecut. Cum ne-am culcat duminică seara, ne-am trezit abia luni seara. Buimăciți, nu știam pe ce lume suntem. Filaret l-a întrebat pe frate-său ce-i azi și, când ne-a adus vestea că-i luni seara, nu ne-a trebuit nici de mîncare, ne-am întors pe cea[laltă] parte și i-am zis-o pînă marți dimineată. Marți dimineată, după ce am luat iarăși o gustare, tot la moară, am pornit la drum. Pe la orele 13, am fost în Suceava. Am avut și timp să ne pregătim lecțiile cu care, de altfel, nu ne prea încărcau profesorii pentru prima zi de după vacanță.

Vacanța mare, de șase săptămîni, nu se deosebea aproape cu nimic de vacanța ce o aveam, când eram în școala primară, decât numai prin aceea că duminicile și sărbătorile eram cruțat să merg cu vitele la pascut. Aceste sărbători ne erau rezervate dimineata pentru biserică, iar după masă mergeam la horă – ca privitori, se-nțelege – și la plimbări prin sat.

*

Cînd am venit toamna din nou la școală, gazda de pe malul Șipotului nu ne-a mai primit, pe motiv că nu mai închiriază odaia mică de lângă bucătărie, ci numai odaia mare. În cea mare, lua numai elevi mari; deci am fost nevoiți să ne cătăm locuință în altă parte. Am și găsit în țigănime, în dosul crășmei celei mari, ce se chema „La hurtă”⁴⁶. Era aproape de grădina publică. Aveam odaia destul de mare, dar foarte friguroasă. În dosul crășmei era un loc mai larg, unde, în zilele mai călduroase de iarnă, ne bulgăream cu zăpadă. În apropiere locuiau niște maici. N-aș putea spune de erau ortodoxe sau catolice, că le vedeam cam rar. Într-o zi, cu bulgăritul nostru, a ajuns un bulgăre de zăpadă în ușa casei lor. A ieșit una și a început a striga și a ne amenința: ce [vă] voi face eu, nici dracu[l] nu v-a face. Noi ne-am lăsat de joacă, dar am rîs de amenințare. Și rădeam noi și ziceam că sfînta maică e mai rea decât dracul. La crășma „La hurtă” din strada Bosancilor, nu mergeam decât doar cînd ne trimiteau cei mai mari, ce locuiau cu noi, să le cumpărăm câte un Sport. „Sport” erau niște țigări groase, din care se făceau trei țigări și costau doi bani (helleri). Cu această ocazie, am învățat și noi meșteșugul fumatului, dar numai pe ascuns, că, de ne-ar fi simțit nănașul, vai de pielea noastră. „Nănaș” îi ziceam lui Pîntea Nimigean, vărul meu, că el ne boteza, de făceam vreo poznă sau nu învățam. În liceu era cunoscut sub numele de „vornic”, căci tatăl său era vornic (primar) în Tereblecea. Păcat că a murit sub vîrsta de 70 [de] ani. A fost notar public în Suceava și senator. De atfel, era un om foarte cumsecade și blajin. Cu noi mai locuia un coleg, Partenie Damian, din Bosanci. Era mai în vîrstă decât

⁴⁶ [*hurtă*, *hurte*, substantiv feminin. Regionalism, folosit în locuțiunile adverbiale *cu hurta*, avînd sensul „cu grămada, cu toptanul” și *la hurtă*, cu sensul „la întîmplare, fără alegere”. Din ucr. *hurt*.]

noi, hărtăgos și glumeț. Într-o zi, din vorbă în vorbă, ajungem la rămășagul⁴⁷ că, cine bea un litru de apă deodată, capătă un grițar. Damian se anunță că el bea și trei-patru litri. Zis și făcut. Așa a câștigat Damian șase grițari, căci băuse șase litri de apă. Dar în noaptea aceea n-a mai dormit, căci toată noaptea s-a văitat și nu-și afla loc, umblând întruna prin casă și afară. Noi nu mai râdeam, ci-l compătimeam, văzându-l că se zvârcolește și nu-și află loc. A doua zi, după ce i-a trecut, am râs de el. Râdea și el împreună cu noi și ne spunea că credea că crapă. Ca ofițer, în Primul Război Mondial, a căzut pe front, în vârstă de 34 de ani.

Fiind la gazdă mai în centrul orașului și cetățeni mai vechi ai acestuia, ne-am mai modernizat după portul altor elevi. Astfel, nu mai purtam ciubotele[le] cu potcoave, cu care ne plăcea să tropăim pe trotuar, ci papuci cu „țug”, un fel de pânză elastică, care se întindea la încălțat și apoi revenea. Nici potcoave n-aveau papucii, căci era ceva ce nu cadra cu poziția noastră de „studenți”. Părinții nu prea erau încântați de această schimbare a încălțămintelor fără potcoave, căci, ziceau ei, umblând toată ziua pe pietre, se rup mai repede. Ce schimbare în decursul trecerii timpului..., după 50 de ani, toți domnii poartă bocanci cu potcoave, dar nu numai la călcăie, ci și în bot, numindu-le blacheuri. Și nu se întreabă nimeni de cadrează sau nu.

Apoi, mai aveam și alte lucruri de învățat de la cei mai mari. Cum sărăcia e soră dreaptă a elevilor, de multe ori stăteam seara fără lumină. Dar asta n-ar fi fost nimic. Însă n-aveam cum să ne învățăm lecțiile. O idee ingenioasă. Pe vremea aceea, străzile erau luminate cu lămpi în felinare așezate pe stâlpi, la o înălțime de 2,5 metri. Atunci mergeam câte doi, o dată cu seara, până a nu aprinde străjerii felinarele, cu câte o sticlă; unul se urca pe spatele celui alt și deșertam rezervorul de petrol în sticlele noastre. Meșter la aceasta era unul roșcovan, de-l porecleam Fuchs. El se cățara pe stâlp fără ajutorul nimănui. Așa am rezolvat chestiunea luminii. Primăria a observat, de la o vreme, că tot lipsește gazul din felinare, dar nu[-i] putea prinde pe făptași. Ca să poată fi prinși făptașii, au schimbat gazul cu un fel de gaz roșu, care era ușor de controlat, căci în comerț nu se găsea petrol colorat. Străjerii, căci ei făceau controlul, intrau în casă pe motiv că vroiau să-și aprindă o țigară, dar n-apucau a sfârși vorba și erau tratați cu câte o țigară. Ieșeau bucuroși că au umblat în plin. Atunci altă idee: văruiam lampa sau o înveleam cu hârtie. Nu-i vorbă că și străjerii erau oameni de treabă, anunțând la primărie că hoții petrolului nu-s dintre studenți.

O altă bazaconie, de care îmi amintesc, era aceea să speriem întârziatii nocturni. Leon Prelipcean, un elev voinic, ne lua pe câte unul în cârcă și, înveliți cu un cearșaf alb, ieșeam în parc, pășind agale. Trecătorii se opreau în loc și o luau repede înapoi pe altă cale. Pentru cârcă eram buni eu și Țigără, căci, după părerea lui Leon, eram mai ușuri.

Într-o excursie făcută pe toloaca Costănei, sub conducerea profesorului dr. Euseb[ie] Popovici, eu am fost primul la minge – ce-i zic azi fotbal – și la fugă, iar

⁴⁷ [rămășag, rămășaguri, substantiv neutru. Prinsoare, pariu. Din rămâne, rămas (< lat. remanere) și suf. -șag]

ipoteșteanul Mihai Reguș, cunoscut în liceu că-i zicea bine din fluier, la îndemnul profesorului, a cântat printre altele și o doină, la care bunul profesor a lăcrămat mereu. Cine știe ce aduceri aminte îi frământau sufletul, căci era cunoscut și persecutat ca naționalist. Așa o viață de elevi, împletită cu învățătura și cu strengăriile tinerești, duceau toți elevii mai dezghețați⁴⁸. Astfel mai aveam un an, o clasă și o gazdă puse la spate.

*

Alt an, altă gazdă, căci la curelarul Comarnițchi, cel din țigăname, cu casa mare și friguroasă, nu mai voiam să locuim. Uncheșul Ion, tata lui Toader Gabor, care ne adusese cu căruța, căci lui îi venise rândul, era meșter în ale cutre[i]eratului străzilor. Nu era biserică să nu fi mers la ea, povestindu-ne ce obiceiuri a văzut. Așa zicea că a văzut în biserica armenescă, în timpul slujbei, la o anumită rugăciune, vreo câțiva băieți care săreau tot împrejurul preotului, cum sar la noi mieii în jurul oilor, și râdea cu poftă.

La biserica greco-catolică, ctitoria domniței Elena lui Petru Rareș, ce a fost dată acestor credincioși de stăpânirea austriacă și care s-a întors la menirea ei adevărată abia în zilele noastre, la intervenția lui Iorga în Parlamentul românesc, înaintea bisericii – spunea uncheșul – ei au un sfânt făcut din piatră, cu inscripția *der heilige Koitalanus* și râdea, zicând că la noi în sat Coitan e cel mai mare mișel, iar la ei îi sfânt⁴⁹. Bună comparație! Această biserică a fost pe vremuri și geamie turcească. Astfel, cutreierând orașul, ne-a găsit și gazdă, în armenime, la periferia orașului, într-o uliță ce ducea de la liceu pe strada Bisericii „Sf. Nicolae”. Toți vecinii de pe acolo aveau elevi în gazdă. Cucoana Cuturian, o babă cu două fete trecute de amiazi, avea un pomăt⁵⁰ mare, de peste un hectar, casă bună și mai avea în grădina dinaintea casei vreo 20 [de] butuci de vie. Aici-i de noi, ne dădeam noi cu socoteala, dar ne-am înșelat. Cucoana nu ne dădea voie să mergem în pomăt, iar, cât pentru învățat, era înaintea casei o pajiște cam de vreo patru prăjini, care era despărțită de vie prin cărarea ce ducea spre casă. Grădina și casa erau pe un loc mai ridicat decât ulița, așa că, socotind și gardul de către uliță, erau scutite de ochiul lacom al trecătorilor. Chiar și ulița se sfârșea în poarta unui vecin, astfel că nici

⁴⁸ [dezghețat, dezghețată, adjectiv. Isteț, vioi la minte, priceput. Din *dezgheta* (< lat. *disglaciare*.)

⁴⁹ [Exemplul este frecvent în mentalul nostru colectiv, exprimând o formă de manifestare a viziunii populare asupra lumii. Pentru cătanele împărătești din Bucovina, care au participat la dezastrul imperialilor, din 3 iulie 1866, de la Sadova, în confruntarea cu prusacii, Königrätz devine *Cânecreț* (vezi Mugur Andronic, *În umbra marilor imperii. Romanul soldatului austriac bucovinean în vâltoarea Primului Război Mondial și în prizonierat în Siberia*, Suceava, f. ed., 2005, p. 244). Primul Război Mondial, în care bucovinenii au luptat pe mai multe fronturi, este „marea bătaie”. Pentru povestitorul din *Negustor lipsan*, din ciclul sadovenian *Hanul Ancuței*, trenurile, întâlnite în Occident, sunt „case pe roți” și „drăcării nemțești”. Mașina cu aburi, folosită pentru măcinarea boabelor de porumb și grâu, este „dihanie cu roți” pentru țaranul bucovinean.]

⁵⁰ [pomēt, pomēturi, substantiv neutru. Variantă regională, pentru grădina cu pomi fructiferi, livadă. Din lat. *pometum*.]

trecătorii nu erau prea mulți pe-acolo. Aici, pe pajiște, aveam voie să învățăm. Când fetele erau duse de-acasă, unul din noi, mai ales cei mari, țineam baba de vorbă, iar ceilalți dădeau raita prin pomăt, de aduceam provizii pentru toți. Dar asta n-a mers multă vreme, că, fiind toamna, merele au fost culese și depozitate într-o cămară ce avea numai o mică ferestruică, dar fără geam, spre grădina din dosul casei. Se vede că era mai mult pentru aerisire și lumină. Prin pomăt aveam acumă voie să umblăm, dar fără rost, căci doar de rămăsese câte un măr, unde și unde, pe vârful merilor, care trebuia dat jos cu bulgări sau bote. Deci osteneală multă și folos puțin. Merele – așa zicea cucoana – le-am vândut unui lipovan și aștept să vie să le ridice.

Pe ferestruica de la cămara cu mere ne uitam noi cam des, dar rămâneam numai cu uitatul, că nu ne poteam pofta de mere. După atâta poftă și frământare a gândului, am venit pe o idee. Cum fiecare dintre noi aveam câte un briceag, pentru tăiat pâine sau ascuțitul creionului, briceagul, deschis de toate costurile, două sau trei, câte avea, legat apoi de mijloc de-o sfoară destul de lungă și astfel aruncat pe ferestruică în grămada de mere, îl trăgeam afară cu câte două sau trei mere, și, mai rar, câte unul, dar niciodată gol. Merele le puneam în lada lui Toader, iar lucrurile lui din ea erau împărțite în lăzile noastre. Astfel adunasem cam 50 [de] kg de mere. Într-o zi, însă, din nebagare de seamă, Toader a uitat lada descuiată. Când am venit de la școală, am încremenit. Și dacă a umblat gazda pe la lăzi, când a făcut curățenie? Așa se și întâmplase! Cucoana, cum sunt toate gazdele, în lipsa elevilor, cotrobăise prin lucrurile băieților. Și, apoi, unde nu începe: – Măi, băieți, da voi cum de furați mere din cămară? – Cum și ce fel de mere, cucoană? – Mai întrebați? De unde-i lada asta mai plină de mere, arătând către lada lui Toader. – Ei, cucoană, le-am cumpărat din târg și mi-a mai trimis tata de-acasă printr-un om care a venit la Sfânt. – Bine, dar de ce sunt toate ciopârțite? Și se repede la ladă să ni le arate. Am înghițit gălușca, căutând s-o convingem că nu-i așa cum crede ea, dar în zădar. Mai mult nu ne-am exercitat meșteșugul, dar, cam după o săptămână, venise și lipovanul de le-a încărcat pe toate.

Ne mai rămăsese să cotrobăim via. Aici era mai greu de mers pentru că, fiind în stânga casei, de ieșea bătrâna sau fetele, te puteam zări din verandă⁵¹. Trebuia căutat un mijloc potrivit ca să izbutească afacerea. La ghidușii băieții se pricepea îndată. Cum aveam dreptul să învățăm pe tâpșanul din fața casei, învățam latina, având înțelegerea ca, atunci când ieșea cineva afară, să zică cu glas mai tare: *apage ad inferos*. Cel din vie trebuia să se tupileze sub un butuc de vie. Când pericolul era trecut, ziceam: *transite ad superos*, în care timp cel din vie lucra fără frică. Când se încărca cum trebuia, ridica o vargă în sus, la care cei cu cartea trebuia să-i răspundă cu *apage* sau *transite*, după caz. De s-ar întâmpla să se pornească spre vie, strigam de mai multe ori: *apage, apage, apage ad inferos*, în care timp cel din vie trebuia să sară gardul la vecin sau în uliță, căci așa se mărginea via. Dar asta nu s-a întâmplat.

⁵¹ [verandă, verande, substantiv feminin. Anexă a unei case, balcon terasă acoperită și închisă cu pereți având multe ferestre. Din fr. *vérande*. În Bucovina circula, paralel, și cuvântul *marchiză*, *marchize*, tot substantiv feminin, cu același înțeles. Din fr. *marquise*]

Gazda, de altfel, era bună, odăile călduroase, iar, atunci când uitam să dăm dimineața pentru mâncarea de amiază, ea ne făcea o supă de cartofi. căci, zicea ea, dacă nu vă trebuie, o aveți pentru seară.

Nu departe de noi, locuia cucoana Muniuca, o armeană zdravănă, care avea un fecior holtei⁵² tomnatec, ca de 40 de ani, de meserie porcar. Doamne ferește să-i fi spus că-i negustor de porci! Nu! Aceasta era ofensa cea mai mare. În Suceava nu există negustori de porci, ci negustori de mascari. Așa vorbeau și se intitulau toți negustorii de porci.

Căsuța Muniuchii, sărăcăcioasă, mică, era fără alte acareturi pe lângă ea, într-o livadă întinsă ca o insulă în mare. Cucoana Muniuca avea în oraș o prăvălioară de brânzeturi, unde petrecea toată ziua, iar acasă ușa era încuiată, căci și feciorul Marcu mergea la treburile lui negustorești. Cucoana mergea mai târziu la prăvălie, așa că noi, când mergeam la școală, ea ieșea în pragul ușei și noi o salutăm cu cuvintele: sărut mâna, cucoană Muniuca, iar ea ne răspundea, zâmbind: Mulțămesc matali..., de-am fi fost și trei sau patru băieți. Așa făceau toți elevii din ulița aceea, ca să rădă de ea. Câteodată, mai cumpăram câte un sfert de kilogram de brânză de la ea, iar ea, ca la cunoscuți, lăsa să tragă cântarul mai jos, dar spunea totodată: Vezi că trage mai mult la cântar? De multe ori Marcu, când nu era ocupat, stătea și el în ușa prăvăliei și îmbia trecătorii: Hai la brânză bună..., hai la brânză bună...! Din motivul acesta unii-i ziceau „brânză bună”. El, când mergea în piață, avea de regulă țigara în gură, din care tot pufăia, fără s-o scoată din gură, cu mâinile în buzunar, iar cârja groasă și cioturoasă o atârna de brațul stâng. Era de statură mijlocie, gras și roșcovan, taman porcar adevărat, căci, pe lângă toate, mai purta și o haină soioasă. Nu există porcar fără baston, cum nu există croitor fără ac sau cismar fără sulă. Cârja era unealta cu care deschideau gura la porci, de le scoteau limba, să vadă de n-au linți⁵³. De regulă, toți erau declarați că au linți, ca să poată rupe prețul românului. Porc necăutat de linți nu se cumpăra. Porcarii, însă, când vindeau oamenilor porci, [aceștia] erau întotdeauna fără linți și nici nu-i căutau, ci-i ridicau de coadă în sus, iar porcii covețau. Atunci porcarii ziceau: Vezi că-i sănătos! Nu vezi ce glas puternic are? Băieții au observat aceste „stângăcii” ale lor.

Într-o seară, am văzut că Marcu nu era acasă, căci, atunci când îi mergea bine în negustorie, petrecea câteva ceasuri în societatea prietenilor, la cafenea. Hai să-i facem o serenadă cucoanei Muniuca! Dacă ar fi fost și Marcu acasă, nu cutezam.

Improvizăm deci corul, sub conducerea lui Toader Bilețchi, mergem la fereastră, unul leagă cu o ață, repede, ușa la verigile ce erau pentru lacăt, apoi începem. Câțiva țin isonul: brânză-bună, brânză-bună, iar corul cântă:

⁵² [holtei, substantiv masculin. Bărbat necăsătorit, burlac, flăcău. În sintagma „holtei tomnatec”, burlac în vârstă, trecut ca vârstă. Din ucr. *holtjaj*, *holtiaj*.]

⁵³ [linți, linți, substantiv masculin. În limba populară, paraziți, cisticerci, forme larvare ale teniei, de mărimea bobului de mazăre, care se fixează în țesuturile mamiferelor, producând cisticercoza. Provine din lat. *lens*, -ntis.].

Ici-ganici Marcu coteț
Vinde porcu cu bun preț,
Când îl prinde de codiță,
El atunci tare coviță.
Marcu râde bucuros:
Vezi, bădie, că-i sănătos!

Cucoana, de altfel foarte curajoasă, dă repede să iasă afară, dar ușa-i legată.

După ce am terminat, o luăm la fugă, dar nu acasă, ci în direcția opusă. Și, dacă s-ar fi uitat pe fereastră, nu putea bănuî cine a fost. Ce va fi gândit Marcu, când a venit acasă și a găsit ușa legată. Dumnezeu știe! Maică-sa, chiar dacă îi povestea întâmplarea, bănuiala nu putea cădea asupra noastră.

Ca să continuăm cu obiceiul din satele noastre, de Anul Nou umblam cu uratul. Armenii erau oameni bogați. Cum noi locuiam în cartierul lor, la ei mergeam cu colida! Unii ne primeau, alții refuzau. La un armean bogat, unde clădirea era mai în fundul grădinii, cum am ajuns aproape de fereastră, a ieșit o slugă și ne-a zis: Apoi, măi băieți, eu nu știu după ce umblați voi. Cum anul acesta coroane nu s-au prea făcut, veniți la anu[l], că atunci vom semăna mai multe și vom avea de unde să vă dăm.

Cum am auzit asta, care de care începurăm a ne grăbi să ajungem mai repede la porțiță. Nu ajunsesem încă toți în drum, când Toader Bilețchi strigă: Bureți pe pereți, la anu[l] să nu mai ajungeți! O luarăm la fugă. Sluga, după noi, l-a ajuns pe un consătean de-al lui Toader lângă porțiță și i-a dat o scărmanăală cam serioasă. Cum noi eram vreo șase, toți între 16 și 20 de ani, dacă am fi fost mai curajoși, puteam pune sluga cu botul pe labe, dar așa, cel mai bătrân și mai liniștit dintre noi, octogenarul profesor pensionar I.T., a încasat palmele pe nedrept, de care cred că și azi își aduce aminte.

Se pare că în Suceava fiecare stradă avea obiceiurile ei. În toamnă, cucoana Cuturian ne-a primit numai condiționat, ca în scurt timp să ne mutăm. Aducea ca motiv că, fiind suferindă, n-ar putea să îngrijească de noi. Nu era cine știe ce lucru mare curățenia zilnică în odăi și făcutul mâncării, însă motiv trebuia găsit. Se vede că adevăratul motiv erau merele și poate și acela că ea era bine situată, nu avea nevoie de sărăcăciosul venit de la elevi. Dar una cu alta, ne-a făcut să ne căutăm altă gazdă. Nu cu greutate, am găsit în ulița Mirăuților, nu departe de biserica cu același nume. Proprietarul casei, Nicolae Mihalcea, era cunoscut sucevenilor sub numele de Mierla. Se zicea că el, cântăreț bisericesc [fiind], avusese o voce așa de frumoasă, că-și meritase noul nume. Noi l-a cunoscut bătrân, atât pe el cât și pe cucoana lui. Ocupasem două odăi din față, iar bătrânii aveau odaia și bucătăria dinspre ogradă. Nu-i stingheream cu nimic, nici la mers, nici la venit. Când ne veneau de-acasă, mai ales în timp de iarnă, aduceau și câte un șip de rachiu, ca să

cinstească gazda. Domnul[ui] Mierla îi cam plăcea cinstea, căci în decursul serviciului era dedat cu acest obicei, cum toți dascălii au ocazia, la cununii, botezuri și înmormântări. La unii, acest obicei se observă și în afara slujbei oficiale. Din când în când, și domnul Mierla își aducea aminte de zilele plăcute de altădată. Și, când era în „duși buni”, era vesel și râdea, dar avea și momente de tristețe. Atunci își descărca amarul pe cucoană și o apostrofa mereu: „Duhu tău de muiere a dracului, tu l-ai scos pe Adam din rai! Dacă n-ai fi fost tu, noi azi eram toți în rai!” Așa o boscorodea⁵⁴ ceasuri întregi cu scosul din rai, până ce adormea. În zădar încercam câteodată să-l potolim și să-i documentăm că nu cucoana lui l-a scos pe Adam din rai, ci Eva. El, atunci, ne răspundea, râzând, că-i tot un drac, că și Eva a fost muiere.

Cum am amintit că fiecare stradă are obiceiurile ei, colegii, mai vechi locuitori ai acestei străzi, ne-au pus în curent cu obiceiul lor. Adică hengerul⁵⁵ ducea noaptea excrementele din closete într-un poloboc⁵⁶ mare, de le vărsa în Poiană. Poiana era o luncă, cu o gârlă, pe malul drept al râului Suceava, după cetate. La o înălțime apreciabilă, deasupra polobocului, era fixată, pe o prăjină, făclia. Hodorogitul acestei șarabane⁵⁷ era ceva mai deosebit decât al căruțelor de rând, așa că trecerea ei se auzea de departe, de nu cumva la ulițele întortocheate nu se zărea și lumina făcliei. Atunci erau toți elevii mobilizați, la anunțul unuia dintre ei, că trece tata c...lui. Toți se înarmau cu cartofi, cu care bombardau făclia. Drumul spre Poiană ducea numai pe strada Mirăuților, care, fiind cam pripurie⁵⁸, omul nu putea opri caii din mers, ca să observe din care parte vine bombardarea. Câteodată, din greșeală, ghiuleaua nimerea în spatele căraușului, care dădea curs liber înjurăturilor. Noi ne-am atașat cu plăcere acestei distracții. Astfel, cartofii, în loc să-i întrebuițăm ca aliment, erau întrebuițați la bombardament. N-a durat mult această distracție, căci se vede treaba că omul s-a plâns primăriei în ce fel este împiedicat să-și îndeplinească funcția, că se îndesise straja de noapte. Observatorul din turnul Bisericii „Sf. Dumitru”, începând cu ora 9, fluiera după fiecare ceas numărul respectivei ore. Străjerii, la auzul fluierăturilor din turn, fluierau și ei numărul orelor de-acolo de unde se găseau. Astfel a început și fluieratul pe strada noastră, din care cauză am abandonat libera meserie.

⁵⁴ [*boscorodi, boscorodesc*, verb tranzitiv și intransitiv, de conjugarea a IV-a. A vorbi (singur) spunând vorbe neînțelese; a face cuiva mereu observații, a mustra mereu pe cineva. Conf. ucr. *boškorodity*.]

⁵⁵ [Formă regională învechită pentru *hinger, hingeri*, substantiv masculin. Persoană în slujba serviciului de ecarisaj, care se ocupă cu prinderea câinilor vagabonzi: hoher. Din sâsescul *hoenger* (< germ. *Henker*).]

⁵⁶ [*poloboc, poloboace*, substantiv neutru. În graiul din Bucovina, butoi. După autorii DEX, cu etimologie necunoscută.]

⁵⁷ [*șarabană, șarabane*, substantiv feminin. Regionalism, căruță mare. Din ucr. și rus. *šaraban.*]

⁵⁸ [*pripurii, pripurie*, adjectiv, formă regională/variantă pentru *priporos, priporoasă*. Abrupt, povârnit, prăpăstios. Provine de la *pripor* (< bg. *pripor*; conf. ucr. *prypîr*) și suf. *-os*.]

*

Băstinașii îi considerau pe elevi ca străini. De aceea se iveau adeseori conflicte între elevi și tineretul sucevean. Mai ales pe cei îmbrăcați în port național nu-i puteau suferi. Se vede că ei se țineau superiori, având haine de târgoveți. Cum începea, cu te miri ce ocazie, numai ce-i auzai: Unde ți-ai lăsat gurguii⁵⁹, măi țărane..., la Ițcani, la podu[le] Arenilor ori la rohatcă?⁶⁰ Aceste sunt cele trei intrări în oraș: pe la Ițcani, pe la Areni și pe strada Bosanci, unde la intrare are o barieră, la care se încasa o taxă pentru cei ce veneau la oraș cu căruța.

La acele întrebări batjocoritoare li se răspundea prompt: Taci, măi sulă..., păzește-ți mai bine calupu[le] și cărămida..., aluzie la ocupațiunea de cismari și zidari. Dar acestea nu se spuneau cu răutate, ci dintr-un obicei apucat și perpetuat. Iar pentru cuvântul „țărăn”, ei erau apostrofați cu „golan”. E curios că epitetul de „golan” se întrebuințează în Suceava, iar în Cernăuți, „burlac”. În celelalte orașe și târguri din Bucovina nu se obișnuiește a-i numi pe locuitori decât „târgoveți”.

Ne place a crede că, o dată cu trecerea timpului, a dispărut acest obicei ce nu cadrează cu demnitatea tinerilor care tind mereu la cultură și la o poziție socială demnă, de oameni civilizați.

Elevii, între ei, practicaau fel de fel de ironizare la adresa acelor care erau îmbrăcați oarecum domnește sau erau spilkuiți mai bătător la ochi.

Aveam un coleg, un bondoc bine făcut și bine îmbrăcat, care, când îl întrebam, măi Costică, ce-i tat-tu, el răspundea: Tat-niu? Tat-niu a fost în bataie⁶¹ și a fost împușcat în c...r. Noi ne prăpădeam de râs și colegii anume-l întrebau, iar el da totdeauna același răspuns. Astăzi, când îi amintesc profesorului-pensionar de răspunsurile lui, râde și el cu poftă.

Iar noi, cei îmbrăcați țărănește, doar de râdeam de bilcani că aveau cușme cu urechi sau alții râdeau de cioboțelele tereblecenilor. Cu timpul, acest port țărănesc era aproape uniform la toți elevii, dar se observa mereu toamna la cei nou veniți. Începând cu clasa a V-a, portul național dispărea, poate și din motivul că în așa-numitul gimnaziu superior – așa-i ziceau liceului de la clasa a cincea în sus – despărțitura germană era cumulată cu cea română și aceștia din urmă nu voiau să fie expuși ironizărilor colegilor sau poate era și credința că-s mai aproape de „domnie”; în fine, una sau alta, sau poate amândouă, au contribuit la schimbarea portului.

*

Cam de la 1898, începuse a sufla prin Suceava un duh mai pronunțat al naționalismului. Pe lângă brăiele tricolore ale elevilor îmbrăcați în portul românesc,

⁵⁹ [gurgui, gurguie, substantiv neutru. Partea din vârf a opincii, strânsă cu nojițe; aici, opinca. După DEX, provine din lat. *gurgulio*, „beregată”.]

⁶⁰ [rohatcă, rohâțci, substantiv feminin. Regionalism, în trecut, barieră la intrarea într-un oraș sau târg. Din ucr. *rohatka*.]

⁶¹ [În Bucovina, formă regională învechită pentru *bătaie*, *bătăi*, substantiv feminin, având sensul de „război”, luptă, bătălie. Din lat. *batt(u)alia*.]

mai purtau toți elevii și câte o cordică mică, tricoloră, la pălărie. Dar nu numai elevii români, ci toți, indiferent de naționalitate. Obiceiul acesta al purtării tricolorului s-a răspândit și între particulari... Apoi fetele și flăcăii, când veneau la târg, joia sau duminica, de prin satele din apropiere, toți erau împodobiți cu tricolor.

Aceasta, se vede că stăpânirii i-a fost cam bătător la ochi și cine alții puteau fi atacați, din acest motiv, decât profesorii liceului? Mai ales că unii dintre ei, cum era Simion Florea Marian⁶² sau Dr. Euseb[ie] Popovici⁶³, bine cunoscuți stăpânirii ca „români înflăcărați” și care fiind notați în condicile acesteia cu observația „Heiss. rumâne”, trăgeau deseori ponosul pe nedrept. Știm aceasta, că Marian, în ora lui, pe lângă lecție, ne mai da și povața să nu ne arătăm români pe pânțele (aluzie la brăul tricolor), iar Popovici mergea și mai departe și, lăcrămând. Ne apostrofa: – Voi învățați lecțiile..., nu vă împodobiți trupul! Obiceiul purtării tricolorului⁶⁴ a avut apoi repercursiuni și mai adânci. În urma acestui fapt, o dată cu

⁶² Simeon Florea Marian. Folclorist și scriitor, născut la 1 sept. 1847 în Iliești, jud. Suceava, mort [la] 11 aprilie 1907, [în] Suceava. Școala primară la Iliești și Suceava (1859–1862), după care urmează liceul la Suceava. Născut și Beiuș (1862–1871) și teologia la Cernăuți (1871–1875). Ajutor de preot la Poiana Stampei, Voloca. Siret și profesor de religie sau științe naturale la Gimnaziul din Suceava. Membru al Academiei Române din 1881. Debutează în revista „Familia”, publicând în 1866–1867 culegerea de folclor *O nuntă la Iliești*. Înființează cu T.V. Ștefanelli, la Suceava, „Revista politică” (1886). Colaborează la majoritatea revistelor vremii cu materiale folclorice sau etnografice. În 1869 scoate volumul *Poezii populare din Bucovina. Balade române, culese și corese*, la Botoșani. Culege și publică cu pasiune rară tot ce ține de tradiția bucovineană: balade, snoave, legende, plugușoare și colinde, doine, hore, anecdote și păcălituri, descântece și vrăji, datini și credințe, proverbe, zicători și cimilituri, cântece epice etc. Pentru cunoașterea folclorului din alte zone geografice ale țării, a întreținut relații strânse cu V. Alecsandri, Petre Ispirescu, Al. M. Marinescu ș.a., difuzând și două chestionare prin câteva reviste ardelene. Din covârșitorul material cules, publică *Descântece populare române, Poezii populare despre Avram Iancu, Satire populare române, Tradiții populare române din Bucovina* ș. m. a. (pentru detalii, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei R. S. R., 1979, p. 553–555; [Iordan Dateu, S.C. Stroescu], *Dicționarul folcloriștilor. [Folclorul literar românesc. Cu o prefață de Ovidiu Bârlea]*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 271–276 și, bineînțeles, studiul lui F. Rusu din prezenta ediție); [vezi și Iordan Dateu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. II, București, Editura Saeculum I. O., 1998, p. 60–63; *dicționarul general al literaturii române*, coordonator general Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 234–235].

⁶³ Eusebie Popovici. Distins profesor bucovinean de limbile latină, elină și română la Liceul din Suceava. A redactat numeroase manuale școlare pe parcursul îndelungatei sale cariere profesionale (1890–1928). Doctor în filosofie și litere. S-a remarcat și pe plan politic, fiind ales primar al Sucevei în toamna anului 1918, reprezentând Suceava în Consiliul Național și Congresul General al Bucovinei, care proclamă unirea cu România. Este amintit de N. Iorga în *Orizonturile mele. [O viață de om așa cum a fost]*. Ediție îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1972, p. 338]; [Vezi și Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbiera”, 2004, p. 247].

⁶⁴ [Pentru un istoric al problemei, în contextul vieții social-politice din Bucovina acestor ani, vezi: Constantin Berariu, *Tricolorul românesc*, Cernăuți, Editura autorului, Societatea Tipografică Bucovineană, 1901; Ion Cernat, *Cu Iorgu G. Toma despre naționalism și verticalitate*, Cuvânt înainte de prof. univ. dr. I. Ciupercă, Iași, Editura Pim, 2004 (În Bucovina, „În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, tricolorul devine o mișcare și o stare de conștiință și de viață spirituală pentru marea masă a

încheierea anului școlar, elevii recalcitranți au fost eliminați, alții amenințați cu eliminarea, iar unii și-au anunțat ieșirea de bună voie din liceu, pe motiv că doresc să urmeze alte școli. Fără îndoială că aceste măsuri au fost luate de direcțiune, în urma presiunilor din afară. Astfel au părăsit liceul vreo 30 de elevi, între care și eu și Ion Țigără, înscriindu-ne în toamnă la alte școli; cea mai mare parte dintre noi, la Școala Normală din Cernăuți.

Din cele povestite despre întâmplările din Suceava ar reieși că noi nu ne țineam de carte, ci numai de blazonii⁶⁵. Dar nu este așa. Aceasta era partea veselă, în afara școlii. Ori întâmplări felurite au avut fiecare dintre noi, așa că ele, scrise de mai mulți, ar îmbogăți arsenalul povestirilor, din care s-ar putea trage învățături cu folos. Și azi îmi aduc aminte când treceam printre tarăbi – uliță îngustă, înghesuită cu prăvălii cu mărunțișuri, mai ales țărănești-femeiești – când negustoresele, în special cele tinere, care stăteau în prag, ne întrebau în felul lor: – Ce cumpărați mata, măi băiete? Și aceasta se întâmpla ori de câte ori treceam pe acolo.

În ceea ce privește școala și profesorii, ei sunt aceiași peste tot locul. Elevii cu necazurile lor, uneori nepregătiți, dând vina pe profesori, alteori, luând note frumoase, li se părea că și profesorii sunt sufletește mai aproape de ei. Dar profesori fără cusururi – bineînțeles, după părerea elevilor – nu există, nici chiar atunci când, prin manierele lor fine, caută să impună elevilor, ca ei să poată trage învățături folositoare. Aproape toți erau autori de cărți didactice, fiecare în domeniul său, așa că și din acest punct de vedere meritau respectul cuvenit. Prin acest fel de activitate extrașcolară au contribuit foarte mult la progresul cultural și științific, mai ales în acel timp, când școlile românești din Bucovina – mă gândesc la cele medii – abea începeau să fie tolerate de stăpânire. Sunt, cu toții trecuți, la cele vecinice. Să-i lăsăm să se odihnească în pace și să le păstrăm o pioasă amintire, ca unora care au fost buni îndrumători și povățuitori ai multor generații.

*

Toamna, la Cernăuți. Altă lume, alt mediu, alte obiceiuri. La examenul de admitere la Școala Normală, ce-i ziceau atunci Pedagogiu, ne-am prezentat vreo 20 de elevi din Suceava. Ne-am prezentat în portul nostru național, dar ochii unor profesori din comisiunea examinatoare priveau cam chiorâș la noi. Examenul, ce era exclusiv în limba germană, nu ni s-a părut greu. Un elev, Dumitru Doroftei, ce

românilor, fiind purtat de români la toate sărbătorile, fiind inclus în costumul popular și în țesăturile care împodobeau casa", p. 37); Teodor Balan, *Lupta pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898–1904*, Ediție îngrijită de Marian Oлару. Cuvânt introductiv de prof. univ. dr. Pavel Țugui, București, Editura Academiei Române, 2008. Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (23) (în curs de apariție). Parțial, lucrarea lui Teodor Balan, rămasă în manuscris, se publică și în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți–București, anul IX, nr. 3–4 (35–36), iulie–decembrie 2002, p. 119–153.]

⁶⁵ *blazgonie*, *blazgonii*, substantiv feminin. Învechit și regional, în Bucovina, cu sensul de bazaconie, năzbâtie, năzdrăvânie, poznă, șotie, ștengărie. Dicționarele noastre nu-l înregistrează cu această formă. Posibil să provină, ca formă coruptă, de la *bazaconie*. Cu siguranță, însă, provine din slavă.]

căpătase întrebarea, la științe, să vorbească despre albină, nu știa cum îi zice trântorului în limba germană. A început a răspunde românește, lucru de care profesorul Boșneag, ce-l examina, a râs, se vede, de curajul elevului. După prestarea examenului, chiar a doua zi, am mers prin prăvăliile⁶⁶ de haine, să ne schimbăm portul. Așa ne-am făcut „domnișori”.

La scrisul din limba germană, ni s-a dat să povestim despre Thugut. Acest diplomat, care a jucat un rol la anexarea Bucovinei la Austria⁶⁷, fiind ambasador la Constantinopol, ținea la curent Curtea din Viena cu pretențiile de bacșiș ale turcilor, drept răsplată pentru cedarea fâșiei de pământ din nordul Moldovei. Românul are o vorbă. Zice că toți „urzararii”⁶⁸ sunt dotați cu talente deosebite. Unul dintre aceștia a fost și Thugut. Mama denaturată l-a părăsit. A fost aflat de cineva, iar statul l-a luat în îngrijirea lui. Neștiind al cui rod este, l-au botezat cu numele de *thue-gut* – fă bine –, ceea ce, contras, dă Thugut. Îngrijit și crescut de stat, prin talentul său și înalta funcțiune ce a ocupat-o, i-a făcut acestuia mari servicii. Astfel, zicala românească s-a adevărit. Afară de examen, eu mai aveam o grijă mare. Fratele meu Dumitru, în prezent profesor pensionar, a fost cu ghinion, de copil. Era în clasa a II-a primară. Căzuse de pe o iapă, cum veneam călări din câmp, ceea ce a fost spre nenorocul lui. Îi crăpase rotula genunchiului. Mult mai târziu, după ce terminase universitatea, piciorul a început a se cangrena, fapt ce l-a dus la amputare.

Părinții, văzându-l șchiop și neapt pentru agricultură, s-au hotărât să-l dea la liceu. La examenul de primire din Suceava, deși l-a prestat, profesorul Marian s-a opus să fie primit intern, pe motivul că poate fi împins pe treptele liceului, la îmbulzeala elevilor, ceea ce direcțiunea ar fi oarecum responsabilă. Plânsetele lui m-au făcut să-i promit că la toamnă îl prezint la liceul din Cernăuți, care de vreo doi ani avea și paralele române. Aici, altă greutate. La examen se pretindea și limba germană. Ca să previn, fiindcă nu prea știa această limbă, i-am destăinuit cazul directorului T. Bujor. Directorul mi-a spus că, dacă e bine pregătit la alte obiecte, se va avea aceasta în considerare, dacă va cădea la germană. Chiar așa s-a întâmplat. La scrisul, i-a mers așa de bine, că a fost dispensabil de oral. După vreo două luni, căpătase chiar un stipendiu de șase coroane lunar. La îndemnul profesorului Bujor, l-am „domnit” și pe dânsul cu un rând de haine, care costase chiar șase coroane. De atunci, în decurs de patru ani, direcțiunea îl trimitea de la 1 iunie la băile de pucioasă din Iwonicz (Galiția). În decurs de doi ani, a fost la băile din Bălțătești.

⁶⁶ [*prăvălie, prăvălii*, substantiv feminin. În Bucovina, cu sensul de magazin. După autorii DEX, are etimologie necunoscută.]

⁶⁷ În prima jumătate a secolului al XVI-lea, Bucovina a devenit, ca și întreaga Moldovă, dependentă de Imperiul Otoman. În urma convenției turco-austriece din 1775, Poarta Otomană cedează această parte din N-E-ul Carpaților Orientali Imperiului Habsburgic, în stăpânirea căruia s-a aflat până în 1918, când se unește cu România.

⁶⁸ [*urzaric, urzarici*, substantiv masculin. În graiul din Bucovina, copil din flori. Din *urzaric* (< lat. *urdica*) și suf. *-ar*.]

La Școala Normală, alt trai, mai liber, considerați fiind oameni mai maturi. Așa, ne anunța direcțiunea prin „cartea clasei”, că aluminilor – așa li ziceau elevilor – din cei patru ani le este permis să se înscrie la cursul de dans al lui Filles. Mai era un curs de dans. al lui Ruhalter, dar acestea, fiindcă înscria pe orișicine, nu se bucura de prestigiu. Totuși, în mod clandestin și cu pseudonim, cei mai mulți frecventau acest curs. Se zicea că Ruhalter se ocupă mai intens de învățarea elevilor decât Filles. Apoi, mai era un motiv, anume că Filles era foarte elegant și avea ca elevi mai mult funcționari și oameni mai bine situați, pe când elevii, în situația lor, nu puteau fi egalați cu aceștia. Mai erau invitați elevii, tot prin cartea clasei, la petreceri ale unor societăți studențești, cum era „Junimea” sau la „Lumina”, unde era președinte un profesor al Școalei Normale. În cazul acesta, situația se schimba. Cei ce voiau să participe, împrumutau haine de bal de la anumite firme, costume care, pentru suma de o coroană, le împrumutau pe 24 de ore. În duminici și sărbători, se făceau dese petreceri în suburbiile orașului, cum erau Caliceanca, Clocucica, Roșă etc., ale căror conducători erau studenții din Cernăuți. Afară de acestea, mai erau frecventate clăcile la desfăcutul porumbului, cât și hramurile din satele apropiate, dar numai la colegi. În fine, an după an, până ce, ca învățători, împrăștiați prin satele întinsului țării, unii nu ne-am văzut decât după zeci de ani.

*

Primul meu post a fost în satul Cajvana, districtul Gura Humorului, unde am funcționat 18 ani. Al doilea post a fost în satul Sinăuții de Jos, districtul Siret, unde am servit 15 ani, iar al treilea, în orașul Rădăuți, unde am servit 5 ani, după care am fost pensionat pentru limită de vârstă și ani de serviciu.

Satul Cajvana e un sat mare care, în acea vreme, 1902, avea aproape 3 000 de locuitori. Copiii de școală erau aproape 500, iar școala s-a făcut în 1899. Curios! Un sat așa de mare, să deschidă școală așa de târziu! Nu știu cine avea interes să lase satul fără școală; știu, însă, că în sat mergea vorba: „Nu ne mai trebuie încă un păduche în cojoc!” Bănuiam că cel dintâi păduche era slujitorul bisericii, căci alte instituții, în acel timp, nu erau în sat. Pe nedrept, însă, li se atribuia zicala de mai sus, căci oamenii erau foarte de treabă, foarte omenoși și buni gospodari. Ce e drept, aveau și cusururi. Erau conservatori până la extrem, cunoscuți prin împrejurimi că nu știau a face deosebire între ce-i al[1] lor și ce-i străin, dar nici nu se divulgau unul pe altul, fiind în aceasta împinși la păcat. Așadar, alți factori țineau în loc cursul vremii. Biserica de lemn, construită în 1810, a ars în anul 1895, iar sătenii au făcut în locul ei altă biserică, tot de lemn. Abia în anul 1908 a fost terminată și sfințită noua biserică, de zid, la a cărei sfințire, în toamna aceluia an, a luat parte și mitropolitul dr. Vladimir de Repta, paroh fiind preotul Ioan Iliuț. În sat nu sunt alte neamuri străine, decât un neamț fierar și șase familii de evrei, care aveau și patru crâșme, dintre care una a Fondului Bisericesc, arendată unui evreu, a ars odată cu biserica, precum și o prăvălie cu mărunțișuri; un evreu era negustor de vite.

Primul învățător și director a fost Mihai Bumbu, care trăiește și astăzi [1955–1957], ca pensionar, în satul Costișa, în vârstă de 84 de ani. Al doilea învățător am fost eu. În anii următori au mai venit și alții, așa că numărul lor a crescut la zece. La început, casă și masă aveam la director. După două zile am plecat la Gura Humorului să depun jurământul. Inspectorul, Isidor Dolinski⁶⁹, un om cu foarte mult tact și prevenitor, după ce mi-a primit jurământul, m-a invitat la el la masă. Era a doua oară când îl văzusem. Nu știu prin ce îi voi fi impus de a făcut acest gest față de mine. M-a oprit până la ora 5, când aveam tren, dându-mi o carte să citesc. Înainte de plecare mă întrebă: „Ai bani?” „Am”, zic eu. El, însă, îmi dă două coroane și-mi zise: „Îți mai dau două coroane, să ai la vreme de nevoie. Când vei primi leafa, mi le vei da înapoi”. Am învățat de la el două lucruri necesare în viața de toate zilele: să fii cruțător⁷⁰ și să citești în timpul liber. Iar cele două coroane erau, pentru un om sărac, hrana pe cel puțin zece zile.

Tot așa, directorul mă întrebă: „Fumezi?” „Fumez”, zic eu. „Eu nu fumez!” Aceasta mi-a dat de gândit. De ce nu fumează superiorul meu. Are leafă frumoasă, are vaci și cai în grajd, și nu fumează! E altceva. El nu fumează fiindcă fumatul strică și la piept și la pungă. Apoi, îmi mai spuse că, în fiecare lună, depune la poștă câteva coroane. Am deprins, deci, și de la el, obiceiuri frumoase.

Oricum, într-un sat înapoiat și lipsit de lumină, e câmp vast de lucru. Mai ales cele patru crâșme, despre care am vorbit, au îndreptat populația spre prăpastie, atât cu sănătatea, cât și cu averea. Tot [în] rostul crâșmelor era obiceiul că, dacă ieșea o fată sau un băietan prima dată la joc, trebuia să apară cu o sticlă de rachiu, ca să-i cinstească pe cei ce-l introduceau la horă. Asta n-ar fi nimic, dar se întărau⁷¹ la cinste și alții, așa că, adesea, se sfârșea cu pâruială.

Dar să ne întoarcem la școală. Ce n-ar fi dat căjvânarii să nu le chemi fata sau băiatul la școală? Vaca din grajd era prea puțin pentru cei înstăriți, iar cei sărmani te-mbiau cu o mânzată sau o oaie, numai să nu-i tunzi băiatul. Vorba asta se

⁶⁹ [Inspectorul Isidor Dolinski, „un excelent pedagog și un adevărat părinte al subalternilor săi”, este încă un nume, uitat pe nedrept, din istoria învățământului românesc din Bucovina. Potrivit aprecierii lui Filimon Rusu, „el a înzestrat bibliotecile școlilor primare cu cărți pedagogice și în special cu cele 12 volume din *Istoria românilor* a lui A. D. Xenopol”, vezi *Amintiri*, p. 130. Pentru referințe mai vechi, vezi G. Tofan, *Învățământul primar și roadele lui*, în „Viața Românească”, Iași, anul II, nr. 11, 1907, p. 282; I. V. Gorăș, *Învățământul românesc în ținutul Sucevei, 1775–1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 117: „Districtul Humor stă în fruntea districtelor din punctul de vedere al densității școlilor, aceasta datorându-se și activității deosebite a inspectorului școlar român Isidor Dolinski”.]

⁷⁰ [cruțător, cruțătoare, -i, -e, adjectiv, aici cu sensul de „econom, prevăzător, chivernisitor”; derivat de la verbul *a cruța*, tranzitiv, conjugarea I, considerat de autorii *Dicționarului explicativ al limbii române* (DEX) ca având etimologie necunoscută: în Bucovina istorică, mai ales în perioada administrației austriece de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, îndemnul la cruțare, adică la economisirea resurselor, a făcut parte din programul de emancipare a românilor, susținut asiduu de învățători, preoți, scriitori, ziariști și oameni politici.]

⁷¹ [întărâta, verb tranzitiv, conjugarea I, folosit și la diateza reflexivă, ca aici, cu sensul „a se însufleși, a se entuziasma, a se înflăcăra”: întâlnit și cu varianta *întârta*; după autorii DEX, provine din * lat. *interritare*.]

întrebuința și la feciorii recrutați – se zicea că i-au tuns⁷². De fapt, băieții purtau plete, așa că expresia era bine întrebuințată. Apoi plânsetele și bocetele mamelor după pletele băieților, despre care ziceau că-s „pâcleșiți”⁷³ fără păr lung, nu puteau să stârnească decât râsul, dar, în același timp, și compătimirea față de o astfel de judecată. Afară de aceasta, câte povești igienice nu trebuiau date pentru spălarea trupului, căci noi de-abia le puteam controla mâinile, urechile, gâtul și picioarele. Apoi de cămășile, pentru care se rătoiau⁷⁴ femeile, că doar nu s-or îmbrăca ca la biserică! Din această cauză izbucneau bolile epidemice, ceea ce făcea ca școala să fie închisă în fiecare an, toamna sau primăvara, chiar și până la șase săptămâni. Aceste neajunsuri au durat vreo patru ani, până ce au fost dezrădăcinate. Frecvența școlară era sub orice critică, deoarece, dintr-o clasă de 50–60 [de] copii, până la 20 nu se prezentau deloc, iar cei ce frecventau, totuși, cursurile, o făceau foarte neregulat. Cum pedepsele bănești sau, în lipsa acestora, închisoarea, erau mijloace de constrângere, ura asupra școlii și învățătorilor era de nedescris. De aceea trebuia să fii precaut, ca nu cumva să întârzi și să te apuce noaptea prin sat. Mai circula versiunea că învățătorii primeau leafă din pedepsele școlare și, deci, dacă n-ar fi pedepsele, ei n-ar avea leafă. Această părere a fost combătută cu destulă ușurință prin faptul că, la o întrunire, cineva dintre noi le-a spus sătenilor: „Oameni buni, dacă dumneavoastră credeți – cum merge vorba prin sat – că învățătorul capătă leafă din pedepsele școlare, vă dau un sfat: trimiteți toți copiii la școală și atunci nu vor mai fi pedepse, iar învățătorii vor rămâne fără leafă și, deci, vor muri de foame. Încercați, vă rog, lucrul acesta, care-i pentru binele dumneavoastră și nu veți mai avea ură pe învățători”. Argument destul de puternic care, într-o oarecare măsură, a schimbat părerea oamenilor.

Un alt obicei al copiilor era acela că, a doua zi după sărbătoare mare, nuntă, cumetrie sau hram, aproape toți veneau la școală cu câte o sticlă de rachiu în sân sau în trăistuță. Și să nu credeți că ei o luau fără știrea părinților! Din contră, mamele se îngrijeau de aceasta. Natural că la școală sticlele erau confiscate și părinții chemați pentru lămuriri. Bineînțeles că, adeseori, copiii chiar să îmbătau la

⁷² [O doină de câtanie și război, înregistrată de Ion H. Ciubotaru, în 1977, de la Miron I. Patrauceanu din Straja-Rădăuți, în vârstă de 80 de ani, păstrează această realitate din istoria Bucovinei: „Cânti cucu-n doi fagani(u). / C-o tuns neamțu doi șobani(u). / Unu Ștefan Ungureanu / Cu Vasăli Moldovanu. / Și-ndati i-o recrutat(u). / La Vicana o plecat(u). / Și oițăli-o ramas(u). / Dicât la-mparat catani / Mai bini-n codri, cu panî. / Că din codru vii acasă. / Din catani nu ti lasî. / Lasî-ni, neamțule, -acasî, / Că iarba-i bunî di coasă. / Sacara di sășerat(u) / Șă mândra di maritat(u)”. Vezi Florin Bucescu, Silvia Ciubotaru, Viorel Bârleanu, „Bătrânească”. *Doine, bocete, cântece și jocuri din ținutul Rădăuților. Cercetare monografică*, Iași, Caietele Arhivei de Folclor, I, 1979, p. 195.]

⁷³ [*pacliși, pâcleși, pâcliși*, verb tranzitiv, conjugarea a IV-a, întâlnit în graiul din Bucovina, mai ales în vorbirea oamenilor în vârstă de la țară, cu sensul „a tunde în bătaie de joc, a sluji pe cineva”; întrebuințat în graiul din Bucovina istorică și cu valoare de adjectiv ori chiar de substantiv, având același înțeles: DEX nu-l consemnează în ediția din 1975, în schimb îl găsim menționat în ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 768, ca adjectiv, *pâclișit, pâclișită*, dar numai cu sensul „morocânos”, trimițându-ne la etimonul *pâclă* < sl. *pĭclŭ*, cu sensul „ceață deasă care apare de obicei dimineață și seara, negură”.]

⁷⁴ [*rătoi*, verb reflexiv, conjugarea a IV-a, folosit cu sensul „a se răsti la cineva, a amenința pe cineva”.]

astfel de ocaziuni, dar tot cu știrea părinților și la îndemnul oaspeților. La strânsură⁷⁵ sau la joc, cum ziceau ei, același obicei, cu sticlutele de rachiu, cum îi vedeau pe cei mari, despre care am amintit mai sus.

Disciplina școlară era mai greu de ținut cu cei din clasa întâia și a doua; în celelalte clase era o plăcere să predai orice lecție, pentru că era ascultată și însușită repede. Se arătau și talente, mai ales la matematică și istorie, dar talente pierdute, căci, atunci când le vorbeam părinților de aplicația fiilor lor, ei răspundeau prompt că din țăran n-a mai văzut nimeni să iasă ceva bun. Părerii greșite, ce costau muncă îndelungată și exemple de prin alte sate, cu copii trimiși la școli mai mari. Am izbutit, în fine, să conving trei părinți mai cu stare, ai căror copii se arătau a fi mai cu tragere de inimă pentru școală. Dar asta nu era suficient, căci trebuiau bani de înscriere. Nu era mare cheltuială, căci la înscriere era o taxă de numai 6 coroane și 50 de bani. Văzând că ei se codesc⁷⁶, m-am hotărât să le plătesc eu taxele. Astfel, am plecat cu cei trei băieți – Ion Gh. Onoi, Vasile Gh. Domnari și Vasile Donisă Lucan. Toți au prestat examenul de admitere la Suceava. Dar, fiind locuri puține și candidați mulți, cei doi dintâi, Onoi și Domnari, fiind trecuți de 16 ani, profesorii i-au anunțat că pot fi primiți numai ca particulari. Părinții lor nu s-au învoit la aceasta, astfel a rămas Vasile Lucan. Oamenii din sat râdeau de el și-i ziceau popa Donisă. Gluma a devenit realitate. Vasile a terminat Facultatea de Teologie din Cernăuți, le-a cântat ca teolog de mai multe ori în biserică, spre uimirea și clătinarea din cap a femeilor. Nu s-a făcut, însă, preot. A dat diferența la Facultatea de Litere și s-a făcut profesor. Ultimul lui post a fost la liceul din Tulcea. O boală, care-i rodea corpul, l-a răpus, în anul 1936, în floarea vieții, la vârsta de 44 de ani. Jalea părinților și a fraților lui, care au luat parte la înmormântare, a fost cu atât mai mare, cu cât știau că trupul lui zace în mormântul atât de [în]depărtat de satul natal.

Onoi nu s-a mai întors din Primul Război Mondial, iar Domnari, întors din război, a funcționat câțva timp ca secretar comunal. Contractând o boală în timpul războiului, a luat și el, prin 1926, calea veșniciei.

De atunci n-a mai mers nimeni la școli înalte, doar după al Doilea Război Mondial s-au ivit câteva cazuri.

În școală făceam progrese frumoase cu elevii. Mi se da, de regulă, ultima clasă, adică clasa a VI-a. Într-un an aveam în clasă numai 12 elevi. Erau atât de avansați, pentru că eu predam mai multă materie decât prevedea programa școlară, încât inspectorul Dolinschi, cu ocazia unei inspecții, văzând în „cartea săptămânală”, la istorie, la materia predată „noțiuni de istorie și scopul ei”, a răs și m-a întrebat: „Cum, aici se predă ca la Universitate?” I-am răspuns că e chiar o mică universitate, întrucât, având numai 12 auditori, nu pierd timpul cu disciplina, așa că pot aprofunda materia. S-a încredințat că, într-adevăr, elevii erau avansați la materii. La literatura română, când a văzut că elevii cunosc autori, cât și scrieri de-ale

⁷⁵ [strânsură, strânsuri, substantiv feminin; în Bucovina, petrecere câmpenească, organizată pe toloaca/imașul satului, cu ocazia hramului; horă, joc; derivat din lat. *stringere*.]

⁷⁶ [codi, verb reflexiv, conjugarea a IV-a, folosit și în Bucovina cu sensul „a sta la îndoială, a șovăi, a ezita să facă ceva”; derivat din lat. *coda* > coadă.]

lor, a fost încântat. Eu mă ocupam, pe atunci, și cu folclorul, având o colecție de peste 300 de poezii populare. Parcă a fost un făcut, că numai ce-l aud: „Văd că știți poezii din cărți, da poezii de-ale voastre, din sat, nu știți?” Atunci, la ordinul meu, se ridică un elev și spune:

„Măi, că doru-i mare câne,
Peste multe dealuri vine,
Peste dealul Căjvânii
Pân' la poarta Mărinii
Și-i spune de dor și dor,
Că nu-mi trece până mor”.

Apoi, alt elev:

„Mititel îs, mititel,
Da mănânc carne de miel
Și costită de purcel.
Când oi crește mărișor
I-oi fi tatii de-ajutor”.
I-a lăudat inspectorul.

Aveam în clasă și un neamț, fiul fierarului Spacec. I-am spus băiatului: „Ia spune și tu una de-a tale, Spacec...”. El s-a ridicat și a început:

„Trinken will ich, n-am parale
Iar Hunger mă trage-n vale.
Tanzen will ich hop, hop, hop,
Keine Schuhe, n-am deloc.
Oh, mein Herz de putregai
Hab'kein Messer să te tai”.

Inspectorul a râs cu lacrimi și m-a felicitat.

Inspectorul Dolinschi știa că mă ocup de ortografia română și de gramatică.

Cu altă ocazie, la inspecția clasei a V-a, cum intră în clasă, mă întreabă: „La care obiecte sunt mai slabi elevii?” „La nici unul”, răspund eu. „La gramatică, zice el, trebuie să fie dobă”. „Da, răspund eu, că n-o predau deloc”. „Cum așa?” „Domnule inspector, elevii din clasa a V-a nu merg la alte școli. Ei au nevoie de gospodărie. Dacă vor merge la prășit, nu vor zice «iau sapa de substantiv și verbaluiesc», așa cum n-au nevoie de substantive și verbe, ci mai degrabă de povețe, cum să lucreze pământul mai rațional”. A zâmbit și mi-a răspuns: „Fă cum știi că-i mai bine!” La școala noastră, cum rar la altă școală din întreaga țară – afară de școala de aplicație – am introdus noi, corpul didactic, din proprie inițiativă, lecții practice, dar noi le ziceam „lecții model”. Acestea se țineau săptămânal, în fiecare miercuri, de câte un învățător, prin rotație, iar sâmbăta după-amiază urma critica.

Critica dura, de cele mai multe ori, chiar și câte două ore. Inspectorul general, Dionisie Simionovici, ne-a inspectat într-o sâmbătă și a avut ocazia să ia parte la dezbaterile noastre critice. Colegul Popescu George ținuse lecția despre pârghie. Criticile și răspunsurile au fost purtate cu temei și avânt de întreg corpul didactic, așa că inspectorul a fost încântat, dar și nerăbdător, căci durata lor a fost de patru ore. Inspectorul i-a spus directorului că i se pare că domnul Rusu e cam cârcotaș, adică prea mult caută dreptate, observație făcută în limba germană, „zu rechthaberisch”. E drept că discuțiile au ajuns așa de departe, încât eu susțineam că, în diferite împrejurări, orice obiect poate servi drept pârghie, până și unghia. Toate acestea – o divulg acum – erau o înțelegere cu Popescu, ca intenționat să facem o critică vehementă, pentru ca să vadă inspectorul că ne cunoaștem meseria și nu cruțăm nimic până ce nu ne atingem scopul final. Aceste lecții model le-am ținut în decurs de doi ani școlari. Fără îndoială, ele au contribuit mult la perfecționarea corpului didactic în materie de metodă.

Inspectorul Simionovici a trimis întreg corpului didactic un decret de laudă.

La o conferință locală a corpului didactic, care se ținea în fiecare lună, am făcut propunerea ca, în condica săptămânală, să scriem în limba română materia predată în această limbă. Amintesc acum că, sub regimul austriac, materia predată la diferitele obiecte, în decursul săptămânii, era scrisă sâmbăta în condica săptămânală și nu în fiecare zi, ca sub regimul românesc. Natural că, în condica săptămânală, trebuia să scriem în limba statului, adică în cea germană. Propunerea mea, de a scrie în limba română, a căzut, pentru că nici unul dintre învățători n-a votat pentru ea, temându-se să nu cadă în dizgrația forului superior. Văzând că propunerea mea a căzut, anunț că mai am de pus o întrebare, și anume, dacă e admis să se scrie în condica săptămânală o materie pe care n-ai predat-o. A căzut și această întrebare, ca fiind ridicolă, și cu posibile urmări, întrucât arată că învățătorul respectiv nu cunoaște legea școlară. Atunci am recurs la dreptul meu. În legea școlară era un articol, că dacă o părere a unui cadru didactic nu e sprijinită de colegi, respectivul are drept la vot separat, înscris în procesul-verbal, asupra căruia, apoi, decidea inspectoratul. „Atunci, vă rog – am zis eu –, anunț votul separat: onoratul inspectorat să binevoiască a răspunde, dacă se poate introduce în condica săptămânală o materie, care, de fapt, n-a fost predată. Filimon Rusu”. După câteva zile vine votul inspectoratului: „Conducerii școlare, la întrebarea consemnată în procesul-verbal, veți pune în vedere învățătorului Filimon Rusu, că este strict interzis a introduce în condica săptămânală altă materie decât numai cea predată. În caz contrar, se vor lua aspre măsuri disciplinare”. Atât mi-a trebuit. Mi-am copiat ordinul. După câte îmi aduc aminte, era în anul 1905. Prima lecție pe care am scris-o în condica săptămânală în limba română era la Cîntire: *Leul*. De celelalte nu-mi amintesc, dar le-am scris, pe fiecare, cum au fost predate. Din nou discuție între colegi pe această temă. Ziceam în glumă: „Data viitoare îmi anunț iarăși votul separat, pentru a vă cere disciplinarea, pentru că voi contraveniți ordinului”, și le spuneam numărul ordinului. De atunci m-au imitat și ceilalți și așa a mers vestea și la alte școli, scriindu-se și acolo în limba română, în condica săptămânală, materia predată. Mai mult! În tren, călătorind spre Cernăuți, împreună cu inspectorul Dolinschi,

în același compartiment cu noi, era și inspectorul județului Suceava – Nicu Tarasievici. În discuțiile cu inspectorul nostru, cei doi au ajuns la materiile predate și atunci Dolinski îi spuse: „Știți că la noi în district materia predată se scrie în limba română în condica săptămânală?” Tarasievici, arătându-se foarte mirat, Dolinski continuă: „Întrebă-l pe colegul Rusu!” Și râdea cu poftă, cum era obiceiul lui. Eu eram chiar vizavi de Dolinski. Acum pare că sunt povești, însă acesta-i adevărul.

O altă întâmplare, care merită să fie notată, e următoarea: în anul 1909, venise ordin ca să se comemoreze Andreas Hofer⁷⁷, erou al Tricolorului, din 1809. Am fost numit eu să țin conferința. După ce am spus câteva cuvinte despre erou, am continuat pe înțelesul copiilor: „Asemănător cu Andreas Hofer, avem și noi, românii, eroul nostru, care a trăit cam în același timp. Se cheama Tudor Vladimirescu...” Și zi-i și zi-i despre Tudor, așa că sărbătoarea a fost după gustul meu. De la sine înțeles că n-a fost nici un trădător.

În timpul liber făceam și sport sau mă ocupam cu gospodăria, deși eram cavaler. Am fost și vânător, timp de opt ani, în societatea câtorva oameni din sat, buni vânători. Vânatul meu îl dădeam lor, căci eu nu aveam ce face cu el. Ei, în schimb, mi-au dat două piei de vulpe din care, cu una împușcată de mine, mi-am făcut un cojocel vânătoresc, pe care l-am purtat peste zece ani. Vânatul este o pasiune și încă una dintre cele mai ademenitoare. Nu te împiedică nici viforul, nici gerul. Te expui și, adeseori, răcești, cu posibile urmări mai grave asupra sănătății. Nu o dată mergeam la marginea pădurii din Todirești, cale de patru kilometri, seara rămânând acolo, nemișcat, cu fața spre pădure și așteptând să iasă sălbăticiuni din ea, iar dimineata, cu spatele spre pădure, așteptând să intre sălbăticiunile în ea. Într-o dimineată de iarnă, pe la orele șase, stăteam nemișcat la marginea pădurii, așteptând vânatul. Deodată, la o distanță de vreo 15 metri în spatele meu, un cerb a început a zbiera, parcă sfidător. Cum am făcut o mică mișcare, întorcându-mă către el, a rupt-o la fugă. Cerbii sunt foarte sensibili.

Pe strada Ștefan cel Mare din Rădăuți locuia un neamț, Petrovici, un carosier vestit, bun lucrător. Din atelierele lui ieșeau căruțe sau trăsuri gata numai să pui caii pe ele. Mi-a făcut și mie o trăsurică, în anul 1903, care a costat atunci 176 de coroane, sprintenă, elegantă, cu două [locuri de șezut], pe care am pierdut-o în evacuarea din 1944. Aveam și un cal iute foc. Îl țineam la un gospodar din Cajvana, care trebuia să-l hrănească și să-l îngrijească bine. În schimb, [putea] să se folosească de el la orice lucru. Când, însă, aveam nevoie de el, trebuia să-l deshame, chiar de la plug. Așa era convenția între noi, dar eu nu l-am stingherit niciodată de la treburile lui pentru plăcerile mele. Duminica, și în orice sărbătoare, însă, știa că trebuie să-l pregătească pentru micile mele plimbări ce le făceam. În trăsură, îmbrăcat bine, cu un cojoc pe picioare și cu pușca alături, plecam fie la Arbore, fie la Rădăuți, la Solca sau la Pârteștii de Jos. E locul să amintesc că la

⁷⁷ Andreas Hofer. Născut în 1767, în Tirol, conducătorul luptei armate tiroleze, din 1809, îndreptate contra guvernului bavarez și a trupelor franceze de ocupație. Armata sa fiind învinsă de armata mixtă franco-bavareză, a fost prins și împușcat în 1810.

Părtești aveam o societate secretă, unde discutam felurite probleme în legătură cu cultura poporului, așa că ședințele noastre, care se țineau uneori săptămânal, alteori o dată la două săptămâni, aveau un caracter de cultură generală. Eram opt sau zece învățători de prin satele din împrejurimi. Președintele nostru, în a cărei locuință se țineau întrunirile, era învățătorul Alexandru Ignătescu, mai în vârstă decât noi, cu o experiență bogată și foarte cinstit. Aveam și fonduri bănești, care erau depuse la bancă, pe numele lui. Dar aceasta n-a ținut mult, căci după vreo trei ani, împrăștiindu-ne prin alte părți, unii căutând posturi mai convenabile, alții căsătorindu-se, societatea a stagnat. Unul dintre membrii societății era vrednicul și neobositul învățător din Botoșana, Mihai Ghiață, care era inima și sufletul Băncii Populare și a Cabinetului de lectură „Cloșca” din Botoșana. El s-a stins din viață în 1908, la frageda vârstă de 27 de ani. Obişnuim a zice „să-i fie veșnică amintirea”, dar îl uităm pe cel plecat a doua zi. Ce frumos ar fi dacă chipul lui ar împodobi unul din pereții cancelariei școlii din Botoșana. Ar fi un stimulent și un *memento* pentru cei de azi.

Natural că patru crâșme în sat nu puteau aduce decât rele și ravagii. Ce-au stricat ele în cine știe câte decenii, nu se putea repara peste noapte. În zilele de sărbătoare și în sărbătorile băbești⁷⁸, în preajma crâșmelor erau baricadate drumurile de mulțimea oamenilor și a femeilor. Acestea din urmă ocupau, mai ales, malurile șanțurilor. Atunci mi-a venit un gând. Ce bine ar fi când am vedea așa o mulțime la școală sau la Casa de lectură, unde ar putea auzi lucruri folositoare. Deci, la lucru! Am înaintat o cerere, cu anexa statutelor, în care ceream aprobarea guvernului din Cernăuți pentru deschiderea unui Cabinet de lectură. Numele era: Cabinetul de lectură „Tudor Vladimirescu” din Cajvana. Guvernul a trimis cererea prefecturii pentru cercetări și propuneri. Prefectura m-a înștiințat să mă prezint la biroul ei, în chestiuni urgente. M-am dus. Dar și directorul școlar din Botoșana, George Burciu, avea o invitație la fel. Cum am intrat în birou, comisarul Würzer, un neamț, cu funcția de subprefect, cum am zice azi, îi luă interogatoriu lui Burciu, se-nțelege, în limba germană: „D-le învățător superior, dumneavoastră ați făcut o cerere pentru o Casă de citire în Botoșana și i-ați dat numele de «Cloșca». Ce înseamnă acest nume?” Burciu, care era dârz din fire, răspunde: „Cloșca se cheamă găina ce scoate pui. Cum își strânge cloșca puii, așa vrem să strângem și noi oamenii, în zile de sărbători, și să le citim lucruri folositoare”. „Gut!”, aprobă neamțul. „Și dumneata la fel – mi se adresează de astă dată mie –, dar ce înseamnă «Tudor Vladimirescu»?” „Un fost gospodar din sat – zic eu – foarte cinstit și am vrea să-i răspândim numele ca exemplu”. „Gut!”, îmi răspunde și mie. Râdeam cu Burciu că l-am păcălit pe neamț.

Cam după două săptămâni, am primit statutele, cu nota: „Statutele prezente se aprobă de guvernul c. r. Cernăuți, 1903”. Fiindcă cererea și statutele erau în limba română și guvernul a aflat de bine să scrie aprobarea tot în limba română. De acum la lucru!

⁷⁸ [Sărbătorile din calendarul popular, ținute în lumea satului tradițional, vezi Antoaneta Olteanu, *Calendarele poporului român*, București, Editura Paideia, Colecția cărților de referință, 2001.]

Așa, încet, încet, adunam oamenii la școală, căci alt local n-aveam, stam de vorbă, le citeam câte ceva, dar de vreo taxă de membru nu le spuneam nimic, lăsând pentru mai târziu, căci mă temeam că prin aceasta s-ar depărta. Preotul era nou venit în sat și era mai rezervat, dar directorul Bumbu a avut bunăvoința să-mi pună la dispoziție o clasă. După ce s-a îndătinat obiceiul și oamenii veneau, de umpleau clasa, am început a strânge taxele, care nu erau decât de 50 de bani. Apoi am avut tot sprijinul, atât al preotului Ioan Iliuț, cât și al celorlalți învățători. Eu am fost ales președinte, iar vicepreședinte, unul ce era învățat cu paharul, cum se spune, precum calul cu ovăz. După un an, am înființat, cu ajutorul tuturor intelectualilor. Banca populară, la care preotul Ioan Iliuț era director, iar eu vistiernic. Tot așa, în consiliul de administrație al băncii au fost luați cei dedați cu băutura, ca prin această metodă să fie depărtați de asemenea apucături. Comitetul cabinetului lucra mână în mână cu administrația băncii, așa că, în câțiva ani, s-au făcut progrese frumoase. Aveam cărți și ziare chiar și din Vechiul Regat. Administrația „Revistei pedagogice” ne-a trimis revista pe un an întreg, gratuit, numai pentru faptul că societatea noastră purta numele de „Tudor Vladimirescu”.

În decurs de doi ani, după înființarea Băncii (1905), i-am convins pe membri să renunțe la procentul de 6% de la pârtașii⁷⁹ în favoarea băncii și a Cabinetului, ca să putem ridica un local pentru ele. Procentul acesta însemna 1,20 cor. de fiecare membru, așa că, în fiecare an, se strângeau cam 140 de coroane, câteodată și mai mult, după numărul membrilor, ce creștea de la an la an. Eu, ca să-i încurajez și mai mult, vărsam întreaga mea remunerație anuală, de 240 de coroane, la acest fond, așa că, în anul 1909, aveam bani destui ca să începem clădirea. M-am îngrijit, mai întâi, de o parcelă. În vatra satului era un loc viran, o tolocuță de vreo două prăjini și jumătate. Ca să pot determina Comitetul comunal să cedeze acea parcelă, i-am adunat într-o seară în casa lui George Pîtu, zis George a Irinei și, după ce le-am spus planul, unii erau pentru, dar erau și contra. În dezbaterile lor, care erau tot mai agitate, am făcut să apară pe masă două sticle de băutură. Una era cu rachiu, iar alta cu rom, căci, zicea cel cu care eram în înțelegere, unii nu beau rachiu, ci numai rom. Astfel, tonul a început a scădea și dezbaterile, udate cu aceste băuturi, au început a decurge mai domol, iar până la sfârșit au votat cu toții pentru cedarea parcelei. Am plecat apoi la Solca, de unde am cumpărat o șură mare, cu 240 de coroane. Am adus-o cu clacă. Au fost atâția oameni, că într-o zi au desfăcut-o și chiar au adus-o acasă. Nu încape îndoială că și aici a fost nevoie de câțiva litri de rachiu. Dar treaba s-a făcut. Aceasta era în primăvara anului 1909, iar până în toamnă clădirea a fost ridicată și acoperită cu tablă. În vara anului 1910 era gata, așa că am mutat în ea Banca și Cabinetul⁸⁰. Eu aveam acolo locuință gratuită, avându-se în vedere că și eu lucram gratuit pentru Bancă. Clădirea avea ca locuință

⁷⁹ [pârtașie, pârtașii, substantiv feminin; acțiune, hârtie de valoare care reprezintă o parte anumită, fixă și dinainte stabilită, a capitalului unei societăți și care dă deținătorului dreptul să primească dividende; derivat din *parte* (<lat. *pars*, -tis) + suf. -aș + suf. -ie.]

⁸⁰ [Potrivit lucrării *Băncile și creditul funciar românesc în Bucovina (1840–1918)*, publicate de Ioan Cocuz și Dumitru Cucu. Suceava, Grupul Editorial Mușatinii–Bucovina Viitoare, 1999, p. 107. Însoțirea sâtească de tip Reiffeisen din Cajvana avea 161 de membri în anul 1907.]

două odăi, bucătărie și celelalte dependențe, intrare separată. Mai erau o odaie mică, pentru Consiliul de administrație, în care era și casa de bani, o sală mare, pentru adunări, iar în zilele de sărbători pentru joc, pentru tineret, apoi alte două odăi și beci pentru prăvălie, dar care nu s-au mai făcut. Amintesc aici că toate transporturile de tablă, scânduri pentru uși și ferestre, fierării, mă rog, tot ce trebuia, le făcea gratuit gospodarul Pantelimon Ureche. El n-avea nevoie nici de Bancă și nici de Cabinet, dar, deși în vârstă de 65 de ani, și cel mai bun gospodar din sat, era foarte atașat intelectualilor.

*

Dar nu m-am bucurat mult timp de roadele muncii noastre, căci, după atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, asupra lui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului habsburgic, lumea vorbea de război. N-a trecut decât o lună și s-a decretat mobilizare generală, la 2 august 1914. Era într-o vineri. Oamenii, veniți la târg după treburi, alergau în dreapta și-n stânga tăcuți, de parcă-i mâna cineva spre locuri necunoscute. La bariera orașului dinspre Vadu-Vlădichii, pe unde mă înapoiam de la târg, stăteau tolăniți soldați pe șanțuri, pe ambele părți ale drumului, parcă așteptau să iasă dușmanul din păpușoie. De bună seamă că și la celelalte bariere ale orașului era același aspect. Până în 24 de ore – așa era ordinul –, trebuia ca fiecare fost soldat, până la 42 de ani, să se găsească la unitatea lui. Jale mare în cele două zile ce au urmat, lumea buimăcită, femei cu copiii mai mari și cu alții mai mici în brațe, cu ochii înlăcrimați, mai mult în tăcere, se priveau unele pe altele⁸¹. Numai feciorii mai tineri, ce nu cunoșteau greu și necazul, arătau fețe mai vesele. Oamenii mai bătrâni clătinau din cap și ziceau: „Să nu dea Dumnezeu să vedeți voi ce-am văzut noi...!” Aluzie la războiul din Bosnia, din 1878. Nu trecu mult și bubuitul tunurilor se auzi dinspre Cernăuți, de la Rarancea și de la Boian. Se spunea că rușii se apropie de Cernăuți. Atunci, altă jale. Se ordonase evacuarea vitelor la munte, ceea ce însemna că erau pierdute. Jandarmii strigau pe toate drumurile: „Scoateți vitele mai repede!” Se părea că dușmanul e aproape. Dar el stătea pe loc, peste Prut. Noroc că șeful jandarmilor, un neamț din Solca, a înțeles altfel această evacuare. El și-a ocupat jandarmii din subordine în așa fel ca ei să nu poată urmări până unde merg vitele, așa că oamenii le scoteau până după deal, apoi le întorceau pe alte căi acasă. Șeful jandarmilor, Kelsch, zicea, în cercuri restrânse, către oameni înțelegători: Nu destul au femeile supărări cu plecarea bărbaților, ci și

⁸¹ [Aceași viziune a unui sfârșit de lume, caracterizată prin bună rânduală, stabilitate și mulțumire, o găsim și la Franz Wiszniowski, *Radautz die deutsche Stadt des Buchenlandes*, München, Verlag „Der Südostdeutsche der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen”, 1966, p. 35–36: „Rădăuții se dezvoltaseră în ultimele decenii și ajunseseră un important centru comercial internațional pentru lemn, cereale, cai, vite, articole de industrie casnică și diferite ustensile de agricultură și industria lemnului. Iarmaroacele anuale nu se mai țineau, de vreme ce târgurile săptămânale luaseră proporții ce abia mai puteau fi depășite. Negotul și meseriile erau în floare peste tot și înure toate domnea o animație plină de voieșie, cum stau dovadă strălucitele serbări din Grădina Vânătorilor – semn de bunăstare și de viață mulțumită a locuitorilor. La toate le-au pus capăt gloanțele de la Sarajevo. Ultimul târg mare a avut loc vineri, în 31 iulie 1914.”]

vitele să le piardă? Destul sunt pierdute cele de la munte, căci cajvanarii dădeau vitele la munte, la pășunat. Se auzise că vitele de la pășunat erau furate de la păscătoare de oameni de meserie și vândute armatei. Să fi știut stăpânirea ce fel de subalterni are...

Nu trecuseră decât două luni de la evacuarea vitelor și se auzea de o nouă recrutare. Era vorba ca toți bărbații, între 20 și 52 de ani, ce se aflau în casă, să se prezinte la recrutare. Dar vorba a tot mers așa până în decembrie 1914, când rușii rupseră frontul la Rarancea, iar stăpânirea austriacă a ordonat, de fapt, recrutarea, ce până atunci era numai un zvon. Astfel, eu, care mă numărăm printre cei ce nu făcuseră armata în timp de pace, am fost nevoit, în ziua de 4 decembrie, să părăsesc familia și să plec la recrutare la Gura Humorului. Recrutarea se făcea foarte simplu. Defectele ce nu se vedeau, nu existau. Doar dacă era cineva orb sau șchiop, de nu mergea în bote, putea fi declarat neapt. Apoi, am fost duși sub pază militară într-o clădire mare, unde mobilierul consta din paie pe jos, și acelea frământate de astfel de recrutați, care dormeau sau poposeau până ce veneau vagoane[le] de îmbarcare. Natural că, totodată, erau recrutate și felurite insecte, care rămăneau prin paie, să primească musafirii nou sosiți. La o bucată de noapte numai ce auzim: „Deșteptarea! Pregătiți-vă de plecare!” Adică ce era de pregătit? Să iei traista sau „rucksac-ul” de sub cap, să-l pui în spate și, gata de plecare. Mai era ceva. S-a ordonat: „Românii de-o parte...”, dar ei ocupaseră aproape întreaga încăpere. „Rușii de-o parte...”. Erau vreo 15 huțani. „Nemții și evreii de-o parte”. Au mers într-un cotlon vreo șapte nemți, fără nici un evreu. „Tăcere!”, a strigat un miliar. „Voi trebuie să depuneți jurământul că veți fi credincioși împăratului. Fiecare va zice după mine jurământul în limba lui. Mai întâi românii. Ziceți după mine: „Jur – Jiur; că mă voi supune – că moi pune; la toate legile și ordinațiunile – la lejile și ortașiunile; că voi trece – că oi treșe; prin foc – pin foc; prin apă – pin apă; și la toate ocaziunile – și la toati magazinile; când va fi nevoie – cân va și nevoie. Așa s-ajute Dumnezeu – Așa să v-ajute Dumnezeu”⁸². După ce au terminat jurământul și ceilalți, ne-au ordonat să ieșim în rând câte patru. Am fost conduși la gară. Aici ne așteptau vagoanele de vite. Asta n-ar fi fost nimic, că doar mai pleacă oamenii în vagoane de vite, însă aranjate cu bănci și cu o sobă de tuci, pentru că era în toiul

⁸² [Jurământul cătanelor împărătești din Bucovina reprezintă aici o formă de manifestare a viziunii populare asupra lumii, frecventă în mentalul nostru colectiv. Pentru comparare, dăm textul jurământului militar din armata austriacă: „Jur solemn credință și supunere luminatului meu stăpân Franz Joseph I: credincios și supus voi fi și generalilor majestății sale și tuturor superiorilor mei, pe care îi voi asculta, îi voi cinși și îi apăra. Voi împlini întocmai ordinele și dispozițiile lor, în toate împrejurările, împotriva oricărui dușman, oricare va fi el, și oriunde ar suna porunca majestății sale imperiale și regale, pe uscat și pe apă, în aer, ziua și noaptea, în bătălii, la atac, în lupte și oriunde, totdeauna și cu orice prilej voi lupta cu vitejie, nu voi părăsi niciodată armata, drapelul și stindardul, nu voi intra niciodată la vreo înțelegere cu dușmanul și voi trăi în cinste și onor. Așa să-mi ajute Dumnezeu. Amin!” Vezi și Mugur Andronic, *În umbra marilor imperii ucigașe. Romanul soldatului austriac bucovinean în vâltorile Primului Război Mondial și în prizonieratul în Italia și Siberia*, Suceava, Societatea Culturală „Ștefan cel Mare”, 2005, p. 31. Din punct de vedere compozițional și stilistic, fragmentul reprezintă una dintre cele mai frumoase pagini din *Amințirile* învățătorului Filimon Rusu și este ilustrativ pentru arta povestirii sale.]

iernii. Noi aveam pe jos bălegar de vite, de o grosime de peste o jumătate de metru. Cum am fost ticsiți din vagon, peste 60 de oameni și, așezându-ne, cuprinși de oboseală, pe patul moale de bălegar, în urma căldurii produse, vă puteți închipui murdăria hainelor și mirosul aerului îmbăcsit de felurite miasme. În Dorna am fost debarcați, spunându-ni-se s-o luăm pe jos, peste Măgura. Comandamentul militar fiind în Dorna, am mers la el și am rugat să ni se dea o căruță, căci avea la dispoziție sute de căruțe, deoarece, fiind bolnavi, nu suntem în stare să parcurgem călătoria, de peste 60 de km, până la Prundul Bârgăului. Ni s-a răspuns foarte simplu: „Nu puteți merge? Săpați-vă o groapă în șant și îngropați-vă acolo!” Frumos îndemn pentru a lupta din toată inima pentru patria... cui? Am ajuns la Bistrița. La cazarma Regimentului 63 s-a citit apelul celor nou sosiți, de pe niște foi volante. Între aceștia, unsprezece oameni, între care și eu, n-am fost citați. Am mers la cel care făcea apelul și i-am spus. A mai citit o dată, dar cu același rezultat. Nu se putea explica altfel, decât că a pierdut o foaie. În Bistrița am stat vreo două săptămâni. Făcusem cunoștință cu doi învățători, Ștefan Bărbosu și Virgil Cărpineanu, care erau ocupați în cancelaria regimentului. Sub scutul lor eram și eu tolerat în cancelarie. Într-o seară, cam pe la orele 9, a intrat în cancelarie un căpitan și i-a spus majurului: „Avem nevoie de un om care să împruște în noaptea asta un spion”. Majurul a adus imediat un soldat înalt, voinic, căruia căpitanul i-a spus: „Ascultă, soldat, în noaptea asta ai să împruști un spion!” Soldatul a răspuns: „Să trăiți, eu n-am împrușcat niciodată pe nimeni și mi-i silă”. Majurul interveni imediat: „Aduc eu altul, domnule căpitan”. Cel dintâi a fost eliberat, iar majurul a apărut cu un țigan. „Măi, tu ai împrușcat vreodată vreun om?” „Să trăiți, nu de mult, un popă sârbesc”, răspunse țiganul dârz. „Atunci, în noaptea asta, zise căpitanul, ai să împruști un spion”. „Să trăiți, îl împrușc!”.

A doua zi l-am întrebat pe Bărbosu dacă nu cumva a fost executat învățătorul locotenent Dumitru Gavrilesco, despre care se zvonise că e în închisoarea regimentului. „Nu, un altul”, răspunse Bărbosu. Cât am stat în Bistrița n-am avut nici o ocupație. Mergeam adesea în oraș. Într-o zi văd o firmă: „Dr. Alexandru Gherman”. Îmi vine în gând să-l rog să-mi facă un examen medical. M-am prezentat, i-am spus tot păsul, după care m-a întrebat: „Spune-mi, mai întâi, ce-ți lipsește?” „Nu prea văd bine”. După examinare îmi răspunse: „Nu putem încerca cu ochii”. I-am spus că tușesc și merg greu, obosind repede. „Da, zise el, e o răceală. La inimă, însă, ai untură și putem încerca cu inima”. E drept, după mărimea corpului, 89 [de] kilograme era prea mult. „În urechi, i-am mai spus, mereu îmi pocnește ceva”. „Da, zise el, e perforată timpana. Cu inima și urechile se poate încerca”. Mi-a dat un certificat, pe care-l păstrez și azi.

*

Într-o bună zi, s-a dat ordin ca toți bucovinenii civili ce se aflau în regiment să fie îmbarcați la orele 10. Hai, deci, la tren și plecarea în direcție necunoscută. Un locotenent, care ne conducea, ajutat de subalterni, striga mereu: „În vagoane, că trenul pleacă!” Cei mai bătrâni au sărit repede în vagoane, dar tineretul, între care

studenți și elevi, intonau drept răspuns „Gott erhalte...”, imnul împărătesc. În acest timp, locotenentul și soldații luau poziția de drepti și salutau cu mâna la chipiu, cât dura cântul. Cum se termina, ei începeau iar a striga: „În vagoane!” În zadar mecanicii dădeau semnale de plecare, căci tinerii începeau din nou „Doamne sfinte...”, ceea ce făcea ca soldații să încremenească salutând. În fine, trenul s-a pus în mișcare, iar cântăreții făceau haz de gluma bine chibzuită și de stropșelele locotenentului, care țipa că civilii nu-s disciplinați.

În dimineața zilei următoare, când vălul nopții nu se ridicase încă, am ajuns la o gară unde trenul a stat mult. Dar chiar la sosirea în gară, au intrat și în vagonul unde mă găseam trei inși, care anunțară cu glas tare, în limba germană: „Domnilor, vă aflați în gara Fehring, de pe pământ austriac. Îndată vi se aduce o gustare, dar până atunci, poate are cineva nevoie de ajutor medical? Vă stăm la dispoziție”. Nu s-a anunțat nimeni. După ce se făcea acest anunț în fiecare vagon, apărea și echipa cu mâncare rece: pâine, slănină și salam. Aveau toți o foame de lup, căci proviziile date la Bistrița – slănină și pâine – se gătiseră de mult.

Ne-am urmat călătoria, iar a doua zi, pe la orele 10, am fost debarcați, o parte în orașul Leoben, iar alta în nemijlocita apropiere a acestuia, în orașelul Goes. Încărtiruirile s-au făcut la particulari. Eu am fost repartizat, împreună cu câțiva studenți, elevi și un învățător, la vila baronesei von Stark, o femeie înaltă, în vârstă, cam de peste 60 de ani. Ea locuia la etaj, iar jos avea bucătăria și alte odăi, dintre care două erau ocupate de noi. A venit într-o zi să vadă ce fel de oameni sunt în Pirkofina și s-a mirat că toți știau limba germană. Era și natural, căci toți erau intelectuali, deși elevii erau îmbrăcați în haine naționale românești. Era cu o zi înaintea ajunului Anului Nou, 1915.

Băieții s-au sfătuit să-i cante un *La mulți ani* în seara ajunului Anului Nou 1915. S-au urcat la etaj și, la ușa locuinței ei, i-au cântat *La mulți ani, Somnoroase păsărele* și încă un cântec, de care nu-mi aduc aminte. Ea a ieșit în coridor, a mulțumit și a întrebat câți suntem. I s-a spus, iar nu mult după aceea ne-a trimis „punș” (vin fiert). Așa au sunat în văile Știriei cântece românești, în afară de *Pe-al nostru steag*, care era cântat de soldații bucovineni când mergeau sau se întorceau de la exerciții militare.

Dar n-a mers multă vreme așa, căci comisiunea de recrutare de la Goes ne-a despărțit. Cei apti au și fost trimiși la respectivele regimente, iar vreo cinci am rămas pe loc. Pe mine m-a încurcat comisiunea, sau, mai bine zis, eu am încurcat comisiunea cu certificatul medical de la Bistrița. Cum am pășit înaintea comisiunii cu certificatul în mână, medicul mi-a și făcut observația: „Dumneata te-ai și înarmat”. „Ba nu, am zis eu, sunt bolnav”. A luat certificatul de la mine și l-a dat președintelui comisiunii, care, după ce l-a citit, mi l-a dat înapoi, iar medicului i-a spus: „Adu aparatele de constatare”. Însă medicul i-a răspuns: „Noi nu avem aici nici un aparat!” Atunci președintele a ordonat... să merg la Graz, la constatare. Tot așa a fost găsit neapt și un absolvent al clasei a V-a a liceului din Câmpulung care, neputând pleca acasă, s-a înscris în clasa a VI-a la liceul din Leoben. Astfel, elevul Vedeanu locuia deocamdată la Goes, de unde făcea naveta zilnic, cale de doi kilometri și jumătate, până la liceul din Leoben. Toată atenția elevilor și a

profesorilor era îndreptată asupra lui, căci el, băiat de altfel cilibiu⁸³ și în haine naționale românești, era printre ceilalți ca un corb alb. Apoi seara ne povestea cum i-a mers și cum profesorii se întrețin cu el asupra obiceiurilor din școlile de la noi, cât și ale poporului. Se vede că le plăcea, căci îl puneau să spună el rugăciunile, atât la intrare cât și la ieșire, *Tatăl nostru*, în limba română. Se pare că, asemănându-se cu *Pater noster* al lor, le făcea plăcere să-l asculte. Băiatul spunea că materia clasei a VI-a îi era foarte bine cunoscută, întrucât ea s-a făcut în Câmpulung, în clasa a V-a, așa că el trecea printre cei mai buni elevi ai clasei. Dar perioada școlarității lui Vedeanu n-a durat mult timp, căci, prin februarie 1915, se făcuse recrutare și, găsindu-l bun pentru serviciul militar, a fost încorporat, rămânându-i oasele pe câmpul de luptă, chiar în vara aceleiași an.

Baroneasa Stark petrecea iarna la Graz, iar pe mine mă făcuse stăpânul vilei adică îmi dăduse cheile de la toate odăile, cu rugămintea ca să deschid ferestrele din când în când. Așa, dintre toți câți am fost, am rămas numai cu Vedeanu, iar în caz că aş fi plecat și eu înainte de întoarcerea ei, trebuia să predau cheile surorii sale. Se vede că baroneasa aranjase lucrurile în așa fel încât nimeni n-a cutezat să-i ocupe locuința cu militari. După plecarea ei, pe la sfârșitul lui ianuarie, a venit odată un control, un căpitan, care, găsindu-mă acasă, m-a întrebat simplu: „Dumneata stai aici și dacă ar veni rușii peste noi... Așa soldați avem noi? Măine dimineată să te prezinți la raport...”. Și a plecat. De fapt, observațiile lui erau absurde, căci eu nu eram îmbrăcat militărește, nici nu știa cine sunt, doar atât, că mă aveau în evidență pentru constatarea din Graz. A doua zi am mers la raport, care se ținea în fiecare zi, la ora 9 dimineata, pe coridorul de lângă cancelaria regimentului. Aici erau deja șapte soldați aliniați, atașându-mă și eu, al optulea, așteptând să vină ofițerul, pentru primirea raportului. Așteptarea li s-a părut, însă, prea lungă, căci majurul de serviciu a dat voie să se vorbească și să nu se țină cont de aliniere. Am profitat de această ocazie și, la neatenția majurului, am făcut „stânga-mprejur”, luând-o pe trepte la vale și de-acolo direct la medic. Cum în această enervare și palpitațiile inimii erau mai frecvente, am spus medicului că, fiind bolnav de inimă și reumatism și fiind chemat la raport, nu pot sta mult în picioare. După consultare, medicul mi-a dat o notă cu următoarele cuvinte, în limba germană: „Der Mann ist für heute beurlaubt” – Azi omul e în concediu – fără alte indicații, fără dată, decât iscălitura lui. Am profitat de acel „azi” fără dată, ca la nevoie să fiu acoperit. Dar nu m-a întrebat nimeni nimic. Chiar și căpitanul a uitat de raport. Un om din Marginea, Iftemi Bodnarescu, care și el era încă în civil, mi-aducea zilnic mâncarea de la bucătărie. Dar, într-o zi n-a venit, așa că am fost nevoit să merg singur să-mi iau rația cuvenită. Cum era târziu, pe la ora 8, acolo nu era decât majurul conducător al bucătăriei, care, cum nu mă văzuse niciodată pe acolo, m-a și apostrofat: „Cine ești dumneata și cum de nu te-am văzut niciodată?” După ce i-am spus care era situația mea, că trebuie să merg pentru consultare la Graz, mi-a spus, pe un ton milităresc: „Măine dimineată, la orele 7, să-mi fii aici la

⁸³ [*cilibiu*, *cilibie*, adjectiv; cuvânt învechit, având sensul „fin, gratios, frumos, politicos, galant”: împrumut din tc. *çelebi*.]

curățat cartofi”. „Bine, răspund eu, la câte?”, prefăcându-mă că n-am înțeles ora. „La 7”, răcnește jupânul. „Eu am să vin la 6”, răspund ironic... El se vede că a înțeles ironia și zbieră din nou... „La 7”, zic eu. N-a răspuns nimic și am plecat cu porția de cafea și pâine, adică mai mult o apă neagră, puțin îndulcită care, în limbaj militar, se cheama cafea. Locotenentul în rezervă, profesorul dr. C.S., care locuia la sora doamnei Stark, deci vecin cu mine, a observat că pășesc așa, ca omul necăjit. M-a și întrebat or de n-am ceva pe suflet, după aparență. I-am povestit întâmplarea. M-a întrebat dacă nu i-am mai spus ceva. „Nimic”, răspund eu. „Măine nu mergi nicăieri..., merg eu acum la el” și a și ieșit pe porțiță. Ce a făcut, ce a aranjat, nu știu. Nemaîntâlnindu-l, să văd rezultatul, a doua zi am mers la bucătărie, la ora indicată de majur. Cum m-a zărit domnul majur, a venit repede înaintea mea, și-a luat poziția de „drepti”, m-a salutat și și-a cerut scuze că n-a știu cine sunt. „Nu-i nimic”, i-am răspuns eu. Se vede că locotenentul îi spusese mai mult decât ceea ce eram de fapt.

Era luna aprilie. Pomi înfloriți, copaci și ierburi înverzite, zile frumoase, iar eu, fără ocupație, reținut pentru a fi trimis... unde? Așa au trecut patru luni, încordat mereu, fără a ști ce poate aduce ziua de mâine. Atâta distracție aveam, că de două-trei ori pe săptămână trecea pe lângă fereastra mea căpitanul în rezervă, fostul meu inspector Isidor Dolinski, care mergea cu soldații din Leoben, la instrucție, pe toloaca din Goes. Atunci el bătea la fereastra mea și eu ieșeam și-l însoțeam. Prin el mi-am fost câștigat⁸⁴ oarecare atenție din partea gradelor inferioare, care mă salutau respectuos și când eram singur. Altfel, făceam și dese plimbări la Leoben, unde m-a uimit faptul că sâmbăta toate prăvăliile erau deschise, ceea ce la noi nu se obișnuia. Istoria Știriei⁸⁵, pe care am citit-o în acel timp, spunea fără înconjur că populația, fiind exploatată de cămătari, aceștia au fost expulzați încă de pe timpul lui Maximilian I, contemporan cu Ștefan cel Mare. Franz Iosef încercase în două rânduri, o dată în 1848, iar a doua oară în 1869 ca, prin constituție, să dea dreptul de strămutare oricărui și oriunde, în cadrul hotarelor imperiului său, dar lecția primită de la Maximilian le-a curmat pofta de trai în mijlocul unui popor atât de barbar!

La Leoben mă întâlneam cu colegi. Într-o zi, am mers într-un restaurant, să luăm masa. La urmă, ne-a adus și câte o prăjitură. Erau bucățele de mămăligă tăiate frumos, în pătrat. Am întrebat chelnerul ce-i asta? Ne-a răspuns, cu mândrie: „Noa, tas is púkofinaer Melhsपोis – asta-i prăjitură din Bucovina”. Se vede că un hâtru bun de glume, ca să râdă de ei, i-a învățat cum se face această prăjitură. Am gustat-o și nu era rea, pentru că era petrecută prin zahăr, adică în loc de sare, o îndulciseră. M-am făcut că nu înțeleg din ce-i făcută și mi-a explicat că din făină de porumb.

⁸⁴ [Formă populară pentru perfectul compus *mi-am câștigat*, întâlnită și în graiul din Bucovina.]

⁸⁵ Știria, Steiermark. Land în sud-estul Austriei cu centrul administrativ la Graz și o suprafață de circa 16 400 km².

*

La sfârșitul lunii aprilie, ordin de plecare. Încotro? „Acasă”, răspuse un soldat. Eram 17 oameni din Goes, îmbarcați pentru Graz. La gara din Graz s-a văzut, însă, că s-au dat jos vreo 200 de oameni, fiind conduși de soldați în barăci. În Graz am stat trei zile, până ce am fost chemat înaintea comisiei celei mari, cum îi ziceau soldații. Într-adevăr, era o comisie mare, așezată în semicerc, care număra 29 de membri. Cel din aripa dreaptă striga numele, după care îi dădea celui din mijloc actele. Respectivul era președintele, după cât se vedea. Făcea semn să te apropii în fața lui. Toată examinarea a constat într-aceea că m-a întrebat cel din stânga președintelui ce ocupațiune am. I-am spus. „Ce limbă vorbești?” I-am spus. „Foarte bine, zise el. Avem nevoie de un translator pentru limba română”. Cum gândul meu era să ajung acasă, am răspuns: „Onorată comisie, aș fi bucuros să fiu translator, însă boala mea e de așa natură că stau mai mult în pat”. Se pare că erau note de la comisia din Goes, pe baza certificatului medical din Bistrița, așa că un alt membru al comisiei, ce era în dreapta președintelui, mi-a făcut semn să mă depărtez, dar nu mi-a dat rezultatul. Mi-a spus numai că la orele 16 să vin în cancelaria regimentului. M-am prezentat la ora indicată, mi s-a dat un plic și mi s-a spus: „La orele 18 pleci înapoi la Goes, împreună cu oamenii cu care ai venit și predai imediat plicul la cancelarie. Bagă de seamă că plicul e secret! Oamenii vor fi toți la gară”. Așa a și fost.

Ajuns la Goes, am mers direct la cancelaria regimentului și am predat plicul. Mi se pare că în plic nu era altceva decât lista celor ce au fost la comisie și, poate, cu o notă oarecare. Am mai stat vreo două săptămâni, așa, în plictiseală. Pe la mijlocul lui mai, ordin, plecarea. De astă dată, nici nu m-am interesat încotro. Nici n-avea rost. După o călătorie de vreo 3–4 ore, am ajuns în localitatea Sf. Ștefan. Au debarcat 496 de oameni. Se vede că erau adunați din mai multe locuri. Când am văzut că acolo coboară oameni sprijiniți de cârje, alții cu ajutor, slabi, rău îmbrăcați, mi-am dat seama că acestea erau resturile ce mai rămăseseră de la botezul focului. Acum mă dumirisem în ce situație eram. Fusesem pus în rândul oamenilor ce nu făceau trei parale. Deci, convalescență.

Căpitanul, un ungur foarte de treabă și glumeț, vorbea și românește. Păcat că i-am uitat numele! După ce ne-a măsurat din ochi pe toți, ne-a spus: „Puteți locui la particulari, care unde vreți, numai să ne dați adresa. Cei ce nu vor găsi, să anunțe la cancelarie”.

Eu m-am interesat imediat unde-i școala. Am mers la școală. Întâmplarea a vrut să dau chiar peste director. M-am prezentat și i-am spus tot păsul. Mi-a spus că n-are loc decât în cancelaria școlii. Foarte bucuros am primit, că doar asta căutam, să fiu singur. Directorul îmi povestea că și el era în concediu pe două săptămâni, după care pleacă la regiment. Clasele erau ocupate de soldați, iar băncile stăteau în podul școlii. Cancelaria era foarte mică, 3 x 1,5 m, așa că masa încărcată de caietele elevilor cuprindea aproape întreaga odaie. Am avut ocazia să răsfoiesc caietele de dictare de limbă germană de la clasa a VI-a. M-a surprins faptul că toate erau pline de greșeli. Într-unul dintre ele am numărat treisprezece greșeli în opt

rânduri. Am putut face comparație cu elevii noștri și am ajuns la concluzia că mai bine scriau cei de la noi, din clasa a III-a, la limba germană, decât elevii cărora eu le răsfosisem caietele.

Plimbările de peste zi prin păduri, munți, câmpii, aveau nevoie și ele de o schimbare. Mai ales când timpul era posomorât, aceasta devenea chiar o necesitate. Am început să jucăm cărți. Jocul de cărți e bine cunoscut de soldați, dar n-aveam unde juca, pentru că odăita mea era prea mică pentru jocul în patru. Atunci ne-a venit o idee: am aranjat două bănci din podul școlii, încuiam ușa de la pod și jucam nestingheriți: Sabin Ilie, Postatny-Franz, amândoi învățători, unul din Stupca, celălalt din Vicov; al treilea era un consătean de-al meu, caporalul Scripcari Nicolai, iar al patrulea eram eu. Consemnul nostru era trei ciocănituri în ușă. Observaseră și alți soldați ce locuiau la școală că ne suim adeseori în pod. Într-o zi, cam pe la orele 10, bătea cineva la ușă de credeai c-o sparge. N-am răspuns. Atunci, după ce s-a depărtat necunoscutul, a mers Scripcari să vadă ce-i nou. Erau toți adunați și se citea din nou poșta. Cum a auzit numele meu, a răspuns el că-i prezent, dar n-aude. A venit repede și m-a chemat, spunându-mi că am primit o scrisoare. M-am dus și m-am postat chiar în spatele plutonierului care citea adresele. Când a citit a treia oară, am răspuns. „Unde-ai fost?”, se rătoi majurul cătănește, în limba germană. „Aici, dar n-aud bine”. „De la cine primești bani?” „Nu știu, răspund eu. Pot să primesc de la soție”. „Și mai?” „Poate de la vreo rudă”. „Sind Sie anverwandt mit dem Landessschulrat aus Dorna Watra?” „Ești rudă cu Consiliul școlar al Țării din Dorna?” „Da, am răspuns eu, văzând mentalitatea lui. E cumnatul meu”. „Mergi la cancelarie și ridică-ți banii”. Erau, într-adevăr, bani trimiși de Consiliul școlar în urma unei cereri ce-o făcusem să-mi dea ajutor, fiind bolnav. Mi-a trimis 220 de coroane, echivalentul salariului pe o lună. Ce sens avea să știe ungurul de la cine primesc banii, nu-mi pot explica.

Era aproape de sfârșitul lunii iunie și tot pe loc rămăseserăm. De la cancelarie aflasem c-aveam și acolo pe colegul Dumitru Hîncu din Rădăuți, că erau mulți care ar trebui eliberați după actele ce le aveau, dar căpitanul era interesat să-i țină, prin aceasta fiind scutit și el să se prezinte la altă unitate. Atunci am avut o idee ingenioasă: ticluiesc, împreună cu Postatny, un denunț la Ministerul de Război din Viena, arătând cazul. Și iată că, în ziua de 12 iulie, a sosit o anchetă de la Minister. Atunci, ordin general, toți să dispară prin păduri și câmpii. Probabil așa era programul pentru convalescenți. Ce a aflat ancheta, nu știu nici astăzi. A doua zi, la orele 9, s-a dat ordin să iasă toți în fața cancelariei. Apoi, cu glas tare, s-a anunțat: „Toți cei ce vor fi citați, să vină la cancelarie, de unde vor primi actele și apoi să se pregătească de plecare cu trenul de două. După ora două să nu mai văd pe nici unul dintre cei citați”, strigă căpitanul. Astfel, peste o sută de soldați, între care eram și eu, și-au primit actele. La ora două am și plecat, dar toți prietenii mei au rămas. Mi se pare că ei, fiind soldați veritabili, cădeau în altă categorie. Actul meu avea următorul cuprins: „Comisiunea militară din Graz a constatat că soldatul Rusu Filimon e apt numai pentru serviciul militar fără armă. Neavând în prezent trebuință de el, se lasă la vatră”. Așadar, ancheta de la minister a dezlegat enigma.

Deci, în ziua de 13 iulie, la ora două, am luat-o din loc. Am ajuns la Sighet, de unde mi-am luat ceva provizii și unde am dat peste un cunoscut, medicul veterinar dr. Dușceac, care și el aștepta s-o ia în altă direcție. Aici am stat o zi întreagă, pentru că nu era nici o legătură spre Cernăuți. În sfârșit, după alte două zile, am ajuns la Cernăuți, căci trenul stătea numai prin gări câte o jumătate de zi, dar chiar și în plin câmp, cum a fost cazul înainte de a intra în Bucovina. La Cernăuți, am stat de cu seară până a doua zi, căci nu aveam legătura decât dimineța. Dar așteptarea era și mai grea, pentru că provizia se terminase, iar în Cernăuți n-am găsit nici măcar un covrig. În fine, în ziua de 17 iulie 1915, am ajuns acasă. De fapt, această perioadă de armată a fost numai un chin, îmbinat cu neajunsuri pentru întreaga familie, cum vor fi fost mii de cazuri în asemenea situație.

*

Rușii ocupaseră Bucovina în decembrie 1914 – în Cajvana ajunseseră în 31 decembrie –, retrăgându-se, apoi, în 16 februarie 1915, timp în care eu nu fusesem acasă. Din 17 iulie 1915, un an încheiat, până la 15 iunie 1916, o neliniște continuă a chinuit lumea, căci bubuiturile tunurilor de la Boian și Rarancea nu conțineau nici zi, nici noapte, până ce, după 16 februarie, ele se auzeau din munții Dornei. Până la venirea rușilor, iarăși evacuări de vite și iarăși neliniște pentru populație. De data aceasta, ocupația rusească a durat peste un an și jumătate, adică de la 15 iunie 1916, până la 2 februarie 1918. Nu e plăcut să dai ochii cu soldați străini și, mai ales, când se întâmplă prin surprindere. În ziua de 17 iunie, mergeam pe drum și, pe neașteptate, la o cotitură, zăresc patru soldați ruși. S-o iau înapoi, m-am gândit că nu-i prudent, căci tocmai atunci se arată vinovăția. Deci, înainte. Cum am ajuns față-n față, unul m-a întrebat: „Te soldat?” „Nu”, zic eu. „Da, de ce ești tuns?” Și-mi ia pălăria din cap. Am răspuns că sunt învățător. În acel moment, trecu un om pe lângă noi și soldatul îi puse întrebarea, arătând către mine: „Eto soldată?” Omul răspunde prompt: „Da, da, de la noi din sat!” Atunci îmi ordonă să pășesc înaintea lor. N-am mers decât vreo 30 de metri, în timp ce ei vorbeau foarte agitați. Apoi se opriră și unul dintre ei mi se adresă în limba română: „Dumneata ești de aici, din sat?” „Da”, zic eu. Soldatul era român basarabean. Se vede că discuția aprinsă dintre ei era asupra răspunsului dat de omul ce trecuse pe lângă noi, care, era clar că nu înțelesese întrebarea. M-a întrebat, apoi, pe unde se merge spre Comănești. I-am arătat, după care mi-a spus să merg în drumul meu. Frontul se stabilise pe linia Gura Solcii-Iaslovăț-Arbore, așa că partea nordică, spre Rădăuți, era ocupată de austrieci, iar partea sudică, spre Suceava, de ruși. Casa națională, adică fostul Cabinet de lectură, unde locuiam noi, era cea mai răsărită casă din sat și de aceea generalul Markov și-a ales-o ca locuință. El era un om bătrân, lipsit de energie și se pare că și bolnav. N-a stat decât vreo două săptămâni. Cum, în acel timp, rușii au început a rechiziționa vite, l-am rugat să mi le scutească pe-ale mele – aveam o vacă și o juncă –, iar el, uitându-se din casă, pe fereastră, în curte, la soldații ce veniseră după vite, a dat numai din umeri și a spus că el n-are

nici o putere. Atunci ordonanța și bucătarul au ieșit afară și au vorbit ceva cu soldații, care s-au îndepărtat. Peste vreo două zile, generalul a și plecat. Până să ocupe alții casa, seara am băgat vaca și junca în salon. În dreptul ușii din odaia unde locuiam, am așezat un dulap mare, așa că nu se observa c-ar fi o ușă acolo. Legasem vaca și junca de vana de scăldat, în care pusesem pietre mari pe fund, să n-o urnească din loc. Pe fereastră, noaptea le dădeam de mâncare și apă. A doua zi a și venit un căpitan să-i dau o odaie. I-am spus că n-am decât una singură și bucătaria. Negăsind alt loc, a insistat mult să-i cedez odaia. Era un om foarte fin, zicea că-i profesor de științe naturale la Petersburg. Tot a treia seară pleca pe front, la Iaslovăț și, de câte ori pleca, mergea la câine, îi lua o labă și i-o strângea în mână și apoi pleca cu lacrimi în ochi. Dimineata, când se întorcea, mergea întâi la câine, de-l dezmiarda. Cam după o săptămână, după ce s-a instalat, mă întrebă de unde vine acest miros greu care se simte în odaie. Am spus că eu nu simt nimic. Dar, repetând în fiecare zi aceeași întrebare și văzând că-i un om foarte cumsecade, i-am destăinuit secretul. Am dat dulapul la o parte și, deschizând ușa, a râs cu lacrimi când a văzut vitele în salon. Mi-a spus să le scot în grajd, pentru că el garantează că nu se va apropia nici un soldat de ele. Așa am și făcut. A adus doi soldați, care au spălat și au curățit totul în odaie, au dezinfectat-o și așa căpitanul s-a mutat în ea. Ba l-a adus și pe un sublocotenent, care, zicea el, că e student la Petersburg, tot la științe naturale. Și acesta era foarte fin, știa puțin nemțește, dar și românește, așa că mă puteam înțelege cu ei foarte bine. Junca am vândut-o după aceea cu 600 de ruble, iar lapte de la vacă mâncau și ei, bineînțeles contra plată.

După un timp, se zvonise că iarăși rechiziționează vite. Căpitanul mi-a spus că-i adevărat, însă, când vor veni soldații, eu să nu zic nimic, pentru că el, căpitanul, fiind în comisiune, va spune că vaca-i a bateriei și-i va întreba cum de au cutezat s-o aducă la ocolul de rechiziționare. Așa a și fost. Cum începuse a se îngâna ziua cu noaptea, am mers și eu la locul de rechiziție să văd dacă mai este vaca acolo. Căpitanul, cum m-a văzut, mi-a făcut un semn să mă depărtez. L-am înțeles și am plecat. Cam după o jumătate de oră, un soldat a adus vaca, iar ceva mai târziu a venit și căpitanul. Era supărat că m-am arătat pe acolo, pentru că nu cumva, văzându-mă pe mine și cunoscând cineva dintre săteni vaca, să nu dea pe față înțelegerea noastră.

Relele, însă, se țineau. Unitatea încartiruită în sat se schimbbase. Căpitanul mi-a destăinuit aceasta, dându-mi sfatul să încui porțile noaptea. Era cam pe la orele 10 seara. Când încuiam porțile, tocmai atunci trecea o companie de soldați. M-au provocat să deschid. Atunci soldatul, care a intrat în curte, m-a scos în drum și a spus către ceilalți că-s spion. Degeaba mă dezvinovăteam, pentru că m-au încadrat imediat între ei și, când mă loveau cu piciorul, să merg mai repede, când cei dinainte îmi dădeau cu piciorul, că de ce-i calc. Astfel m-au dus dezbrăcat și cu capul gol, cam trei sute de metri. Deodată, s-au oprit, la comanda unui ofițer. Acesta veni în fața mea, îmi pune revolverul la gură și mă întreabă: „Ești evreu?” „Nu”, i-am zis eu. „Dacă nu, atunci fă cruce și spune *Tatăl Nostru*”. Așa am făcut. Le-a spus ceva soldaților, care s-au dat în lături, iar mie mi-a spus să fug cât de tare

pot. Așa am făcut. Când am ieșit dintre ei, am observat că aleargă cineva în urma mea. Nefiind departe de casă, am trecut peste un zăplaz în grădina vecinului, bineînțeles tot în fuga mare. Mi-au pierdut urma. La vecinul meu încă rămăseseră soldații de la telefoane. Unul dintre ei ieșise în curte pentru necesități și eu, în fuga mea, alergam chiar în direcția lui. El, de spaimă, a luat-o la fugă la soldații din casă. Dar și intenția mea era să ajung acolo, căci credeam că numai asta poate fi scăparea mea.

Cum a intrat în casă, ținând ușa și povestindu-le celorlalți întâmplarea lui, că cineva aleargă după el, tocmai atunci sosisem și eu la ușă, rugându-i să-mi dea drumul. Ușa s-a deschis, iar un soldat era gata să înfingă baioneta în mine, când altul îi apucă brațul. Mă recunoscuseră, căci și ei luau lapte de la noi. Tocmai atunci sosiseră și cei doi soldați care alergau după mine. Se-nțelege că urmă o discuție aprinsă. Patrula, ce rămăsese pentru controlul soldaților, trecea din întâmplare pe-acolo și, auzind cuvinte pe un ton mai ridicat, a intrat în casă. Era un ofițer și patru soldați. Soldații de la telefoane le-au povestit întâmplarea, iar ofițerul a cerut să i se aducă un vecin, care să dovedească că sunt de-acolo. A fost adus un om care, bineînțeles, cunoscându-mă, patrula a ordonat soldaților ce mă urmăreau să plece, după care și-a urmat și ea drumul. În decursul acestei întâmplări, care a durat cam o jumătate de oră, soția mea, cu cei doi copii, a stat ascunsă în closet, căci în casă se temea să stea, în urma celor întâmplate. Spaima aceasta numai bine nu putea aduce. Frontul fiind aproape, o schijă de obuz a căzut tocmai în colțul casei. Dar, repetându-se aceasta mai des și ajungând chiar și bucăți de șrapnele în grădină, m-am hotărât să plec la Udești, la părinții soției. Cu ajutorul unui ofițer rus, care mi-a dat o trăsură, am încărcat strictul necesar din lucruri și le-am transportat la Udești. A treia zi, apoi, cu un cal chior și slab, înhămat la trăsurica mea, am luat și familia la Udești. Cu un cal mai bun nu era posibil de plecat, pentru că rămâneai fără el. În casă, în locul nostru se mutase directorul Simion Medvighi din Arbore. Astfel, mutarea noastră s-a făcut la 26 octombrie 1917, într-o zi frumoasă și călduroasă, ca o adevărată zi de primăvară. Dar vremea frumoasă n-a durat mult, căci, la 28 octombrie, a căzut zăpada care nu s-a dus decât în aprilie a anului următor.

Iarna anului 1918 am petrecut-o la Udești. Rușii începuseră să se retragă, iar pentru ținerea frontului, în locul lor, a venit armata română. Astfel, sudul Bucovinei, partea ce fusese ocupată de ruși, a fost ocupată de români. Această ocupație n-a durat decât șase săptămâni, începând de la 2 februarie, după care, în urma ordinelor primite, armata română s-a retras, iar două zile în urma retragerii ei, armata austro-ungară i-a luat locul. Patrula austro-ungară ce mergea înainte, pentru sondarea terenului, întreba mereu pe trecători dacă n-au întâlnit soldați români și cât de departe puteau fi. Se vede că experiența îi învățase să fie precauți pe un teren ce-l ocupaseră fără rezistență.

În aprilie 1918, deci după o jumătate de an, m-am mutat iarăși în locuința din Cajvana. Directorul Medvighi se mutase, cu o zi înainte, la Arbore. Locuința era ocupată de popota ofițerilor unguri. Cum le-am făcut cunoscut că sunt stăpânul casei, am cerut să mi se dea locuința în primire. Neavând, însă, în localitate, altă casă mai potrivită pentru popotă, șeful popotei mi-a făcut propunerea să le dau

odaia cea mai mare și bucătăria; eu cu familia să rămân numai cu o odaie. În schimbul bucătăriei, ei ne ofereau masa în fiecare zi. Am acceptat. Ceea ce se dădea popotei, aceea primeam și noi. Dimineata, cafea, pâine cu unt, salam sau slănină și câte două pahare de rom. La prânz, trei feluri de bucate, câte două pahare de rom, doi litri de vin și prăjituri. Seara, două feluri de bucate, precum și băutură, ca la prânz. E de la sine înțeles că noi nu puteam consuma atâta băutură. Era, însă, ordin ca sticlele goale să se ia înapoi. Atunci, noi deșertam băutura în sticlele noastre, fără să vadă bucătarul. Provizie pentru mai târziu! Așa am trăit, pot spune, fără grija zilei de mâine, șase săptămâni. Chiar și când au plecat, ne-au lăsat ceva provizii dintr-ale lor.

După plecarea ungurilor, n-au mai venit soldați în sat. Oficialitățile locale intraseră în funcțiune, ca în timpuri normale.

Ordinele au început a curge gârlă⁸⁶. Prin luna august, iarăși prezentări la recrutări; toți bărbații până la 52 de ani, care se mai găseau pe-acasă, din felurite motive. Deși nu cădeam în categoria aceasta, fiind lăsat la vatră temporar, forurile locale n-au ținut cont. Astfel, comisia m-a înzestrat cu o altă patalama⁸⁷, de data aceasta cu nota din ea subliniată cu roșu, „*einjährig freiwilliger*”, adică voluntar pentru formarea de noi ofițeri. Înrolarea, însă, nu s-a făcut imediat, ci a fost amân timeră până în luna octombrie. Cum orice afișare aduce o nouă îngrijorare, neliniștea noastră creștea mereu.

Într-o zi din luna septembrie 1918, zăresc de departe niște afișe roșii, mari, lipite pe peretele cancelariei comunale. Erau mai multe exemplare cu același conținut. Se pare că motivul colorării lor era ca să fie mai bătătoare la ochi pentru trecători. Fiecare afiș era publicat în trei limbi: română, germană și ruteană. Primul text suna astfel: „Foarfeci par lung par câne, câne dela capra par dela un loc și câne de oaia luat”. Am tot citit, dar nu mă puteam lămuri deloc. Românește nu era. Să fie franțuzește? Se poate. Nu cunoșteam această limbă, dar se vorbea, de-un timp, că vor veni trupe franceze pe la noi. Poate că era chiar așa. Citesc și textul german: „*Scheeret euere langhaarige Hunde. Hunde und Ziegenhaare, werden gleichzeitig mit der Schafwolle übernahmen*”. M-am lămurit. Scheere înseamnă foarfecă, scheeren = a tunde. Dar ei au tradus din limba germană cuvânt cu cuvânt. Se vede că nu era nici un român pe acolo, să traducă textul german, ci neamțul a făcut traducerea numai cu un dicționar în mână, și așa a ieșit prost. Ei voiau să zică românește: „Tundeți câinii cei cu părul lung. Atât părul de câine, cât și cel de capră, se vor lua deodată cu lâna de oaie”. Am răs cu poftă de așa traducere. Românul întrebuintează părul de câine la afumatul copiilor speriați de vreo javră. Dacă s-a ajuns așa de departe, se vede că și războiul e pe sfârșite. Chiar așa a și

⁸⁶ [a curge gârlă, expresie populară, folosită aici adverbial, cu sensul „din belșug, în mare cantitate, puhoi”; formată de la substantivul *gârlă, gârle*, „apă curgătoare mai mică, braț al unei ape curgătoare” <bg. *gârlo*; ca superlativ stilistic, exemplul este ilustrativ pentru resursele oralității stilului din *Amintirile* învățătorului bucovinean Filimon Rusu.]

⁸⁷ [*patalama, patalamale*, substantiv feminin, folosit adeseori cu valoare stilistică depreciativă: aici cu sensul „document, ordin scris”; pătruns în limba română din tc. *batalama*.]

fost. Dezastrul din Italia a făcut ca și încorporarea fixată pentru luna octombrie să fie amânată. În aceeași lună, un fost elev al meu, student la Teologie în ultimul an, îmi scria o carte poștală din Cernăuți: „În sfârșit ne vom bucura în curând. Trăiască România[!]”. Și, ce era mai curios, că toate oficiile cât și armata austriacă erau în Cernăuți, iar cartea poștală și-a urmat drumul nestingherită.

În curând s-a arătat și o patrulă românească. Patru soldați, între care unul Ionescu. S-a convocat o mare adunare la Gura Humorului, la care, în aclamația mulțimii, parohul din Cajvana, Ioan Iliuț, a fost ales președinte. Era în 6 noiembrie 1918. Adunarea a cerut ca să se intervină pe lângă guvernul român să trimită trupe de ocupație, în vederea menținerii ordinii. Trupele române au sosit în ziua de 11 noiembrie. Știm că asemenea adunări s-au ținut și în celelalte orașe ale Bucovinei⁸⁸.

*

Mai demult mă purtam cu gândul să ocup un post în apropierea locului meu natal, având atât interese familiale cât și materiale. Momentul se ivise abia acum. Am plecat, în martie 1919, la Cernăuți, la inspectorat. Secretar general al inspectoratului era prof. univ. dr. Radu Sbiera. Îl cunoșteam din vedere. M-am prezentat, i-am spus dorința mea. Mi-a promis că mă va sprijini, numai dacă este post acolo. M-a sfătuit să plec la Siret, la inspectoratul județean, pentru informații. Am plecat. Nici pe inspectorul Olinic, de la Siret, nu-l cunoșteam. M-am prezentat, i-am spus ce doresc și mi-a promis și acesta ajutorul. Am aruncat o vorbă, mai mult în glumă. „Și dacă va fi vreun concurent mai tare?” El mi-a răspuns: „Ia o hârtie de 5 lei, lipește-o pe frunte și n-ai grijă!” Am plecat, dar m-am gândit mult la cele spuse de inspector. Adică să-l mituiesc pe concurent, să-și retragă cererea? Dar cum? Cu 5 lei? Se vede că inspectorul i-a spus cinci lei unei hârtii de cinci sute. Se pare că el cunoștea obiceiul pământului și că fără bacșiș nu mergea. Dar n-a fost cazul. Am dat imediat cererea. Era de acum luna iunie, însă numirea nu mai venea. Neliniștit, am plecat la Cernăuți să mă interesez unde zăcea cererea. Cum am intrat la inspectorat, l-am găsit în locul lui Sbiera pe George Tofan⁸⁹. Eu avusesem un

⁸⁸ Pentru problematica actului istoric al revenirii Bucovinei la România, vezi lucrarea lui Radu Economu, *Unirea Bucovinei cu România 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994.]

⁸⁹ George Tofan. Pedagog, publicist și om de cultură, născut la 18 nov. 1880 în com. Bîlca, jud. Rădăuți. Absolvă cursurile Liceului din Suceava (1892–1900) și ale Universității din Cernăuți. Litere și Filosofie (1900–1904), fiind repartizat profesor la Liceul sucevean. Debutează publicistic, pe vremea liceului, în „Deșteptarea”. În timpul studenției, intră în Societatea academică „Junimea” din Cernăuți și publică freevent în revista „Junimea literară”. Patriot înverdat, înfăptuiește „educația practică” a elevilor sau țăranilor bucovineni, prin excursii instructive în interiorul țării. Acest „bun român și apostol cultural”, caracterizat astfel de Sextil Pușcariu în *Memoriile sale*, inițiază cursurile universitare de vară la Dorna Candrenilor (1913), după ce propria sa idee fusese concretizată de Nicolae Iorga, la Vălenii de Munte, din 1908, și Gheorghe Bogdan-Duică, la Iași. După 1907, ca profesor la Școala Normală, se consacră acțiunilor mai ample de dezvoltare a învățământului. Conduce revista de profil, „Școala” (1907–1914). Împreună cu Onisifor Ghibu este fondatorul gazetei „România nouă”, iar din 1908 se alătură lui Iancu I. Nistor, ca redactor responsabil al revistei

afront cu Tofan, în anul 1904, într-o chestiune de ortografie. Eram, deci, în termeni răi cu el, ceea ce m-a făcut ca, numai ce am deschis la intrare, să mă și retrag, crezând că totul e pierdut. Dar Tofan strigă: „Intră, intră, Rusule! Știu la ce-ai venit. Tocmai ieri ți-am semnat decretul de numire la Sinăuții de Jos”. Și atunci am mai stat de vorbă cu el, după un interval de 15 ani. Noi ne cunoșteam, de altfel, din Suceava, pentru că Tofan era în liceu cu doi ani înaintea mea și apoi mai eram și vecini cu gazdele. Atunci mi-a povestit că „pe același post au fost șase concurenți, dintre care unul, cu mai mulți ani de serviciu decât tine, Emil Nimigean. Pe ceilalți mi-a fost mai ușor să-i combat, mi-a spus el. Pentru unul am avut o luptă grozavă. Toți îl susțineau. E nepotul profesorului Popescu-Barabulică, care, deși cu câțiva ani de serviciu mai puțin, era susținut de toți, căci unchiul stăruia grozav. Atunci am declarat deschis că peste Rusu nu pot trece. Și am reușit. Vezi, pe nedrept mă crezi dușman!”

Am plecat direct la Gura Humorului, să văd dacă decretul a sosit de la Cernăuți. De aici mi s-a spus că e trimis deja la direcțiunea din Cajvana. Sosit acasă, am găsit decretul de numire. Am plecat la Sinăuți să văd în ce stare era școala, ea servind până acum drept cazarmă. Un dezastru! Deși clădirea [era] impozantă, lipseau peste tot garduri, uși, geamuri. Clasele fuseseră întrebuintate ca locuințe, iar coridorul drept closet. Am plecat la Siret, raportând inspectorului despre starea în care se găsea școala. Inspectorul Olinic, fără nici o formalitate, mi-a dat 5 000 de lei, zicându-mi: „Pune-ți, mai întâi, în ordine locuința și o clasă. Eu am dat ordin primăriei să-ți dea ajutor”. Primarul Costea Babiuc m-a ajutat și, astfel, am pus geamuri, uși la locuință și am aranjat o clasă. În decursul lucrărilor am mai primit o subvenție, cu care am făcut față altor neajunsuri școlare. Dacă subvenția se dădea primăriei, cu chitanțe, timbre, adeverințe de lucrare etc., așa cum se obișnuiește, lucrarea ar fi durat luni de zile. Deci, iată cum, uneori, un om de răspundere realizează mai mult decât întreaga ierarhie a oamenilor fără răspundere.

prosămănătoriste „Junimea literară”. Se pare, însă, că aportul său a fost determinant în bunul mers al revistei, cum deducem din *O scurtă caracterizare*, [semnată] de Teodor Balan: „Revista odată înființată, nimeni altul nu mai era chemat s-o conducă decât el. E adevărat că în primii patru ani de existență a acestei reviste, Tofan nu apare ca redactor, ci împarte această cinste cu altul, numai pentru anii 1908–1914. Dar se știe că, în tot timpul, Tofan a fost sufletul „Junimii literare”. A condus-o singur, în absența colegului său de la redacție, care-și desăvârșea studiile de specialitate pe la universitățile străine” (în vol. *Correspondența lui G.T.*, p. 14). A fost, de asemenea, redactor al „Patriei” (1910) și colaborator consecvent la „Viața Românească”, „Glasul Bucovinei” ș.a. A definitivat o lucrare rămasă în manuscris, *Istoricul învățământului în Bucovina*. Moare la 15 iulie 1920, la Cernăuți. Asociația Regională a Învățătorilor din Provincia Bucovina editează, în 1943, sub îngrijirea lui Teodor Balan, *Correspondența lui Gheorghe Tofan*, 199 p., cuprinzând scrisori către sau de la Sextil Pușcariu, Mihail Sadoveanu, Onisifor Ghibu, I. Lupaș și alții. *Correspondența lui G.T.* cu N. Iorga apare în I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VIII, p. 107–116, iar cea cu G. Ibrăileanu, în *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. II, Buc., 1971, p. 399–410. [Redacția noastră face trimitere și la câteva surse mai noi: Gheorghe Giurcă, *George Tofan, o viață închinată școlii*, Suceava, Editura Țara Fagilor, 1995; Petru Rușșindilar, *George Tofan – un tribun al românismului în Bucovina*, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbiera”, 2004, p. 505–506.]

Învățământul în limba română a început la 1 septembrie 1919. Cei șase învățători ruteni au fost puși la dispoziția inspectoratului școlar al Țării⁹⁰. Cu ziua de 15 septembrie a fost numită învățătoarea Victoria Corduş, iar învățământul a fost organizat, începând cu clasa întâia, în două secții. În 1922, conform devizului, s-au făcut reparații în stil mare, în valoare de peste 30 000 de lei.

Așa a fost școala pusă la punct, ca o oglindă. Eu îmi dau seama că unii, la astfel de ocazii, profită. În cazul de față, a fost contrariul. Eu le-am oferit lucrătorilor cartofi pentru mâncare ori de câte ori aveau nevoie, fără nici o plată. Le-am mai dat și o sofa pentru dormit, pe care, însă, mi-au stricat-o, căci aveau obiceiul de a se îmbăta cam des și nu luau seama la lucruri. Dar nu regret nimic din toate acestea.

În anul 1924, am serbat jubileul de 40 de ani de la deschiderea școlii primare. Am format un comitet de inițiativă, din următorii: directorul școlar Filimon Rusu, parohul Petru Jancovschi, primarul Ion Andriuc, secretarul Ion Cușniriu și gospodarul Vasile Babi. Am pregătit un album mare, în care au iscălit toți elevii, azi gospodari și gospodine, pe care i-a învățat Voevidca⁹¹. Am tipărit, în format mare, o diplomă, încadrată în rame, cu următorul cuprins: „Cu ocazia jubileului de 40 de ani de la înființarea școlii primare, i se decerne primului învățător și director al ei, domnului Alexandru Voevidca, diploma de recunoștință. Sinăuții de Jos, iunie 1924”. Urmău numele celor din comitet. Am pregătit o serbare școlară, la care l-am invitat pe inspectorul Alexandru Voevidca, împreună cu soția. După discursul festiv, ținut de mine, ca director al școlii, i-am înmănat diploma și albumul. Emoționat, Alexandru Voevidca a plâns de bucurie, a mulțumit printr-o cuvântare, atât directorului cât și foștilor lui elevi, pentru gestul frumos de a-și aduce aminte de cel care le-a pus condeiul în mână prima oară, arătându-le drumul spre lumină. A urmat apoi serbarea, elevii producându-se cu o piesă de teatru, cântece și dansuri. Al doilea exemplar al diplomei a rămas în cancelaria școlii.

În primii ani, am fost rugat de săteni să le fac și serviciul de secretar comunal, nefiind în comună oameni cunoscători ai scrisului românesc. Cu încuviințarea forurilor școlare – Consiliul școlar al Țării, Cernăuți, 12 noiembrie 1920, nr. 8461 –, am făcut și acest serviciu, în mod cu totul gratuit. În 1923, forurile administrative au pretins ca secretarii comunali să fie numai persoane cu examenul de secretar.

⁹⁰ [Sensul cuvântului, substantiv propriu aici, este același ca până la 1918, adică al Bucovinei, ca provincie autonomă, până la adoptarea legislației privind integrarea administrativă deplină a provinciei din 1924.]

⁹¹ Alexandru Voevidca. Pedagog și folclorist, născut la 27 mai 1862 la Văslăuți, mort în Cernăuți, la 6 iunie 1931. Absolvă Școala Normală din Cernăuți și devine învățător, director școlar și apoi inspector. Culegător asiduu de folclor bucovinean, circa 3 000 [de] piese. Aproximativ 380 [de] poezii populare au fost incluse de Matthias Friedwagner în *Cântece populare românești din Bucovina*, cu adăugirea că cele 2 250 de melodii incluse acolo au fost „transpuse pe note de prof. Alexandru Voevidca”. [Redacția noastră mai face trimitere la câteva lucrări: Alexandru Voevidca, *Cântece populare din Bucovina*, București, Editura Muzicală, 1990; Mircea Fotea, *Alexandru Voevidca*, în vol. Ion Popescu-Sireteanu (coordonator), *Sireul, vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Editura Omnia, 1994, p. 297–302; Florin Bucescu, *Alexandru Voevidca*, *ibidem*, p. 302–312; Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. II, București, Editura Sacculum I. O., 1998, p. 275–277.]

așa că am prestat și eu acest examen în fața unei comisiuni din Cernăuți. În anul 1925 mi-am dat demisia din acest post, iar prefectura din Siret mi-a dat un decret de mulțumire pentru serviciul prestat.

Tot în acel timp, adică între anii 1921 și 1923, s-a făcut și reforma agrară. Pentru satul nostru, eu am fost numit președinte. Cum, în astfel de cazuri, se fac și abuzuri, am fost denunțat și eu că dețin clandestin patru hectare. A venit în anchetă prefectul de la Siret, Traian Bădăluță, și mi-a spus să-i arăt unde țin clandestin cele patru hectare de pământ. I-am răspuns prompt: „Cine a făcut denunțul, de la acela cereți să vă arate unde-i pământul!” Denunțatorul era un oarecare Halus, din Rădăuți și, ca fost jandarm, se ocupa cu chițibușerii. Eu nici nu l-am cunoscut. Povestea celor patru hectare era următoarea: comisia agrară din Siret îmi dăduse ordin să rezerv patru hectare pentru tauri. Cum tauri nu erau, eu l-am dat în arendă la oameni și eram introdus în același registru cu toți arendașii reformei.

Mai târziu, după 1926, când se contopise județul Siret cu cel al Rădăuțului, la o inspecție administrativă făcută în comună, deputatul Rădăuțului, un învățător – mi-i scârbă să-i amintesc numele, numai pentru că a avut o purtare atât de mârșavă față de un coleg –, făcând parte din comisia administrativă, a ieșit din cancelarie ca să ia – dragă doamne! – contact cu alegătorii. După un timp, intră înăuntru și-i făcu un semn prefectului Ilie Vișan⁹². Acesta se ridică de lângă mine și ieși afară. În scurt timp, am fost chemat și eu. „Domnule director, începu Vișan, oamenii spun că dumneavoastră dețineți de la comisie patru hectare în mod clandestin. Acesta este contactul colegului deputat, pe care l-a avut cu oamenii!” „Domnule prefect, i-am răspuns, dacă se va dovedi că dețin clandestin nu patru hectare, ci numai un ar, eu dau în folosul școlii 10 000 de lei!” Vișan aruncă atunci pe scaun creionul și carnetul [pe] care-l avea în mână pentru însemnări și zise: „Ei, oameni buni, avem ocazia să câștigăm pentru școală 10 000 de lei. Spuneți, unde-i locul?” Mulțimea tăcu. Vișan se revoltă și începu cu un ton ridicat: „Cum? Când nu era domnul director de față, spuneți toți că ține loc pe ascuns și acum tăceți cu toții?” Atunci,

⁹² [Ilie Vișan. Născut la 2 septembrie 1896 în localitatea Putna. Fiul lui Dumitru și al Zenoviei, țărani. Absolvent al Liceului de Băieți din Suceava (1916). Încorporat în armata imperială austriacă, ofițer pe frontul din Italia. Prizonier la italieni, se înscrie în Legiunea de Voluntari Români. Absolvent al Facultății de Litere și Filosofie din Iași (1919). Profesor de limba română la Liceul de Fete și la Liceul de Băieți „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți. Prefect al județului Rădăuți (1928–1933), inspector general pentru învățământ și cultură al Ținutului Suceava (1938–1945). Activist cultural. Autor al albumului *Județul Rădăuți în imagini. Le département de Rădăuți en images*, București, Institutul de Arte Grafice „Ed. Marvan”, 1934, în colaborare cu Carol Krepler, fotograf amator din Rădăuți, care valorifică „vederea sărbătorească” a Bucovinei de altădată. Arestat în 1947 și închis la Văcărești, timp de o sută de zile, fără să fie judecat. După eliberare, profesor la Școala Tehnică Zootehnică din Rădăuți. Îndepărtat din învățământ în iulie 1952. Arestat la 15 august 1952 și trimis, fără să fie judecat, în coloniile de muncă forțată de pe Canal (Coasta Galeș și Peninsula). Pus în libertate la 25 mai 1954. Intelectual erudit, marginalizat în timpul regimului comunist. Traduce în limba română lucrarea lui Franz Wiszniewski *Radautz die deutsche Stadt des Buchenlandes*, tipărită în 1966 în Germania, lucrare valoroasă, rămasă, din păcate, până astăzi în manuscris. Moare la 13 august 1977, fiind înmormântat la Putna. Vezi Vasile I. Schipor, *Bucovineni în spațiul concentraționar al regimului comunist*, în „Analele Bucovinei”, București, anul XIII, nr. 2 (27), iulie–decembrie 2006, p. 606.]

unul Țicalo, mă întrebă: „În Dubova nu ții dumneata patru hectare?” „Da, domnule prefect, i-am răspuns eu, dar pe locul acela sunt împroprietăriți oameni din Siret și unul din Volcineț. Vă dau numele lor, vă rog interesați-vă. Eu îl țin în arendă de la ei.” Atunci prefectul strigă și mai revoltat: „Să nu vorbească nimeni despre domnul director un cuvânt de rău, că-l închid imediat!”

Și dacă se dovedea contrariul..., nu-mi pierdeam eu slujba? Aceasta a fost tactica colegului deputat care, văzând primejdia, în loc să mă fi pus în gardă, el căuta să mă jertfească. Avea dreptate. Eu nu făceam parte din partidul al cărui președinte era el! Merită oare să i se spună numele? Poate că da, dar prefer să nu i-l spun, cu toată trecerea timpului, curioșii și eventualii cercetători ai acelor vremuri, însă, îl pot ușor identifica.

*

În vederea serbării jubileului de 40 de ani, îl rugasem pe domnul Voevidca să-mi comunice unele date și împrejurări asupra deschiderii școlii. Din scrisoarea ce mi-a trimis-o, spicuiesc următoarele:

„Școala din Sinăuții de Jos a fost adăpostită într-o casă veche, reconstruită de către parohul de atunci, George Șezan (azi, casa aceea e proprietatea familiei Fercalo Onofrei, poreclit Jmetes). Cursurile nu s-au putut deschide la 1 septembrie 1884, deoarece lipsea mobilierul necesar. Un tâmplar din Siret a adus mobilierul la 5 octombrie, iar a doua zi, adică în 6 octombrie, am deschis școala.

În vacanța din anul 1885, reprezentanța comunală a cerut sistarea școlii pe motivul că nu constată nici un folos din înființarea școlii în sat și că învățătura, care se preda copiilor sinăuțeni, nu le aduce nici un avantaj pentru procurarea mijloacelor de trai.

Sinăuțenii, fiind în hotar cu România și hrănindu-se, în cea mai mare parte prin contrabandă, au pretins ca școala să dea copiilor instrucțiunea necesară, ca ei să poată exercita contrabanda în mod mai lesnicios decât aceia fără știință de carte. De asemenea, pretindeau ei, copiii să știe a redacta buletine false de proveniența animalelor, să facă peceti, să poată imita iscălituri etc... Cererea aceasta, însă, bineînțeles, a fost respinsă. De aici înainte, frecvența școlară a devenit foarte slabă și nici amenziile n-au folosit la nimic, ci, dimpotrivă, populația mi-a stricat registrele în nenumărate rânduri, a nimicit holdele în grădină și a turnat păcură în fântână.

În activitatea mea n-am avut nici un sprijin. Pentru predarea limbii române, căreia i-am dat o atenție deosebită, am avut mai multe conflicte, atât cu șefii mei, cât și cu multe persoane din localitate. Toată lumea mă considera ca „romanizator” și se mira foarte mult că autoritățile nu pun stavilă activității mele, care periclita dezvoltarea limbii rutene.

Fost inspector, Omelian Popovici⁹³, a încercat să elimine limba română din programa școlii, însă eu n-am consimțit. Din această cauză, numitul inspector

⁹³ [Omelian (Emilian) Popovici (1856–1930), om politic și activist cultural, referent și inspector al școlilor rutene din Bucovina. Primul inspector profesional al școlilor rutene (1900–1912).

prinsese o ură neîmpăcată asupra mea și m-a persecutat mereu. Cu toate acestea, am continuat activitatea mea în aceste condițiuni, fără nici o sfială. Cântarea bisericească am cultivat-o exclusiv, iar cea lumească, în majoritate, în limba română.

Muzica instrumentală a fost o întreprindere cu totul și cu totul privată. Acest învățământ l-am predat gratuit și în afara orelor de studiu (îndeosebi seara). În această comună am rămas până la 26 noiembrie 1903, apoi am trecut din nou la Siret. Urmașul meu la școală a fost Ladislaus Baczynski, care imediat a suprimat limba română.

Dorindu-vă succes pentru alcătuirea lucrării proiectate, vă salut colegial, al D-voastră, după considerație, Alexandru Voevidca, Cernăuți, 17 martie 1921”.

Orice învățător, din orice sat, să fie drept și corect ca lumânarea și totuși i se caută pricină. Eu, deși m-am purtat foarte cuviincios cu fiecare gospodar, totuși s-au găsit oameni care îmi făceau denunțuri că mă ocup mai mult de gospodăria proprie decât de școală, că, mă rog, curtea școlii nu-i pentru ca directorul să o ocupe cu mașina de trelijer etc... Dar forurile școlare cunoșteau activitatea mea, așa că nu puneau mult preț pe denunțurile lor. Ba, unii dintre cei ce-mi voiau răul au mers și mai departe. În sărbătorile Paștelor, în 1929, unul a încercat să-mi spargă geamurile de la locuință, dar, fiind turmentat, n-a nimerit în geam, ci mai mult alătura. Eu am deschis fereastra puțin – era pe la orele 2 noaptea și, când a aruncat cu piatra a treia oară, am tras un foc de revolver și am strigat: „Stai pe loc că te împușc!” Atunci el a ieșit de sub poartă și a spus, cu voce tremurătoare, mai mult găngavă de spaimă: „Nu împușcați... Eu îs..., domnu director...” „Cine eu?” „Eu, Ion Cozac”. Deși n-avea copii de școală, i-am cunoscut vocea și i-am spus că poate să plece. Străjerii, care auziseră împușcătura, veniră în grabă. I-am oprit și i-am întrebat or de n-au întâlnit în drum pe Ion Cozac. Răspunsul lor confirma că nu m-am înșelat și că omul, de spaimă, spusese adevărul. A doua zi, am anunțat postul de jandarmi de cele întâmplate. Șeful de post l-a chemat pe Ion Cozac, i-a făcut proces-verbal, l-a trimis la legiunea de la Siret, iar procesul-verbal l-a înaintat judecătorei, împreună cu corpul delict – trei bolovani ce aveau semne de var de pe zidul școlii. Dar nici inculpatul n-a ajuns la legiune și nici procesul-verbal la judecătoreie, căci hârtia de 500 s-a arătat mai puternică decât toată dreptatea mea. Treaba aceasta, cu spartul geamurilor, se pusese la cale în crâșmă, la Șvarțoiaia din Mihăileni, după cum am fost informat. Motivul era, spuneau ei, că directorul ne poartă satul cum vrea. Cum la treburi de-acestea se agită unul pe altul, se găsește câte un viteaz care-și ia sarcina – în urma unui pahar de vin și a unui rămășag – să ducă la îndeplinire fapta. Misiunea a fost adusă la îndeplinire, de această dată, fie din proprie inițiativă, fie la îndemnul altora, de Ion Cozac.

președinte al Societății „Ruska Besida” (1878), colaborator și redactor al ziarului „Bucovina” (1885–1892). Promovează o politică iredentistă, vizând alipirea unei părți a Bucovinei la Ucraina. Autor de manuale școlare pentru școlile elementare ale rutenilor. Publică articole de pedagogie și literatură în colecțiile *Bucovina* (1875) și *Dumka* (1886). Compilator al unui dicționar rutean-german, întocmit după unul rusesc (1904), cu o ediție nouă, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, tipărită în 1911. Vezi și Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, p. 246.]

În chestiuni școlare, mulți mă urmăreau pas cu pas. Unul dintre aceștia era chiar corespondentul ziarului rutean „Ceas”. El a comunicat respectivului ziar despre jubileul școlii, din 1924, învinuindu-mă, atât pe mine, cât și pe Voevidca, de „românizare” și susținând că toate cuvântările noastre erau pline numai de minciuni. „Directorul Rusu – scria ziarul – e un om care, se zice, ar trebui aruncat în al șaptelea iad”... etc. Eu nu știu decât de un singur iad... „Prietenii” mei cunoșteau șapte și eu îl meritam chiar pe cel mai adânc. Ba, ziarul îl înzestraseră pe corespondentul său chiar și cu broșura *Legea învățământului primar*, ca să mă poată urmări mai bine. Aflând și eu despre acestea, mi-am exprimat dorința, într-un cerc de vreo douăzeci de gospodari, ca toți părinții elevilor să aibă câte o cărticică a legii școlare, cum are și corespondentul de la „Ceas”, pentru că numai atunci se vor convinge că eu lucrez numai în cadrul legii și, pe alocuri, cum ar fi în cazul pedepselor școlare, eu chiar calc legea, fiind foarte indulgent față de părinții ce nu-și trimit cu regularitate copiii la școală.

De atunci au încetat și bârfelile.

Dar cum puteau să creadă ei că lucrez în spiritul legii, când vedeau că primăvara curățam pomii de omizi cu elevii claselor superioare, și nu numai la școală ci și la biserică, în cimitir și pe la unii gospodari?! Cum puteau să spună că fac școală, când primăvara luam din aceleași clase câte șase băieți și-i așezam la dreapta mea, iar pe alți șase la stânga, apoi eu, la mijloc, aruncam sămânța pe ogorul școlii, spunându-le să observe cu atenție cum semăn?! Tot așa, la ora de agricultură, înșiruiam până la o sută de elevi în două coloane pe coridor, iar în mijlocul lor așezam o grămadă de lână de scărmanat. Dintr-o sută de elevi și eleve, am observat că de-abia doi, trei știau a scărmana! În zilele ce-au urmat, după câteva povețe, au deprins cu toții și acest lucru. Cum puteau să spună toți acei răuvoitori că-i școală, când fiecare elev a fost învățat, practic, pe teren, cum se face altoirea! Și cu ce bucurie mă anunțau elevii că au încercat și la ei acasă să altoiască și le-a reușit! Iar toamna, mai ales la încărcat otavă – că-i cel mai greu de încărcat – mărturisesc că numai unul știa să încarce, pentru că îl învățase tatăl său. Ceilalți au învățat la școală. Întrebați-l pe Victor Levițchi, azi învățător și el, și veți afla și de la el acest adevăr, pe care îl găsiți scris aici. Dar toate acestea, după părerea unora, nu înseamnă școală, ci școala ar fi numai buchea cărții! Părerii greșite!

N-am putea generaliza că tot satul era împotriva școlii sau a învățătorilor, erau și mulți oameni de suflet, înțelegători și unii chiar cu o judecată înțeleaptă. Amintesc, astfel, familia Andriuc și, cu deosebire, pe Mihai și pe nepotul său Ion, care, amândoi, au fost și primari. „Dacă ar fi oameni – zicea Ion Andriuc – cum sunt eu, n-ar trebui nici judecători, nici jandarmi”. A spus un adevăr, de care m-am convins în decursul celor 15 ani cât am stat între ei. O altă familie onorabilă era a lui Ion Cușniriuc, și acesta fost primar, secretar și cântăreț la strănă. Aș putea înșira și pe mulți alții, care erau înțelegători, atașați intelectualilor din sat și binevoitori.

Deși școala din Sinăuți a fost înființată de-abia în anul 1884, chiar înaintea acestei date, unii copii doritori de învățătură urmaseră cursurile școlilor din Siret și din Cernăuți și ajunseseră cărturari cunoscuți. Unul dintre aceștia, Mihai Cușniriuc, a fost chiar director al Școlii Normale din Cernăuți, calitate în care l-am cunoscut și

eu, ca elev la acea școală. L-aș mai aminti, în această ordine de idei, pe cel despre care am vorbit mai sus, Mihai Andriuc, ce urmăse patru clase de liceu, era gospodar fruntaș și avea o comportare demnă de un adevărat intelectual; apoi unii din familia Feleşcu etc..., etc..., ajunseseră cărturari cu mult înainte de deschiderea școlii din sat. A urmat, apoi, o serie de tineri, care au făcut primii pași spre învățatură o dată cu înființarea școlii și au ajuns, mai târziu, cărturari eminenti, ca profesorul Mihai Zahariciuc-Zaharescu, judecătorul dr. Mihai Cușniriu, precum și mulți alți intelectuali, răspândiți, apoi, prin toată țara. La șirul lor s-au adăugat, după venirea mea: avocatul Malinovski Emanoil, profesorul Ilarion Zahariciuc, învățătorul Victor Levițchi, medicul Mihai Levițchi și alții. Așadar, roadele școlii s-au arătat și în pofida pretențiilor celor ce susțineau că ar trebui să se învețe cum se falsifică buletinele de proveniență a animalelor, pecețile etc., așa cum ne povestea antecesorul meu, Alexandru Voevidca.

După cincisprezece ani de apostolat în această comună, am cerut transferarea la Rădăuți, unde m-am mutat în toamna anului 1934.

*

Transferarea mea la Rădăuți a fost, cum se spune, cu cântec.

La începutul lunii iunie venise în inspecție un oarecare Gheorghiu, inspector regional, care, se vede, pentru a avea curaj, a tras mai întâi câteva stacane⁹⁴ de udătură⁹⁵ la Șvarțoia. Apoi, însoțit de directorul din Zamostea, Gh. Manoliu, a apărut la școală. Din anumite motive, elevii nu întrebau intrarea din fața școlii, ci [pe] cea laterală, comună cu intrarea în curtea directorului, care și așa nu era despărțită prin nimic de cea a școlii. Aceasta l-a enervat pe inspector atât de mult, încât a început a zbiera ca un exaltat. Văzând cum se poartă, i-am răspuns pe același ton: „Ce strigi? Unde te trezești aici, în pădure? Întreabă inspectoratul, pentru că acolo se știe cauza intrării elevilor prin curtea directorului”.

Aerul de afară se vede că-l dezmeticise puțin, dar, intrând în clasa I, la învățătoarea Strutinschi, l-au apucat iarăși fierbințelile. A chemat o elevă la tablă și i-a dictat: „Rochia este roșă”. Dar, cum era amețit și îngھیtea cuvintele pe jumătate, biata elevă încremenise cu creta în mână. Inspectorul îmi spusese, furios: „Vezi, domnule director, suntem la finea anului și fetița nu știe a scrie nici o literă”. Atunci m-am adresat eu elevei: „Ascultă, fetiță, domnul inspector ți-a cerut să scrii pe tablă «Rochia este roșă»”. Fetița, fără a sta pe gânduri, a scris frumos și corect. „Domnule inspector, i-am spus, copiilor ce nu cunosc bine limba română, li se vorbește răspicat, pentru ca ei să audă și să înțeleagă bine cuvintele pe care le dictezi”. Astfel, am salvat-o și pe învățătoare de bănuiala că un an întreg n-a lucrat nimic cu elevii în clasă.

⁹⁴ [stacană, stacane, substantiv feminin, folosit în vorbirea populară cu sensul „cană de lut, ceașcă, pahar mare; conținutul unui astfel de vas”; întâlnit în Bucovina și cu varianta *stacan*, provine din rus. *stakan*.]

⁹⁵ [udătură, udături, substantiv feminin; în vorbirea populară, cu sensul de „băutură alcoolică, holercă, rachiu, tărie”, ca aici, în textul *Amintirilor*.]

Tocmai atunci cerusem și eu transferarea la Rădăuți, iar cererile petenților se aranjau la inspectorat de către acest Gheorghiu. Cum cei interesați, din toată regiunea, băteau mereu drumul Cernăuțului, să vadă dacă li se îndeplinesc dorințele, la inspectoratul Cernăuți era o forfotă și un du-te-vino aproape două săptămâni. Eu n-am plecat, însă l-am rugat pe un coleg din Mihăileni să se intereseze și de cererea mea. La întoarcere, mi-a adus rezultatul – eu nici nu apăream pe tabel cum că aș fi înaintat vreo cerere. Am plecat a doua zi la inspectorat, l-am întrebat pe referent și acesta îmi arată că eu n-am nici o cerere acolo. Gheorghiu, care era la altă masă, auzind discuția noastră și, mai ales, tonul meu enervat –, „Așa se lucrează? Trec eu peste Cernăuți!” –, chemă la telefon Rădăuțiul și-i apostrofă pe cei de la inspectoratul școlar, învinuindu-i de neglijență: „Mâine dimineață să fie cererea domnului Rusu aici!” Parcă nu iscălise el tabelul! Îl făcuse atent, probabil, cineva că sunt și președintele Asociației învățătorilor din județ și, ca atare, mi se pot deschide și alte uși.

A doua zi, prin alt coleg, Gheorghiu îmi trimise o notă să mă prezint de urgență la Cernăuți. N-am răspuns nimic și nici n-am plecat imediat, ci abia a treia zi. Cum m-a văzut, veni la mine și-mi spuse: „Te rog, domnule director, controlează listele acestea și vezi dacă toate cererile sunt în concordanță cu tabelul, pentru că, iată, câțiva necunosători mi-au făcut o harababură de nu-i dau de capăt”. Inspectorul îmi dăduse tabelele cu cererile din toate județele din regiune, ca să nu pricep că e vorba de boacăna lui de la Rădăuți. M-am așezat la masă, am controlat, însă controlul meu l-am făcut cu minuțiozitate, mai ales asupra Rădăuțului. Și parcă nu-mi credeam ochilor. Atât tabelul cât și cererile erau în regulă. Și parcă nu-mi venea a crede cum s-a produs miracolul! Bietul Gheorghiu a muncit din greu să-și vadă reparată neghiobia [!]

La școala din str. Sf. Treime erau patru posturi vacante: I, III, IV și VI. Eu am obținut postul III. Smocat Eugen postul I. Popovici Vladimir – IV, iar Bodnar Gheorghe – VI. Era o regulă generală: Ministerul îl numea ca director pe acela care ocupa postul I. Nu era chiar legal, dar inspectoratul îl propunea ministerului pe cel din primul post, care era întotdeauna sigur de confirmare.

De această dată, însă, recunoscându-mi-se și activitatea îndelungată de președinte al Asociației învățătorilor din județ, am fost numit director. La această școală am funcționat ca învățător și director cinci ani, adică din anul 1934 până în anul 1939, inclusiv, când am ieșit la pensie pentru limită de vârstă.

După o carieră de 38 de ani de învățământ, dintre care cea mai mare parte i-am servit la sate, pot spune, cu gândul și conștiința curată, că este mult mai greu serviciul la sat decât cel de la oraș. Aș putea spune chiar că nu se poate compara. La sate trebuie, mai întâi, să lupți, să-i convingi și să-i determini pe părinți să trimită copiii la școală. Apoi, vine partea a doua, să-i faci să înțeleagă că trebuie să le cumpere rechizitele necesare și, în fine, partea a treia și cea mai grea, să-i obișnuiască pe copii să învețe acasă lecțiile predate. La oraș, copiii, fiind crescuți în cu totul alt mediu, sunt mai vioi și, prin urmare, aș spune mai greu de stăpânit. Dar aceasta se poate rezolva cu ușurință prin severitatea învățătorului. În rest, el n-are de luptat cu toate inconvenientele celor de la sate.

*

În timpul liber mă ocupam cu lectura. Aveam predilecție pentru istorie, geografie și limba română. Chiar de la începutul carierei mele, am început a studia mai temeinic aceste obiecte. Spiritul de observație, cât și cel critic, se dezvoltaseră bineșor și, unde întâlneam vreo greșală, cercetam în amănunt cauza. Izbutisem chiar să compun un manual de istorie pentru clasa a VI-a, căci aceasta era clasa cea mai înaltă pe atunci la școala primară. Se înțelege, am urmat programa analitică, însă am tratat istoria românilor mult mai pe larg și chiar paralel cu cea a Austriei. Astfel, manualul-manuscris, ce cuprindea 120 de pagini-coală, îl țineam în sertarul mesei din clasa mea. L-am împrumutat la vreo patru colegi-colege, care s-au servit de el la pregătirea examenului de definitivat. Inspectorul Țării, inspectorul-șef al Bucovinei, cum s-a numit mai târziu, când a dat de el, cu ocazia unei inspecții ce a făcut-o la școală, în 1906, s-a adâncit în cititul lui și nu s-a lăsat până nu l-a terminat, uitând de inspecție. Într-un unic loc a făcut o corectură: „sacsonii”; eu scrisesem „sachsii”, după denumirea germană, Sachsen. Iar în toamna anului 1906, la examenul de definitivat, inspectorul Dionisie Simionovici⁹⁶, ca președinte al comisiei examinatoare și profesor de istorie, mi-a cerut, la acest obiect, să povestesc din istoria Moldovei, începând cu descălecatul. Cum eram stăpân pe materie, am început imediat să răspund. Când am ajuns la Alexandru cel Bun, spunând că el a zidit Mănăstirea Moldovița, profesorul m-a întrerupt cu cuvintele: „Nu-i adevărat!” Iar eu i-am răspuns: „Aceasta este chiar în cartea de citire din clasa a IV-a”. Se vede că el voia să atragă atenția membrilor comisiei că materia e în spiritul programei analitice, iar răspunsul meu i-a fost foarte binevenit. Am urmat, mai departe, până am ajuns la Ciubăr-Vodă, când inspectorul îmi spune: „Mulțumesc! Trecem la geografie sau facem pauză.... că ești, poate, obosit”. „Ba nu”, i-am zis. Atunci îmi ceru să numesc orașele de pe malurile Dunării. Eu am început de la Marea Neagră, iar el îmi face o obiecțiune: „De regulă, se începe de la izvor”. Eu, însă, imediat am răspuns: „Îmi place să încep cu cele românești”. A zâmbit și m-a lăsat. Cum am ajuns la Orșova, mi-a zis: „Mulțumesc”. Cine știe dacă nu mă încurcam, începând cu cele de la izvor în jos!

Colegii care asistau la examen încremeniseră când au auzit întrebarea și-și dădeau ghionturi... Gata! Dar inspectorul știa de ce îmi pune astfel de întrebări. N-am

⁹⁶ [Dionisie Simionovici, 1 ianuarie 1856, Căbești-Văscăuți – 13 februarie 1928, Cernăuți. Face studii liceale la Cernăuți și universitare la Viena. Examenul de capacitate pentru istorie și geografie, în 1881, iar pentru limba română, în 1883. Candidat de profesor la Liceul „Franz Joseph” din Viena (1881–1882), profesor la Liceul de Stat din Cernăuți (1883–1886) și la Școala Reală Ortodoxă (1886–1901). În 1902, numit inspector pentru școlile românești la Consiliul școlar al Bucovinei, iar în 1903 inspector de Țară și șef al Comisiei de avizare a manualelor școlare pentru școlile românești. Autor al *Cărții de citire pentru clasa a V-a a școlilor secundare*, Viena, 1898, unicul manual aprobat de cenzura austriacă pentru liceele românești din Bucovina. În timpul activității sale de la Inspectoratul școlar al Țării, corpul didactic își întemeiază o organizație profesională proprie: Reuniunea școlară română din Bucovina, care devine apoi Asociația corpului didactic român din Bucovina. Cercul profesorilor secundari din Bucovina. Vezi și Emil Satco, *op. cit.*, vol. II, p. 394–395.]

scăpat de colegi, până nu le-am ținut vreo trei zile lecții din această materie în preajma zilelor în care erau chemați la examen. Dar nu i s-au pus nici unuia asemenea întrebări.

Manuscrisul l-am nimicit în 1922, ca fiind fără valoare după Unire. Nu mi-am dat seama, că era bine să-l țin ca amintire. E păcat!

Tot în acel timp, începând cu 1902, m-am ocupat mult de gramatica română. În acest scop, mi-am comandat 16 manuale de gramatică de curs primar și secundar din diferite părți ale țării, Bucovina, Moldova, Muntenia și Transilvania, ediții mai vechi și noi, ca să pot face mai ușor comparație. Nu-mi plăcea de loc sistemul etimologic al ortografiei. Comparând pe toate manualele, ca să pot da seama mai bine de ortografia etimologică, am văzut că, în cea mai mare parte, nu era altceva decât o imitație sau poate și un plagiat al unor autori de la alți autori. Dar nici unul n-a insistat asupra greșelilor ce se comiteau, cu reguli și cu abateri care se contraziceau. Spre exemplu, regulă generală era ca substantivele sau alte cuvinte ce se terminau în *-înt*, să se scrie cu *î* din *i* – *pămînt*, *mormînt* etc. Abateri: când se scria cu *î* din *a*, fiindcă derivă din *canto*; *vînt* se scrie cu *î* din *e*, fiindcă derivă din *ventus*; sunt se scrie cu *î* din *u*, fiindcă derivă din *sum*. Aveam, deci, o regulă generală cu *-înt*, ca: ce se scria, în fapt, cu patru feluri de *î* (*a*, *e*, *î*, *u*). Așa era toată ortografia, plină de reguli și parareguli, care se băteau cap în cap. Pentru a argumenta mai temeinic, am citat, în expunerile mele, exemple din toți autorii celor 16 manuale, pentru a ajunge la concluzia că trebuie să abandonăm scrierea ortografică etimologică și s-o adoptăm pe cea fonetică.

În sfârșit, după terminarea acestei lucrări, am scris ortografia și alfabetul pentru fonologie. Lucrarea a fost terminată la 15 mai 1903.

În baza legilor școlare, la încheierea anului școlar, se țineau în fiecare an conferințe districtuale, care durau trei zile. Ele erau plătite cu diurne ce acopereau atât întreținerea cât și călătoria și care, pentru cei ce locuiau mai departe de centru, ajungeau și la peste un salariu lunar.

Inspectorul școlar pregătea ordinea de zi a conferinței, cu peste o lună înainte de ținerea ei. Tot el numea referenți și corespondenți pentru anumite subiecte din diferite materii școlare și pedagogice. Se numea, de asemenea, și un referent și coreferenți, cu subiecte literare. Între acești coreferenți din urmă, am fost numit și eu. Astfel, fiecare referent avea câte 10–20 [de] coreferenți, așa că aproape fiecare învățător din județ trebuia să pregătească ceva pentru conferință. Eu am profitat de această ocazie și am înaintat ca lucrare literară teza mea asupra ortografiei române.

Referentul lucrărilor libere era învățătorul superior Petru Colesniuc. După ce a expus subiectul fiecărui referat, dându-și și părerea asupra lui, la urmă a spus: „Am mai primit o lucrare, despre ortografia română, de la d-l Filimon Rusu, dar, fiind prea voluminoasă, o pun la dispoziția onoratei conferințe”. Inspectorul Isidor Dolinschi, care era și președintele conferinței, știa despre lucrarea aceasta, însă, când a declarat că deschide dezbaterile asupra acestor referate, eu am mers la masa prezidențială, mi-am luat referatul, pe motiv că referentul principal s-a mărginit a spune numai că ar fi „prea voluminos”.

În toamna aceluiași an am trimis lucrarea la redacția „Junimii literare”⁹⁷ din Cernăuți, dar redacția mi-a răspuns numai că revista nu publică astfel de materiale, ci numai poezii și proză, nuvele sau schițe. Eu, totuși, am insistat, răspunzându-mi-se, de data aceasta, la *Poșta redacției*, în felul următor: „Dl. Filimon Rusu suferă de grandomanie, insistând asupra publicării celor scrise de el”. Le-am scris din nou și am rugat să mi se înapoieze manuscrisul. De data aceasta, răspunsul n-a mai venit. La 2 iulie 1904, la serbările de la Putna, am avut ocazia să discut mai pe larg asupra acestei chestiuni cu George Tofan, redactorul „Junimii”. El stăruia să mă convingă că schimbarea ortografiei, așa cum susțineam eu, ar stârni numai nemulțumiri; că, de exemplu, cuvântul *dziuă* nu l-am putea scrie altfel, fiindcă derivă de la *dies*, deci cu *dz* de la *d*; iar dacă am scrie *ziuă*, lumea ar citi *țiuă*, căci *z* e nemțescul *ț* și, apoi, câte alte neajunsuri! Discuția, destul de aprinsă, a luat proporții, lumea se rărise și puteam discuta nestingheriți, căci trenurile veneau după pasageri din două în două ore, iar noi rămăseserăm la trenul de 8 seara. Tonul convorbirii era cam aspru, căci ne cunoșteam încă din liceu, așa că l-am rugat să-mi înapoieze lucrarea, eu neavând nici o copie după ea. Astfel, ne-am despărțit în termeni nu tocmai buni, dar el s-a ținut de cuvânt și mi-a trimis, după vreo două săptămâni, manuscrisul. Așadar, decepție la conferință, decepție la redacție.

Am avut, însă, o satisfacție nespus de mare când, în octombrie 1904, adică în același an, Academia Română adoptă ortografia fonetică. Dar satisfacția era numai pe jumătate, căci numai foarte puțini știau de inovațiile ce le preconizasem eu și, deci, câștigul de cauză era exclusiv al Academiei. O mică deosebire între ortografia Academiei și a mea era că eu pretindeam numai un fel de *î*, cu precădere pe cel din *a*; Academia i-a adoptat pe amândoi. Pretindeam, în locul literelor *ce*, *ci* și *ge*, *gi*, eventual *che*, *chi* și *ghe*, *ghi*, alte semne grafice: *ce*, *c* și *ge*, *gi*, iar *c* și *g* să-și păstreze tonul și înaintea lui *e*, *i*. Mai pretindeam eliminarea apostrofului și înlocuirea lui prin linioară.

După ce a apărut în broșură, am scris într-o revistă un articol despre această nouă ortografie, arătând că mai sunt unele cusururi, care, susțineam eu, cred că, cu timpul, se vor îndrepta. Articolul, însă, l-am semnat F. Robescu. Dacă-l semnam cu numele meu, poate că se trecea cu vederea, însă așa a avut un oarecare răsunet. Astfel, învățătorul superior Mitrio-Bruja a scris în „Bucovinaer Schule” despre obiecțiile lui F. Robescu referitoare la ortografie, se-nțelege, în mod favorabil. Iar profesorul universitar dr. Sextil Pușcariu a scris, într-o revistă astfel, după ce face o

⁹⁷ „Junimea literară”, revistă de orientare sămănătoristă, influențată de ideile iorghiste. Editarea ei a fost solicitată de George Tofan, în scrisoarea-referat adresată, la 19 noiembrie 1903, Societății studențești „Junimea”. Apare la 1 ianuarie 1904 la Cernăuți, sub direcția unui Comitet de redacție, propunându-și să dezvolte „gustul publicului pentru lucrări românești de valoare”. Editor și redactor responsabil este Iancu I. Nistor, iar din 1908 și G. Tofan. De la 1 ianuarie până în septembrie 1904 este tipărită la Cernăuți de Societatea Tipografică Bucovineană. În octombrie 1904, cu nr. 10, redacția și administrația se mută la Suceava, până în octombrie 1907, nr. 9. Revista reapare la Cernăuți, începând cu numerele 10 și 11/1907. Organizează șezători literare, omagierea scriitorilor consacrați și reunește colaboratori din toate provinciile românești: N. Iorga, Sextil Pușcariu, M. Sadoveanu, S. Fl. Marian, Elena Farago ș.a.

critică a ortografiei Academiei: „Și, pe când F. Robescu arată unele greșeli și neajunsuri ortografice, eu zic că mai are unele cusururi care, din cauza uzului, nu s-au putut evita. ceea ce, cu timpul, se va face și aceasta”. Aveam o satisfacție și mai mare, dar nu eu, ci F. Robescu!

În anul 1932, când Academia a revăzut ortografia, a înlăturat unele greșeli de mică importanță, însă a făcut altele, ca *nicio*, scris la un loc, apoi numele lunilor scrise cu literă mare, iar numele zilelor, cu literă mică. Motivul, arătam eu, în mod ironic, în revista în care am făcut critica – „fiindcă lunile sunt mai mari decât săptămânile” etc., etc. („Moldova literară”).

După un timp mai îndelungat, Academia R.P.R. publică, în „Contemporanul” din 20/6 1952, nr. 25, proiectul noii ortografii a limbii române, la care invitaseră să ia parte un număr larg de oameni de știință, filologi, scriitori, învățători, profesori, muncitori etc. Orice observații să se trimită pe adresa Academiei R.P.R. sau la redacția revistei „Contemporanul”. Acum, credeam eu, s-o iau din nou cu ortografia mea, scrisă cu 50 de ani înainte, deci prin anul 1902–1903. Așa am și făcut. Nu știu câți vor fi trimis observațiile lor, dar părerile a 19 autori au fost publicate. După zece zile de la apariția proiectului, am trimis și eu observațiile mele, dar n-au fost publicate⁹⁸.

În anul 1956, Academia R.P.R. publică *Dicționarul ortoepic*. Ce surpriză! În el se găsește, la pag. 16, articolul *-l*, iar la pag. 20 – pronumele personal are toate cazurile, deci și genitivul (*al meu, al tău* etc.). Acestea sunt și ideile mele, cuprinse în observațiile și propunerile din intervenția trimisă revistei „Contemporanul”, dar care n-au fost publicate. Or[i], gramaticile apărute până în 1952 (data proiectului) n-au articolul *-l* și genitivul pronumelui personal.

Un alt insucces a fost următorul: Silvestru Danilescu, învățător superior la Storojineț, [dar] și scriitor și publicist, tradusese din scriitorul german Hoffmann niște istorioare pentru copii⁹⁹. Lucrarea era scrisă în trei caiete a câte 60 de pagini, adică pentru trei cărțițele. Dar autorul n-avea bani să le tipărească. Cum el se adresase Asociației învățătorilor din județ, care-l respinsese din același motiv, Danilescu s-a adresat Asociației învățătorilor din Gura Humorului. Comitetul

⁹⁸ Filimon Rusu se referă la articolul *Reguli ortografice de la 1904 la 1932*, apărut în „Moldova literară”, nr. 1–2, 1933, p. 10–14, în care propune întrebuițarea sunetelor străine de limba română (cele cinci vocale și șase consoane, care lungiseră alfabetul latin la 36 de litere) „numai în cuvinte și nume proprii străine”. Alte bune sugestii: „-u final ar trebui suprimat peste tot”; „toate numele lunilor, numele zilelor săptămânii, precum și punctele cardinale (nord, vest etc.) se scriu cu minuscule”. Există, bineînțeles, și câteva exagerări în corecțiunile propuse, care țin de stadiul științei gramaticale din acea vreme, cum ar fi pluralul unor cuvinte sau generalizarea scrierii iotacizante (chiar și în cazul pronumelui *ea*, susține autorul, pentru simplificare).

⁹⁹ [Silvestru Danilescu, 13 ianuarie 1874, Igești-Storojineț–21 mai 1929, Pătrăuți pe Siret-Storojineț. Absolvent al Școlii Normale de Învățători din Cernăuți (1897). Învățător la Cireș, Davideni, Storojineț și Bilca, director al școlii din Pătrăuți pe Siret, districtul Storojineț (1897–1929). Traduce din limba germană și adaptează lucrări pe care le publică în colecția „Biblioteca de literatură pentru tinerimea școlară”. Autor al unei culegeri de *Povești populare*. Tipărește lucrarea *Tratat de corespondență școlară oficială*, destinată învățătorilor. Alcătuiește mai multe metodici, rămase însă în manuscris. Publică articole în presa școlară de limba română și germană. Decorat cu Ordinul Coroana României în grad de cavaler. Vezi și Emil Satco, *op. cit.*, vol. I, p. 310.]

asociației hotărâse, într-o ședință din luna februarie 1907, să mi le dea mie să le revăd și să fac propuneri. Le-am studiat, am făcut și corecturi, căci Danilescu se ținuse strict după stilul german, ceea ce îngreua cititul și, uneori, schimba chiar și sensul. Corecturile și obiecțiunile mele le terminasem pe la sfârșitul lui martie. Pe Danilescu nu-l cunoșteam personal. I-am scris, însă, în ce stadiu se află lucrarea și că aș dori să stăm de vorbă. M-a invitat la el. Era în vacanța Paștelor și i-am scris că pot veni în ziua de 2 aprilie. Mi-a răspuns că mă așteaptă la gară, ca să ne cunoaștem, scria el. „Sunt de statură mică, port barbă neagră și am să stau la ușa de intrare, în sala de așteptare, în partea stângă, rezemat cu piciorul stâng în baston. Sunt îmbrăcat în haină neagră”.

L-am cunoscut, am mers la el acasă și, în timp de două zile, am revăzut manuscrisele.

Danilescu a acceptat întru totul părerile mele relative la formă. După terminare, ia condeiul și corectează pe copertă: *Istorie pentru copii*, prelucrare după Hoffmann, de Silvestru Danilescu și Filimon Rusu.

Acesta era titlul pe care trebuia să-l aibă munca noastră. „Poate d-ta vei avea mai mult noroc decât mine cu tipărirea lor! Am mai încercat, dar n-am izbutit. Cine-i, mă rog, Tofan, care se pune de-a curmezișul năzuințelor mele? Eu îl cunosc, însă nu știu în ce calitate vorbește și ce vrea de la mine”.

I-am răspuns că-l cunosc și eu foarte bine, dar și eu sunt în termeni nu tocmai buni cu el, încă din 1904, deoarece avusesem o discuție cam aprinsă asupra ortografiei române.

Ne-am despărțit. La Gura Humorului, la adunarea extraordinară a Asociației, înscrisă [fiind] pe ordinea de zi și tipărirea istorioarelor lui Danilescu, a luat parte și Tofan, ca reprezentant al Asociației regionale. Părerea lui Tofan era că nu sunt potrivite și că Ministerul nu le-ar aproba, iar Asociația, dacă are bani de aruncat, să încerce. Chestiunea cu ministerul a fost un truc și o cutezanță, pentru că atari lucrări n-aveau nevoie de aprobare. Atunci, mi-am dat seama că Tofan le cunoștea și, deci, nu putea acum aproba ceea ce dezaprobase altă dată. Totuși, am cerut ca Adunarea să-mi dea voie să-i pun lui Tofan unele întrebări: „Recunoaște domnul Tofan că Hoffmann e considerat ca scriitor excelent în materie de istorioare pentru copii?” „Da”, a răspuns. „Au formă în modul cum sunt traduse?” „Da!”, a fost răspunsul. Atunci, vine de la sine, căci Tofan pledase în vorbirea sa pentru fond, formă și efect. N-am mai discutat cu nimeni asupra acestui subiect. Ce s-a întâmplat cu manuscrisul, știe Asociația din Gura Humorului! Cu Danilescu nu m-am mai întâlnit.

O altă lucrare de-a mea, de interes general, e *Monografia târgului Mihăileni*, scrisă în 1932, cu ocazia împlinirii a 140 de ani de la înființarea acestui târg, de către Mihail Sturza. Lucrarea a fost publicată în revista „Moldova literară”¹⁰⁰. Dr.

¹⁰⁰ *Istoricul târgului Mihăileni* apare, în prima formă, în revista „Moldova literară”, anul VI, nr. 7-8, iulie-august, 1932.

Iancu Nistor a scris elogios despre această lucrare în „Junimea literară”. Un exemplar din lucrare a fost trimis istoricului Nicolae Iorga, fiind rugat să-și dea părerea asupra acestei scrieri. Iorga, drept răspuns, i-a făcut următoarea *Prefață*¹⁰¹: „E o greșeală să se creadă, la noi, că o istorie înseamnă o înșiruire de fapte mari, ale oamenilor peste măsura obișnuită.

Orice viață omenească, bine înfățișată, poate să aibă interes chiar pentru aceia care n-au legătură deosebită cu dânsa.

Din istoria locurilor mici se înjgheabă, apoi, aceia a țerii celei mari.

Ce face aici D. Filimon Rusu e un lucru bun și folositor. Ar putea adăugi la actele publice despre Mihăilenii săi scrisori particulare, de care se vor fi găsit prin săltările târgoveților de azi. Multe pot fi interesante și câte una chiar frumoasă. N. Iorga”.

A organizat, atunci, Societatea „Tinerimea” și o serbare, la care am ținut o conferință despre istoricul târgului Mihăileni. Bineînțeles, a urmat, apoi, și balul tinerilor.

*

Am lucrat la monografia județului Rădăuți, în colaborare cu profesoara Victoria Gavrilescu, scriere patronată de prefectură. Din cauza evacuării din anul 1944, manuscrisul l-am pierdut. Tot atunci s-a pierdut și cel de la prefectură. Probabil să-l aibă profesoara Gavrilescu, care e transferată din Rădăuți. În prezent, cred că monografia n-ar avea valoare deosebită, din cauza atâtor schimbări provenite în urma războiului.

Sarcina mea era să scriu monografia orașului Rădăuți și să revăd întreg materialul aranjat și redactat de V. Gavrilescu.

Afară de materialul furnizat pentru monografia județului, referitor la orașul Rădăuți, am lucrat, aparte, *Monografia orașului Rădăuți din vremurile cele mai îndepărtate până în 1944*, Partea I.

Această monografie, care cuprinde 152 de pagini bătute la mașină, este produsul unei munci de peste 13 ani (1943 și 1945–1957). Am folosit o bibliografie de 62 de lucrări, așa că înmănunchierea acestor date de amănunt va scuti pe cei ce se interesează de căutarea izvoarelor documentare, ele fiind arătate în text. Lucrarea mai cuprinde 50 de clișee, ceea ce mărește numărul paginilor. Dar manuscrisul se pare că va rămâne veșnic scris, deoarece e necesară o sumă apreciabilă pentru tipar, iar mecenatul nu-l întreazăre¹⁰².

Partea a II-a a acestei monografii, care ar începe cu anul 1944 și ar trebui să cuprindă o perioadă de aproximativ 20 de ani, va avea de înregistrat schimbările petrecute și la Rădăuți, cum sunt și se văd, de altfel, în toată țara.

¹⁰¹ Manuscrisul *Prefetei* se păstrează în arhiva familiei Rusu. Pe plic se menționează: „D-sale Dlui Filimon Rusu, student. Sinăuții de Jos (Rădăuți)”. F. Rusu era, însă, director școlar la Sinăuți, student fiind fiul acestuia, Dragoș Rusu, pe vremea aceea președinte al Societății „Tinerimea” din Mihăileni.

¹⁰² [Manuscrisul lucrării se găsește la D.J.S.A.N., Colecția de manuscrise, Fond nr. 146/52, unde așteaptă, de 60 de ani, ivirea zorilor mecenatului la care se referă învățătorul bucovinean Filimon Rusu. Nici administrația de astăzi a municipiului Rădăuți nu este dispusă să sprijine financiar editarea și tipărirea acesteia, prin asociere, pe bază de contract, în cadrul unei strategii de promovare a valorilor și identității sale culturale.]

*

Am fost colaborator la diferite ziare și reviste. La cele dintâi, cu articole privind starea învățătorească și neajunsurile ei, la reviste cu chestiuni pedagogice și școlare¹⁰³. Astfel, am scris la: „Voința poporului”, „Freie Lehrerzeitung”, „Școala”, „Voința școlăii”, „Tribuna”, „Glasul Bucovinei” – toate la Cernăuți, apoi la: „Doina” – Jorăști, „Școala și viața”, „Ideea”, din București, „Revista Tinerimii” – Mihăileni, „Tudor Pamfile” – Dorohoi, „Moldova literară” – Mihăileni, „Tribuna învățătorilor” – Buzău, „Foaia poporului” – Mihăileni.

Am colaborat la volumul de poezii populare al dr. Friedwagner¹⁰⁴, intitulat *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*, un volum de peste 500 de pagini,

¹⁰³ [Perfecționarea învățătorilor în materie de ortografie, programe analitice, metodă, condiția socială a învățătorului, a școlii și a învățământului din Bucovina, calitatea actului de îndrumare și control (care trebuie să promoveze oameni ai școlii și nu ai partidelor politice), legislația școlară, raporturile dintre școală și alte instituții ale statului, solidaritatea de breaslă, educația morală a concetățenilor, emanciparea culturală a lumii satului tradițional constituie probleme pe care învățătorul bucovinean Filimon Rusu, surprinzător de actual în multe privințe, le aduce în dezbaterile cercurilor, conferințelor și congreselor pedagogice ori pe care le tratează în articole tipărite în periodice, timp de peste trei decenii: *Învățătorimea bucovineană și reforma agrară*, în „Școala”, Cernăuți, nr. 1, 1922, p. 13–16; *Necesitatea cursurilor pregătitoare pe lângă liceu*, nr. 13–14, 1922, p. 259–260; *Încălzit în școlăle noastre*, nr. 21–22, 1922, p. 408–409; *Dați-ne inspectorii!*, în „Voința școlăii”, Cernăuți, nr. 1, 1923, p. 2; *Cui să te plângi?*, nr. 24, 1924; *O „lecție practică”*, nr. 39, decembrie 1924; *Cursurile de adulți*, nr. 5, 1925; *Programa analitică*, nr. 5, 6, 7, 12, 1926; *Învățământul – o punte de trecere*, nr. 1, 1927; *Programa analitică*, nr. 2–3, 1927, p. 23–24; *Programa analitică*, nr. 8–9, 1927, p. 101–102; *Programa analitică*, nr. 1–2, 1928, p. 22–23; *Programa analitică*, nr. 3, 1928, p. 65; *Conferințele generale*, nr. 8, 1929; *Sărmane salarier!*, nr. 8, 1930, p. 4; *Aceeași poveste – comitetele școlare*, nr. 6, 1931, p. 2; *Tot comitetele școlare*, nr. 8, 1931, p. 3; *Programa analitică a școlăii primare*, nr. 9–10, 1931, p. 11–13; *Sufletul învățătorului*, nr. 4, 1931, p. 3–4; *Jos cu directorii bătrâni!*, nr. 21, 1932, p. 2–3; *Ritmul nou*, nr. 16, 1932, p. 3; *Congresul de la Câmpulung*, nr. 17, 1932; *Direcțiunile școlare, posturi politice*, nr. 24, 1933; *Legea învățământului primar*, nr. 16, 1934, p. 6; *Un drum spre... dezorganizare*, nr. 7, 1934, p. 3; *Fișa individualității școlarului*, nr. 14–15, 1936; *Plata salariilor învățătorilor decedați*, nr. 12–12, 1936; *Comitetele școlare*, nr. 5, 1937; *Noua programă analitică*, I–II, nr. 11–12, 13, 1937; *Înapoi la slujbă!*, nr. 7–8, 1938; *Blocare și deblocare*, nr. 9, 1938; *Situația morală și materială a școlăii și a învățătorului*, raport la Congresul regional al învățătorilor Câmpulung, nr. 21–24, 1938; *Pensionări*, nr. 25, 1938; *Cantinele școlare*, nr. 5–6, 1939; *Cercurile culturale*, nr. 13, 1939; *Examenе*, nr. 20–21, 1940; *Situația materială a școlăii primare și a învățătorilor*, raport la Congresul regional Suceava, nr. 22–24, 1940; *Situațiunea materială a învățătorilor*, în „Școala și viața”, București, nr. 4–5–6, 1936, p. 213–215; *Politica și cultura*, în „Moldova literară”, Mihăileni, nr. 10–11, 1929, p. 49–50; *Mucenicii*, nr. 11–12, 1931; *Cum învățăm a scrie corect*, nr. 1–2, 1932; *Legalitate*, nr. 3–4, 1932, p. 1–2; *Reguli ortografice de la 1904 la 1932*, nr. 1–2, 1933, p. 1–2; *Cum se fac recenzii*, nr. 3–4, 1933, p. 28–30. Complementar, pentru bucuria întâlnirii cu acest uitat „contemporan” al nostru, vezi și articolele *Criza*, în „Moldova literară”, nr. 8–10, 1931 (Criza care „roade la rădăcina statului nostru” rezultă din „criza de buni gospodari”, „criza de autoritate” și „criza de severitate”); *Legalitate*, tot în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1932, p. 1–2 (Autorul susține aici, cu argumente, că la noi „oamenii merg rău, nu țara”).]

¹⁰⁴ Matthias Friedwagner. Născut la 3 februarie 1861, Gallspach, Austria. Studii universitare de filologie romanică la Viena și Paris. Doctor în filologie al Universității din Viena (1889), profesor de filologie romanică și istorie literară (1900–1911) și rector al universității germane din Cernăuți (1910–1911). Ca profesor al Universității din Frankfurt am Main (1911–1935), înființează un lectorat de limba română. Membru corespondent al Academiei Române (din 18 mai 1911). *Rumänische*

apărut în 1940. Am trimis 300 de poezii populare, dintre care au fost publicate numai 9 de același gen, menite pentru primul volum, celelalte rămânând pentru un alt volum, care, însă, n-a mai apărut. Autorul a murit, iar materialul ce a mai rămas se găsește la fiica lui Friedwagner, care trăiește în Italia. Dar cea mai mare parte s-a pierdut în urma evenimentelor Primului Război Mondial. Din cele nouă poezii publicate, două au fost traduse, în același volum, și în limba germană¹⁰⁵.

Articolele apărute în revistele pe care le-am citat n-au fost iscălite toate cu numele meu, ci și cu pseudonime: Firu, F.R., F. Rareș, F. Robescu, Ion Suru. Mai ales „filmele”, care erau o biciuire ironică a moravurilor acelor timpuri, erau intitulate: *Film* și iscălite Ion Suru. Componenta titlului, cu a iscăliturii, dau Filimon Rusu. Am condus, în calitate de director, „Revista Tinerimii”¹⁰⁶, care și-a schimbat titlul, după trei ani, în „Moldova literară”. Am fost numit directorul acestei reviste, în următoarele împrejurări.

Societatea „Tinerimea”, din Mihăileni, în dorința de a avea și un organ de publicitate, a hotărât, într-o ședință, publicarea unei reviste. Patru membri ai comitetului: directorul școlii, Costache Moruzi, animatorul tineretului, directorul orfelinatului, Dimitrie Puiu, studentul Mielu Constantinescu, în frunte cu președintele societății, studentul Dimitrie Constantinescu, s-au prezentat la mine, la școala din Sinăuții de

Volkslieder aus der Bukowina, Band I. *Liebeslieder*. Mit 380 von Alex. Voevidca aufgezeichneten Melodien. Herausgegeben von Dr. Matthias Friedwagner. Würzburg, Konrad Tritsch Verlag. 1940. XLIII + 6 p. + i h., este cea mai amplă culegere regională de poezii populare. Din păcate, după apariția primului volum, cuprinzând *Cântece de dragoste*, M.F. moare, la 5 aprilie 1940, în Vornwald, Austria. [Vezi și I. E. Torouțiu, *Prof. Dr. Matthias Friedwagner. 3 februarie 1861–5 aprilie 1940*, în „Convorbiri literare”, București, anul LXXIII, nr. 4, aprilie 1940, p. 368–372; Iordan Datcu, *op. cit.*, vol. I, p. 277; Elena Cristuș, *Matthias Friedwagner. 140 de ani de la naștere*, în „Analele Bucovinei”, București, anul VIII, nr. 1 (16) [ianuarie–iunie] 2001, p. 9–16.]

¹⁰⁵ Cele 9 poezii apărute sunt dispuse astfel: în cap. II, *Dragostea din ce-i făcută?*, var. 3; cap. IV, *Dor și jale*, 60, 80, 125; cap. IX, *Vești și semne*, 32; cap. XVI, *Înstrăinare*, 8, 14; cap. XVIII, *Vrăji și descânțec*, 8; cap. XXVI, *Dragoste stricată*, 25. Poeziile sunt culese din Cajvana și numai două din Cacica, între anii 1906–1907. Este indicat la *Personen-Verzeichnis*: Rusu Filimon (dir. școl. Sinăuții de Jos), iar în introducere este citat printre culegătorii fruntași: „An der Spitze der Sammler stehen (ausser den schon oben genannten) Ioan Turanschî (...) die Lehrer Filimon Rusu...” (p. X). În aceeași introducere, prof. M. Friedwagner remarcă marea greutate pe care au întâmpinat-o culegătorii în redarea exactă a pronunțării populare a cântecelor, adăugând, însă, că, totuși, unii dintre ei, printre care figurează și F. Rusu, au căutat să redea dialectul cu trăsăturile lui caracteristice. Dar iată cuvintele prof. Friedwagner: „Die genaue Wiedergabe der volksmässigen Aussprache war für die Sammler zu schwierig” (p. XXXVI). „Einige Eisender (wie Cehovschî..., Rusu, ... Turanschî) haben aber doch versucht die Mundart in ihren auffallendsten Zügen wiederzugeben” (p. XXXVII).

¹⁰⁶ [I. Hangiu, în *Dicționarul presei literare românești 1790–1990*, Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, menționează „Revista Tinerimii” („Revista Tinerimii”), organ de cultură al Societății „Tinerimea” din Mihăileni-Dorohoi, la p. 396, fără nicio referință la comitetul de redacție. Filimon Rusu nu este menționat în articolul consacrat revistei, care se află la Biblioteca Academiei Române sub cota P II 9 597. În schimb, Ilie Rad îl menționează, ca director al periodicului, în *Dicționarul general al literaturii române*, coordonator general Eugen Simion, P-R. București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 623. Însemnările învățătorului bucovinean Filimon Rusu din *Amintiri* aduc informații de interes pentru istoria presei literare românești și nu doar pentru istoria culturală locală.]

Jos, în ziua de 27 august 1927, făcându-mi cunoscut hotărârea lor și apelând, totodată, și la sprijinul meu.

În ziua de 12 septembrie, au venit aceiași, pentru a hotărî componența conducerii revistei. Au hotărât, în unanimitate, următoarea formație: director, Filimon Rusu; redactori: Dimitrie Puiu și Dimitrie (Mircea) Constantinescu. Timp de 8 ani, cât a apărut revista (1927–1935), am condus-o, în calitate în care am fost ales la început, având și sprijinul colaboratorilor apropiați. Dar timpul, cum toate le schimbă și le prefăcește, ne-a schimbat și nouă socotelile. Astfel, Costache Moruzi s-a mutat la Dorohoi, Puiu la Trestiana, lângă Dorohoi, Mielu (Mihai) Constantinescu, avocat, la Iași, Mircea (Dimitrie) Constantinescu, avocat, la Dorohoi, Dragoș Rusu, în Franța, iar eu, din 1934, la Rădăuți. Rămăsese la Mihăileni doar avocata Matilda Grigoriu, ca președintă a societății, dar fără sprijin și membri de ispravă. În asemenea condițiuni nu se mai putea lucra cu succes. De aceea am fost nevoiți să sistăm apariția revistei. Ultimul număr a apărut în luna octombrie, 1935, la Rădăuți, căci o dată cu transferarea mea la Rădăuți, se mutase și redacția și tipărirea revistei în această localitate.

Din activitatea administrației și redacției aș aminti doar că de partea administrativă – tipărire, difuzare-abonamente – mă ocupam numai eu. Dificultățile nu m-au ocolit, mai ales că apariția revistei era condiționată numai de plata regulată a abonamentelor și, uneori, și a unor abonamente de sprijin sau susținere din partea unor colaboratori sau abonați devotați. Dar acestea erau dificultățile pe care le întâmpinau toate publicațiile ce apăreau în acele vremuri, îndeosebi cele literare.

Cât privește munca redacțională, ea se făcea de către comitetul de redacție sus-amintit. Eu mă ocupam, în special, de proză, D. N. Puiu-Maghera, de poezie, materialele fiind discutate, apoi, acolo unde era cazul, în cadrul întregului comitet de redacție.

Colaborarea la revistă era asigurată, cu regularitate, de membrii comitetului de redacție sus-amintiți, care scriau aproape în fiecare număr și cărora li se adăuga, cu aceeași colaborare regulată, Melu Gr. Constantinescu. Ceilalți colaboratori erau din mijlocul învățătorilor, profesorilor, preoților, magistraților, avocaților și studenților sau elevilor, toți entuziaști și pasionați ai scrisului. Mulți dintre ei au devenit nume cunoscute în lumea literelor. Amintim, în acest sens, în ordine alfabetică, pe următorii, indiferent că au colaborat mai mult sau mai puțin: Gheorghe Antonovici, Eusebiu Camilar, Traian Chelariu, George Drumur, Econ. D. Furtună, Petru Iroaie (I. Pană), Aurel Lambrino, George Lesnea, Teofil Lianu, Petru Manoliu, Aspazia Munte, George Nimigean, Lucian Predescu, Ion Roșca, Neculai Roșca, Mircea Streinuț, Iulian Vesper, E. Ar. Zaharia. Printr-o colaborare susținută, vrednică de a fi menționată, ar mai trebui amintiți următorii colaboratori, care au cinstit diferitele profesii în care au lucrat: Ion Băncescu, Ghedeon Buzneanu, Econ. C. Ciocoiu, Erast Cosmiuc, Const. R. Crișan, Grivas D. Cruceanu, N. Dimitriu-Fotin, Valerian Doboș-Boca, Orest Gherasim, Ion Longhin Neculau, O. G. Mihuță, Toma Nour, Ioan Pohonțu, I. Popovici-Tecuciu, Dragoș Rusu, Tr. Romulus Scriban, Alex. Șendrea, V. Simiganovschi, Costache Țicaliu, Manea Udrea

Stroie și alții, ale căror nume, din păcate, nu le pot cita, neavând la îndemână colecția completă a revistei.

Am făcut parte, mai mulți ani, din comitetul redacțional al „Voinței școalei”, unde au fost publicate cele mai multe articole ale mele¹⁰⁷.

Din anul 1921, am fost, fără întrerupere, ales de Asociația învățătorilor din Siret ca delegat la congresele învățătorimii, ce se țineau în fiecare an în diferite localități ale țării. După contopirea județului Siret cu cel al Rădăuțiului, în anul 1926, această misiune s-a perpetuat.

Congresele erau de trei feluri: județene, numite și adunări generale; regionale, zise congrese regionale și Congresul general, convocat de Asociația generală a învățătorilor din toată țara.

Numirea referenților, cât și alegerea subiectelor, se făcea de către fiecare conducere a respectivei asociații. La toate acestea am avut câte un referat, care era citit și dezbătut în congres.

Asociația regională numea referenți câte unul din toată regiunea, iar cea generală cerea avizul și propunerile regionalelor pentru referenții de care avea nevoie.

Iar calul, care trage, într-acela dai mai des cu biciul. Cam așa făceau colegii și cu mine, căci, văzând că nu mă eschivez de la orice lucru, mă înhămau la referate, așa că nu era congres regional în oricare oraș s-ar fi ținut, să nu fiu și eu pe ordinea de zi cu o lucrare.

Propunerile mele, bine documentate, erau aprobate de adunări, iar [apoi], propuse ministerului, unele dintre ele au [și] fost legiferate.

Dau câteva exemple: *Legea școlară* prevedea obligatoriu 30 de ani de serviciu. După îndeplinirea fiecărei perioade de cinci ani, se dădea câte o gradație, deci șase gradații, cea din urmă fiind gradația de merit.

La congresul din Constanța, eu am făcut următoare propunere: întrucât legea prevede 30 de ani de serviciu obligatorii, iar după fiecare cinci ani se dă câte o gradație, rezultă, deci, șase gradații obligatorii. Deci gradația a șasea nu poate fi numită gradație de merit, ea fiind obligatorie. Prin urmare, ceream ca gradația de merit să fie dată acelor care servesc 35 de ani, acordându-li-se gradația a șaptea, ca o gradație de merit.

Așa a fost legiferată gradația a șaptea!

În Congresul al 10-lea al Asociației regionale, ținut la Cernăuți, în 1935, am făcut următoarele propuneri: 1) titlurile de revizor și subrevizor să fie înlocuite cu inspector și subinspector școlar județean; 2) adunarea generală a asociațiilor județene să propună câte trei candidați la posturile de subinspector și inspector; ministerul să

¹⁰⁷ Majoritatea publicate în „Voința școalei”, foaia învățătorilor din Bucovina, care apare bilunar la Cernăuți, din 1923. Este continuatoarea celeilalte reviste de profil, „Școala”, apărută din mai 1907 până în 1914 (cu întrerupere în anii 1909–1910). „Școala” reapare în 1921 (anul VI), sub direcția lui N. Simionovici. În 1923, după primele numere, devine „Voința școalei”, sub direcția aceluiași. Formatul obișnuit este de ziar, dar apare câtva timp și cu format mic, în opt pagini. A se consulta și *Bibliografia*, spre a constata frecvența articolelor și varietatea problemelor abordate în această gazetă, dar și în „Revista «Tinerimii»” sau „Moldova literară”.

numească pe unul din cei trei candidați, pe timp de trei ani; 3) inspectorii de circumscripție, pe două, trei județe, să fie propuși de adunările generale ale județelor respective; 4) inspectorii regionali să fie propuși de adunările generale ale tuturor județelor din regiune; 5) inspectorii generali să fie propuși de adunarea generală a Asociației generale; 6) numirile candidaților să se facă în aceleași județe unde au fost propuși.

Toate aceste puncte au fost legiferate. Astfel, câștigându-și dreptul de a propune candidați de inspector, prestigiul asociațiilor s-a ridicat mult în fața autorităților și a partidelor politice.

Ministerul a modificat, doar că nu pretindea propunerile adunărilor generale, ci numai ale comitetelor respectivelor asociații.

Am fost ales președinte al Asociației învățătorilor în mai 1933, fiind reales, după fiecare perioadă de trei ani, demnitate pe care am deținut-o până în 1945, când asociația s-a desființat, luându-i locul sindicatul. Tot în anul 1933, în luna august, am fost ales vicepreședinte al Asociației regionale din Cernăuți, demnitate pe care am deținut-o șase ani.

*

În timpul președinției mele, s-a zidit clădirea Casei Învățătorilor, acțiune care merită o povestire mai amănunțită.

De zece ani se ridica mereu, atât în comitet, cât și în adunări, chestiunea Casei Învățătorilor. În comitet, cât și la adunări, George Ichim și cu mine aduceam în discuție Casa Învățătorilor.

În fine, la Adunarea generală din 1934, am izbutit ca adunarea să aprobe ca toți învățătorii din județ să contribuie, pentru acest scop, cu câte un salariu, eșalonat în rate lunare, în decurs de trei ani. Salariul învățătorilor de gradul I era atunci între 6 000 și 8 000 de lei. S-a format, apoi, următoarea cheie: învățătorilor de gradul I li se reține lunar 200 lei; învățătorilor de gradul II li se reține 100 de lei; învățătorilor definitivi li se reține 50 de lei; învățătorilor provizorii li se reține 30 de lei; învățătorilor suplinitori li se reține 20 de lei.

Cum am făcut prima reținere, s-au și ridicat primele proteste. Ba, învățătorul Vasile Tcaciuc cu soția sa, cărora le-a revenit 400 de lei reținere, l-au forțat pe casierul Dimitrie Hîncu, în absența mea, să le dea banii înapoi, ceea ce Hîncu a și făcut. După acest caz, l-am rugat pe Hîncu să nu înapoieze nimănui reținerea fără avizul meu. Iar soților Tcaciuc să le rețină luna viitoare rata, plus rata restituită. Tcaciuc mi-era un adversar personal și, apoi, mai avea la bază și îngâmfarea că fusese revizor școlar și că el n-are nevoie de Casă. S-au găsit încă alți doi, care, împreună, m-au amenințat cu Parchetul, dar le-am răspuns că eu mă apăr cu hotărârea Adunării generale. Am înființat, pentru nemulțumiți, *Cartea neagră*, în care să-i trecem pe toți cei ce nu vor să plătească, [ca] să-i cunoască opinia publică. Dar ei s-au liniștit și *Cartea neagră* a rămas nescrisă.

Am făcut și un *Regulament al Casei Noastre*, care a fost aprobat de Adunarea generală din 30 mai 1937¹⁰⁸. Fiecărui contribuabil i s-a dat și regulamentul, în care era înscrisă, la sfârșitul fiecărui an, suma vărsată, împreună cu soldul. Astfel, aveam la sfârșitul anului 1936 aproape trei milioane de lei, depuși la Banca învățătorilor. Deci, puteam începe clădirea. Dar n-aveam parcelă!

Ministerul Agriculturii avea, în strada Bogdan Vodă, o grădină mare, unde erau și gospodăriile (grajdurile etc.) hergheliei. Pe o bucată din ea, de 25 acri, am pus ochiul. Am vorbit cu directorul Camerei de Agricultură, ing. Vasile Strătescu, cunoscut vechi de prin liceu, care ne-a dat și îndrumările necesare cum să procedăm. Dar țineam totul în secret, neștiind de planul nostru decât eu, Ștefan Leontovici, Dimitrie Hîncu și George Tudose, toți din comitetul asociației. Nici ceilalți membri – cinci la număr – nu știau de acțiunea noastră. Am plecat la București, eu și Leontovici. Am fost pe la ministrul Ion. I. Nistor¹⁰⁹, i-am istorisit

¹⁰⁸ Într-adevăr, *Regulamentul* întocmit de Filimon Rusu, președintele Asociației învățătorilor din județul Rădăuți, aprobat în ședința din 26 aprilie 1937 și adunarea generală din 30 mai [din] același an, prevedea la art. 6 această clauză inedită: „Sumele realizate după terminarea Casei Noastre, conform art. 2 din *Regulament*, precum și veniturile anuale ale Casei Noastre și ale asociației, după bilanțurile anuale, se întrebuințează pentru restituirea contribuției (părtașiei). [prevăzute în] art. 2 din *Regulament*, titularilor sau urmașilor lor, fără alte pretenții din partea deținătorilor legitimației”.

¹⁰⁹ Iancu (Ion) I. Nistor. Istoric și om politic bucovinean de orientare liberală. S-a născut la 4/17 august 1876 în Vicovul de Sus, județul Suceava. Absolvă școala primară în comuna natală și liceul la Rădăuți. Urmează cursurile Facultății de Litere și Filosofie din Cernăuți (1897–1902) și, după examenul de capacitate (1903), funcționează ca profesor de istorie și geografie la Suceava și Cernăuți (1904–1907). Își continuă specializarea la București, Viena, München, Lipsa (Leipzig) și Berlin (1908–1911), obținând titlul de doctor în istorie (1909) și docent (1911) al Universității din Viena. După anii de docență în capitala austriacă, a fost numit, în 1912, profesor de istoria sud-estului european, cu specială privire asupra istoriei românilor, la Universitatea germană din Cernăuți. Va continua acest curs la Universitatea românească cernăuțeană, după Unire, până în 1940, fiind un timp și rector al acesteia (1933–1940). În perioada 1941–1944, funcționează ca profesor la Universitatea din București și, mai apoi, conservator al Bibliotecii Academiei Române (1945–1948). În timpul studenției, activează în Societatea studențească „Junimea”, devenind și președinte al ei (1898–1899). A condus revista „Junimea literară” pe tot parcursul apariției (1904–1914 și 1923–1939), precum și „Buletinul Institutului de Istorie și Limbă „Codrul Cosminului” al Universității din Cernăuți” (1924–1939). Datorită susținutei activități istorice, este ales membru al Academiei Române (1915). Ca specialist în problemele Evului Mediu, a fost preocupat de istoria medie și modernă a Moldovei (legăturile ei politice și comerciale) și mai ales de istoria politică, culturală și bisericească a Bucovinei. Pe plan politic, militează pentru unire și devine ministru în 1919, îndeplinind funcții înalte în toate guvernele liberale de după 1923. A murit la 11 noiembrie 1962, la București (Date furnizate de prof. univ. Dragoș Rusu). [Ministru secretar de stat pentru Bucovina (1918–1927, 1933–1937), ministru al Lucrărilor Publice (1927, 1927–1928), ministru al Muncii (1934–1935, 1936–1937, 1937), ministru al Cultelor și Artelor (1939–1940). Activitate științifică ce însumează peste 300 de lucrări, studii și articole, pe o tematică largă, referitoare la toate epocile istorice, dintre care: *Bucovina sub raportul politic și administrativ* (1915), *Românii și retenii în Bucovina. Studii istorice și statistice* (1915), *Istoria Bisericii din Bucovina și rolul ei național-cultural în viața românilor bucovineni* (1916), *Istoria Basarabiei* (1923), *Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia* (1927), *Unirea Bucovinei*, 28 noiembrie 1918. *Studii și documente* (1928), *Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina* (1933), *Problema ucraineană în lumina istoriei* (1934), *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru* (1939). Continuator al activității de tipărire a documentelor din „Colecția Hurmuzachi” (cinci volume în perioada 1922–1942). Editor de documente istorice diverse. Postum,

toată povestea și l-am rugat să meargă cu noi la ministrul Agriculturii, Ionescu Sisești. Dl. Nistor ne-a răspuns: „Eu merg cu d-voastră unde ziceți și unde credeți că vă pot fi de folos. Dar vă spun de la început: Ionescu Sisești greu se va îndupleca. El ține mai mult la o coadă de mărtoagă decât la orice idee de care îmi povestiți. Dar să încercăm!” A dat ordin să i se scoată mașina din garaj și am plecat toți trei la Ministerul Agriculturii. Noi am rămas în sala de așteptare, iar ministrul Nistor a intrat în cabinetul ministrului Agriculturii cu cererea noastră. După un timp, amândoi miniștrii au ieșit în sala de așteptare, ministrul Agriculturii adresându-ni-se astfel: „Cererea d-voastră va fi satisfăcută, dar îmi trebuie avizul reprezentantului nostru de la Rădăuți, dl. Strătescu”. Avizul i s-a dat telefonic și, astfel, cu ajutorul d-lui Nistor, am izbutit. Cum am ajuns, dimineata, ora șapte și jumătate, cu trenul la Rădăuți, l-am înștiințat pe Hîncu și Tudose să vină imediat la judecătorie, și, chiar de nu voi veni eu până atunci de-acasă, să se încheie contractul. A venit Strătescu și, astfel, între orele nouă și zece, întabularea s-a și făcut. Pe la ora zece și jumătate sună telefonul la directorul Camerei de Agricultură: „Să nu faceți contractul cu Asociația învățătorilor!” Strătescu a răspuns: „Contractul e făcut deja, înainte de o oră”. „De ce v-ați grăbit?”, a fost întrebarea, dar Strătescu n-a mai putut răspunde, căci la București nu se mai auzea nimeni. Am aflat, apoi, enigma. Un deputat liberal, avocatul N., avea interes să zădărnicească acțiunea noastră, având a satisface dorința unor prieteni, împrumutându-i. Probabil că și prefectul B. și primarul T. au cerut imediat ajutorul deputatului, căci vestea despre contract se lăfise ca fulgerul în oraș. Presupunerea noastră poate fi motivată prin faptul că, ulterior, la 9 VI 1937, a mai venit un inginer – inginerul Kirilov de la Cernăuți – și, măsurând parcela noastră, a spus că inginerul Stiegler, ce o măsurase întâi, s-a băgat cu doi metri în parcela alăturată. Ulterior, a fost chiar împrumutată soacra prefectului B. și un funcționar al Camerei de Agricultură. Primarul T. a devenit, apoi, proprietarul parcelei doamnei soacre. Noi am acționat în judecată pe perturbatorii de posesie, dar toți erau contra noastră, așa că, la al doilea proces.

Istoria Bucovinei, Ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991; *Istoria românilor*, vol. I–II, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2003. Distins cu numeroase ordine și medalii. M. c. al Academiei Române, 18 mai 1911, membru titular 19 mai 1915. Președinte al Secțiunii Istorice a Academiei Române, 1929–1932. Discurs de recepție: *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774–1857* (21 mai 1916). Îndepărtat din Academia Română prin Decretul nr. 76 din 9 iunie 1948. Arestat și depus în Penitenciarul Sighet, fără a fi judecat și condamnat (6 mai 1950–6 iulie 1955). Autorul unor *Amintiri din închisoare*, publicate postum, în 2001 și 2003. Repus în drepturi ca membru titular al Academiei Române, 3 iulie 1990. Vezi, printre altele: *Ion Nistor (1876–1962)*, Ediție îngrijită de Alexandru Zub, Tabel cronologic, bibliografie și indice de Mihai-Ștefan Ceașu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993; Petre Popescu Gogan, *Memento! „Demolarea” Academiei Române*, în „Memoria”, revista gândirii arestate, București, anul X, nr. 28, 1999, p. 13; Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Rădăuți, Editura Institutului „Bucovina-Basarabia”, 2000; Petre Popescu Gogan, *Tragedia de la Sighet și Academia*, în „Memoria”, revista gândirii arestate, București, anul XII, nr. 3–4 (36–37), 2001, p. 122–150; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866–2003. Dicționar*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, cu un cuvânt înainte de academician Eugen Simion, președintele Academiei Române, București, Editura Enciclopedică–Editura Academiei Române, 2003, p. 591–592].

însuși judecătorul S. a apelat să ne împăcăm și avocatul C. Leontovici era pentru împăcare și cedare, dar eu nu voiam, mai ales din motivul că primarul T. spusese în fața judecătorului: „Dacă dl. Rusu spune că aceasta este o operă națională și de folos obștesc, de ce nu cedează dl. Rusu pentru acest scop și parcela sa”, căci fusesem și eu împrumutat cu 4 ari. „Domnule președinte, am spus judecătorului, dacă dl. T. cedează cele șapte parcele ale sale cu care a fost împrumutat, cedează și eu pe a mea!” Judecătorul, ca să curme încurcătura în care i-am adus, anunță amânarea procesului. La al treilea proces, eu neputându-mă prezenta, a fost numai Leontovici, reprezentantul nostru, care a cedat. Astfel, am pierdut din parcelă o fâșie de 2 m lățime și de 20 m lungime. Termenele procesului au fost la 12 aprilie, 18 mai și 1 iunie 1937.

Clădirea. Inginerul Voloșciuc, împreună cu arhitectul Straub, au făcut planurile. Contractul pentru clădire s-a făcut la 19 iunie 1937. Conducătorul lucrării era ing. Voloșciuc, iar executorul ei arhitectul Straub, ajutat de lucrătorul Mirbauer. De fapt, arhitectul Straub era sufletul lucrării, luată de el în regie proprie. Lucrarea a început la 21 iunie, așa că, într-o săptămână, temelia era deja gata. După plan, clădirea n-a încăput în parcelă, din cauză că în fața ei a trebuit să lăsăm un loc liber de trei metri și astfel, ca s-o micșorăm, ne-am băgat cu temelia în pământ străin, adică al hergheliei. La 25 iunie, directorul hergheliei, dr. George Luția, a și protestat în scris, spunându-mi că-și face numai datoria, dar să adresăm o cerere Ministerului Agriculturii care, desigur, va aproba vinderea unei fâșii de 36 mp, care era necesară. Am plecat la București, împreună cu Leontovici și Tudose, acesta din urmă în calitate de deputat, ca atunci când am întâmpina greutăți să intervină. Dar n-a fost necesar. Șeful departamentului, Fianu, a pus rezoluția favorabilă pe cerere, zicând în glumă: „Dacă v-ați băgat și chiar ați zidit, apoi nici cu tunul nu vă putem scoate de-acolo!” Clădirea a fost terminată la roșu și acoperită la 4 noiembrie 1937, deci în mai puțin de cinci luni. Tot în acel timp s-au așezat ferestrele, ușile, sobele și podelele în odăile din partea străzii Bogdan Vodă și colț cu Tudor Vladimirescu. Instalarea bazinului de apă în pod, robinetele, closetele din acea parte, cât și haznaua din curte s-au făcut tot atunci. În pod au rămas tocurele de ferestre și ușile pentru sala mare.

În 28 iunie 1937 a fost o comisiune de la București, în frunte cu inspectorul general Vlad Brîncoveanu, în chestiunea parcelei, însă nimeni nu ne-a spus scopul adevărat al acelei vizite. Probabil că Ministerul Agriculturii, cedându-ne parcela, voia să se încredințeze, la fața locului, dacă noi clădim într-adevăr, după cum era precizat în cerere, când am fost cu dl. dr. I. Nistor.

La 12 ianuarie 1939, am fost în audiență la rezidentul regal, prof. dr. Gh. Alexianu, solicitându-i un ajutor pentru terminarea Casei. Mi-a promis că, în 26 ianuarie, va veni personal la fața locului, să vadă în ce stadiu se află clădirea. La 22 ianuarie, însă, am primit o adresă de la șeful de cabinet al rezidentului, Mihai Rotar, că nu poate veni în ziua de 26 la Rădăuți, fiind chemat la București. În 1 februarie, rezidentul a fost schimbat. La 24 aprilie am fost la Cernăuți, împreună cu Leontovici și Tudose, solicitând audiență la noul rezident, Gh. Flondor, dar dânsul era plecat la Câmpulung. În aceeași zi am mers la reședință, solicitând audiență

Î.P.S.S. Visarion Puiu, ca să ne dea lemnul necesar pentru casă în mod gratuit, din pădurea Fondului [Bisericesc]. Mitropolitul ne-a promis că ne dă tot sprijinul, dar să mergem și la șeful acelui departament, prof. univ. dr. Spînu. Am fost și la acesta, ne-a primit foarte amabil, ne-a făgăduit că ni-l dă, însă să ni-l tăiem singuri din pădure. Ne-am interesat cât costă lucrul pentru cantitatea de 100 m³, transportul etc. Și, după socoteala făcută, ieșeam mai ieftin dacă-l luam din comerț. Deci am renunțat.

La 27 august, miniștrii dr. Ion I. Nistor și Jinga au fost la Rădăuți. Am profitat de vizita lor, cerându-le un ajutor bănesc pentru terminarea clădirii. Am mers cu ei la fața locului, au admirat lucrarea și gestul învățătorilor și ne-a spus: „Mai avem un hop. Să-l trecem și pe acesta și apoi vă terminăm Casa!” Era tocmai înaintea alegerilor. Hopul nu l-am sărit, căci a venit la putere Frontul Național, iar noi am rămas cu casa neterminată.

Recepționarea lucrărilor de până acum am făcut-o abia la 9 decembrie 1939. Comisiunea recepționării a fost compusă din: 1) Comitetul asociației: președintele – Filimon Rusu, secretarul – Nicu Hîncu, casierul – Dimitrie Hîncu, membru – Ștefan Leontovici; 2) Alți membri ai corpului didactic: insp. șc. Teodor Nimigean, inv. Mihai Iurașoc, inv. Filip Procopof.

Au fost de față, de asemenea, și ing. D. Voloșciuc, conducătorul lucrării, arhitectul Straub, executorul lucrării, ajutat de zidarul Mirbauer, precum și Motrescu, care a executat lucrările ușilor, ferestrelor etc. Toate lucrările au fost executate conform planului, fiind întreaga comisiune mulțumită de ele.

Clădirea, până la recepționare, a costat 3 200 000 (trei milioane două sute mii) lei.

Cu încasările de la învățători, însă, ne-am oprit aici, căci până la această dată nu ajunsese nimeni să fi dat un salariu întreg, deși eşalonarea putea fi terminată cu sfârșitul anului 1937. În acest timp, însă, au fost luate în considerare perioadele deosebite ca: cele dinaintea sărbătorilor (Crăciunul și Paștele), apoi luna septembrie, ca început de an școlar, când cheltuielile fiecăruia sunt mai mari. Apoi, mai aveam în vedere că situația salariului se schimba la mulți prin avansare, mărirea salariului etc. Chiar *Regulamentul* prevede ca să se perpetueze contribuția până la ultimul salariu, când titularul ajungea la pensionare. În acest fel, contribuția era egală pentru toți. Dacă, însă, din contribuții se strângeau fonduri, iar cheltuieli cu casa nu mai erau, atunci se începea restituirea contribuției celor mai vechi contribuabili, astfel că perpetuarea aceasta făcea ca toți învățătorii să devină contribuabilii Casei Noastre.

Începând al Doilea Război Mondial, în anul 1942, s-au sistat și încasările.

Anul 1942 a fost un an de șicane, atât pentru asociație, cât și pentru Casa Noastră. Mai întâi ni s-a cerut, de către o unitate militară, să dăm sala cea mare pentru magazie. Am căzut de acord cu un căpitan, reprezentant al unității, ca dușumeaua pe care o vom pune în sala rezervată magaziei să n-o ridice, când se vor muta, ci să rămână proprietatea casei, drept plata chiriei. După vreo câteva săptămâni, a dispărut, într-o noapte, atât magazia, cât și dușumeaua.

Prin luna mai 1942, prefectul județului, lt. col. Gh. Benția, îmi face propunerea să-i dăm Casa Noastră, în schimbul Casei Statului, din centru, fosta proprietate a evreului Mechel, sau în schimbul a 50 ha de pădure. Am refuzat, spunând că

aceasta o poate face numai comitetul, convocând o adunare general[ă] extraordinară. Parcă sfidător, m-a întrebat: „Ce fel de comitet?” „Dumneavoastră nu știți – i-am răspuns –, asociația are un comitet de conducere”. „Ei bine, d-ta, ca președinte, dacă n-o faci, convoc eu adunarea generală!” „D-voastră n-aveți această cădere, ci, așa cum v-am spus, numai comitetul”.

La insistența prefectului, am convocat adunarea generală pe ziua de 28 iunie.

Cum, statutar, se cerea ca ținerea adunărilor generale să fie raportată și Prefecturii, în ziua de 27 iunie prefectul îmi ordonă, oral, ca învățătorii adunați să aștepte până la orele patru-cinci, când va veni și d-sa la adunare. Firește, adunarea fiind convocată la orele zece, nu puteam reține învățătorii până la ora indicată de d-sa, mai ales că cei din localitățile mai depărtate aveau tren la ora 5, iar cei cu trăsurile nu puteau să rămână până noaptea, având treburi școlare a doua zi. Totuși, s-a hotărât ca cei din apropiere să aștepte până la ora dorită de dl. prefect. Au rămas, în total, numai 18 învățători, mai mult din curiozitate, să afle de ce insistă prefectul atât de mult, dar hotărâți să nu cedeze, căci așa aveau mandat de la adunare. La orele 5 precis se oprește mașina Prefecturii în fața Școlii de Băieți nr. 2, unde se ținea adunarea, iar în loc de prefect, apare șoferul, se uită în sală, căci ușa era deschisă, și pleacă fără a spune vreun cuvânt. Mașina pomește, iar noi rămânem. La insistențele mele, să mai așteptăm 15 minute – așa-zisul sfert de oră academic! – că poate prefectul, venind de la drum, voiește să se primenească¹¹⁰. Au trecut și cele 15 minute, dar n-a venit. Atunci am zis: „Domnilor, am onoarea să vă salut! Eu plec”. După aceea au ieșit cu toții. În ziua de 30 iunie, reproșuri, de ce nu l-am așteptat. I-am răspuns cum se cuvine, iar d-sa a aflat de bine să-mi spună: „Afurisit și al dracului mai ești”. I-am răspuns: „Mulțumesc, domnule prefect, pentru epitele nemeritate”.

A încercat apoi pe altă cale. Știind că Atanasie Boghean¹¹¹ e inspector regional și membru în comitet, a apelat la el să convoace din nou comitetul și să ia hotărâri. Adică prefectul credea că inspectorul poate face cu învățătorii ceea ce face majurul¹¹² cu soldații.

¹¹⁰ [*primeni, primenesce*, verb de conjugarea a IV-a, reflexiv și tranzitiv. Ac-și schimba lenjeria purtată, murdară cu alta curată. Utilizat și cu varianta regională *preneni*. Potrivit autorilor DEX, < sl. *prēmēniti*.]

¹¹¹ [Atanasie Boghean. Născut la 14 ianuarie 1888 în localitatea Sucevița, districtul Rădăuți. Fiul lui Vasile și al Ecaterinei, născută Procopciuc. Studii la școala mănăstirească, sub îndrumarea călugărului Manase și la școala primară din Sucevița, inaugurată la 1 septembrie 1895. Studii liceale la Școala Normală de Învățători din Cozmeni (Coțmani), cu examen de maturitate în 1914. Înrolat în armata imperială austriacă în Primul Război Mondial. Învățător activ în cadrul Asociației învățătorilor din județul Rădăuți, al cărei președinte este în perioada 1929–1933. Publicist, autor al unor articole de atitudine în probleme ce frământă activitatea învățătorilor bucovineni din perioada interbelică a veacului trecut: școlarizarea elevilor, salarizarea învățătorilor de la orașe și sate, solidaritatea de breaslă, reforma agrară. Autor de manuale școlare, dintre care se remarcă *Geografia județului Rădăuți*, pentru clasa a II-a primară (1933). Deputat în Parlamentul României întregite, în mai multe legislaturi, cunoscut prin activitatea de promovare a intereselor învățătorimii. Se stinge din viață la Iași, fiind înmormântat în Rădăuți, la 18 martie 1958. Vezi și Valerian I. Procopciuc, *Sucevița, sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, Prefață de D. Vatamaniuc, m.o. al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (10), 2003, p. 243–244.]

¹¹² [*majur, majuri*, aici substantiv masculin, provenit dintr-un adjectiv variabil, cu două terminații, *major, majoră*. Învechit și substantivat, folosit în locul sintagmelor *sergent major* și *plutonier major*. Potrivit autorilor DEX, < fr. *majeur, major*.]

Boghean a apelat la mine, s-o facem și pe asta. Am convocat o ședință, pe ziua de 12 iulie. La ședință s-a hotărât ca Prefectura să ceară în scris ceea ce dorește. S-a hotărât, totodată, ca o deputațiune¹¹³, compusă din trei persoane, și anume președintele, secretarul și inspectorul județean, să-i facă cunoscută hotărârea comitetului. Informația o primise prefectul, că i se va prezenta o deputațiune cu rezultatul, dar n-a putut afla de-i afirmativ sau negativ. În ziua de 1 august 1942, ne-am prezentat (Rusu, Bejan și Nimigean), dar n-am apucat a ocupa locurile pe care ni le-a oferit și a și întrebat: „Ei, cum îi?” I-am răspuns: „Așa și așa...”. Atunci, cu un fir de nădejde, s-a grăbit să răspundă că fapta domnului președinte Filimon Rusu va fi scrisă pe o placă și încadrată în aur pentru gestul cedării Casei. La care i-am răspuns: „Mă încântă placa de care vorbiți, dar nu știu ce placă mi-or face colegii care au contribuit la clădire”. În acest timp, mototolea o hârtie între degete, dar n-a obiectat nimic, se pare de enervare. Apoi, am urmat: „Comitetul a hotărât ca dl. prefect să formuleze pretenția în scris”. „Numai atât? De ce nu mi-ați spus asta mai demult. O fac!” Dar n-am mai primit nimic!

La 20 septembrie, m-a chemat telefonic de la Federală și-mi spune imediat ce am intrat pe ușă: „Domnule Rusu, iarăși povestea veche..., cedați-mi Casa”. „Domnule prefect, nici nu discut chestiunea Casei”. Mi-a făcut, apoi, propuneri, să iau conducerea CNR, dar am refuzat; aprovizionarea, am refuzat, deși îmi făcea cunoscute avantajele: 9 000 lei lunar, zilnic numai două ore de birou, trăsură la dispoziție. Apoi, urma: „Of..., am să ajung la balamuc!” Am răspuns ironic: „Și d-voastră vreți să ajung și eu?” Propunerile acestea aveau și ele un scop, să mă determine să cedez.

Biata Casă, o strădanie a tuturor învățătorilor din județ, la care râvneau acum alții, care, deși aveau posibilități, n-au contribuit cu nimic la ea¹¹⁴. Un ajutor am

¹¹³ [deputațiune, deputațiuni, substantiv feminin. Delegație, solie formată din persoane alese și trimise într-o misiune importantă. Formă învechită, formată din *deputat* (< fr. *député*, it. *deputato*) + suf. *-iune*.]

¹¹⁴ [Casa Învățătorilor/Casa Noastră din Rădăuți devine, în 1956, pentru două decenii, Casa de Cultură a orașului Rădăuți. Casă de Cultură a orașului Rădăuți rămâne și după 1968. Astăzi aici se află Casa de Cultură a municipiului Rădăuți (din 1994). Clădirea este revendicată, pe rând, dar fără succes, de Sindicatul Liber „Bucovina” al Învățămintului din zona Rădăuți, ulterior de Asociația Învățătorilor „George Tofan”. Situația în care se află această instituție, „creată prin „strădania tuturor învățătorilor din județ”, ca „operă națională și de interes obștesc”, ilustrează, într-un plan mai larg, destinul dramatic al acestui colț de țară vitregit de istorie. După 1944, județul Rădăuți pierde 18 comune rurale, cu 34 de sate, care rămân în afara granițelor țării. În 1948 dispare județul Rădăuți. Timp de două decenii funcționează aici sediul unui raion, până la reforma administrativă din 1968. Episcopia de Rădăuți, înființată în 1402, în jurul Bisericii episcopale „Sfântul Nicolae”, în care se află osemintele primilor cinci domnitori ai Moldovei, mutată la Cernăuți, în temeiul Patentei imperiale a lui Iosif al II-lea, din 12 septembrie 1781, nu este reactivată nici astăzi. În clădirea fostei Case a Învățătorilor, din strada Bogdan-Vodă, nr. 12, se stabilește sediul Centrului de Studii „Bucovina” al Academiei Române – Filiala Iași, prin *Hotărârea Guvernului României nr. 702*, din 14 decembrie 1993, care nu a fost pusă în aplicare niciodată de către administrația locală. Sub povara nepăsării, „Casa Noastră”, construcție emblematică a Rădăuților de altădată, una dintre cele mai frumoase realizări ale vremii, își continuă drumul și în noul mileniu creștin, departe de orice proiect de modernizare și valorizare.]

primit, totuși, pentru ea, și anume suma de 200 000 (două sute mii) de lei, în 1943, dintr-un fond școlar al Țării, prin stăruința inspectorului general șef Ilie Vișan.

Când, însă, în martie 1944, s-a făcut evacuarea autorităților, din cauza evenimentelor războiului, ne-am împrăștiat cu toții, iar Casa a rămas în știrea Domnului. Mai târziu, din mai până în octombrie a aceluiași an, întreaga populație a fost evacuată peste râul Siret, dar de la această Casă n-a lipsit nimic (uși, ferestre etc.), așa că, în octombrie, întorcându-se, atât autoritățile cât și populația, Federala a ocupat Casa cu mărfuri și magazine, așa că acum exista un stăpân al Casei. Dar ea n-a fost creată pentru acest scop, ci pentru adăpostirea societăților culturale și, eventual, ca locuințe pentru elevii sărmani, fii de învățători, cât și pentru adăpostirea acelor colegi care, având treburi la Rădăuți pentru câteva zile, să găsească adăpostul necesar în Casa lor, adică în Casa Noastră, cum am numit-o. Dar soarta a vrut altfel. Cât timp a fost director al Federaiei, directorul școlar Gavril Ciobotar, Casa s-a ales cu încă două odăi terminate, dar nu pentru noi, ci pentru birourile Federaiei, apoi, tot prin străduința aceluiași director, s-au pus grilaje la câteva ferestre. După un timp, directorul Ciobotar a fost scos din funcția ce-o ocupa, iar Casa se îndepărta de ctitorii ei și mai mult. Am avut noroc că ne-am învățit prin ea câțiva ani, căci acolo erau și birourile Inspectoratului Școlar.

La 1 martie 1946, din inițiativa unor învățători – căci asociația nu mai exista, ea fiind desființată, luându-i locul sindicatul –, s-a convocat o ședință pentru formarea unui comitet de construcție a Casei Noastre, pentru terminarea ei. Se înțelege că pe baza *Regulamentului Casei Noastre* aveau să se facă încasările de la învățători ca și la început, iar după strângerea unui fond mai mare, să se efectueze mai departe lucrările de construcție. În ședință s-a ales și constituit următorul comitet: 1) Filimon Rusu, președinte; 2) Orest Lungu, vicepreședinte; 3) Avram Boghean, secretar; 4) Dimitrie Hîncu, casier; 5) Atanasie Boghean; 6) Gavril Ciobotar; 7) Ilarie Vasilovici; 8) Ștefan Leontovici; 9) George Tudose; 10) George Butnar; 11) Filip Procopof; 12) Alex. Botezatu – membri.

Am invitat comitetul la o ședință, în ziua de 22 ianuarie 1947, având a discuta unele chestiuni referitoare la construcție, dar, neîntrunindu-se majoritatea membrilor, ședința nu s-a putut ține.

Am observat un fel de nepăsare a învățătorilor pentru această operă și poate aveau și dreptate, căci deveniseră stăpâni ai Casei alți oameni, care nu contribuiseră nici cu un fire de păr la construcția ei.

Am mai fost pe la Casă în decursul acestor ani de vreo câteva ori, mai ales că am observat că se făceau unele modificări la zid, cu uși și ferestre, dar, se înțelege că n-aveam nici o cădere să întreb ceva. Într-o zi, cum priveam din curte la aceste schimbări, vine un tânăr la mine și mă întreabă îndrăzneț: „Ce căutați dumneavoastră?” I-am răspuns cam în același ton: „Întrebarea aceasta vi se potrivește dumneavoastră nu mie” La care el a rămas nedumerit, iar eu am privit mai departe la inovațiile făcute.

O altă întâmplare și mai nostimă. În toamna anului 1956, în fața ușii zăbrelete din colț, între străzile Bogdan Vodă și Tudor Vladimirescu, se ridicase o temelie de vreo 3/4 m, după aparență pentru trepte. Întâmplarea a vrut să trec pe acolo.

oprindu-mă să văd ce lucrează. Un muncitor îndrepta ceva la beton, iar un meșter îi arăta, dar pe un ton cam aspru. Aceasta m-a făcut să mă uit și mai atent la ce făceau ei. L-a cam enervat pe meșter privirea mea atentă și mă întrebă: „Ce vă uitați cu așa interes la treburile noastre?” „Mă uit, zic eu, că dacă n-ar fi fost mai înainte lucrarea noastră, d-voastră n-aveați ce lucra aici”. Știam, însă, că nu mă va înțelege...

Am descris evoluția Casei Noastre în amănunt din două motive. Mai întâi, ea nu a fost scrisă până acum nicăieri, iar dacă aș fi făcut aceasta într-un caiet separat, se putea pierde mai ușor, așa că cei interesați în viitor n-ar putea afla adevărul asupra celor întâmplate cu clădirea ei. Al doilea, ea este strict legată și de activitatea mea, căci trebuiau mari eforturi și o tactică deosebită ca să poți obliga pe toți învățătorii județului, în număr de aproape 600, să fie solidari și să facă o astfel de jertfă. Nici o asociație din întreaga țară n-a întrebuințat acest sistem, ci, în toate județele unde s-a clădit o Casă a învățătorilor, ea a avut și sprijinul altor persoane [din] afară de învățământ. Poate că și la noi l-am fi avut, dar învățătorii au hotărât să nu facem apel decât la bunăvoința și la puterile noastre proprii. Să se înțeleagă, însă, că nu numai eforturile mele au contribuit la aceasta, ci sprijinul și ajutorul colegilor, cu care m-am înțeles. Mai e semnificativ faptul că nici un județ nu avea pe toți învățătorii, prezenți și viitori, ca ctitori, așa cum prevedea articolul 2, alin. 2 din *Regulamentul Casei Noastre*¹¹⁵.

*

În anul 1933, Asociația a sărbătorit jubileul de 25 de ani de la înființarea ei. În scopul acesta s-a tipărit și o broșură jubiliară. Comitetul, într-o ședință anterioară, a hotărât sărbătorirea, iar eu, tot atunci, am lansat ideea apariției unei broșuri. Cum eu mă aflam în județ abia din 1926, nu eram la curent cu trecutul asociației, de aceea s-a hotărât ca istoricul ei să-l facă George Tudose, mie rămânându-mi sarcina să completez alte date de interes general. S-a mai propus ca revizuirea materialului, precum și aranjarea redactării lui, s-o facă o comisie de trei (Rusu, Ichim și Leontovici), însă, până în cele din urmă, am făcut-o singur.

În anul 1934, între punctele ordinii de zi a adunării generale a figurat și conferința despre *Viața și opera lui Nicolae Ieremievici-Dubău*¹¹⁶, cu ocazia

¹¹⁵ Vezi nota I.

¹¹⁶ Nicolae Ieremievici-Dubău. Publicist, pedagog și autor de manuale [școlare]. Născut la 20 august 1837 în Tereblecea. Din 1860 este învățător la Cernăuți, cu o intensă activitate metodică la Școala de Aplicație de pe lângă Școala Normală. Publică două manuale de *Gramatică elementară* (1883–1885) și un ciclu de cinci *Cărți de cetire* pentru anii II–VI și pentru cursul de repetiție. A fost unul din conducătorii periodiceului „Bukowiner Pädagogische Blätter” din Cernăuți, unde redacta textele românești, și a colaborat la „Revista politică” din Suceava. S-a stins din viață, la 16 februarie 1904, la Cernăuți. [Vezi și Leonidas Bodnărescu, *Autorii români bucovineni. Repertoriu de ~*, Cernăuți. Editura proprie/Societatea Tipografică Bucovineană, 1903, p. 34–35, 74; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*. Ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, Colecția „Historia magistra vitae”, 1991, p. 125, 188; Emil Satco, Ioan Pinzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Prefață de Emil Satco, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1993, p. 102–103;

împlinirii a 30 de ani de la moartea sa, ținută de Filimon Rusu. Au fost de față și rudele apropiate ale comemoratului, adică prof. univ. dr. Eugen Botezat, împreună cu doamna și fiica, prof. Constantin Ieremievici-Dubău și înv. Mihai Dracinschi.

Chipul lui Nicoale Ieremievici-Dubău a împodobit sala de ședințe a asociației, alături de ale lui Mihai Chisanovici, George Tofan și Ioan Țigâră, toți luptători vrednici ai cauzei învățătorilor. Ele au dispărut, însă, în 1944, în timpul evacuării.

Am mai editat, în anul 1942, în colaborare cu Constantin Ungureanu, un manual de geografie, intitulat *Geografia județului Rădăuți*, pentru clasa a doua primară¹¹⁷.

Gruparea învățătorilor scriitori din București, prin președintele ei, dl. Mircea Ispir, a apelat să mă înscriu ca membru al ei. Am făcut o cerere, căci așa se pretindea, iar prin adresa nr. 56 din 31 iulie 1943, mi-a făcut cunoscute următoarele:

„Domnului Rusu Filimon, Rădăuți,
Stimate coleg,

Potrivit cererii dv., binevoști a cunoaște că, în ședința de la 15 iulie 1943, Comitetul de conducere al Grupării Învățătorilor Scriitori a probat înscrierea dvs. ca membru.

Valerian I. Procopciuc, *Învățători în viața literară și culturală a Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, București, anul VI, nr. 2 (13), iulie-decembrie 1999, p. 294; Ion Gherman (redactor coordonator), *Românii din jurul României*, București, Editura Vremea, Colecția „Fapte, idei, documente”, 2003, p. 134–135, 222; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I. Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”. 2004, p. 521; Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura „Civitas”, 2007, p. 156, 159–160, 174.]

¹¹⁷ În cuvântul către cititor al *Geografiei* menționate, sunt afirmate criteriile științifice moderne care au stat la baza conceperii ei: „Cine are cât de puține preocupări de mișcare pedagogică contemporană și urmărește tendințele ei, găsește fără multă greutate că preocuparea dominantă a acesteia este aceea de a se apropia cât mai mult de realitatea cu care are de a face. De unde urmează că, pentru o bună practică a preocupărilor pedagogiei contemporane, este absolută nevoie ca pe de o parte să-i fie bine cunoscute *principiile*, iar pe de alta, *realitățile*”. Reliefând că izează de principiu „regionalismului educativ”, F. Rusu face câteva distincții plastice între „formația socială *sar*” și „formația socială *oraș*”: „Săteanul muncește în natură. Ca agricultor și crescător de vite, își trăiește necazurile și bucuriile în mod izolat, de aceea și locuințele [lui] sunt mai izolate, trec săptămâni și chiar luni întregi fără ca săteanul să vie în legătură cu cineva din afara locuinței sale. Orașanul trăiește aproape tot timpul în societate; în birou, fabrică, în magazin, niciodată nu e singur și de aceea e și mai sociabil. Săteanul își desfășoară munca în înfrățire cu animalul, operă vie a naturii. Orașanul își desfășoară munca în legătură cu mașina, creația mecanică a omului. Săteanul se orientează în treburile sale după soare, după anotimp și după starea vremii. Orașanul lucrează opt ore, după pendulul din perete. Săteanul este supus forțelor naturii și obligat să asculte de ele. Orașanul crede că puterile umane stăpânesc natura. Săteanul, supus naturii, meditează la armonia și ordinea din univers, pe câtă vreme orașanul, cu convingerea că puterile umane stăpânesc natura, este îndemnat să viseze despre umanitate și umanitarism”. Am reprodus acest pasaj nu numai pentru expresivitatea ideilor, cât pentru a sublinia interesul constant pentru sociologie. De altfel, F. Rusu apare influențat de sociologul D. Gusti, a cărui metodă monografică va impulsiona cercetarea pe teren a realității sociale din satele românești. Nu altfel se explică interesul lui F. Rusu în realizarea diverselor monografii.

În adunarea generală a membrilor, care va avea loc în ziua de 10 august 1943, la Vălenii de Munte, la care vă invităm să participați, înscrierea dv. va fi supusă ratificării.

În credința că un nou membru coleg scriitor în Gruparea noastră, cu activitatea și prestigiul dv., va întări acțiunea pentru care milităm, vă felicităm a fi în mijlocul nostru și vă dorim o bogată manifestare literară. La adunarea generală de la Vălenii de Munte veți aduce două fotografii pentru legitimație și toate lucrările dv. tipărite, pentru completarea fișei de membru.

Cu salutări colegiale,

Președinte, Mircea Ispir, Secretar general, Octav Sargețiu¹¹⁸

A doua scrisoare, de la aceeași, poartă nr. 92, cu data de 1 octombrie 1943, prin care mă invită la șezătoarea literară a Grupării, care se ținea la 9 octombrie 1943, la Ateneul Român din București. N-am participat la nici una din aceste convocări din următorul motiv: eram atât de amărâți că, după zvonurile ce circulau, țara noastră era sortită să fie teatru de război. Or războiul aduce totdeauna mizerie și o indispoziție sufletească, așa că nu-ți stă gândul la scrieri, întocmai cum zice Miron Costin: „Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acum, de nu stăm de scrisori, ce de grije și suspinuri. Și la acest fel de scrisoare, gând slobod și fără valuri trebuiește; iară noi privim cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și nouă” (Miron Costin, *Pagini alese*, de Ion Pil[lat]¹¹⁸, pag. 34).

Cumpăna mare care n-a zăbovit, căci după cinci luni, adică la 25 martie 1944, s-a făcut evacuarea Rădăuțiului, iar eu cu familia mea și cu cât a încăput într-o traistă, am părăsit localitatea, lăsând agoniseala în știrea Domnului, alegându-mi loc de refugiu orașul dunărean Giurgiu, la fiica mea Viorica, căs[ătorită] Pătraș, care ne-a adăpostit până la 10 septembrie 1945, când ne-am reîntors la vatra părăsită.

Am fost, timp de șase ani, 1928–1934, ales în Consiliul școlar județean ca reprezentant al învățătorimii, apoi, între 1935–1942, am condus Comitetul școlar județean, în care aveam misiunea să verific și să aprob, împreună cu președintele – prefectul –, bugetele școlare ale comitetelor școlare locale.

Am fost membru în comitetul Societății pentru Cultură și Literatură (filială a Societății pentru Cultură și Literatură din Cernăuți), chiar de la înființarea ei (11 IV 1937) până la trecerea ei în amortire.

Am fost, de asemenea, mai mulți ani, în comitetul Asociației Pensionarilor Solidari, apoi președintele ei, până în 24 iunie 1949, când, în urma deciziei Consiliului de Miniștri, din 6 mai 1949, nr. 427, a fost dizolvată, iar averea ei, în sumă de 82 427 (optzeci și două de mii patru sute douăzeci și șapte) [de] lei, împreună cu inventarul, 102 bucăți (sigil[iu], chitanțiere etc.) au fost vărsate, la ordinul Comitetului provizoriu al jud. Rădăuți, cu nr. 5344, din 3 iunie 1949, la

¹¹⁸ [Ion Pillat (1891–1945) îngrijește, începând din 1933, ediții de texte din mari scriitori români, care apar la Editura „Cartea Românească”, în colecția „Pagini alese”, însoțite de câte un studiu introductiv și o notă biobibliografică. Seria începe cu ediții consacrate scriitorilor Ion Neculce, Vasile Alecsandri, Miron Costin și este continuată, în anii următori, cu scrieri aparținând unor autori din secolul al XIX-lea. Vezi Eugen Simion (coordonator general), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. V (P–R), București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 248.]

Administrația Financiară a județului, ca venit la art. 23 din bugetul Statului. Am făcut întâmpinare la minister, dar fără răspuns. Astfel, am pierdut și fondul de deces, care era înglobat în suma sus arătată.

Am fost președintele Cercului cultural „Tudor Flondor”, de la înființarea lui și până în 1934, când m-am transferat la Rădăuți. Acestui cerc îi aparținea corpul didactic din școlile din următoarele sate: Sinăuții de Jos, în care era sediul, Sinăuții de Sus, Poieni, Gârbăuți, Rogojești și Căndești. Ministerul, cu ordinul B, nr. 55892/31, din 2 mai 1931, aduce mulțumiri d-lui Filimon Rusu de la Sinăuții de Jos, președintele Cercului cultural, pentru modul cum conduce Cercul cultural și pentru armonia ce domnește între învățătorii cercului.

Între alte ocupații, în afară de școală, era și aceea că, în anul 1932, am dat examenul de controlor al băncilor și cooperativelor în fața unei comisii din București. În această calitate, cu aprobarea forurilor școlare, am controlat și încheiat bilanțurile băncilor din județul Siret în anul 1924. în urma adresei Băncii Regionale din Cernăuți, cu nr. 222, din 28 martie 1924. Am fost, apoi, numit controlor în Dobrogea, dar am refuzat.

În decursul carierei mele am primit de la minister, inspectoratul școlar al Țării, inspectoratul școlar județean, șapte decrete de laudă, mulțumiri și distincții, pentru activitate școlară. N-am primit nici o decorație, căci acestea se dădeau numai partizanilor politici ai partidelor de la putere. Eu, însă, n-am făcut politică și, prin urmare, n-aveam pentru ce să mă decoreze¹¹⁹. Întrebarea și-o poate pune orice cititor al acestor rânduri, cum de n-am făcut politică, când aproape toți învățătorii făceau politică, în urma căreia se alegeau cu foloase și onoruri ca: senatori, deputați, inspectori etc. Răspunsul e foarte simplu. Sistemul cum se făcea propagandă pentru alegeri, prin ponegriri și huiduieli ale oamenilor de valoare din țară, m-a dezgustat încât mi-am zis că, pentru un om cinstit, nu face să se bălăcească în atare mocirlă. Eu eram pentru sistemul să combați adversarul cu idei și mijloace cinstite, iar nu prin cuvinte ordinare, de râdeau și cei mai săraci cu duhul. Ne compromiteam intelectualitatea și oamenii de cultură în fața oamenilor

¹¹⁹ Susținând cu luciditate, în articolele sale, că orice act social și cultural este prin el însuși politic, când apare impregnat de sentimentul patriotic, F. Rusu remarcă, astfel, că toți cetățenii contribuie la „politica mare de principii a țării” (*Înapoi la slujbă*), care este cu totul străină de apucăturile pătimase de partid (*Ocuparea scaunelor*). Consecvent, în decursul anilor, va nega *politica de partid* meschină, îngustă, servind interese proprii. De reținut această delimitare polemică în problema falsei politici burgheze: „De politică se vorbește la noi în țară întocmai așa cum se vorbea de turci și de tătari. De atunci a rămas și zicala: vin turcii... dau tătarii..., iar de aceea se va zice: fugi, că faci politică!]) Ce este politica? Politica este totul sau nimic. Totul este atunci când cel ce-o face este înarmat cu o vastă cultură și-și dă seama de ceea ce face: de nimic este atunci când e făcută de oameni lipsiți de cea mai elementară cultură, dar, în schimb, sunt înarmați cu vocabularul mahalagiilor, pentru a feșteli sau murdări orice i-ar veni în cale” (*Politică și cultură*). Îndrăznește acuze la adresa politicienilor burghezi de la 1929! [Comentariul de aici aparține prof. Dragoș Rusu, m.o. al Academiei Române, fiul învățătorului bucovinean. Dincolo de sintagmele „politică burgheză”, „politicieni burghezi”, influențate de ideologia epocii totalitariste, trebuie să recunoaștem cât de actual este, prin observațiile sale, Filimon Rusu, în multe articole publicate în presa școlară a vremii sale. Ce ar scrie oare astăzi, pe aceeași temă, învățătorul Filimon Rusu?]

de rând, noi, care eram cu cuvintele pe vârful limbii, că luminăm poporul. E drept, politica ce se făcea pretindea să ai 99 de fețe, cum zice Xenopol în *Istoria românilor*, dar nu pe orișicine îl lasă obrazul să facă atâtea fețe. Eu cred că poți fi mai de folos neamului din care faci parte lucrând în tăcere, fără împopoțonări de titluri nemeritate.

Socrate, întrebând de ce n-a făcut politică, a răspuns: „Duhul sădit în mine de copil m-a oprit de a face politică; și mi se pare că-i foarte bine venită această împotrivire. În adevăr, bărbați ai Atenei, vă spun cu siguranță: dacă m-aș fi apucat să fac politică, de mult aș fi fost pierdut și nu v-aș fi fost de folos nici vouă întru nimic, nici mie însumi. Nu vă supărați că vă spun acest adevăr. Nu este om care s-a împotrivit cu hotărâre mării mulțumiri, care să fi înlăturat mai multe nedreptăți și călcări de lege în statul său și care să fi scăpat cu viață. Este, prin urmare, o necesitate ca, dacă cineva într-adevăr se luptă pentru dreptate și vrea să fie teafăr oricât de puțină vreme, să lucreze ca simplu particular, nu ca om politic” (C. Papacostea, *Platon*, I, p. 32–33).

*

La stăruința președintelui Federației. Chr. Rusu – notez că nu suntem rude –, a directorului Ciobotar, cât și a membrului de comitet Ștefan Popescu, am primit postul de casier la Federație, unde am funcționat din 21 ianuarie 1941 până la 25 martie 1944, data evacuării.

Reîntorcându-mă din evacuare, în septembrie 1945, am pretins să fiu considerat funcționar, iar directorul mi-a răspuns că Consiliul de administrație a hotărât, în ședința din 12 februarie 1946, să nu mai angajeze nici un funcționar până la convocarea adunării generale. Am făcut din nou o cerere, în care arătam că, consiliul n-a fost bine informat de conținutul cererii mele, în care eu nu pretindeam să fiu angajat ci ceream luarea în considerare a faptului că eram în serviciu. Totuși, în acel timp, a fost angajat casier un nepot al d-lui Ciobotar.

Atunci, m-am adresat Inspectoratului muncii, căruia i-am arătat că nu mi s-a dat nici un preaviz, așa că pretind să mi se plătească salariul la zi, din 1 aprilie 1944.

Inspectoratul muncii a aplanat conflictul și astfel Federația mi-a plătit, pentru timpul de la 1 aprilie 1944 până la 31 decembrie 1946, suma de 1 251 471 lei, ceea ce revenea lunar 37 923 lei, 36 b. La 31 mai 1946, Federația mi-a dat și o primă de muncă, în sumă de 20 000 de lei. Și atunci, eram sau nu considerat în serviciu?!

*

Societatea pentru Cultură, în colaborare cu căminul cultural „Tudor Flondor”, au hotărât să se țină un ciclu de conferințe în orașul Rădăuți. În acest scop, au numit și conferențiarilor, precum și subiectele acestor conferințe. Prima conferință a ținut-o inspectorul actual, director al Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”, Ilie Vișan, tratând despre dezvoltarea învățământului, începând cu perioada de la 1774.

Conferințele au început în luna noiembrie 1946. Ca al treilea conferențiar, am fost desemnat eu, cu subiectul *George Tofan, viața și opera*, pe care am ținut-o în sala Casei naționale din str. Bogdan Vodă, în ziua de 8 decembrie 1946. Un exemplar al conferinței intenționeam să-l trimit școlii din Bilca, pe care a urmat-o Tofan, să fie păstrat în biblioteca acelei școli, dar până în prezent nu l-am trimis. A doua conferință am ținut-o în sala de fizică a Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”, în ziua de 4 mai 1947, cu subiectul *Simion Florea Marian, viața și opera*, la împlinirea a 100 de ani de la nașterea marelui folclorist și 40 de la moartea sa. Un exemplar l-am dat Bibliotecii Societății, președintele acesteia fiind Octavian Olinici¹²⁰.

În 1947 au mai ținut conferințe despre viața și operele unor fii ai județului, care au făcut cinste neamului și țării: preotul Oreste Gherasim¹²¹, despre dr. Vasile Gherman, profesoara Precub, despre Epaminonda Bucevschi, profesorul I. Grămadă, despre Mihai Teliman, profesorul Viforeanu, despre Dimitrie Onciul, profesorul Gheorghiu despre Samson Bodnărescu, profesorul V. Țigănescu, despre Barbu Grigorovitză.

Ultima ședință a comitetului Societății s-a ținut la 10 februarie 1947, între orele 9 și 11, în cancelaria direcțiunii Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”. Dintre membrii comitetului erau prezenți: președintele, Octavian Olinici, directorul liceului, Ilie Vișan, preotul Orest Gherasim, directorul școlar în r[etragere] Filimon Rusu, scriitorul Dragoș Vicol.

La orele 10, unul din membri exclamă: „În acest moment se hotărăște soarta României!” Cei din jurul mesei au rămas o clipă abătuți de la lucrările noastre, iar directorul Ilie Vișan, care era cu spatele la sobă, privea cu ochii ridicați în tavan, clipind mereu, căci îl podideau lacrimile. Cine știe ce momente neplăcute îi răscoleau sufletul și-i scaldau ochii în lacrimi? Era vorba de semnarea tratatului de pace cu România, în urma celui de al Doilea Război Mondial.

¹²⁰ [Octavian Olenici. Născut în 1909 la Stupca. Studii la Liceul de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, cu bacalaureat în 1928. Jurișt. Publicist, colaborator la „Freamătul literar” (Siret, octombrie 1933–iulie 1937) și „Zori noi” (Suceava). În presa suceveană semnează, după 1970, materiale de interes documentar pentru istoria culturală locală. Se stinge din viață, în 1991, la Rădăuți. Vezi Ioan V. Cocuz, *Presa românească din Bucovina (1809–1944)*, în „Suceava” Anuarul Muzeului Județean, XVI, 1989, p. 89; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 151.]

¹²¹ [Oreste Gherasim. Născut la 25 iulie 1908, în localitatea Marginea, districtul Rădăuți. Studii la Facultatea de Teologie din Cernăuți, cu licența obținută în 1933. Preot la Budineț, Pătrăuți pe Suceava și Rădăuți (1936–1971). Colaborator la diverse periodice ale vremii, în paginile cărora semnează articole valoroase astăzi pentru istoria locală. Redactor responsabil la „Cuvântul preoțesc”, gazeta profesională a clerului bucovinean, Rădăuți, în ultimii săi ani de apariție (1941–1942). Trece la Domnul în Rădăuți, la 9 noiembrie 1971. Vezi Preot Dumitru Valenciu, „Cuvântul preoțesc”, *Gazetă profesională a clerului din Bucovina, 1934–1942*, vol. I, Tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Pimen, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților, Suceava, Editura „Bucovina istorică”, 2002, p. 36; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, p. 422.]

*

Nu i-aș trece cu vederea nici pe cei ce mi-au pus condeiul în mână prima dată, precum și pe cei ce i-am avut îndrumători și descoperitori ai tainelor cărții, care poate atunci erau priviți cu alți ochi și judecați de o altă mentalitate. E un principiu al elevilor, că toți profesorii sunt răi; în schimb, toți elevii sunt buni! Așa a fost și așa a rămas.

Găsesc necesar să înșir pe toți **foștii mei profesori**, atât de la studii, cât și de la examenele pe care le-am prestat.

1) Școala primară din Tereblecea:

Învățător superior (director): Constantin Botezat. Învățători: Emilian Antonovici, Aspasia Scriba, Constantin Corvin, precum și preotul Ilarion Dracinschi, pentru religie.

2) Liceul din Suceava:

Director: Ștefan Dracinschi, apoi Ștefan cav. de Repta. Profesori: Simion Florea Marian, Gherasim Buliga, dr. Euseb Popovici, Lazăr Vicol, Vasile Bumbac, Ieronim Munteanu, Severin Procopovici, dr. Vasile Tarnavski, Arsenie Comoroșan, Samoil Isopescu, dr. Animpodist Dașchevici, dr. Ion cav. de Cuparencu, Constantin Cosovici, Constantin Procopovici, Dimitrie-Arcadie Isopescu, toți aceștia la diferite obiecte.

3) Pedagogiul (Școala Normală) din Cernăuți:

Director: Dimitrie Isopescu, apoi Michael Kuschniriuk. Profesori: Ilie Bendas, Ilie Luția, Severin Bilinkiewicz, dr. Eugen Botezat, Basil Ivasiuk, dr. Raimund Kaendl, Calistrat Coca, Leonida Bodnărescu, Ștefan Ieșan, dr. Bilinski, Eduard Lapszy, Anton Kuzela, Franz Grillitisch, dr. Moritz Rudnik, toți la diferitele obiecte ale școlii.

Examene:

a) Maturitate

Președintele comisiei: dr. Nicolae Tcaciuc; membri: dr. Vasile Gherasim, Zaharie Percec, dr. Grigore Nandriș, Nicu Besplitnei, Macovei, Nicu Gherman, Aurel Voronca, Petru Diaconu, dr. Strejac, M. Sanculovici, T. Radomski

b) Capacitate (definitiv)

Președintele comisiei pentru secția română: inspector Dionisie Simionovici; profesori: Ilie Luția, dr. Eugen Botezat, George Jancovschi, Ion Boșneag.

Președinte pentru secția germană: dr. Alfred Pawlitschek; membri comisiei: Michael Kuschniriuk, Raphael Kaendl.

Alte diverse cursuri și examene:

1) Curs de perfecționare ținut la Cernăuți în vacanța anului 1902, director Michael Kuschniriuk. Profesori: Ștefan Șesan, Ion Boșneag.

2) Curs ținut la Universitatea din Iași, în vacanța anului 1908. Rectorul Universității, prof. Ion Bogdan. Profesori: A. D. Xenopol, Ion Bogdan, Gh. Bogdan-Duică, Aurel I. Candrea.

3) Curs agronomic, ținut la Cernăuți, la Școala Agronomică, în vacanța anului 1910. Director Syrke. Profesori: Emil Bayer, dr. Towstiuk, Legmann, Hüpach (din Viena), dr. Wassermann, Filip Teodorowicz, dr. Filipowicz.

4) Examen de notar comunal ținut la Cernăuți, în Palatul Administrativ, în luna noiembrie 1923, sub direcția consilierului Mihail Bărtoi, examen pretins de serviciul administrativ, întrucât dețineam această funcție la Primăria din Sînăuții de Jos, cu aprobarea forurilor școlare, în lipsa altor cunoscători ai limbii române din comună.

5) Examen de controlor al băncilor și cooperativelor, ținut la Ministerul de Interne din București, la 10 decembrie 1923, sub conducerea subdirectorului Centralei Cooperativelor de Producție și Consum, Grigorie Bradu, examen ținut numai scrisual. Am fost opt candidați, între care doi bucovineni: Filimon Rusu și G. Coca.

Am fost numit, apoi, în ianuarie 1924, controlor al băncilor și cooperativelor din Dobrogea, însă am refuzat.

6) Curs de albinărit, ținut în edificiul Liceului din Siret, în anul 1932. Cursul fusese organizat de Camera Agricolă din Rădăuți, de sub direcția d-lui notar public Iancu Dolinschi, președintele Camerei. Profesor: Atanasiu Albina.

*

Astfel se prezintă viața în calitate de elev și altfel în cea de om liber sau, cu alte cuvinte, de „om ca atare”. Iar mediul în care trăiești sau societatea care te înconjoară face după cum o înțelegi, sau să fii om integru, cu preocupări serioase care-s în folosul tău și al societății sau să aluneci pe panta lucrurilor ușuratică, care duc la o viață dezordonată și mereu depărtată de societate și de oameni cu preocupări serioase.

În județul Gura Humorului, unde mi-am început cariera, conducătorul învățământului, adică inspector județean, era Isidor Dolinschi, un excelent pedagog și un adevărat părinte al subalternilor săi. La orice ocazie, fie la inspecții sau la petreceri ale învățătorilor, care se organizau cu regularitate, în fiecare an, de către Asociația învățătorilor sau la adunările acesteia, Dolinschi, care era și președintele ei, găsea totdeauna timp ca să stea de vorbă, să te întrebe ce-ai mai citit sau să-ți recomande noile cărți apărute. El a înzestrat bibliotecile școlilor primare cu cărți pedagogice și, în special, cu cele 12 volume din *Istoria românilor*, a lui A. D. Xenopol. Cinste lui! Ultima dată mi-a scris din Suceava, în anul 1954, la vârsta de 83 de ani. Memoria lui fie păstrată în inimile celor ce l-au cunoscut!

*

Colegii pe care i-am avut de-a lungul anilor:

1) Școala din Cajvana, 1901/2–1919

Director: Mihai Bumbu.

Învățători: Domnica Turturean, George Popescu, Arcadie Zus, Vladimir Popovici, Aspasia Carpiuc, Vichentie Ianovici, Constantin Bădăluță, Aurora

Siretean, Nicolae Popenciu, Victoria Tocariu, Vasile Halip, George Sgîrcea, Ștefan Boca, Simion Boca, Elena Mateny, Vasile Soroșciuc, Dimitrie Mihalaș, Felicia Mihalaș, Olimpia Popescu, Ana Popescu, Nicanor Bumbu, Epaminonda Prelici, Vasile Bordeian, Isidor Pașcan, precum și preoții Dionisie Turcan, apoi Ioan Iliuț, pentru religie.

2) Școala din Sinăuții de Jos, 1919–1934

Director: Filimon Rusu.

Învățători: Victoria Corduș, Leontina Nimigean, Viorica Colomițchi-Țincu, Natalia Nastasi, Alexă Schiehar, Victoria Gabor, Ion Gabor, Dimitrie-Mircea Constantinescu, Maria Jemna, Cleopatra Cristescu-Nițu, Mihai Botez, Elisabeta Dimitriu, Octav Dron, Eleonora Luca-Dron, Maria Oscabaniuc, Magdalina Sindilariu, Maria Strutinski, Ion Berejan, Viorica Rusu, Kostischevski, Victoria Selepiuc, Maria Chiponcă, Dumitrescu, precum și preoții Victor Mitrofanovici, Petru Jancovschi și Constantin Moroșan, pentru religie.

3) Școala de Băieți nr. 3 din Rădăuți (str. Sf. Treime), 1934–1939

Director: Filimon Rusu.

Învățători: Melania Smocot, George Bodnar, Maria Bodnar, Victoria Savu, Elena Colomițchi, Cornel Nastasi, Leon Prelipcean, Adolf Kellermann, Onofrei Andrievici, Sofia Andrievici, Eugen Smocot, Gusta Rosenzweig, Ștefania Russchindelar, Maria Ilicuță, Vladimir Berenghean, precum și preoții: Orest Gherasim, Vladimir Tomniuc, pentru religia ortodoxă română, George Huțu, pentru religia romano-catolică, Haik, pentru religia mozaică.

Titlurile în învățământ

Până la 1880, orice absolvent al Școlii Normale (Pedagogiu) sau al „Preparandei”, cum era numită Școala Normală pe la 1860, era numit în învățământ cu titlul de învățător suplinitor. El era numit, apoi, după un stagiul de trei ani și în urma unui examen, învățător și, totodată, și diriginte al școlii, căci școlile aveau în acel timp aproape toate numai câte un învățător. Chiar și învățătorii suplinitori, dacă erau singuri la școală, puteau fi numiți diriginți sau, mai simplu, conducători.

De la acea dată s-au creat diferite titluri de învățători și anume: învățători suplinitori sau auxiliari, învățători inferiori provizori, învățători inferiori definitiv, învățători provizori, învățători definitiv, diriginte provizoriu, diriginte definitiv, învățători superiori și director. Ca învățător suplinitor sau auxiliar putea fi numită orice persoană, fie cu patru clase de liceu bacalaureat sau chiar cu studii universitare (precum și învățătoarele auxiliare calificate pentru lucru de mână femeiesc), dacă se supuneau examenelor Școlii Normale (maturitate sau dispensă de la minister). Apoi, se puteau prezenta la definitivat și înainta în grad, așa cum am arătat mai sus, adică învățător inferior provizoriu etc.

După examenul de definitivat, care se susținea după un stagiul de trei ani cu titlul de învățător inferior provizoriu, era numit învățător inferior definitiv și apoi

avansat, în funcție de aptitudini, adică după calificativele obținute la inspecții, precum și de posturile libere la respectivele categorii. Notez că titlurile învățătorilor erau după titlurile posturilor.

Învățătorul definitiv putea deveni diriginte la o școală numai de o clasă, adică nu numai cu un post. Învățătorul definitiv putea deveni direct învățător superior, dar la o școală cu două sau mai multe posturi. Director putea deveni numai acel învățător care funcționase în calitate de învățător superior mai mulți ani la o școală de șase clase, cu câteva clase paralele, și care se făcuse cunoscut prin scrieri pedagogice sau diferite conferințe. Aceste posturi sau titluri se acordau numai unor învățători superiori de la orașe. De aceea aveam în Bucovina numai patru sau cinci directori școlari.

De la 1904 s-au schimbat și aceste titulaturi, rămânând: învățători suplinitori, învățători provizorii, învățători definitivi, diriginți, învățători superiori și directori.

Salarizare

Se știe că începutul școlii își are temelia în tinda bisericilor sau a caselor particulare ale unor oameni cu vederi mai largi. Deci aceștia erau susținătorii învățătorilor, împreună cu părinții elevilor. Salarizarea consta mai mult în natură și după învoiala cu susținătorii școlii, particularii sau consistorii. Când s-a hotărât salarizarea în bani, anuarul din 1870 arată că învățătorul de la sat era plătit cu 200 de florini anual, iar cei de la oraș cu 325 de florini, așa că nu se găseau învățători, căci câștigul era mai convenabil în alte părți.

Abia de la 1869, prin legea din 14 mai, când statul a luat asupra sa dezvoltarea învățământului și salarizarea a devenit mai omenească.

N-am la îndemână anuare din perioada de la 1869 până la 1900, ca să notez cu precizie salarizarea. Mă conduc după datele de la 1904, când s-au schimbat titlurile învățătorilor după categorii.

Învățătorii suplinitori aveau lunar 50 de coroane, iar mai târziu li s-a dat un adaos de 12,50, deci 62,50 de coroane. Învățătorii provizorii aveau 75 de coroane lunar, învățătorii definitivi, între 150–200, după vechimea în serviciu, învățătorii superiori, între 170–270, după vechimea și școala pe care o conduceau, adică, dacă era cu 6 și mai multe posturi, aveau adaosuri pentru fiecare post, ajungând la salariul maxim pe care l-am arătat. Directorii, între 250–350, după vechime etc., după cum am arătat la învățătorii superiori.

Eu am început cu 50 de coroane, ceea ce făcea în lei 55, iar după un mic interval, la 62,50 cor. Înaintând și în grad, ajunsesem, în 1914, la 220 de coroane, ceea ce a durat până la Unire, când, în urma scumpetei și după legile românești, salariul se plătea, în Bucovina, între 1919 și 1924, în coroane și lei, așa că în această perioadă aveam, lunar, 2 000 coroane + 2 000 lei, însă coroanele nu mai aveau valoarea de 1 cor. = 1,10 lei, ci o coroană era egală cu 50 de bani. Așadar, salariul era egal cu 3 000 lei.

Eu înaintasem repede de la suplinitor la învățător provizoriu, trecând peste titlul de învățător inferior provizoriu și definitiv inferior, iar după două luni de provizorat, am fost numit, în 1907, învățător definitiv. În anul 1920 eram numit învățător superior și director, iar în 1922, institutor și director. Legea din 1924 a unificat legile școlare din provinciile alipite cu cea din Vechiul Regat, iar titlurile în învățământ au rămas următoarele: învățător suplinitor, definitiv, gradul II, înaintat pe loc, gradul I. Direcțiunea se încredința celui mai înalt în grad, care purta titlul de director. Prin 1926 s-au desființat gradele de înaintat pe loc și cel de institutor, având dreptul a se intitula astfel numai cei ce le obținuseră până atunci. În locul lor s-a înființat gradul de învățător superior, însă nu se recunoștea celor ce l-au primit în Bucovina, ci se dădea numai unora de la orașe, care s-ar fi impus prin scrieri etc. Deci erau păsări rare, întocmai cum erau și directorii din Bucovina. În anul 1945 s-a interpretat legea în sens mai larg, recunoscându-se titlul de institutor celor ce l-au avut, acordându-l și altor învățători mai bătrâni, cu peste 25 ani de serviciu. Tot așa s-a acordat, în largă măsură, celor mai bătrâni, și titlul de învățător superior.

Beneficii materiale în urma acestor titluri nu se acordau. Erau titluri onorifice, fără nici un spor la salariu.

Deși eram pensionar în acel timp, mi s-a acordat și mie titlul de învățător superior! Ce ironie a vremii! Aveam două titluri de învățător superior.

În anul 1948 s-au redus din aceste titluri, rămânând numai învățător necalificat și învățător calificat. Învățământul primar era împărțit în: învățământul elementar cu ciclul I, primele patru clase și ciclul al II-lea cu trei clase, a V-a – a VII-a. La ciclul al II-lea nu mai erau numiți învățători, ci profesori, și anume: profesori necalificați și profesori calificați.

Profesorii necalificați erau numiți dintre învățătorii din ciclul I, precum și dintre studenții fără licență. Profesorii calificați, însă, erau numai cei cu studii universitare, licențiați. Învățătorii necalificați erau cei fără examene de la Școala normală, iar cei calificați, absolvenții școlilor normale.

S-a mai creat, în 1955, un titlu, atât pentru învățători cât și pentru profesori, și anume titlul de emerit, iar în 1957, titlul de fruntaș.

*

În timpul Primului Război Mondial, între 1914 și 1918, nu s-a simțit nici un fel de scumpete, nici la alimente și nici la îmbrăcăminte, deși cele dintâi se găseau mai greu pe piață.

Astfel, cu salariul de 62 cor. 50 bani lunar, din 1904, puteam cumpăra în fiecare lună, chiar și în 1915 – deci în toiul războiului –, un rând de haine = 20 cor., o pereche de ghețe = 10 cor., o pălărie = 2,50 cor. și alimentarea lunară = 30 cor.

Dacă luăm, însă, ca bază valoarea grâului, cum era în tot acel timp, 100 kg grâu = 8 coroane sau 100 kg porumb = 6 coroane, atunci puteam cumpăra lunar, sau 800 kg grâu sau 1 000 kg porumb. Salariul, însă, mi s-a mărit, în 1907, la 220 cor. lunar. Puterea de cumpărare era, între anii 1916 și 1918, 1 100 kg grâu sau cam 1 375 kg porumb lunar!

Cum s-a terminat războiul, în 1918, scumpetea a început a crește, însă atât de rapid, că ceea ce ai cumpărat azi cu un preț, a doua zi plăteai cu doi, trei lei mai mult la kilogram. Această creștere a prețurilor continua mereu, iar valoarea coroanelor scăzuse la jumătate față de leu, așa că în anul 1924, când aveam salariul de 3 000 de lei, puteam cumpăra 160 kg grâu sau 176 kg porumb, valoarea unui kilogram grâu fiind între 18 și 20 lei, iar a porumbului între 17 și 18 lei.

*

Din notițele mele zilnice lipsește anul 1925, pierzându-se caietul cu note; însă, cum notele anului 1924 rețin salariul de 3 000 de lei, iar în 1926 un salariu lunar de 4 723 lei, putem lua pentru 1925 media între 1924 și 1926, deci în 1925 aveam între 3 860 și 4 000 de lei lunar.

Începând cu anul 1926, din luna mai, salariul variază aproape de la lună la lună, fapt care se atribuie scăderii valutei sau creșterii scumpetei.

Schema salariului lunar în raport cu unele articole de consum, cu precădere luat de bază grâul sau porumbul, ne va pune în fața unei situații reale a timpului.

Știm că salariul nu este egal la toți funcționarii și nici chiar pentru aceeași categorie de funcționari, însă, luat ca bază unul, va fi îndrumător pentru oricine.

Deci:

1926:

ianuarie–aprilie:	4 723 lei
mai–iunie:	5 202 lei
iulie–decembrie:	6 545 lei

Puterea de cumpărare

carne: 20 lei kg = 239.6 kg
porumb: 5.5 lei kg = 946 kg
zahăr: 36 lei kg = 182 kg

1927:

Salariul mediu lunar:	7 660 lei
ian.–apr.:	6 868 lei
mai–aug.:	7 928 lei
sept.–dec.:	8 183 lei

ovăz: 2 lei kg = 3 830 kg
sau ziua de lucru: 60 lei = 127 lucrători

1928:

Salariul mediu lunar:	8 442 lei
ian.–mar.:	8 183 lei
apr.:	9 219 lei
mai–dec.:	8 442 lei

cam 10 perechi ghete
sau 202 piei de dubit

1929:

Salariul mediu lunar:	8 415 lei
ian.–aug.:	8 442 lei
sept.:	8 283 lei
oct.–dec.:	8 389 lei

zahăr: 38 lei kg = 221 kg zahăr lunar

1930:

Salariul mediu lunar:	8 703 lei
ian.:	8 389 lei
februarie:	8 478 lei
martie:	8 628 lei
aprilie:	8 769 lei
mai:	8 892 lei
iun.-iulie:	8 769 lei
august:	8 797 lei
sept.-noiembrie:	8 725 lei
decembrie:	8 769 lei

grâu era 2,60 lei 1 kg,
deci: 3 347 kg de grâu lunar

1931:

ian.-dec.:	7 276 lei
------------	-----------

porumb: 2 lei kg = 3 638 kg lunar

1932:

ian.-dec.:	6 590 lei
------------	-----------

grâu: 2, 80 lei kg = 2 353 kg lunar

1933:

Salariul mediu lunar:	6 098 lei
ian.:	5 817 lei
feb.-mart.:	5 821 lei
apr.-iunie:	6 182 lei
iulie:	6 214 lei
august:	6 182 lei
sept.-dec.:	6 195 lei

grâu: 2,30 lei kg = 2 651 kg lunar
sau porumb: 2 lei kg = 4 094 kg lunar

1934:

Salariul mediu lunar:	6 522 lei
ian.-aug.:	6 195 lei
sept.-dec.:	7 176 lei

grâu: 3 lei kg = 2 174 kg lunar
sau porumb: 2,50 lei kg = 2 608 kg lunar

1935:

Salariul mediu lunar:	7 175,60 lei
ian.-iul.:	7 176 lei
august:	7 174 lei
sept.:	7 176 lei
oct.:	7 174 lei
nov.-dec.:	7 176 lei

grâu: 4 lei kg = 1 769 kg
porumb: 2, 7 lei kg = 2 655 kg
secară: 3 lei kg = 2 392 kg lunar
orz: 2,3 lei kg = 3 119 kg
ovăz: 2 lei kg = 3 587 kg

1936:

ian.-dec.:	7 176 lei
------------	-----------

porumb: 2,5 lei kg = 2 872 kg lunar

1937:

ian.-dec.:	7 176 lei
------------	-----------

porumb: 3, 40 lei kg = 2 110 kg lunar

1938:

Salariul mediu lunar:	7 610 lei
ian.-feb.:	7 485 lei
mart.-iunie:	7250 lei
iul.-dec.:	7 893 lei

făină grâu: 11 lei kg = 690 kg lunar
sau făină porumb: 4,35 lei kg = 1 749 kg lunar

1939:

ian.-aug.: 7 893 lei
 cu data de 01. 09 pensionat
 pensia: sept.-dec.: 6 909 lei

făină grâu: 7 lei kg = 1 127.5 kg lunar
 făină grâu: 7 lei kg = 987 kg lunar

1940:

Pensia medie lunară: 6 973 lei
 ian.-mart.: 6 909 lei
 aprilie-oct.: 6 995 lei
 nov.-dec.: 6 997 lei

făină grâu: 7 lei kg = 996 kg lunar
 zahăr: 32 lei kg = 218 kg lunar

1941:

ian.-dec.: 6 997 lei

făină grâu: 7 lei kg = 999 kg lunar

1942:

ian.-dec.: 11 182 lei

făină grâu: 11 lei kg = 1 016 kg lunar

1943:

Pensia medie lunară: 11 203 lei
 ian.-aug.: 11 182 lei
 sept.-dec.: 11 434 lei

făină grâu: 12 lei kg = 934 lei kg lunar

1944:

ian.-dec.: 17 200 lei

zahăr: 225 lei kg = 76 kg sau
 făină grâu: 20 lei kg = 860 kg lunar

1945:

ian.: 38 270 lei
 feb.-mart.: 29 960 lei
 aprilie: 37 730 lei
 mai: 83 173 lei
 iun.-sept.: 72 300 lei
 oct.-dec.: 121 050 lei

numai pentru mâncare: 38 694 lei
 12.48 kg unt (1 kg = 2 400 lei)
 41 368 întreținere 2 pers.
 26 064 întreținere 2 pers.
 1 m lemne = 9 000 lei; 1 kg unt = 8 000 lei
 1 kg unt = 10 000 lei; 1 kg zahăr = 896 lei
 1 kg ulei = 5 000 lei

1946:

ian.-feb.: 121 050 lei
 martie-apr.: 242 000 lei
 mai: 259 480 lei
 iun.-iulie: 261 090 lei
 august: 355 420 lei
 sept.: 269 090 lei
 oct.: 520 130 lei
 noiembrie: 453 210 lei
 decembrie: 393 210 lei

15.01. - 1 kg unt = 6 000 lei;
 25.01. - 1 kg unt = 7 000 lei
 14.03. - 1 kg ulei = 7 000 lei
 3.04. - 1 prăjină arat = 3 000 lei
 14.05. - 1 kg porumb = 780 lei; 1 mp lemne = 38 000 lei
 1 kg brânză oi = 1 400 lei, deci 37 kg
 1 prăjină arat = 12 500 lei
 20.08. - 1 m³ lemne = 44 000 lei, deci 8,5 m³ lunar
 1 kg carne = 1 500 lei, deci 178 kg lunar
 1 kg brânză = 8 000 lei, deci 56.65 kg lunar
 1 kg unt = 9 000 lei, deci 43.69 kg lunar
 1 m³ lemne = 9 000 lei, deci 57,5 m³ lunar

1947

ian.:	571 760 lei
febr.:	482 480 lei
martie:	994 960 lei
aprilie:	3 327 100 lei
mai:	3 833 000 lei
iunie:	4 031 000 lei
iulie:	3 849 000 lei

10.01. – o oaie = 600 000 lei, deci nici prețul unei oi
 22.02. – 1 m³ lemne = 260 000 lei
 13.03. – 1 kg fân = 8 000 lei
 26.03. – 1 kg. porumb = 2 500 lei
 28.04. – 1 kg porumb = 13 500 lei; 1 kg sare = 2 800 lei
 25.05. – 1 kg ulei = 200 000 lei
 25.05. – 3/4 kg. br. oi = 180 000 lei
 10.06. – 1 kg br. vaci = 240 000 lei
 18.06. – 1 kg carne = 250 000 lei
 19.07. – 1, 5 m³ lemne = 1 350 000 lei
 24.07. – 1 kg grâu = 50 000 lei
 24.07. – 1 kg sare = 22 000 lei
 28.07. – 1 kg ovăz = 120 000 lei
 29.07. – 3/4 kg pâine = 48 000 lei

La 15 august s-au schimbat banii în proporție: 200 000 = 1 leu (raportul real: 1/20 000).

august:	3 345 lei
sept.–dec.:	5 482 lei

02.08. – 3/4 kg pâine = 400 000 lei
 21.08. – 3/4 kg pâine = 10 lei 50 bani
 19.09. – făină porumb = 12 lei; făină grâu = 30 lei;
 2.12. – 1 m³ lemne = 1 000 lei

1948:

ian. – dec.:	5 482 lei
--------------	-----------

16.04. – 1 kg făină grâu = 100 lei
 08.05. – 1 kg carne = 100 lei; 1 kg unt = 560 lei

1949:

ian.– febr.:	3 300 lei
mart.– dec.:	4 430 lei

1950:

ian.–feb.:	4 430 lei
------------	-----------

Comisia de revizuire a pensionarilor de pe lângă Sfatul Popular al jud. Rădăuți constată, la 12 martie 1950, că pensionarul Rusu Filimon posedă o suprafață de pământ pentru exploatarea căruia întrebuințează munca salariată. Aplicând dispozițiunile art. 1, lit. d, din Decretul nr. 3/1950 și, în consecință, anulează dreptul său de pensie, cu începere de la data prezentei deciziuni. Apelurile ce le-am făcut au fost fără rezultat. Am predat, deci, Statului, conform hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 308/1953, suprafața de 3.50 ha din Sinăuții de Jos, în ziua de 19 martie 1953.

În urma acestui fapt, Ministerul Muncii, printr-o adresă a Comisiei centrale de revizuire, cu nr. 150 881, din sept. 1953, a admis cererea de contestație și astfel am fost repus în drepturi, cu data de 1 octombrie 1953.

Deci, din martie 1950, până în septembrie 1953, adică trei ani și șapte luni, am rămas fără pensie.

1952:

La 25.01. s-au schimbat banii: 200 lei vechi = 1 leu nou; 1 000 lei = 10 lei; a 2-a mie = 5 lei etc.;
 făina de porumb = 3,5 lei.
 ian.–dec. –

1953

ian.–sept.	–	1 kg carne vită = 8 lei
oct.–decemb.:	237, 34 lei	1 kg făină porumb = 5 lei; 1 m ³ lemne = 70 lei

1954

ian.–mart.:	237, 34 lei
apr.–dec.:	238 lei

1955

ian.–febr.:	238 lei
mart.–apr., plus cartelă	76 lei = 314 lei
mai–dec., mărit cu 20 lei + cartele	= 334 lei

1956

ian.–dec.:	334 lei
------------	---------

Cele notate mai sus, referitoare atât la salariu, cât și la puterea de cumpărare, ar părea inutile acum, dar, cu cât timpul ne depărtează de ele, devin tot mai interesante. Să se observe că, din anii 1944, îndată după încetarea războiului, scumpetea crește mereu, iar în anii 1946 și 1947, când a fost și secetă în părțile noastre, grâul lipsește cu totul de pe piață. Prețul furajelor a ajuns, mai ales în anul 1947, la sume enorme: cum vedeți, 1 kg fân, deci o mână de fân, 8 000 lei! A început a se ivi porumbul pe piață, ba chiar și grâul, în jumătatea a doua a anului, însă aceste alimente nu erau aduse – de altfel, în cantități foarte mici – pentru potolirea foamei populației, ci speculanții care îl aduceau din alte părți ale țării (Banat și Muntenia), cu trenul numit „foamete”, ce circula zilnic, îl aruncau pe piață cu scopul unui câștig cât mai mare.

În anul 1946, la 19 septembrie, am plătit cosirea a 20 de prăjini de otavă, 32 000 (treizeci și două mii) lei.

Dar mai interesant e că, la 8 iunie 1947, neputând plăti cu bani cosirea fânului de pe cele 20 de prăjini de fânaț, l-am dat a patra căpiță, însă lucrătorul a cerut și o dată mâncare. Să se știe că nici un zilier agricol nu lucrează fără a i se da și mâncare. M-am zbuciumat de am găsit un kilogram de făină de porumb, pentru care am plătit un milion de lei! Am făcut din ea o mămăligă pentru ca să avem mâncare toți ai casei. Am pus mămăliga pe masă, am chemat cosașul la mâncare, i-am dat o strachină¹²² mare de borș și un scrob¹²³ din două ouă. Noi, însă, să mâncăm după ce se va scula de la masă lucrătorul. Dar ce să vezi? Omul a mâncat întreaga mămăligă, strachina de borș și scrobul, ne-a mulțumit pentru masă și a plecat iarăși la coasă – căci fânațul¹²⁴ era chiar aproape de casă (unde azi sunt [h]eleșteiele¹²⁵).

¹²² [strachină, străchini, substantiv feminin. Vas de lut ars sau de ceramică, ușor adâncit, folosit la țară în loc de farfurie; blid. Aici, cantitatea de mâncare cuprinsă într-un astfel de vas. Provine, potrivit autorilor DEX, din ngr. *ostrákinos*.]

¹²³ [scrob, scroburi, substantiv neutru. Regionalism, folosit și în Bucovina cu sensul jumări cu ouă, omletă. Provine din bg. *skrob*.]

¹²⁴ [fânaț, fânațuri, substantive neutru. Formă populară pentru *fâneață*, *fânețe*, substantiv feminin. Teren pe care crește spontan sau prin cultivare iarba pentru fân. Sinonime: fânărie, fânaț, cositură. Provine din *fân* (< lat. *fenum*) + suf. *-eață*.]

¹²⁵ [heleşteu, heleşteie, substantiv neutru. Iaz special amenajat pentru creșterea și reproducerea peștilor, sinonim cu râmnice (regional), pescuină (învechit). Întâlnit în Bucovina, ca în acest caz, și cu varianta *eleşteu*. Provine din magh. *balastó*.]

Astfel a mâncat omul nostru o mămăligă de un milion de lei, iar noi ai casei – trei persoane, n-am avut ce mânca în ziua memorabilă de 8 iulie 1947. De altfel, mâncarea noastră zilnică consta din lichid, fără pâine sau mămăligă, doar de se întâmpla să găsim și acest „supliment” de mâncare.

Pentru tăiatul numai din ferestrău a unui metru de lemne am plătit, la 3 martie 1946, 25 de mii de lei, iar la 20 și la 26 martie 1947, câte 30 mii de lei și mâncare o dată pe zi. Întrebându-l pe lucrător de ce cere așa de mult, mi-a răspuns simplu: „Nu-i mult, domnule! Dați-mi un kilogram de făină, de-o mămăligă și, iaca, vă lucrez cu 5 lei”, că așa era kilogramul de făină! Or eu plătisem pe un kg un milion! Avea dreptate omul! Nu era scump treizeci de mii de lei tăiatul unui metru de lemne, față de kilogramul de făină, care costa un milion!

Interesante date am notate și cu privire la puterea de cumpărare din 1957, acum, desigur, fiind pensionar, cu o pensie de 334 lei lunar. Acestea, însă, nu fac parte din amintiri, ci reprezintă prezentul, deși n-ar fi lipsite de interes pentru eventualii cercetători de mai târziu.

*

Involuntar se naște întrebarea: întrucât am fost funcționar și, în urmă, pensionar și, pe deasupra, înaintat în vârstă – în acel timp aveam 70 de ani – deci resursa de trai era banul, cum am putut face față, în perioada fără pensie (1950–1953), deci fără bani și fără putere de muncă, necesităților traiului?

Răspunsul e următorul: pe lângă că eram istovit și fără puteri fizice, deci inapt pentru munci agricole, nici măcar nu puteam supraveghea venitul pământului, acesta fiind la Sinăuții de Jos, deci la o depărtare de peste 25 km de domiciliul meu, din Rădăuți. Cei ce-l lucrau aduceau felurite pretexte pentru neproductivitatea lui, ba că fuseseră ploii multe, ba seceta prea mare, așa că îmi aduceau o recoltă minimă, ei fiind cu folosul, iar eu cu ponosul¹²⁶, căci cotele și impozitul trebuia să le suport tot eu. Așadar un venit care nu putea fi satisfăcător.

Norocul a fost altul. Cei cinci copii ai mei, fiind toți cu salarii, s-au grăbit fiecare și mi-au făcut un salariu lunar de 4 430 de lei, deci egal pensiei, iar în unele luni chiar mai mult, iar după schimbarea banilor, de 300 de lei lunar – ceva mai mult decât pensia ce am primit-o în octombrie 1954. Aceasta n-au făcut-o pentru că se desfătau cu lefurile ce le aveau, ci din datoria față de părinți.

*

După război, începând cu anul 1946, aveam o bucurie și o satisfacție: vin fetele cu bărbații și copiii lor, fiul cu nora, în total ne strângeam 16 persoane, petrecând fiecare vacanță împreună, două săptămâni până la două luni, care cum e liber, între lunile iunie–august. E, deci, un tablou frumos, când 16 persoane stau în jurul mesei, discută, râd și se bucură unii de alții, că nici ei nu se întâlnesc în

¹²⁶ [ponos, ponoase, substantiv neutru. Termen popular, având aici sensul de necaz, neajuns, nemulțumire, supărare. Provine din sl. *ponosŭ*.]

decursul anului, fiind cu serviciile în Brăila (Viorica), București (Dragoș), Giurgiu (Virginia), iar Octavia și Felicia în Rădăuți.

Pentru realizarea frumosului tablou sus amintit – oarecum sufletul lui –, ca și pentru repetarea lui anuală, cu ținerea la zi, pe măsura unor noi evenimente familiale, un rol de prim plan l-a jucat soția mea, Lucreția (despre care am pomenit și în altă parte). Fiică a lui Constantin Neamțu și a Miliximei, născută Popovici, ea a văzut lumina zilei la 31 octombrie 1889, ca primul copil al unei familii numeroase, cu încă 4 surori și 3 frați, dintre care numai unul a rămas în gospodăria părintească să continue tradiția familiei, toți ceilalți, îmbrățișând diferite profesii. s-au împrăștiat în diverse colțuri ale țării și ale lumii.

Familia lui Constantin Neamțu este originară din Transilvania, provenind din acei transfugi (bejenari) ardeleni, care s-au stabilit în comuna Udești. Constantin fiind deja din generația a treia. Figură de falnic legionar roman, el s-a stins din viață prea de timpuriu, în floarea vârstei, datorită, poate, și unei trăiri a vieții cu prea puțină economie, așa încât toate rosturile casei și ale gospodăriei, ca și grija întregii familii, au rămas în sarcina vrednicei lui soții, Milixima, femeie cu alese calități de gospodină. Frumoasă până la bătrânețe, Milixima a fost dotată cu o inteligență naturală, cu un umor sănătos – niciodată răutăcios – și cu un haz molipsitor, transmis și unora din copiii săi.

Spiritul familial și gospodăresc l-a adus Lucreția și în căminul nostru, dar cu o notă deosebită, de sobrietate, modestie, hărnicie și cu o putere de muncă excepțională. Fără nici o exagerare, pot spune chiar că și toate realizările mele pe plan profesional, cultural, social și gospodăresc, fără a nesocoti nici pe cele de ordin familial, dacă au putut fi îndeplinite, ele se datoresc, în mare parte, acestei prețioase tovarășe de o viață întreagă, de jumătate de veac. Ajutorul deosebit pe care mi l-a dat soția mea a constat în aceea că ea a fost cea care mi-a creat climatul necesar pentru a-mi putea desfășura activitățile mele pe multiple planuri. Ea m-a ajutat și m-a scutit de o mare parte din sarcini, pentru ca gospodăria și rosturile casei să nu sufere. Căci viața noastră familială, cu 5 copii, mai ales după Primul Război Mondial, cu greutățile inerente acelor vremuri și, în special, când au început studiile liceale, nu a fost deloc ușoară. Ba, uneori, era chiar foarte apăsătoare, vremuri pe care nu le-am putut răzbi decât datorită calităților deosebite ale soției mele, care se ocupa, alături de mine, de creșterea copiilor, dar și de gospodăria destul de importantă pe care o aveam, pentru ca să ne permită să putem face față tuturor sarcinilor ce ne reveneau, într-o perioadă de mari lipsuri. Gospodăria noastră devenise, de altfel, o gospodărie model sub toate raporturile. Necesita, în schimb, un mare volum de muncă. Ea devenise un adevărat laborator, mai ales în timpul verii, când soția mea, conform tradiției, trebuia să se ocupe de pregătirea zestrei pentru cele 4 fiice ale noastre. Munca și eforturile noastre nu au fost lipsite de satisfacții. Astfel, ne mândream când puteam primi, la diferite ocazii, colegi, prieteni sau chiar străini. Nu era vizitator al casei noastre care să nu fi fost

omenit¹²⁷ așa cum trebuie, când intra în curtea sau casa noastră. Aș vrea să mai amintesc aici că, în decursul anilor, când treburile gospodărești cereau o muncă mai mare, aveam și un personal ajutător (de serviciu), care însă era socotit aproape că face parte din familie. E suficient să arăt că, în special, două fete, care au stat la noi timp mai îndelungat, le-am măritat și înzestrat noi. Ultima se identificase într-atâta cu familia noastră, încât, în timpul refugiului nostru la Giurgiu, ea a ținut să rămână acasă, iar în momentul când a trebuit să se refugieze și ea, a luat tot ce a găsit mai de preț în casă și animalele care mai rămăseseră în curte și s-a dus cu ele în comuna Sinăuții de Jos – unde fusesem învățător – și a reușit astfel să mai salveze o parte din bunurile noastre. Sunt gesturi care nu se uită și și-au avut binemeritata răsplată.

Ce aș mai putea adăuga în legătură cu consoarta mea de o viață întreagă, decât că a fost o bună soție, mamă și bunică. Întotdeauna plină de atenție, tact și înțelegere. A avut un fel de a fi blând, modest, plin de discreție și distincție totodată. Tot ce făcea, făcea cu plăcere, ca ceva normal, firesc, obișnuit, care se cuvine să fie făcut, chiar dacă uneori aceasta implica un sacrificiu. Ea nu cunoștea, însă, ce înseamnă sacrificiul. Pentru ea totul se îngloba în noțiunea de datorie, iar aceasta cuprindea totul. Aș mai adăuga că în viață nimic nu a făcut cu ostentație, ci cu cea mai desăvârșită simplitate, cu sentimentul că nu face altceva decât să își îndeplinească datoria.

*

De alte ocupațiuni particulare, în afara celor arătate până acum, aș mai dori să amintesc facerea vinului din orice fructe, o băutură răcoritoare și ieftină.

Mă ocup, din anul 1904, cu facerea acestor vinuri, meșteșug ce l-am deprins de la decedatul învățător Mihai Ghiță din Botoșana.

La părinții mei din Tereblecea era un pomăt frumos, cu feluriți pomi fructiferi. Folos din el nu prea aveau, căci vișinile erau mai mult dăruite copiilor ce veneau de se rugau să-i lase să le strângă. Merele și perele cădeau pe jos, doar de dădeau din ele la porci, cum e obiceiul în orice sat, iar din rest umpleau câte un poloboc¹²⁸ de must. Atât, doar că din vișine se mai alegeau cu câte o jumătate de kilogram de dulceață, dar și aceasta de la negustorii ce veneau după vișine care, după ce își umpleau coșurile își aduceau aminte că i se cade și goiului¹²⁹ măcar o

¹²⁷ [*omeni, omenesc*, verb de conjugarea a IV-a. tranzitiv. Și în vorbirea populară din Bucovina este folosit cu sensul a primi pe cineva în mod ospitalier, a ospăta pe un musafir, a cinsti, a onora. Derivat din substantivul *om* < lat. *homo*. În Bucovina, ca și în unele zone din Basarabia, expresia *a merge în musafirie* (la cineva), precum și sintagma *în musafirie* se referă la un obicei străvechi menit să întrețină memoria și conștiința genealogică a unui neam, conservat mai cu seamă în lumea satului tradițional.]

¹²⁸ [*poloboc, poloboace*, substantiv neutru. Termen popular, folosit aici pentru butoi, întâlnit și cu varianta *bolobóc*. După autorii DEX, cu etimologie necunoscută.]

¹²⁹ [*goi, goi*, substantiv masculin. Termen învechit, folosit și în vorbirea curentă din Bucovina de altădată cu sensul de „creștin”. Nume dat de evrei creștinilor; necreștin. Provine din germ. *Goi, Goy* (< idish *Gojim*). DEX nu-l înregistrează în niciuna din edițiile sale. Vezi Ioan Oprea, Carmen-Gabriela

jumătate de kilogram, că doară truda și zahărul la acesta costă bani! Doamne ferește să fi cerut mama bani pentru vișine, deci pentru un lucru așa de nimic! Ar fi fost o rușine. Așa profitau an de an străinii de produsul pomătului nostru.

Cum îl ajutasem pe Mihai Ghiță să facă vin, în iulie 1904, am și scris părinților acasă să nu dea nimănui din vișine, că am să fac eu ceva din ele.

Ajuns acasă, la 15 iulie, căci vacanța începea în acea zi, am început a strânge vișine care, parte din ele, erau cam trecute. După socoteala mea, puteam avea cam 20 litri zeamă din câte strânsesem. Așa chiar a fost. Le-am frământat, le-am scurs cu mâna printr-o cârpă – căci presă nu aveam –, am cerut de la mama vasul de sticlă, care era de peste 30 de litri și care n-avea altă întrebuințare decât când mergea tata toamna la velniță¹³⁰, la Criva – fabrica de spirt a lui Grigorcea din Carapciu – prefăcea în el spirtul de rachiu, pe care îl aveam de hram, sărbători, în fine, pentru un an întreg. Am umplut vasul în proporția: 20 litri zeamă, 10 litri apă și 6 kg de zahăr (0,30 kg la litrul de zeamă).

Mama avea totdeauna în lădoi¹³¹ două, trei căpățâni de zahăr, a câte 5 kg, cum zicea ea, pentru cine știe ce trebuință. Dar mi-a dat cu greu zahărul, căci, zicea ea: „Măi băiete, ai să-mi strici zahărul”, până ce nu m-am obligat, că dacă îl stric, îi cumpăr altul. Apoi, după ce am umplut vasul, i-am cerut și covata¹³² cea mare că, Doamne ferește, de cumva se sparge vasul, să nu curgă zeama pe jos; mama deznădăjduită, își vedea nu numai zahărul pierdut, dar și vasul! Eu o încurajam că asta e numai o precauțiune, dar nu se pierde nimic. Astfel, pus la loc potrivit, vinul fermenta, iar eu aveam bucuria succesului.

Între timp, în biblioteca cabinetului de lectură s-a aflat și broșura *Vinuri din poame*, a profesorului Grigore Halip¹³³, apărută în 1885 și donată de autor, el însuși printre inițiatorii înființării cabinetului.

Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București-Chișinău. Editura Litera Internațional, 2006, care îl menționează cu sensul de mai sus, p. 537.]

¹³⁰ | *velniță, velnițe*, substantiv feminin. Regionalism, folosit în Bucovina de altădată cu sensul de fabrică mică ori instalație rudimentară pentru fabricarea rachiuului și spirtului la țară. Provine, potrivit autorilor DEX din ucr. *wynnyts'a*.]

¹³¹ | *lădoi, lădoie*, substantiv feminin. Augmentativ al lui *ladă*; *ladă* mare. Derivat de la substantivul *ladă* (< germ *Lade*) + sufixul *-oi*.]

¹³² | *covată, coveți*, substantiv feminin. Regionalism, aici cu sensul albie, copale, hâlie, spălător. Provine din tc. *kovata, kuvata*.]

¹³³ | Grigorie Halip. Născut la 20 septembrie 1850 în localitatea Volcineț, districtul Siret. Face studii la Gimnaziul Superior de Stat din Cernăuți, Universitatea din Viena, unde obține licența în matematică, fizică și științele naturii, și la Școala Superioară de Agricultură din Altenburg (1871–1873). Profesor de matematică, fizică și istorie naturală la Școala de Agricultură din Cernăuți (1873–1912). Școala Normală de Învățători (1880–1888). Profesor pentru pregătirea învățătorilor în domeniul pomologiei (până în 1893). profesor de agricultură la Seminarul Clerical din Cernăuți. Secretar al Societății pentru lățirea cunoștințelor folositoare „Amicul poporului”. Unul dintre întemeietorii Societății „Concordia” (1885). secretar al acesteia (până în 1888). Colaborator la periodicele cernăuțene „Agriculturn”, „Amicul poporului”, „Bukowiner Post”, „Deșteptarea”, „Landwirtschaftlicher

Am aflat în ea și modele de presă; m-am apucat, împreună cu fratele meu Dumitru – azi și el profesor pensionar – să construim o presă, însă numai asemănătoare celei din broșură, că n-aveam la îndemână uneltele necesare. Am aflat un trunchi de răchită de 1,20 m. am săpat în el un fel de troacă, i-am börtit fundul cu un sfredel de greble, i-am pus patru picioare și asta servea drept vas în care se punea materialul presat. Cum au venit fructele de vară, am strâns mere, pere, pădurețe, ce cădeau pe jos, le-am amestecat și le-am flecuit¹³⁴. Am așezat troaca sub nucul de lângă casă, am încins nucul cu un lanț, am băgat după el o bârnișoară de șase metri drept cumpănă, am pus o covată dedesubtul trocii, am pus în ea materialul de scurs, un butoiăș potrivit să intre în troacă și, astfel, cu cumpăna, am început a presa. Bucurie, că prin toate börtile fundului trocii curgea în covată zeamă de fructe. Astfel, am făcut un polobocel de 50 de litri.

În acest timp, se apropia și sfârșitul vacanței, dar și terminarea fermentației vinului de vișine. L-am scos de pe drojdii, l-am așezat într-un loc potrivit, am dat indicații cum să facă și cu cel de mere și pere și am plecat la serviciu. Cel de mere l-au început a bea din luna noiembrie, căci le plăcea că era răcoritor. Cel de vișine l-am desfundat eu, când am venit de Crăciun. Erau foarte mulțumiți de așa băutură bună și ieftină.

În primăvara următoare (1905), au făcut un beci anume pentru vinuri, căci în cel mare, de sub șură, păstrându-se cartofii, mirosul lor putea strica vinul.

Astfel, făceau părinții singuri și fără ajutorul meu vin din fructe în fiecare an, până când a început Primul Război Mondial, care ne-a dat alte griji la toți.

Mama mea, foarte mulțumită, zicea: „Vinul acesta îmi dă sănătate!”

Eu, însă, în anul 1910 mi-am făcut și presă, pe care o am și în prezent, făcând vin în fiecare an, mai ales din pomițe¹³⁵, pe care le am în grădină.

La îndemnul președintelui societății „Tricolorul”, a părintelui Victor Cocinschi¹³⁶, am ținut, în anul 1937, la Școala de Băieți nr. 1, o conferință despre facerea vinului

Blätter”. Se remarcă în epocă prin contribuțiile sale la dezvoltarea și afirmarea școlii pomicole din Bucovina, precum și prin susținerea drepturilor românilor din provincie. Vezi și Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, Iași-Suceava, Editura Princeps-Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 473.]

¹³⁴ *flecui, flecuiesc*, verb de conjugarea a IV-a. Regionalism, aici cu sensul a sfârâma, a pisa, frecvent în graiul țăranilor români din Bucovina. După autorii DEX, cu etimologie necunoscută.]

¹³⁵ *pomiță, pomițe*, substantiv feminin. De obicei folosit cu forma de plural. Variantă pentru *pomișoară, pomișoare*, având sensul de coacăză. Derivat de la substantivul *pom* (< lat. *pomus*) + sufixul *-iță*.]

¹³⁶ [Victor Cocinschi. Născut la 6 august 1893 în localitatea Igești, districtul Storoginet. Face studiile primare în satul natal, liceul la Siret, unde își susține și examenul de maturitate/bacalaureatul (1911). Studii universitare la Facultatea de Teologie și la Facultatea de Litere din Cernăuți, absolvite în 1923. Hirotonit preot la 11 decembrie 1924, după căsătoria cu Maria, fiica protopopului Ștefan Pavel. Preot la Satu Mare (începând cu 3 februarie 1925), Horodnic și Rădăuți (din 1930). Profesor de religie, timp de șapte ani, în Rădăuți. Președinte al secției culturale a Societății „Hatmanul Arbure”.

din felurite fructe, în prezența unei numeroase asistențe din orașul Rădăuți. Astfel de conferințe, cu caracter instructiv și economic, am ținut între anii 1938–1942, în satele Bădeuți, Vicovul de Jos, Voitinul și Frătăuții Noi, la dorința și cu concursul Societății pentru Cultură și Literatură, cât și a Căminului cultural „Tudor Flondor” din Rădăuți.

Am mai avut funcțiuni onorifice de scurtă durată, ca cea de președinte al comisiunii examinatoare a absolvenților clasei de VII-a din orașul Siret, în 1924, apoi, în aceeași calitate, la 15 iunie 1936, cât și la 19 iunie 1937, la Școala particulară cu limba de predare maghiară din satul Măneuți, pentru examinarea elevilor tuturor școlilor publice.

Tot așa, am funcționat ca membru al comisiei examenului de admitere la Liceul German din Rădăuți, la 12 septembrie 1936, 22 iunie 1937 și la 2 septembrie 1937.

În anul 1940, când Bucovina de nord a fost ocupată, o parte dintre intelectuali s-au refugiat în restul țării. Atunci s-a format, la București, o Societate pentru ajutoarea refugiaților. Prin delegatul ei, Nicu Brădățan, învățător în București, dar originar din Lucacești, Bucovina, ne-a trimis și nouă 200 000 lei, cu instrucțiunile ca să se formeze un comitet pentru distribuirea de ajutoare. S-a ales un comitet format din 5 persoane, acestea alegându-mă pe mine președinte. În localul Asociației învățătorilor se țineau ședințe, în urma cărora se distribuiau ajutoarele. Ni s-a mai trimis încă 100 000 lei, prin același delegat, la începutul lunii august, însă n-am împărțit din ei decât 40 000, căci prefectura ne-a trimis un ordin prin care ni se interzicea distribuirea de ajutoare, această sarcină căzând în competența comitetului format pe lângă prefectură. Ne-a ordonat, totodată, ca suma pe care o mai aveam s-o vărsăm la Prefectură, în contul Comitetului de ajutoare. Dacă Prefectura numea în comitetul ei pe unul dintre membrii comitetului nostru, poate că ne înduplecam și vărsam suma acelui comitet. Așa, însă, am răspuns Prefecturii următoarele: „Domnule Prefect, întrucât banii trimiși pentru ajutorarea refugiaților au fost încredințați comitetului nostru, prefectura necontribuind cu nici un ban, deci posesoarea lor fiind Societatea pentru ajutorarea refugiaților, cu sediul în București, ei i-am trimis restul de bani. Președinte: Filimon Rusu”.

Înainte, însă, de a expedia această scrisoare-răspuns Prefecturii, am și expediat banii prin mandat la București, ca nu cumva să ne trimită un mandatar cu misiunea de a ne confisca banii. Dar Prefectura s-a mulțumit cu răspunsul pe care l-a primit, neinteresându-se mai departe, dacă cele raportate corespund adevărului. Fapt e că

vicepreședinte al Societății pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina, secția Rădăuți. Face parte aici din conducerea consiliului central al Societății Poporale „Tricolorul”, care editează gazeta populară „Tricolorul”. Din 1941, asistent protoieresc și ulterior predicator protoieresc. Din 12 august 1937, cooperator la Parohia „Sfântul Nicolae” din Rădăuți, paroh aici, de la 1 iunie 1943. Din 1941, reprezentant al Mitropoliei Bucovinei în Consistoriul Central Bisericesc. Secretar de redacție al periodicului profesional „Cuvântul preotesc” în perioadele februarie–15 mai 1936, septembrie 1937–decembrie 1938. Trece la Domnul la 13 august 1957. Vezi Preot Dumitru Valenciu, *op. cit.*, p. 34–35.]

Prefectura, prin comitetul ei, n-a împărțit nici un ban nenorociților de refugiați. Astfel, Prefectura ne-a împiedicat de a veni în ajutorul celor oropsiți de soartă.

*

O altă latură a activității mele particulare a fost, așa cum am arătat, adunarea de folclor, și anume poezii populare, strigături etc. Materialul acesta era scris în șapte caiete și cuprindea peste 300 de bucăți, pe care le-am trimis profesorului dr. Friedwagner. Am publicat unele dintre ele în revista de folclor „Tudor Pamfile”¹³⁷, care apărea la Dorohoi, sub conducerea harnicului preot și profesor Dumitru Furtună¹³⁸.

La reîntoarcerea din evacuare am aflat numai un singur caiet, din care am reprodus câteva în anexa acestor amintiri.

¹³⁷ [„Tudor Pamfile”, revistă de muzică, artă populară și folclor. Apare la Dorohoi, lunar, în perioada februarie 1923 – decembrie 1928. Începând cu nr. 9, până la nr. 12, din 1926, apare cu subtitlul „revistă de limbă, literatură și artă populară”. Director: econom D. Furtună. La fel ca predecesoarele sale „Sezătoarea” (1892–1931) și „Izvoarașul” (Bistrița-Mehedinți, 1919–1940), publicația de la Dorohoi își propune să adune „datine și credințe, plugușoare, orații, vorbe adânci, povești și legende, cântece de copilărie, o seamă de cuvinte, colinde, vrăji și farmece, cântece bătrânești, povești, glume, ghicitori, împărtășiri arheologice și orice alte texte din cuprinsul literaturii populare scrise”. Periodicul publică articole despre folclor și folcloriști, culegeri de texte populare, texte inedite, făcând cunoscute totodată preocupările pentru folclor ale lui Alecu Russo, Ion Creangă, Tudor Pamfile, Petre Ispirescu, Ioan Urban Jarnik, Mihai Lupescu, Constantin Rădulescu-Codin, Simion Teodorescu Kirileanu, Ștefan Stan Tuțescu. Vezi, printre altele: I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790–1990*, Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 486.]

¹³⁸ [Dumitru Furtună. Născut la 26 februarie 1890 în localitatea Tocileni, județul Botoșani. Studii liceale la Iași (1902–1910) și de Teologie la București (1910–1914). Preot și profesor la Dorohoi (1915–1950). Editor al revistei de limbă, literatură și artă populară „Tudor Pamfile” (1923–1928). Colaborator la numeroase periodice locale și centrale ale vremii: „Adevărul literar și artistic”, „Albina”, „Calendarul gospodarilor”, „Cultura poporului”, „Deșteptarea”, „Duminica poporului”, „Făt-Frumos”, „Gazeta Dorohoiului”, „Izvoarașul”, „Junimea literară”, „Lumea”, „Neamul românesc”, „Neamul românesc pentru popor”, „Păstorul Tutovei”, „Poporul românesc”, „Ramuri”, „Revista Societății «Tinerimea Română»”, „Solia Moldovei”, „Suceava”, „Vestitorul satelor”. Unul dintre cei mai harnici culegători de folclor, preocupat deopotrivă de folclorul literar și muzical, de dansul și costumul popular. Autorul monografiei folclorice *Izvodiri din bătrâni. Povești din poporul satelor* (1912), premiată de Academia Română, pentru ediția din 1939, și al culegerilor *Vremuri înțelepte. Povestiri și legende românești* (1913), *Cuvinte scumpe. Taclale, povestiri și legende românești* (1914), *Firicele de iarbă. Povestiri și legende românești* (1914), *Cântece bătrânești din părțile Prutului* (1927). Susținător al organizării breslei folcloriștilor și al înființării unor catedre de folclor în cadrul școlilor normale din țară. „Prin exemplul său și prin îndemnul cultivat cu asiduitate printre elevii săi de la Seminarul din Dorohoi – susține Ovidiu Bârlea – Furtună a realizat cea mai de seamă operă folclorică dintre toți preoții moldoveni, fiind depășit numai de bucovineanul Marian. Datorită lui, Moldova de Sus, îndeosebi Dorohoiul, a intrat în patrimoniul folcloric național cu repertoriul său epic”. Postum îi apare volumul *Izvodiri din bătrâni*, cu o prefață de Gheorghe Macarie (1973). Trece la Domnul, la 15 ianuarie 1965, la Dorohoi. Vezi, printre altele, Eugen Simion (coordonator general), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. III (E–K), 2005, p. 219.]

ANEXE

ANEXA A. I.

FOLCLOR ȘI JOCURI DE-ALE COPIILOR

1. STRIGĂTURI ȘI CÂNTECE

1. Cât n-o fost lumea fudulă
Și casa era sătulă,
Da' de când îi pe domnie,
Și în casă-i sărăcie.
2. Ia mai dați-o pe domnește
Că făina se gătește
Și de alta nu-i nădejde.
3. Mai încetu', măi muntene,
Că rămâi fără izmene,
Cătinel ca moldovanu,
Parc-că-și scutură sumanu,
Nu ca neamțu cel fălos,
Hinun her² și cade jos.
4. Boieri mari fără papuci,
Joacă hora pe butuci.
Boieri mari fără izmene
Joacă hora pe surcele.
5. Rău îi tânăr și-nsurat
Că ești tare-mpiedicat,
Nu poți merge ne-ntrebat;
Bine-i tânăr și holtei,
Te duci sara unde vrei.
6. Doamne, bine-i însurat,
C-ai scăpat de mers în sat.
Și cum satu-i mărișor
Nu gătești așa ușor.
7. Vai de mine, n-am nici casă
Da' mândruțe am vreo șasă,
Vai de mine, n-am opinci,
Da' mândruțe am vreo cincî.
Și cămeșa de pe mine
Mi-au dat-o niște vecine.
8. Fără grijă pot să joc
Că boieriu are loc.
Găsesc case și pământ
Da' mândruțe nu prea sunt.
9. Las-o, măi, cu strigătura
Că ți s-a-nstrâmba și gura
Că și-așa ești pohinos,
Te uiți sus și vezi în jos.
10. Frunză verde foaie lată,
De-i nevastă ori de-i fată
Cum s-așează-n Rădăuți
Își găsește și drăguți.
Nici bărbații nu-s mai sfinți
Că ei știu de la părinți
Că viața-i cam sucită
S-așteaptă bine trăită,
Așa-i viața de la târg;
Da' la sate-i mai cu tâlc.

² Hin und her – încolo și-ncoace.

11. *Poveste cu strigături*

Niște flăcăi ce-au venit la moară, fură slănina morarului din pod cu ajutorul strigăturilor. Ei încep jocul în casă; toți se strâng în jurul lor și apoi începe strigătura:

Ieși afară, Niculai,
Și te suie drept în rai.

Unul se desprinde din joc, iese afară și se suie în podul casei. Cei din joc strigă:

Taie-taie, nu te teme
Că moraru-i jos pe lemne,
Morărița pe surcele.
Taie lungă, să ni-ajungă,
Și de-i lată, ia-o toată
Și coboară-ncet pe scară.
Să n-o vadă dumnealui,
Du-o-n coșu' carului.

Apoi, cel ce a furat vine, se prinde în joc și strigă:

Dați, flăcăi, mai îndesat,
C-am făcut cum ați strigat.

Apoi unul strigă:

Măi Ioane, ia pieptaru'
Du-te și păzește caru'.

Unul iese afară, iar ceilalți joacă mai departe. (Auzită de la Donisă Lucan din Cajvana, în 1906)

12. Fetele din Părhăuți
Toate au câte-un drăguț.
Moașa are ce scălda,
Și popa ce boteza.

Unde-i jocu' cu moșnegi
Parcă-i turma de berbeci.
De neveste unde-i joc,
Parcă-i zi de iarmaroc.
Joc de fete și feciori,
Parcă-i grădina cu flori.

13. Cu nevoia pân-te dai,
Nici habar de grijă n-ai.

15. Măi bădiță, măi Mihai,
Ia fata lui Niculai;
Patru fâlci și car cu boi
Cine are-n sat la noi?

14. Așa joacă babele,
Ca mîța cu labele.

- Fălci și car și boii-mi plac,
Dar cu sluta ce să fac?
Să rîdă vecinile?
Să sperii găinile?
Să vînd loc de la părinți
Și să-ncep a-i pune dinți?
16. Măi badiță, măi badiie,
Nu crede că-s jucărie,
Că lumea-i mai învățată
Nu se lasă înșelată
Și lumea-i mai lămurită,
Nu se lasă amăgită.
17. La fântâna cu găleată
Șede-o fată supărată
C-a rămas nemăritată.
Mai la vale, la izvor,
Supărat șede-un fecior,
Că mândruța l-a lăsat,
Cu altu' s-a măritat.
Măi băieți, fiți mai cuminți,
Boala asta-i din părinți.
Nu-i norocu' după vis,
Da-i norocu' cum ți-i scris.
18. Măriță, bărbatu' tău,
Samănă cu calu' meu.
Calu' meu îi pintenog,
Bărbățul-i șontorog.
Calu' meu trage cam rău,
Bărbățul-i nătărau.
Hai să-l scoatem la vânzare
Să facem pe el parale.
Și-amîndoi să ne-nsoțim
Că bine ne potrivim.
19. Frunză verde și-o alună,
Orice lucru merge strună
De-l începi cu voie bună.
20. Cu metode-naintate
Mai rapid pășim, măi frate,
La necaz, la sărăcie
Și la zile de urgie.
21. Frunză verde de sulcină
Toată mândra-i cu pricină.
A mea n-are nici o vină.
Că eu știu cum s-o păzesc,
Și de rele s-o feresc.
22. Hai la joc, mâncau-ai foc,
– Mâncau-ar copiii tăi,
Câte-o cupă de scînteii.
23. Hai la joc, picioare moi,
Să sară scînteii din voi.
Eu vă joc să vă-ndreptați,
Voi mai tare vă strîmbați.
24. Haideți, fete, la caline,
Că la joc nu vă ia nime.
– Cine dracu v-a lua.
Sunteți multe ca iarba
Și bătrâne ca mama.
25. Uite lelea ce mai sare
Nu știu-acasă ce mai are.
– Are-o capră ș-o mînzată
Ș-o cătea de horn legată.
26. Vornicel din șapte sate
La săraci nu faci dreptate;
Bogații cu pungile
Au mîncat dreptățile
Și-au strîmtat ulițele.

Acestea sunt culese de mine din Rădăuți și ocazional auzite de la flăcăi din Satu Mare, ce se întorceau adesea cu chef de la oraș. Astfel, cele sub numerele 1, 3, 4, 7, 8–10, 14–21, de la Rusu, numerele 2, 5, 6, 22–26, de la Dionisie Tofănel, Colibaba și Grigore Botezat, nr. 12, 13, ocazional, de la feciori din Satu Mare. Numerele 22–26 le-am inclus și în monografia orașului Rădăuți, la pag. 71.

Stăpânirea trimisese în anul 1948, într-o duminică, la Horodnic, o funcționară să le ție sătenilor o conferință despre îmbrăcăminte, ca mijloc de protecție contra răcelii și despre înființarea de biblioteci, unde au ocazie să citească lucruri bune și folositoare. A fost o inițiativă foarte bună și frumoasă. Dar locul nu era potrivit, deși conferințara credea că are ocazia cea mai bună să-și desfășoare subiectul, mulțimea fiind adunată, și tineri și bătrâni.

Astfel, a oprit jocul, a vorbit celor adunați despre îmbrăcăminte bună și călduroasă potrivită pentru vremuri mai reci, despre îmbrăcăminte prea sumară a femeilor, din care cauză se iscă îmbolnăviri mai dese, insistând că, cu numai vreo doi, trei coți de materie, ce nu costă așa mult, și-ar putea face chiloți, ferindu-se astfel de răceală. Apoi, un lucru foarte frumos ar fi acela, susținea conferințara, ca să se adune în duminici și sărbători la școală, să citească diferite cărți din bibliotecă, ceea ce ar fi tot în folosul lor, pentru luminarea minții. Tineretul, însă, care la vârsta aceasta n-are nici o obligație să se îngrijească de îmbrăcăminte, aceasta căpătând-o de-a gata de la părinți și fiind de la natură pornit spre sbânțuieli, râsete și petreceri, se simțea oarecum stingherit și nerăbdător să se sfârșească odată conferința. Dar aceasta nu mai avea capăt și atunci unul mai hâtru a făcut semn muzicii să cânte, iar ei s-au dat la joc. Natural că, în sunetul muzicii, nu se mai putea ține conferința până la sfârșit deci fără voie, a fost întreruptă. Iar tinerii, bucuroși că au ajuns iar în largul lor, să petreacă în voie, cum știu, cu strigături, glume și râsete, numai ce s-aude o strigătură improvizată pe moment, din subiectul conferinței:

Frunză verde de trei-coți
La Catrina sub chiloți
Bibliotecă pentru toți.

Nu sensul pornografic al versurilor interesează, ci mintea ageră a acestui popor, care prinde repede și face comparații potrivite. Deci, la jocuri, nunți, cumătrii, șezători și clăci, acolo ia naștere versificarea folclorului. Eu sunt sigur că atâtea și atâtea comori sunt încă necunoscute și nici nu pot fi cunoscute toate vreodată, căci ele sunt un fel de *perpetuum mobile*... Se nasc odată cu individul și sunt perpetuate neconținut de cei ce urmează.

Alte cântece, culese de la soldați în anul 1941

1. Bade, strug de cicirași,
Auzit-am că mă lași,
Că vrei să te lași de mine,
Lasă-te cu Dumnezeu
Că mie nu-mi pare rău.
Lasă, bade, că-i vedea
Ce-a plătit dragostea mea.
Și să știi, bădiță, bine
C-acuma la despărțire
Acest plic de-i căpăta,
Altul nu mai aștepta.
Am petrecut tare bine,
Dar mi-e jele după tine.
Închinăciune de la sora mea
Că și brifu-l scrie ea.
2. Cu mult dor și cu iubire
Mă las eu dragă de tine.
Nu gândi că-i fi propit,
Din calea ce te-ai pornit.
Iubește, bade, iubește
Cine-n lume te voiește.
Pe mine cât m-ai iubit,
Nime' nu te-a mai voit.
3. Complimente și guriță
De la mine copiliță
Pân' la tine, măi bădiță.
Vei lua cunoștință.
Că eu am mare dorință,
Cu tine să mă-ntâlnesc.
Vorbele să le vorbesc.
Două-trei bune cuvinte
Să le ții, bădiță, minte.
Floare albă de la luncă
N-am hârtie să-mi-ajungă,
Ca să scriu puiutului
Că ca dânsu' altu nu-i.
Ca să caut și pe hârtie
Că nu-i om să-mi placă mie.
Și să caut și-n sus și-n jos
- Că nu-i om așa frumos.
Și să știi tu, dragu' meu,
Sărbători cum petrec eu.
4. Dimineăta pe răcoare
Așa cânt-o privighetoare.
Și așa cântă de subțire
Pentru-a noastră despărțire.
Despărțire cu necaz
Și cu lacrimi pe obraz.
Că cine ne-a despărțit
Fie-i moartea de cuțit.
Să aibă casa cucului
Și hodina vântului.
Cum nu are cucu' casă
Da' nici vântu' țăar-aleasă.
5. Când pun mâna pe condei.
Lăcrimează ochii mei.
Pun condeiul pe hârtie
Și cu drag încep a scrie
La bădița-n cătănie.
Pe puiutu' de demult
Oi muri și nu-l mai uit.
Că și-atunci când oi muri
Gându' tot la el mi-a fi.
Și m-oi face țărână neagră
Tot oi ști că i-am fost dragă
Și m-oi face negru lut,
Și pe dânsu' nu-l mai uit.
Multe am uitat și eu
Dară, puiule, pe tine
Tot te am în gândul meu.
6. Foaie verde trei masline
Trag la rău, ș-ajung la bine.
Du-te, du-te, răule,
Ca să vie binele,
Rău-mi măncă zilele;
Binele mai ține
Da' răul iute mai vine.

7. Păsărică din vâlcele
Adă leac inimii mele,
Din trei fragi trei rămurile,
Apă din trei fântânele,
Ca să-mi mai treacă de jele,
De jele și de urât
Că multe le trag pe rând.
8. Frunză verde de cucută.
Toate-n lume se uită,
Numai dragostea curată
Nu-i uitată niciodată.
Toate-n lume trec și merg
De la inimă se șterg,
Dar la inimuța mea
Este-un rău ș-o floricea
Nu se șterg până-i lumea.
Rău-i mare, floarea-i verde,
Inima-mi suferă sete,
Decât ce-a iubit nu vede.
Înspre semn că te iubesc
Uite jos mă iscălesc.
9. Rău-i mare, floarea crește
Inima mereu jelește,
- Ce-a iubit nu mai zărește.
Frunză verde și iar verde
Necazul cine nu-l crede,
N-ar mai călca iarbă verde.
Bine-i cui nu cătănește
Că cinează și prânzește
Cu-a lui mândră-n sat trăiește.
Și cu drag și cu plăcere
Cum îi place mândrei mele.
10. Liță, foaie de pe nuc,
Vai de mine mult dor duc;
Toată sara la culcare
Doru' mândri-mi se nazare.
Dimineața când mă scol,
Sunt cu sânul plin de dor.
11. Câte flori răsar pe dealuri
Pe câmpii și prin păduri,
Și pe văi, pe coastă-n jos,
Toate-ar fi ca-n rai, frumos,
Dar ca tine multe nu-s
Ca să-mi dea mie răspuns.

După stil, se pare că soldații erau olteni. Nu-mi pot da seama ce înseamnă *ciciraș*, de la cântecul nr. 1. Tot așa, cele cu nr. 6 și 8 sunt prea cunoscute și probabil că ele au fost copiate de undeva. Notez, însă, că acestea nu erau cuprinse în cele șapte caiete amintite. Acestea erau scrise într-un caiet de vreo 80 de bucăți; când am venit din evacuare, în toamna anului 1945, caietul l-am găsit în curte, dar așa de stricat de ploi și vreme rea, încât n-am putut descifra decât pe cele ce le-am transcris aici. Unele nu prea rimează și nu prea au sens. Altele, după stil, par a fi ardelenesti sau bănățene, cum este cântecul cu nr. 3, unde se întrebuințează cuvântul german *Brief*, în loc de scrisoare.

Cântece culese în Cajvana, între anii 1902 și 1912

1. Îs ușor și sprintene
C-am mâncat carne de miel
Și costiță de purcel.
2. Busuioc de la-mpăratu'
Răsădit de badea Natu.
Busuioc de la Viana,
Răsădit de lelea Ana

3. La pământ cu picioru'
Să răsără mohoru'.
Mohoru' a răsări,
Și noi bade l-om plivi.
4. La pământ cu picior'
Să răsără mohoru',
Să răsără câte-un fir
S-amiroas-a trandafir.
Trandafir de mănăstire,
Răsădit între copile
'Ntre copile ochișele
De sama puicuții mele.
5. La pământ, măi băiețele,
Să răsără viorele,
Să se facă floricele
Să culeg și eu din ele.
Să-i fac mândri-o cunună
Să și-o puie la cosiță.
6. La pământ cu talpa goală
Să sară zama din oală.
Da' rămân ciolanele
Și le-or roade babele,
Da' rămâne scăfârlia,
Să se ouă ciocârliă.
Să se ouă ouă moi.
Să dea dracu' peste voi
Să se ouă ouă verzi,
Ca lumea să n-o mai vezi.
7. Măi române, cată bine,
Că nevasta ta-i la mine;
Nu-i la tine gospodină,
Da-i la mine la hodină.
8. Vai de mine, ce să fie,
Cui îi plac nu-mi place mie.
Vai de mine, ce să fac,
Cine-mi place, eu nu-l plac.
9. Vai de mine ce să fac,
Nevestele moartea-mi fac.
Moartea-mi fac nevestele,
Dar mă-nvie fetele.
10. De-nsurat, m-aș însura,
Hădă tare n-aș lua,
Că cea hădă nu-mi prea place,
Că prea multă șagă face.
Cea frumoasă nu-i de mine,
Că-i place holerca bine,
Și tot cere loc pustii,
C-are multe prietenii.
11. Decât cu nevestă proastă,
Mai bine cu capra-n coastă.
Decât cu nevasta mută,
Mai bine cu capră șută.
12. Joacă hora și Păcala,
N-a jucat decât îi țara.
Joacă râsu' cu minunea,
N-a jucat de când îi lumea.
13. Magheran cu cracu-n sus,
Vai, bădiță, rău m-ai pus.
De m-îi pune tot așa,
Fată mare-oi rămânea.
14. Asta-i lele cu doi dinți,
Bat-o patruzeci de sfinți.

15. Asta-i lelea cu doi colți,
Bat-o patruzeci de nopți.
16. Asta-i lelea, bat-o sfinții,
Ce-a picat din podul tinzii
Și-a farmat barba și dinții.
17. Asta-i lelea, bat-o norii,
Ce-a picat din podu' morii.
18. Asta-i lelea, ba, nu-i ea.
Dinții-s ca la iapa mea.
19. Bădiță, cât îi trăi,
Fată mare nu iubi.
Fata mare se mărită,
Tu rămâi inimă friptă.
Se mărită și te lasă,
Tu rămâi inimă arsă.
20. Măi leliță, lelișoară,
Ochii tăi mă bagă-n boală,
De n-ar fi ochi și sprincene,
N-ar fi pe lume greșele.
Ochii și sprincenele,
Fac toate greșelile.
21. Bădiță, păun rotat,
De când, dragă, ai plecat,
Multe lacrimi am vărsat.
Când îți văd căsuța ta,
Varsă sânge inima.
Da' când văd păreții tăi,
Varsă lacrimi ochii mei
22. Mult mă mir, bade, de tine
Ce fel de pământ te ține.
De nu vii sara la mine.
– Mă ține pământ de hlei.
- Nu pot umbla pe la trei.
– Da' la trei tu ce-ai catat?
– Cu una m-am sărutat.
Și cu-a doua-am stat la sfat,
Pân' ce vin și pe la tine.
Mi se face ziua bine.
23. Usca-te-ai bade ca vântu'
Și nu te-ar primi pământu'
Că la tine-mi șede gându'.
24. Ardă cămașa pe tine,
Cum a ars inima-n mine,
Măi leliță, pentru tine.
25. Ardă sumănelu' tău.
Cum a ars sufletu' meu,
Bădiță, de doru' tău.
26. Ardă-te, leliță, focu'
Mi-ai făcut-o cu ghiocu'
Și, de-atunci, nu-mi aflu locul'
27. Frunză verde iasomie,
Când am mers în cătanie,
Nu mi-am luat ziua bună,
De la soare, de la lună,
De la mamă, de la tată,
De la grădina-ncărcată.
De la frați, de la surori,
De la grădina cu flori.
De la struț de busuioc,
De la flăcăii din joc,
De la struț de măturică,
De la fetele cu gâtă.
Ziua bună de-mi luam.
Cu dragoste cătăneam.
Nu cu greu și cu năcaz,
Și cu lacrimi pe obraz.

(Am publicat o variantă în revista „Tudor Pamfile”, în nr. 1–4, 1927.)

28. Cercealuț pe lângă soare,
Spune-i badii să se-nsoare
Că și eu m-oi mărita,
Într-un sat cu dumneata,
Să văd ce toantă-i lua
Dintr-o sută, una mută,
Nu ca mine-o rujă-mplută.
Dintr-o mie-o scârnavie,
Nu ca mine-un strug de vie,
Să mă pui la pălărie,
Să te duci un' ți-i drag ție.

29. Frunză verde de bujor,
Măi bădiță, bădișor,
Ce vii așa târzior,
Or de mine nu ți-i dor?
– Ba mi-i dor, puicuță, tare,
Da' nu pot veni cu soare.
Am a trece-un deal ș-o vale,
Și dușmani-mi stau în cale,
Că pe deal sunt păltinei
Și-ntre noi, doi oameni răi.
Și pe vale-s floricele.
Între noi, două cățele.
– La cățele ce le-om da,
Să fugă din calea ta?
– Ia, zahar cu lapte dulce
Și-or să turbe și s-or duce.
Lapte dulce cu pelin
Și-or turba și eu am să vin.
Amândoi să ne iubim,
La un loc ca să trăim.

30. Lele, de dragostea noastră,
Au răsărit pomi pe coastă.
O-nflorit da' n-o rodit,

C-o văzut că ne-am urât.
O-nflorit da' n-o legat,
C-o văzut că ne-am lăsat.
Iar de cum noi ne-am lăsat,
Pomii toți s-au și uscat.

(O variantă publicată în „Tudor Pamfile”, nr. 1–4, 1927.)

31. Horă sunt, horă mă cheamă,
Horă sunt de bună seamă.
Eu cu hora mă plătesc
Pentru-o zi de boieresc,
Pentru-un om care mi-i drag
Boierescuri multe fac.
Pentru un om care îi slut
Fac un ceas și-mi pare mult,
De n-ar fi hora pe sate,
N-ai vedea fete-necate,
Nici neveste spânzurate.
De na-r fi hora pe lume
N-ai vedea fete nebune,
Nici neveste duse-n lume.

32. Cine trece pe la iaz,
Bădița cu calul breaz;
Și-o luat apă din iaz
Și s-o spălat pe obraz.
Măndrele când îl vedea,
Una poarta-i deschidea,
Una masa-i așternea,
Una paharu-i împlea,
Una găina-i frigea,
O găină zugrăvită
Pe dinlontru² otrăvită,
Cu otravă din Suceavă
Cu măr dulce din dumbravă.

33. Merg la deal și merg la vale,
 La lelița-i lumânare.
 La lelița-s câinii răi
 Și-n casă-s dușmanii mei.
 Stau în drum și mă socot,
 Eu din casă cum s-o scot.
 Da' mă duc pân' la porțiță.
 Ieși afară, măi leliță,
 Și-mi dă apă și guriță.
 Apă știu c-oi căpăta,
 De guriță, cam așa.
 Că gura îi cântărită,
 De spicuțu' grâului,
 Pe sama drăguțului
 Și-n cântaru' satului
 Pe sama bărbatului.

Variantă:

Ieși, puicuță, la porțiță
 Și-mi dă apă și guriță.
 Ia, eu apă că ți-oi da,
 Da' guriță n-aștepta.
 Că mă vede mămuța
 Și mi-a da cu ciomagu',
 Și mi-o rupe ciolanu'

34. Sus pe vârf de opcinel
 Este-un tânăr voinicel
 Și merge mândra la el,
 C-o turtiță dulce-n sân
 Și-o ocă fiartă de vin.
 El n-o prinde-a săruta.
 Cum o prinde a muștra.
 – Puiculiță, draga mea,
 Spune drept, nu-ncunjura,
 Tu când ai ieșit din sat,
 Cu cine te-ai sărutat?
 – Eu cu toți m-am sărutat.

Trupu' mi l-am depărtat,
 Că m-am temut de-un păcat,
 Să nu stau la legănat.

35. Frunză verde de rogoz,
 Tot te duci, bădiță-n jos.
 De te duci la București,
 Nu prea mult să zăbovești.
 Dacă-i zăbovi vreo lună,
 Mi-i găsi pe câmp nebună.
 Da' de-i zăbovi vreun an,
 Mi-i găsi moartă-n divan
 Și de-i zăbovi mai mult,
 Mi-i găsi moartă-n pământ
 Și-oi lăsa cu jurământ
 Să vii până la mormânt,
 Să dai țărâna-ntr-o parte.
 Să vezi dragostea ce poate.
 Să iei pânda de pe-obraz,
 Să vezi moarte cu necaz.

36. Mi-a venit carte amară,
 Să mă duc catană-n țară.
 Eu puicii i-am zis așa,
 Să aștepte ce-a aștepta,
 Nouă ani și nouă luni,
 De-acolo să te cununi.
 Da' fata de supărare
 A plecat în lumea mare.
 Și s-a dus pe drum de fier.
 S-a ntâlnit c-un voinicel.
 – Voinicel din lumea mare,
 Nu-ți fie cu supărare.
 N-ai văzut catanele,
 Unde stau săracele.
 – Ele-s duse la hotară,
 Să păzească mândra țară.

37. Câte le petrec de greu,
 Da' tot nu ca doru' tău
 C-a' tău îi învățat
 Tot pe brațe legănat.
 Și-a' tău dor îi mădărit,
 Și-așteaptă-n braț-adormit.

38. Ca la păr,
 Ca la măr,
 Ca la dinte, dintelaș,
 Ieși afară, iepuraș,
 Că mă tem, de ce mă tem,
 De păpușă-n căldărușă,
 Zup, la popa după ușă.

Atât mi-a rămas din cele peste trei sute de bucăți culese în Cajvana. Au mai fost poate vreo 20 publicate în revista de folclor „Tudor Pamfile”. Ele au fost culese parte prin copiii de școală, între care eleva Nastasia Tomescu are „partea leului”, cu vreo 120 de bucăți. Apoi de la flăcăii din joc, precum și de la gospodarul Donisă Lucan. Am avut și o mică colecție din Suceava, unde, ca elev de liceu, le-am auzit de la colegi, însă s-a pierdut. Mi-a rămas numai în memorie, care, după câte îmi aduc aminte, îl cânta un coleg din Stupca:

Cântec țigănesc

Danciul meu, iubitul meu,
 Hăl mai mare paraleu,
 Ia, de scoate tinda-n iapă
 S-o ieslește, de-o adapă.
 – Ia căciula mea pe cap.
 – Dadă, că și-așa mi-i frig.
 – Ia-ți în spate un ilic.
 – Dadă, că mi-i frig ș-așa.
 – Încinge cureaua mea.
 Pân' ce danciul s-a gătat,
 Lupii iapa i-au mâncat.

2. JOCURI ȘI NĂZDRĂVĂNII COPILĂREȘTI

O vorbă ce am prins-o de la tatăl meu este că satul care are toloacă are și cai buni, căci cailor, în timp ce nu-s ocupați la gospodărie, le priește mult alergatul în libertate, iar pentru acestea au nevoie de toloacă. Asemenea, mânjii au nevoie de multă alergătură pentru dezvoltarea lor. Asemenea, de altfel, și copiii. Ei au nevoie de convenire cu alți copii, ceea ce le dă prilej să deprindă lucruri folositoare pentru viața de mai târziu. Abstrăgând lucrurile necuviincioase ce le pot deprinde, copiii

au ocazia să-și dezvolte energia, capacitatea de întrecere cu alții, cât și voința și judecata, dacă ceea ce fac e bine sau rău. Și astfel, înaintea școlarității, cât și în timpul ei, păscând cârlanii sau vitele pe toloacă, la întâlnirea cu alți copii, se nasc felurite jocuri distractive. La sate, aceasta e posibil numai pe toloacă, căci la lărgime nu e nevoie de paza vitelor așa de strictă, cum ar fi, bunăoară, la câmp, având deci destul timp pentru jocuri.

Cum în satul meu natal toloaca din partea de răsărit a satului cuprindea un teritoriu de peste 300 de fâlcii și poate și mai mult, iar cea din partea apusului, alte peste 400 de fâlcii, ajungând tocmai sub casele stârcenilor, deși aceasta din urmă fusese în mare parte făcută din arătură, totuși mai rămăsese încă vreo 150 de fâlcii. Vă puteți închipui că toți copiii din vecinătatea celor două toloace aveau ocazia – pe lângă folosul ce-l aduceau părinților cu păscutul vitelor – să se întâlnească și să se desfăteze cu felurite jocuri. Și aceste jocuri născocite de ei fac parte din folcloristica românească.

Dar ele diferă, de la sat la sat, atât ca denumire cât și ca tactică și material de joc. Cele din Tereblecea, pe cât le cunosc, sunt următoarele:

1. Jocul în bumbi

Portului românesc, țărănesc, din această regiune îi aparține și „cinga” sau „cingătoarea”, cunoscută și sub denumirea de „brâu”. Sunt însă unele deosebiri între cingă și brâu. Astfel, cinga e întrebuințată mai mult la hainele de sărbătoare, e aleasă, adică țesută în felurite culori și cu felurite flori și e mai lată și mai lungă decât brăul. Brăul este mai îngust și țesut în vârste de-a lungul lui, de felurite culori. Cinga este făcută de lână moale, prelucrată în fabrică, care se găsește în comerț sub numele de „strămătură”, în felurite culori: verde, roșu, roșu închis, liviziu, albastru, galben și alb. Pentru cingă se aleg culorile care-ți plac. Brăul, însă, e făcut din lână lucrată în industria casnică și apoi colorată sau din cânepă colorată. El se poartă în zilele de lucru.

Peste aceste cingători se obișnuia a se încinge și o curelușă îngustă, ca de două, trei degete. Curelușa era împodobită cu bumbi (nasturi) galbeni, cu toartă, care erau înșirați pe curelușă în bori (găuri) făcute anume, la o distanță cam de un deget unul de altul. Aceasta era măsurătoarea în loc de centimetru. Cu acești bumbi, copiii [măsurau] în felul următor: conveneau mai întâi câți bumbi să puie la bătaie, de regulă cinci sau șase.

Îi scoteau de pe curelușă, făceau o gropiță în pământ și de la o distanță cam de doi, trei metri aruncau bumbul. Numărul aruncărilor era în funcție de numărul bumbilor puși în joc. De câte ori nimerea jucătorul cu bumbul în gropiță, atâția bumbi câștiga de la adversar. Apoi începea adversarul să arunce la gropiță cu ai lui

și adesea îi câștiga înapoi sau și mai mulți, dacă aruncarea era mai cu noroc sau jucătorul mai iscusit.

Pierderea sau câștigul erau numai formale, căci ei, de obicei, conveneau să-i deie câștigătorul bumbii înapoi păgubașului. Se întâmpla, însă, să convie ca numai o parte dintre bumbi să fie restituită și atunci păgubașul era muștrat acasă pentru pagubă. De aceea jocul era cam riscant.

2. Jocul cu pietre

Jocul se face numai în doi și numai atunci în trei, când al treilea n-are pereche și nu poate fi lăsat de ceilalți pe dinafară, ca să se plictisească. Fiecare jucător caută să aibă zece perechi de pietricele. Mai convin, dacă joacă cu sau fără „buhai”; buhaiul este a 21-a piatră, însă de culoare albă.

Se pun pietrelele amândurora într-o pălărie. Dacă joacă fetele între ele, atunci pun pietrele în poală: Se ia din pălărie o mână de pietricele, se saltă puțin în sus, dar tot deasupra pălăriei, se întoarce repede palma ca ele să cadă pe dosul palmei; cele mai multe cad în pălărie. Se saltă din nou cele rămase pe dosul palmei, se întoarce repede palma, ca să fie prinse. Câte se prind, se numără. Dacă se prinde una, trei, cinci sau șapte perechi, adică perechi ale numerelor fără pereche, se iau toate pietrele, același jucător continuând cu prinsul. De prinde una, două sau trei perechi și o piatră, ia numai piatra. De prinde două, patru sau șase perechi, adică perechi ale numerelor cu pereche, le aruncă pe toate cele prinse înapoi în pălărie. Începând a prinde celălalt jucător, tot așa ca și cel dintâi, rămânând să se schimbe când prind perechi, cu pereche (2, 4, 6 etc.).

După ce s-au terminat toate pietrele de prins, fiecare își numără agoniseala sa. De a prins mai mult de zece perechi, îi dă cu o vârguță jucătorului advers atâtea lovituri la palmă, câte pietre a prins peste zece perechi, deci pietre prinse de-ale adversarului. Dacă, însă, se întâmplă că la urmă rămâne de prins numai o piatră, aceasta trebuie săltată pe mână de trei ori. Dacă o prinzi de două ori, iar a treia oară o scapi, predai jocul adversarului și așa, pe schimbate, până ce unul reușește s-o prindă de trei ori.

Dacă jocul e cu buhai, chestiunea e mai grea, căci buhaiul trebuie prins singur. De-l prinzi cu alte pietre, se aruncă toate pietrele în pălărie, predând jocul celuilalt. De prinzi buhaiul adversarului, iar el pe al tău, se schimbă buhaii. De prinzi amândoi buhaii, păgubașul capătă pentru el zece vârguțe la palmă, plus câte una de fiecare piatră ce-i lipsește. Așa se joacă, după dorință, de la început. Și aici fac copiii chițibușării! De „cumva” buhaiul vine în dosul palmei, mai la o margine, scutură mâna puțin ca să cadă în pălărie, să nu fie prins cu celelalte pietre. Dacă este observat, pierde dreptul de a continua, preluând celălalt rândul.

3. De-a poarca

Principalul la acest joc e mingea, care în Tereblecea nu se cheamă ca mai peste tot „hapuc”, ci „hapâc”. Băieții își fac singuri hapâcul din cârpe sau din păr de vită. La cel de cârpă, în mijloc se pune o pietricică, pentru ca să fie mai grea. Cârpă se moaie și se înfășoară bine, până ajunge cam de mărimea unui ou de găscă; se leagă apoi cu sfoară, întocmai cum leagă drotarii oalele cu sârmă.

La fel se face și hapâcul din păr, care se strânge de la țesălatul vitelor. Dar părul ce se adaugă trebuie mereu muiat în apă, ca să se îmbibe toate părțicelele. I se dă forma, învârtindu-l întruna în pumni. După aceea se leagă ca și primul. Acesta e mai bun decât cel din cârpă; de aceea copiii se joacă mai cu plăcere cu el.

La joc se însoțesc cinci până la opt copii. Fiecare îngrijește să aibă câte o botă cam de 0,80–100 cm lungime, după mărimea copilului. Aleg un loc în care fac o gropiță, așa ca să încapă în ea capetele tuturor botelor. De la acesta, în formă de cerc, pe o rază de cca doi metri se fac atâtea gropițe câți copii joacă, minus una (de ex., joacă opt copii, se fac șapte gropițe). Distanța între ele trebuie să fie cam de 1,5 m. Gropița din mijloc se mai numește și cotețul porcului. Pun toți botele cu un capăt în „coteț” (gropiță), iar la mijloc mingea (poarca sau porcul, cum i se mai spune); se învârtesc în stânga cu botele, strigând în cor: hule-ro!, hule-rom! până când, prin învârtirea botelor, mingea iese din gropiță. În acel moment, fiecare se repede la câte-o gropiță marginală, s-o ocupe cu capătul botei. Unul, se înțelege, care-i mai neiscusit, rămâne fără gropiță. În felul acesta, el devine porcarul și trebuie să scoată poarca la păscut, în afara cercului; după câteva momente o apropie de cerc, ca s-o bage la coteț, strigând: „haț la coteț!”, mânănd-o cu bota. Copiii, printre care voiește s-o treacă, sunt atenți s-o lovească și să strige: „haț la păscut!” În acel moment porcarul încearcă să ocupe el o gropiță, băgând bota lui în locul celui ce a gonit poarca. Dacă reușește, cel rămas, sau cum i se zice „scos”, devine porcar. Astfel, jocul devine hazliu și prin faptul că se nimerește ca, în loc să atingă cu bota poarca, atinge picioarele vecinului.

În sat era obiceiul că, dacă vroiai să alungi un porc, strigai „haț!” sau „hule!” sau „hulea!”, iar rom! se zicea mai ales la cai, când trebuia să-i urnești din loc. Deci, în limba porcarilor, „hule-rom!” înseamnă „fugi din loc!”.

Intuitiv, prin desen, jocul se prezintă astfel: aceasta pentru 8 jucători. Groapa din mijloc = „cotețul”. Gropițele de primprejur ocupate cu botele băieților; x sunt porțile, printre care poarca e mânăată la coteț, întâmpinând rezistența băieților x.

4. De-a cioacna

Și la acest joc principalul e mingea („hapâcul”). Jocul e de două feluri: jocul în doi și jocul în patru. La jocul în doi, trebuie patru băieți. La jocul în patru, trebuie opt băieți.

Jocul se numește „în doi” sau „în patru”, după numărul celor ce bat mingea. La jocul în doi, doi sunt la bătut, iar doi la „păscut”, adică cei ce prind mingea. I se zice „de-a cioacna” pentru că după fiecare bătaie a mingii trebuie ciocnite sau încrucișate pentru ciocnire botele celor ce-s la bătut.

Jocul începe astfel: se fac mai întâi două gropițe la o distanță cam de trei, patru m[etri] una de alta. Pe o botă, cu care se bate hapâcul, se măsoară care vine la bătut și care la păscut. Operația se face astfel: unul ține bota cam la mijloc, în poziție verticală. I-o aruncă celui ce stă față-n față cu el și care o prinde tot de mijloc. Aceasta i-o aruncă din nou celui dintâi, care o prinde din nou la mijloc, apoi cel de-al doilea pune mâna închisă peste cea a celui dintâi și tot așa își mută mâinile, până ce ajung la capătul botei. A cui mână este deasupra, acela trece la bătut. Tot așa se măsoară și ceilalți doi, să se știe care trece la bătut și care la păscut. Se întâmplă, însă, ca la măsurătoare, mâna celui deasupra să nu cuprindă întreaga botă și să mai rămâie un vârf, pe care îl prinde celălalt cu două sau trei degete, susținând că el este deasupra. Atunci ei hotărăsc ca să se arunce bota, ținută cu degetele, peste un anume semn, de regulă o pălărie, la o distanță cam de 20 metri. Cine reușește, rămâne la bătut. După această operație, cei ce-s la bătut ocupă borțile (gropițele) cu vârful botelor. Cei de la păscut se postează în spatele lor, la o distanță cam de doi, trei metri. Ei au misiunea să dea mingea la bătut, adică s-o arunce celui ce stă cu fața spre el. De-o lovește, cei de la bătut trebuie să alerge amândoi până la mijlocul distanței dintre ei și să bată cioacna, adică să lovească botele una de alta. În acest timp, un altul dintre cei de la păscut, care a alergat după minge, caută s-o puie în gropița liberă, în locul celui deplasat pentru cioacnă. Dacă reușește, strigă „te-am scos!” și astfel cei de la păscut trec la bătut, iar cei de la bătut, la păscut. Dar se întâmplă ca mingea, printr-o bătaie slabă, să nu meargă departe și cei de la bătut să nu aibă timpul necesar să ajungă la mijloc pentru cioacnă. Atunci ei pășesc spre mijloc să ciocnească botele, ținându-le, însă, cât mai mult timp, capetele în gropiță. Ca să aibă timp pentru ciocnire, cel ce are mingea de la păscut, o aruncă celui alt, peste capul lor, ca s-o pună el în gropiță. În momentul în care ciocnesc botele, dacă-i reușește celui cu mingea s-o puie în gropiță, cei de la bătut sunt scoși. Dar scosul cel mai simplu e atunci când mingea e bătută în sus și e prinsă de adversar. De aceea, cei de la bătut se fac atenți din când în când „să nu aibă cuc”, adică să nu bată mingea în sus. Intuitiv, poziția acestui joc se prezintă astfel:

	x	x	
	0	0	
x			x
la păscut	la bătut		la păscut

La jocul în patru, patru jucători sunt la bătut și patru la păscut. Se poate, însă, ca jocul în patru, în lipsă de băieți, să fie: patru la bătut și numai doi la păscut; atunci însă scosul e mult mai greu, căci dacă mingea se bate cu putere de către cei

patru cărora li se dă de bătut, e mai greu pentru unul ce-i la păscut să alerge distanță mare, în care timp cei de la bătut pot să meargă chiar agale la bătut cioacna. Cioacna la acest joc se bate în cruciș, adică ciocnesc botele cei din dreapta între ei și cei din stânga între ei. Pentru determinarea care-s în dreapta și care-s în stânga, privirea se face din spate:

	stânga x	x dreapta	
x			x
	x	x	
	dreapta	stânga	

Dacă unul de la păscut îl scoate pe cel din dreapta, este scos și cel din stânga, de vizavi, sau invers: scos fiind cel din stânga, este scos și cel din dreapta de vizavi (vezi și figura de mai sus).

La jocul în patru (cu patru la bătut și patru la păscut) graficul este următorul:

	x		x	
x		x		x
	x		x	

Distanța celor doi băieți ce dau de bătut este în apropierea, la o distanță de cam doi metri, de cei ce bat; pe când ceilalți doi jucători de la păscut sunt la o distanță de 30–50 de metri sau poate și mai mult, după cum observă cât de tari sunt cei de la bătut, ca să poată prinde mingea și s-o arunce celui din apropierea celor ce bat, pentru ca acesta să-i poată scoate. În acest caz, când a ocupat cu mingea gropița unuia de la bătut, toți patru se consideră scoși, trecând în locul lor cei de la păscut. Măsurătoarea se face în același fel în care se măsoară cei de la jocul în doi.

5. De-a fugitu'

La jocul acesta pot fi cel mult 20 de băieți, iar cel puțin șase. De regulă, se asociază la joacă opt până la doisprezece băieți. Măsurătoarea se face ca și la cioacnă. Dacă, de exemplu, jocul e între doisprezece băieți, atunci, după măsurătoare, șase (cei ce au căzut deasupra), trec la bătut, iar ceilalți șase, la păscut. Poziția e următoarea:

Cei de la bătut

Cel ce bate

Cel ce dă la bătut

Cei de la pășunat

Patrol

Cel ce prinde mingea, dacă nu-i nimerită la bătaie

Se face numai o gropiță (bortă). Se pune semn până unde au de fugit cei ce bat. Semnul acesta se numește „patrol”. Fiecare are dreptul să bată numai de trei ori, indiferent dacă nimerește mingea sau nu. El trece apoi în partea dreaptă a celui ce trece la bătut, iar ceilalți stau jos în spatele și stânga celui ce bate. Urmașul lui, dacă bate bine, are timp să fugă până la patrol și, de multe ori, chiar și înapoi. În timpul cât fuge, cei de la păscut caută să-l lovească cu mingea. De-l lovesc, toți cei de la păscut caută să-l lovească cu mingea. De-l lovesc, toți cei de la păscut trec la bătut, aranjându-se în ordinea arătată în grafic. Dar aceasta se întâmplă cam rar.

Astfel, toți cei de la bătut au dreptul la trei bătăi, afară de cei doi care s-au măsurat întâi și care sunt priviți ca un fel de conducători ai partidei lor și au dreptul la șase bătăi. De multe ori se întâmplă că cei ce au bătut și au de fugit să nu poată fugi din cauză că mingea e slab bătută și poate fi prinsă de cei de la păscut. Nădejdea este la conducător care, de regulă, e cel mai bun jucător și de aceea el rânduiește să bată mai întâi cei mai slabi, iar el rămâne la urmă, cu dreptul lui de șase bătăi. Cel din spatele celui ce bate e din partida celor de la păscut și are misiunea să prindă mingea când nu-i bătută și să i-o arunce celui ce dă de bătut. Dar el mai are și misiunea să observe bine pe cel ce bate, dacă nu ține mereu bota în gropiță; dacă mingea nu e nimerită la bătut și o prinde el, trebuie s-o pună repede în gropiță. Și în felul acesta sunt toți scoși de la bătut. Dar cei de la bătut pot fi scoși și prin faptul că fiind mingea prinsă mereu de la cei de la păscut, nu pot fugi. Atunci se manevrează mingea prin aruncarea și prinderea ei între cel ce dă de bătut și cel din spatele celui bătut. La momentul potrivit, o ia la fugă unul către patrol, iar cel ce dă cu mingea să-l lovească, o dă mai cu putere, mingea scăpând printre cei de la păscut, o iau toți la fugă către patrol și adesea reușesc să vie și înapoi. Atunci, se face un răs și o învălmășeală mare între partide. Dacă, însă, în această învălmășeală este unul lovit, iar el apucând mingea îl lovește pe oricare dintre adversari, situația e salvată pentru ei, rămânând mai departe la bătut.

E unul din cele mai frumoase jocuri, deoarece pretinde disciplină și antrenament.

6. Jocul în bani

Se joacă în două feluri: 1) Exact ca jocul în bumbi, de la nr. 1; 2) Orice monedă are „cap” și „spic”, cum le zic copiii. „Cap” înseamnă partea monedei cu numărul pe ea; „spic” e cealaltă parte. Jocul se face numai în doi. Unul își alege „capul”, iar al doilea „spicul”. Se pune moneda în pumni sau în pălărie, se zgâlțâie puțin și apoi se răstoarnă. Dacă cel de și-a ales „cap” începe jocul, iar după răsturnare cade tot „cap”, tot el urmează; de cade „spic”, îi dă celui ce și-a ales „spic” să zgâlțâie pălăria și s-o răstoarne el. Jocul e cam plictisitor și se joacă mai

ales când e timp posomorât sau când sunt numai doi copii pe toloacă. În alte locuri, mai ales la târguri, se aruncă moneda la gard sau la zid. Ricoșând, moneda cade cu o parte sau alta. Felul acesta, în Tereblecea, nu se practică.

7. De-a uliu'

Se face mai întâi alegerea „uliului” și a „cloștei cu pui” în felul următor: doi, care sunt mai îndrăzneți, își măsoară puterile pe o botă, prinzând bota cu amândouă mâinile de la mijlocul ei, însă unul prinde cu stânga, cel din față cu dreapta; apoi vine mâna dreaptă a celui dintâi și numaidecât stânga celui alt. După ce și-au încheștat mâinile pe botă, încep a trage bota fiecare la sine, până ce unul se arată că-i mai slab. Acesta e „cloșca”, iar cel mai tare e „uliul”.

Puii, adică ceilalți copii, câți sunt și care vor să se joace, se prind de brâul cloștii și așa se înșiră toți, fiecare la spatele celui alt. Apoi vine uliul în față „cloștii” și zice: „Tare-s flămând și-am venit să-mi dai un pui!” „Cloșca” îi răspunde: „N-am pui de dat!” Atunci „uliul” îi zice: „Eu mi-oi lua singur cu ghearele!”, arătând și gesticulând cu mâinile și cu degetele, săltând înaintea „cloștei”. „Cloșca” îi răspunde: „Eu ți-oi scoate ochii!”, gesticulând în același fel în față uliului. Atunci „uliul” se repede să-l prindă pe cel din coadă. „Cloșca” aleargă tot înaintea lui, iar întreaga coadă înșirată se ferește din față uliului când în stânga, când în dreapta. Așa reușește „uliul” să-i culeagă toți „puii”. Pe fiecare „pui” prins îl duce la cuibul său, adică mai de-o parte și așa rămâne „cloșca” fără „pui”, ceea ce înseamnă sfârșitul jocului.

De multe ori, însă, repezindu-se „uliul” după „pui”, căci numai cel ce rămâne în coadă e atacat și dacă acesta e mai sprinten și se ferește repede, ceilalți cad claie peste grămadă și se produce un râs general. Atunci însă „uliul” nu răpește „puiul”, ci râde și el, de-a valma. Se înșiră apoi din nou și se joacă mai departe, până ce se satură.

În alte locuri, jocul se numește „de-a gaia”. El este jucat cu predilecție de fete.

MATTHIAS FRIEDWAGNER

RUMÄNISCHE
VOLKSLIEDER
AUS DER BUKOWINA

LIEBESLIEDER

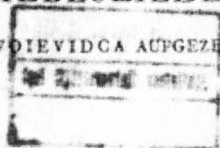
KONRAD TRILTSCH VERLAG WÜRZBURG

RUMÄNISCHE VOLKSLIEDER AUS DER BUKOWINA

I. BAND:

LIEBESLIEDER

MIT 580 VON ALEX. VOIEVIDCA AUFGEZEICHNETEN MELODIEN

HERAUSGEGEBEN VON

DR. MATTHIAS FRIEDWAGNER

EMER. ORD. PROFESSOR AN DER UNIVERSITÄT FRANKFURT A. M.
KORRESPOND. MITGLIED DER EGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
IN BUKAREST

S.

UNG

JMAN!

278965

B.C.U. IASI

1940

KONRAD TRILTSCH VERLAG WÜRZBURG

3 MART 1943

II, 1

Facă cine câte-o face,
 Dragostea n'o pot desface;
 Zică cine câte-o zice,
 Dragostea nu pot s'o strice;
 5 Căci dragostea-i lucru mare,
 Ar sbura, dar aripi n'are.

(din *Horodnicul-de-Sus*.)Scris: *G. Ichim*.

II, 2

Frunză verde ca iarba,
 Mare foc îi dragostea:
 Cine-apuc' a o purta,
 N'are cap a o lăsa
 5 Nici minte a o purta.

*Auzit dela Eufrosina Cârdeiu (Vicovul-de-Sus)**T. Simionovici*.

II, 3

Frundzuliță și una,
 Grișe podoabă-i dragostia.
 Cini o știi a purta,
 Îi ușoară ca pana;
 5 Da' cini n'o știi purta,
 Îi mai grișe dicât chiatra.

(Cacica)

F. Rusu.

II, 4

Cine strică dragustile,
 Ardă-i focu grajdurile!
 Frunză verde și una,
 Rê podoabă-i dragustea,
 5 Cine-apuc' a o 'nvăța
 Și nu știe-a o purta;
 Că-i grea ca și piatra.
 Da' cine-o știe-a purta,
 Îi ușoară ca pana,
 10 Și cine-i știe rându,
 Ușurică-i ca gându.

*Costică Mihalaș (Brăiești).**D. Mihalaș.*

IV, 58

Floare galbănă din apă,
 Spune cucului să tacă,
 Să nu cânte-așa frumos
 Că pică frunza pe jos;
 5 Să nu cânte-așa de jele,
 Pică frunza păturele.
 Câte flori sînt într'un pom,
 Atâtea doruri are-un om,
 Florile din pom mai cad,
 10 Dorurile din om nu scad.

Vasile Lacatășul (Vicovul-de-Sus).

T. Simionovici.

IV, 59

Sus în deal la Sahastrie
 Este-o pasere dobrîc
 Și-așa cântă și mîngăie,
 De-am zis să-mi cânte și mie.
 5 Da' ea așa a cântat,
 Limba'n gură mi-a 'nghețat;
 Și-așa cântă de frumos
 Că pică frunza pe jos;
 Și-așa cântă de cu jele
 10 Că frunza în codru pierce;
 Și-așa cântă de subțire
 Că-mi sboară inima'n mine.

(Straja).

A. Tomiac.

IV, 60

Cântă cucu pi paduri
 Și n'ari uni să puni;
 Să puni pi ramuri
 Aproapi di casa mi.
 5 Așa cântă di frumos
 Că pică frunza pi gios;
 Așa cântă di cu jeli,
 Plâng pasări în cuiburieli
 Și apa pi vadurieli.

(Cacica).

F. Rusu.

IV, 80

Trieși doru prin dumbravă,
 Trieși, trieși și ma 'ntriabă:
 »Șie iești tânără și slabă?»
 — Stăi, dorule, că ți-oi spuni
 5 Căci-am păcimit pi lumi,
 Căci-am păcimit ș'am tras,
 Mă mnir dgi uni-am ramas;
 Dgi uni-am ramas și sînt
 Și mai stau cu lumia 'n rînd.

(Căjvana) 1906.

F. Rusu.

Vgl. auch IV, 197—8.

IV, 81

Trandahir dela tărăbă,
 De ce-s tânără și slabă?
 Că nu-s slabă nici de-on rău,
 Da's slabă de doru tău.
 5 Doru tău mă 'ngălbinește,
 Jelea ta mă viștijește.
 Ardă-te-ar focu și para!
 Ni-ai făcut fața ca ceara
 Și trupu ca buruiana,
 10 Da' fața ca rumineala.

(Boian).

Adele Volcinski.

IV, 82

Tot mă 'ntreabă dorul, întreabă
 De ce-s tânără și slabă.
 Stăi, dorule, și ți-oi spune
 Câte-am pătimit pe lume!
 5 Tot mă 'ntreabă codru verde
 De ce fața mi se perde.
 Codrule, nu mă 'ntreba,
 Că 'ndat' se perde ș'a ta,
 Dacă ți-a veni vremea.
 10 Că pe codru-l bate brumuța
 Și pe mine scârbuța.
 Că nu-i deal fără de gârlă
 Nici nu-i om făr'de rușine;
 Și nu-i gârlă fără deal
 15 Nici nu-i om făr'de amar.

Catrina Bujdei (Gălănești).

I. Vicoveanu.

IV, 125

Bădgiță, păun rotat,
 Știi, badgi, dgi cân' am stat,
 Mulci lacrimni-am vărsat?
 Cân' 's vād căsuța ta,
 5 Varsă-m' sânji inima.
 Da' cân' vād păreți tăi,
 Varsă-m' lacrimni ocii mnei.
 Da' cân' tei vād pi tcini,
 Și mnii-m' pari mai bini.

(Căjvana).

F. Rusu.

V. 4 is = iți. - 8 tei = te; tcini = tine.

IV, 126

Câte focuri ard în lume,
 Nici unú nu arde bine
 Cum arde inima'n mine.
 Îmi arde cu lunile
 5 Și cu săptămânile.
 Din guriță voie fac,
 La inimă plâng și zac;
 Din guriță voie bună,
 Inima plânge de sună,
 10 N'are loc de voie bună.
 Frunză verde și ună,
 De m'ar ști cineavă
 Cum mi[-i] mie inima!
 Inima mi[-i] amărăciune,
 15 Îi neagră ca ș'un cărbune,
 Și mi[-i] friptă de alean
 Ca și carnea de pe jar.

Safta Hurghiș (Gura-Sadovei).

Xenofon Mlejnița.

IV, 127

Frunză verdi di-alior,
 Dă-mi, Doamni, moarti sâ mor
 Pi brațili cui mni-i dor!
 Frunză verdi și-on omag,
 5 Dă-mi, Doamni, boală sâ dzac
 Pi brațili cui mni-i drag!

Ana Sahlean (Bucșoaia).

V. Lișu.

IX, 32

- Bădgița dgi cîn' s'o dus,
 Tri garofi'n poart'am pus.
 Și garofili-o' nflorit,
 Bădgița n'o mai vinit.
 5 Ni-o trimăs badgia scrisoari
 Să-i trimăt și lui o floari,
 Ori pi lună ori pi soari.
 I-aș trimieci tot pi soari.
 Soarili cîn'o păliești,
 10 Și floaria să vscedzăești.
 I-aș trimieci tot pi lună.
 Luna mieri răcoroasă
 Și floaria mieri voioasă.
 I-aș trimieci tot pi nor
 15 Și nu i-a spuni că ni-i dor.
 I-aș trimieci tot pi sciel,
 Ieli-s mulci mănăntăli
 Și nu i-a spuni că ni-i jăeli.

(Căjuana 1906).

F. Rusa.

Eine weitere Variante aus Vicovul-de-Sus (Laura) durch Eufrosina Botezat, In-vățătoare.

IX, 33

- De trei zile stau în prag
 Cu-un fir de mătăsă'n ac,
 Niciodată n'am împuns,
 De când bădița s'a dus.
 5 Trei garofe'n poart'am pus,
 Garofele-au înflorit,
 Bădița n'a mai venit.
 Le-aș trimete,
 N'am pe cine!
 10 Le-aș trimete pe soare,
 Dar soarele-i prea fierbinte
 Și le-a duce veștezite,
 Le-aș trimete pe lună,
 Că luna-i cam recoroasă
 15 Și le-a duce cu mirosnă;
 Că luna-i pe jumătate
 Și [nu] le-a duce cu dreptate.
 Le-aș trimete pe stele:
 Stelele-s prea mititele,
 20 Nu știu ce să fac cu ele!

Eufrosina Raia (Pojorîta).

D. Mihalăș.

V. 16 Că ist durch Dar und V. 17 Hs. durch Și [nu] zu ersetzen. Var. von Zenovia Bedrulea (Pojorîta) durch George Bodnar: V. 12 dogorite; 14—15 fehlen.

XVI, 7

La podețu cel de piatră
 Șede-un ficior și c'o fată.
 Ficiorașu șuiera,
 Iară fata suspina.

- 5 El se pleacă și mi-o 'ntreabă:
 Ce stai, mândră, supărată?
 Că toată lumea-i înșelată!
 —Înșelată-i, eu văd bine;
 Dar nu-așea tare ca mine.
 10 Tu te duci, puiut, în lume,
 Eu rămân fată cu nume;
 Tu te duci, puiut, în țară,
 Eu sînt fată de ocară.
 Ia-mă, puiut, și pe mine;
 15 De nu, eu mor după tine.
 —Nu te pot, puică, lua,
 Că mi-i murgu dintr'o gioi
 Și nu duce câte doi,
 Și am unu dintr'o marți
 20 Nu duce necununați.

Niculai Crăciunescu (*Câmpulung*).

T. Bocancea (337).

XVI, 8

Trandacir cu frundza 'neoaci,
 Fă-mă, Doamni, cum mi-i faci!
 Fă-mă, Doamni, gioi sara
 Rujă mândră'n calia ta,
 5 Să văd, ți-s dragă ori ba.
 Di ți-s dragă, badi, dragă,
 Da' di nu, lumia ți-i largă;
 Di ți-s dragă, badi, spuni,
 Pi din dos numi nu-m' puni.

(*Cacica*) 1907.

F. Rusu.

XVI, 9

Frunză vierdi și doi nuci,
 Di cie, badi, ti usci?
 Di mîncaria ci-o mînânci,
 Di băutura cari-o bei,
 5 Ori ai gând să nu mă iei?
 Spuni-mi drierpt ș'adivărat,
 Di ai gând di însurat,
 Nu-mi ținie drumu liagat!

(*Straja*).

A. Tomiac.

XVI, 13

- Bade, de când ne iubim,
 Galbănă-i frunza'n malin,
 Galbănă-i și s'o uscat,
 Vine vremea de lasat.
 5 Ne-am lasa, nu ne îndurăm,
 Ne-am lua, nu ne putem!
 Măi, bădiță, pentru tine
 N'a rămas inimă'n mine;
 Puțintică ce-o rămas,
 10 Și-aceea de dor o ars.

Eufrosina Odinschi (Marginea).

I. Vicoveanu.

*Eine Variante durch C. Popescu (Frumosul) beginnt: Frunză verde de emochin,
 Bade, de când und endet mit V. 6.*

XVI, 14

- Frunzâ vierdgi soldz dgi piești,
 Puica 'n grădină plijiești
 Cu lacrimini să veseliești.
 Tași, puicuță, șie suspini?
 5 — Cum, focu! n'oi suspina
 Că basmauă șie noauă
 Am dgisat că-i rupta'n două.
 — Nu-i ruptă basmauă miē,
 Da-i ruptă inima ta,
 10 Că ci cimni că ci-oi lasa.

(Căjvana) 1906.

Fil. Rusu.

V. 10 = Că te temi că te-oi lăsa.

XVI, 15

- Frunză verdzi și ună,
 Rău ma doari inimă
 Căn' o vād pi puicuța
 În brațali altuia.
 5 Căn' o vād la un străin,
 Am pi inimă un stșin;
 Căn' o vād la niămu mîieu,
 Nu ma doari-așe dži rău.

Vasile Malinoschi (Baiașești).

I. Turanschi.

XVI, 16

- Frunză verdi di pelin,
 Am la inimă un schin

- 10 — Cu turtiță dela țâță,
Cu păr negru din costiță
Și cu apă din cofiță,
Ca să-și uite-a lui draguță.

Eufrosina Raia (Pojorita).

D. Mihalai.

XVIII, 8

- Ieșii, mândră, dgi la cini,
Mă'ntâlniem cu tri copcili.
Fug dgin drum și li dau cali
Pentru farmișili tali.
5 Tu, mândră, m'ai farmecat
Cu tri paii dgila pat,
Cu tri flori dgin tri grădgini,
Cu apă dgin tri fântâni:
Ai luat-o c'o ulcică,
10 M'ai facut dgin om nimnică;
Ai luat-o c'un ulcior,
M'ai facut dgin om: niom!

(Căjvana) 1906.

F. Rusu.

XVIII, 9

Frunză verde și-un dudău.

Adagio.

1.) Frunză verde și-un dudău,
Pe drumul care merg eu
Nu-i fântână nici părâu
Să-mi pot stinge focul meu.	2.) Focul dila inimioară
Nu mni-l potolește-o țară.
Foaie verde bob năut,
Desfă, puică, ce-ai făcut
3.) Și dă-mi drumu să mă duc
La puicuța de demult.
— Nu ți-am făcut, ca să pchei,
Da' ți-am făcut să mă iei!	

Comunicat de Vasile Cuciurean, cantor bisericesc auxiliar de 24 ani în Gălănești, la 10 August 1909.

A. Voievodca (1232).

XXVI, 23

Când era pungața plină!

Lento.

Când e-ra pun-gu-ța pli-nă, Când e-
ra pun-gu-ța pli-nă, Mă-ți-nă-pui- Mă-ți-nă-pui-
ca co-de-mă-nă, of, of, of, mă-nă.

- 1.) Când era pungața plină, (bis) 2.) Când era pe jumătate, (bis)
Mă ținē puica de mână. (bis) Puica mă da mai la spate. (bis)
3.) Când pungața s'o sfârșit (bis) 4.) Când punga s'o deșărtat, (bis)
Și puicuța m'au urit. (bis) Puicuța m'o alungat! (bis)

A cântat Ana Solovan, țărancă de 18 ani în Cuciurmăre, la 23 Octombrie 1909.

A. Voievidca (1405).

XXVI, 24

- Am îmblat padurili
Di pi oci ca murili,
Și-am îmblat vr'o șapte sati
Di pi sprinceni 'ncordati,
5 Și-am fost găsit într'un loc,
Da' n'o fost a meu noroc.
Norocele, când te-aș prindi,
Ti-aș da foc și te-aș aprindi
Într'o margini di drum,
10 Ca să nu mai iasă fum!

Petru Cuciurean (Gălănești).

I. Vicoveanu.

XXVI, 25

- Usca-ci-ai, badgi, ca vântu
Și nu ci-ar primi pamântu,
Tot la cini-n' ședgi gându.
Ardă-ț' cămieșă pi cini
5 Cum o ars inima'n mini!
— Măi lieliță, pentru cini

Ardă-ț' sumănielu tău
Cum o ars suflietu mnicu,
Lieliță, dgi doru tău.

(Căjuana).

F. Rusu.

Das heißt V. 1 Usca-te-ai. 2 te-ar. 3 tine-m' șede. 6 tine. 9 de doru. Anlaß wahr-scheinlich Untreue.

XXVI, 26

Cât îi Moldova de mare.

Andante.

Cât îi Mol. do. va de ma. re,
Cât îi Mol. do. va de ma. re,
Nu. mai oa. uă dru. murl o. re,
U. nu'n dea. u.
nul în va. le.

- Cât îi Moldova de mare,
Numai două drumuri are,
Unu'n deal și-unul în vale.
Pe drumuțul cel din vale
5 Merge puiuțul călare.
De scârghit de-abia meria,
De lacrimi de-abia zăria.
Ține frâul mai cu dinții,
Mână murgu peste munții,
10 Trece prin pădurea de brazi
Și nu se gândește la popas.
Se oprește la un iazu
Și se spală pe obrazu,
Puicuța să-i deie samă,
15 Că nu i-o cusut năframa
Nici cu chir nici cu mătasă,
Numai cu inima arsă;
Nici cu chir nici cu bumbac
Și-au pus gându de l-au lăsat.

Cântat de Domnica Marin (75 ani) în Paltinoasa, la 9 Octomvrie 1907.

A. Voievidca (95).

ANEXA A. II.

DOUĂ CONFERINȚE

1. SIMION FLOREA MARIAN

Conferință comemorativă ținută în sala Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, în ziua de 4 mai 1947, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea și a 40 de ani de la moartea marelui folclorist.

Istoria literaturii române împarte literatura populară în două părți: în literatura populară nescrisă și scrisă. Literatura populară nescrisă pare să se fi ivit aproape în același timp cu nașterea poporului român.

Poporul român a fost hărțuit și încărcat de necazuri chiar de la existența lui și de aceea apar în literatura nescrisă, ca primele: poezia lirică, doinele, strigăturile; apoi poezia epică: cântecele bătrânești, cântecele religioase ș. a.

Literatura populară scrisă apare înainte de 300 ani, și cel dintâi scriitor se pare a fi Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab, care scrie *Cazania de la Govora*. Se mai ocupă cu literatura populară și Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*, în anul 1716, însă colectarea și ordonarea acestui material, la noi apare mult mai târziu.

Cei dintâi au început englezii, în secolul al XVIII-lea, cu ordonarea materialului, minindu-l în limba lor *folklore*. I-au imitat imediat germanii, reprezentați prin frații Grimm; apoi, treptat, s-a dezvoltat în Spania, Italia și Franța.

Termenul englezesc de *folklor* înseamnă toate cercetările privitoare la literatura populară; deci totalitatea plăsmuirilor minții omului din popor.

Cuvântul *folklore* a intrat în limba noastră, ca și alte cuvinte străine, cum ar fi de exemplu tramvai, pe care n-aveam cu ce le înlocui.

Așa, mici cum suntem față de alte popoare, și noi am dat altor limbi cuvinte, pe care nici ei nu le pot înlocui. Exemplu, am dat germanilor *găluște* și *prispă*, iar românul bucovinean crede că dacă n-ar spune calului *zürüch-napoi*, nu s-ar putea înțelege cu el, cum nu se poate înțelege neamțul cu boul, dacă nu-i spune *cho-nepoo*, când vrea să-l dea înapoi.

Prima colecție folcloristică la noi e de George Asachi, iar Anton Pann adună cel mai bogat material folcloristic. De la el încoace, fiecare provincie are câțiva folcloriști intrați în literatură.

Astfel, Muntenia e reprezentată prin Petre Ispirescu, Fundescu, C. Demetrescu și alții.

Banatul îl are pe Atanasie Merienescu, Ardealul pe Jarnic și Bârsan, Pop-Reteganul, Frâncu, Candrea.

Moldova, afară de Al. Russo și Alecsandri, pe Caranfil Elena Sevastos, Canianu, Artur Gorovei, iar macedo și istro-românii au colectori pe Caragiani, Obedenaru și Weigand.

Bucovina îi are pe Ion Sbiera și Simion Fl. Marian.

Afară de aceștia s-au ocupat cu literatura populară în fiecare provincie câte o serie de scriitori, publicând-o prin diferite reviste și broșuri.

La noi în Bucovina au publicat, în afară de cei doi numiți, fie în broșuri sau reviste: Dimitrie Dan, Elena Niculiță-Voronca, Arcadie și Valeriu Dugan, Leonida Bodnărescu, Alexandru Voevidca, Lucian Costin, Ion Vicoveanu, Ion Ieremievici-Dubău, Ion Turansch, Filimon Rusu, I. E. Torouțiu, Nicolae Simionovici, Axinte și Bilețchi-Oprîșanu, Leca Moraru, Carol Miculi, Constantin și Filimon Milici, precum și alții care îmi scapă din vedere. Apoi, revista de folclor „Făt-Frumos”, cât și alte reviste și ziare ca „Deșteptarea” de pe vremuri, „Junimea literară”, „Moldova literară” și „Freamătul literar”, au publicat de asemenea folclor.

Folclorul românesc e incontestabil frumos și plin de spirit, așa că s-au făcut traduceri din el și în alte limbi.

În limba franceză au publicat până acum: I. Crăciunescu, N. I. Apostolescu, Grigore Nandriș, M. Vulpescu, Niculescu-Varone, Petru Caraman, Ovid Densușianu și Liviu Rusu.

În limba germană a publicat, în 1874, Carmen Sylva și Dr. Friedwagner abia în 1940 (*Rumänische Volkslieder aus der Bucovina*). În limba engleză, folclorul românesc e publicat de Marcu Beza.

Incontestabil, dintre toți folcloriștii români de până acum, cel mai mult a produs pe terenul acesta Simion Fl. Marian, pe care-l comemorăm în conferința de azi. Fără îndoială, activitatea acestui uriaș folclorist nu se poate arăta printr-o simplă conferință; ea totuși are menirea să cinstească memoria eruditului bărbat român, care o viață întreagă a muncit pentru progresul cultural al poporului din care face parte.

Simion Florea Marian – viața și opera

Acum o sută de ani, în 1847, la 1 septembrie, se naște, în comuna Ilișești, jud. Suceava, din părinții Grigore și Ruxanda, născută Ciocoi, din Udești, același județ, pruncul – cum se zicea atunci – căruia i se dă numele Simion; un alt obicei al vremii este ca nou născuții să capete numele de botez al sfântului respectivei zile. Și poporul nostru știe că la 1 septembrie e Simon Stălpnicul, ziua noului an bisericesc.

Adevăratul nume de familie era Florea, așa că tatăl său se numea Grigore Florea. Simion însă a adoptat numele bunicului său, care se chema Marian, nume de botez, pe care l-a schimbat în nume de familie. A mai existat un folclorist Marian, bănățean, contemporan cu Florea, despre care vom aminti în alt loc.

Simion a avut încă un frate, George, care, ca soldat la Viena, a murit acolo, de dorul casei și al patriei, apoi două surori măritate la Ilișești.

Se vede că Simion era mai isteț, dacă părinții s-au decis să-l dea la școală, căci cei mai blajini rămân la gospodărie, iar cu școala și printre străini sunt de înfruntat mai multe greutăți.

Marian a frecventat școala primară din Ilișești, iar clasa a IV-a a făcut-o la Suceava, în vederea deprinderii limbii germane, de care avea nevoie la liceu, unde pe atunci toate obiectele erau predate în această limbă. La școala primară din Suceava l-a avut director pe Franz Theil, cel cu „tabla măgarului”.

Marian a început a înmagazina în memorie folclor încă înainte de a frecventa școala primară. În sate, prima societate ce-o au copiii afară de cea familială, sunt clăcile, șezătorile și jocurile (horele) în duminici și sărbători. Unele mame iau copiii cu ele la aceste conveniri, altele au clăci sau șezători la ele acasă, așa că de multe ori copiii au ocazia să fie numai ochi și urechi. Natural că se produc pe unele locuri și pornografii, da nu asta interesează, ci capacitatea poporului de a produce în versuri ceea ce simte sau faptul de a povesti basme sau felurite povești, care au o influență asupra memoriei, atât a celor ce povestesc cât și a celor ce le ascultă. Și Marian a avut parte de această școală, încolțind în mintea lor dragostea de a se ocupa intens, toată viața sa, cu acest gen de literatură. La vârsta de 15 ani intră în clasa I la Gimnaziul (Liceul) din Suceava.

Având colegi de prin mai multe sate, avea ocazia să-i descoase prin întrebări despre obiceiurile la sărbători, clăci sau șezători, și așternea mereu pe hârtie, fără să divulge cuiva intențiile sale. Astfel, paralel cu lecțiile care le făcea la clase, strângea material pentru scopurile de mai târziu. Iată cum scrie despre el un coleg de-al lui de clasă și de breaslă, profesorul Gherasim Buliga: „Până pe la clasa a III-a gimnazială, ne țineam amândoi destul de bine, ba chiar aveam și eminență. Ce să vezi, însă, de la clasa a IV-a înainte, fratele Simion a început a da îndărăpt. Causa era că el aduna poezii și cântece populare. Când mergeam în vacanță acasă la părinți, mă ruga colegul meu Marian să-i aduc niște cântece populare, fie doine, balade, hore, chiuțuri, ba chiar și povești, zicând că lui îi trebuie. Deși nu știam ce are de gând să înceapă cu ele, totuși, fiindu-mi prieten, căutam s-o rog pe mama (de tata mă sfiam), când pe un frate, când pe altul, când pe o soră ori pe o mătușă, ca să-mi cânte câte ceva, ca să-i aduc lui Marian. Astfel adunam mai multe cântece și le scriam cum puteam pe vreo câteva coli și le aduceam amicului Simion.

Câtă bucurie îi făceam cu acestea! Eu însă mă miram de aceasta și mă uitam la dânsul ca la un smintit și ieșit din minți. Căci noi, ceilalți băieți, ne bucuram de niște plăcinte bune sau de niște mere dulci, da nu de niște cântece populare. Îl întrebam: Măi Simioane, da ce-ai să faci cu astea? Ia lasă, mă Crișule (așa mă numea el pe atunci și apoi cât a trăit) că are să fie bine. Bine, bine, mă, da dacă te-a întreba lecția Knauer, Rohrmoser ori Kriz (de dl. profesor Muntean nu prea ne temeam, că era român) ce-i face tu, dacă nu-i știe-o?... îi ziceam eu. Voi căuta s-o știu, îmi răspundea el.

Cântecele ce le aduceam din satul nostru le studia, le compara cu cele adunate de el în satul lui, ori din alte sate, căci înțelesesem că el umblă după cântece și povești și prin alte sate de primprejur.

El îmi vorbea de variante, comparații și câte și mai câte. Eu însă îmi păzeam cartea și-l compătimeam în gândul meu de atunci pe bietul Simion al nostru, cugetând că nu-i lipsește mult și va în[n]ebuni de tot. Ce știam noi pe atunci de folosul mare al colectării poeziilor populare! Nici catehetul nostru de pe atunci, care era de altmintrelea om învățat și un orator sau predicator excelent, mult regretatul profesor de teologie Constantin Andrievici-Morariu, nu ni spunea nimică despre aceste poezii sau cântece populare.

Bietul Simion al nostru, din cauza prea multei ocupații cu colectarea cântecelor populare, rămase într-adevăr înapoi cu studiul. Profesorii noștri, fiind cei mai mulți dintre ei străini de națiunea și de legea noastră, l-au luat la ochi pe fratele Simion, auzind, desigur de la niște colegi perfizi, că el s-ar ocupa de literatura română și l-au început, mări, a-l examina strict de tot și adeseori de la dânsul cereau foarte sever să corespundă datoriilor școlare”.

Un amănunt: Buliga îi zice lui Marian „frate”. Se știe că pe lângă numirea de frate ai copiilor din aceiași părinți, se mai zice frate ca noțiune generală, când se simt doi oameni mai apropiați sufletește; apoi, în branșa monahală și, în fine, *frate de cruce*, un obicei care azi e mai rar, dar care la noi e străvechi, precum și la toate popoarele din Peninsula Balcanică – cum zice Șăineanu: doi tineri jurau, înfrățindu-se a-și da viața unul pentru altul, cu care ocazie își creștau pe brațul drept o tăietură în formă de cruce și-și sorbeau sângele unul altuia. Marian și-a însușit acest obicei și s-a prins frate de cruce cu doi colegi, prieteni intimi: Gherasim Buliga, mai târziu profesor la Liceul din Suceava și apoi la Școala Normală din Cernăuți, scriitor și el, și Ion Ieremievici-Dubău, care a scris poezii lirice, corectate de Mihai Eminescu, cu care locuise în Viena. A fost avocat și stenograf atât în Dieta Țării, din Graz, cât și în Parlamentul Austriac din Viena. Acesta e puțin cunoscut la noi, căci și-a petrecut viața mai mult în alte țări, stabilindu-se abia mai târziu în Gura Humorului și Suceava. A murit în anul 1903 și a fost îngropat la Storojineț.

Acești trei frați de cruce, însă, nu și-au sorbit sângele de la creștăturile brațelor, ci și le-au atins. Și, astfel, această legătură de frăție au întărit-o și mai mult prin prietenia ce și-o arătau, iar, când destinul se părea că vrea să-i despartă, s-au fotografiat toți trei, în 1868.

Astfel, în clasa a VI-a, ne spune mai departe feciorul său, profesorul și scriitorul Liviu Marian, situația e cu totul schimbată în rău. La sfârșitul semestrului I primește un „testimoniu cu terția”, iar pe testimoniu însemnarea iscălită a directorului Marek: a anunțat ieșirea cu 15 martie 1868. Totuși, n-a părăsit gimnaziul, căci la sfârșitul semestrului doi primește un „testimoniu cu prima” și locul 11 între 24 de colegi.

Pe lângă acestea, în același an, tatăl său Grigore, a fost ucis mișelește – zice-se – pentru niște pământ, ceea ce, desigur, l-a zdruncinat sufletește pe Simion foarte mult, și, culmea, în decembrie al aceluiași an, e înrolat în armată, la Regimentul 41 Infanterie din Cernăuți, astfel încât clasa a VII-a, în anul 1869, n-a mai putut-o sfârși.

În acești ani, 1868 și 1869, pe lângă atâtea supărări, a avut și bucurii. La această vârstă (21 ani) era în corespondență cu Societatea pentru Cultură și Literatură din Cernăuți, pentru tipărirea unei colecții de *Doine* și a unui op: *Nunțile românilor țărani*. Mai era și președintele Societății elevilor români, primul cerc literar înființat de elevii Marian, Dașchievici, Ion Ieremievici-Dubău și Gh. Buliga, purtând o vastă corespondență cu societăți și reviste românești de pretutindeni, dispunând și de o bibliotecă bogată. În același an, 1869, apare într-o tipografie din

Botoșani primul său volum, intitulat *Poesii populare din Bucovina*. Prin ce împrejurare ajunge peste hotare, la Botoșani, nu ne spune nimeni.

Repetă clasa a VII-a și, astfel, se vede silit, în 1870, să părăsească liceul sucevean, să-și ia lădița cu cărți și merinde și, cu toate protestele, rugile și plânsetele mamei sale, care încerca să-l abată de la aceste gânduri, o ia pe jos spre Ardeal, țara nădejdlor lui. A bătut la ușa Liceului Greco-Catolic din Năsăud. Directorul liceului, dr. Ion Lazăr, l-a ascultat, l-a înțeles și, astfel, a terminat clasa a VII-a la acest liceu. Aici, limba maghiară era obligatorie și Marian a început a învăța și această limbă, bineînțeles cu mari greutăți, obținând în „testimoniu scolastic” nota „midil (oc) destulitoria”, în limbajul de atunci.

Dar, cât a stat acolo, a început același sistem de culegere de material folcloric de pe la colegi și de prin satele din apropierea Năsăudului.

Pentru clasa a VIII-a, face o cerere, în limbajul lui Cipariu, către onorata direcțiune gimnazială din Blaj, arătând în cerere: „Sierbindu în oste, am pierdut un an. Apoi am continuat și terminat clasa a VII-a, la gimnaziul din Nasaudu, precum arată testimoniu alăturat”. Dar n-a urmat la Blaj, căci îl vedem că urmează clasa a VIII-a la Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Beiuș, obținând, la 15 iulie 1871, un testimoniu scris ungurește și românește, în care se spune: „Ca studiosu privatu a depus examenulu din tote perioadele la capetulu anului”. Iar la rubrica destinată limbii maghiare, se observă: „dispensatu”.

Pentru examenul de maturitate (bacalaureat) a trebuit să facă o cerere la Ministerul de Instrucție și Culte Maghiar, ca să-i încuviințeze supunerea la acest examen, rugând, totodată, să fie dispensat de limba maghiară, pentru că, fiind bucovinean, nu și-a putut însuși în așa scurt timp această limbă, arătând că, după bacalaureat, se va întoarce iarăși în Bucovina. A primit un răspuns favorabil și, astfel, la 19 iulie 1871, trece cu succes examenul de maturitate. În luna mai 1871, la duminică mare, ca elev al clasei a VIII-a, l-a vizitat și pe tribunul român de la 1848, Axente Sever, din satul Cricău, amintiri pe care Marian le-a scris sub titlul *Două zile la Axente Severu*.

Din 1871–75, urmează Facultatea de Teologie din Cernăuți, în care timp se ocupă mereu cu literatura populară. Dar are și câteva poezii originale, și anume: *La cer*, *Străbătut-am lumea*, *Trece-o zi*, *Floarea vieții*, *Pe un mormânt* și *Floarea*, pe care le publică în „Convorbiri literare”. În 1874, apoi tot acolo, în 1875, poezia *Unora li-s dragi*, iar în 1876, *Te privesc...*

Tot ca teolog, publică *Poezii populare române*, tom I, *Balade*, 1873 și tomul II, *Doine și hore*, 1875. Mai publică, în 1875, în „Calendarul” pe acel an, editat de Societatea pentru Cultură și Literatură din Cernăuți, povestea *Feciorul Dediului*. După terminarea Teologiei, trimite „Convorbirilor literare” o scrisoare cu următorul cuprins: „În epistola de față vă trimit 3 fl. v. a., cu rugămintea să binevoiți a-mi speda și mie «Convorbirile literare» de pe semestrul II al anului curent, începând cu nr. 7. Știu că abonamentele nu se primesc numai pe un an întreg, însă dacă veți considera împrejurările mele, că abia acum am absolvit studiile și că nu ocup încă nici un post, care mi-ar aduce ceva venit, apoi și aceea

că în Siret unde mă aflu în prezintă, nimene dintre români n-au citit încă poeziile d-lor Molnar și Petrino, precum și cuvântarea acestui din urmă și a d-lui Ganea, și ar voi să știe și ei câte ceva despre serbarea din Iași. Mi-e voia să vă trimit câteva povești, tradiții și altele, având de data acestea aproape la 70. Ce atinge spedarea «Convorbirilor», apoi vă poftesc să trimiteți nr. 7 fără învălitoare, ci amestecat printre coalele numărului 8 și numai cu învălitoare acestui din urmă, ca să nu dea nemții peste dânsul și să mi-l confişte”.

„Cauza este, spune Iacob C. Negruzzi, că în acel număr s-a publicat o notiță despre Serbarea comemorativă pentru moartea Domnitorului Grigore Ghica Voevod, precum și discursurile ținute de d-nii Gane și Petrino cu ocazia acelei serbări, publicațiuni neplăcute guvernului austriac de atunci”.

Marian se căsătorește, la 12 septembrie 1875, cu fiica parohului din Siret, Gh. Piotrovski, dar fu hirotonisit odată cu mai mulți colegi absolvenți, abia în mai 1876, de către episcopul dalmatin Knezewicz, chemat de guvern în scopul acesta, căci scaunul mitropolitan era vacant, în urma morții mitropolitului Bendella, pe care l-a ocupat mitropolitul Teoctist Blazevici abia în mai 1877.

Cel dintâi post, câteva luni după aceasta, l-a ocupat în comuna Poiana Stampii, apoi în Dorna Candrenilor, județul Câmpulung, iar în toamna aceluiași an trece la Voloca, județul Cernăuți. În 4 mai 1877 este numit preot-ajutor în orașul Siret și scutit, astfel, de grijile materiale, căci locuia la socrii săi; s-a putut ocupa mai intensiv cu folclorul.

În 1879, e numit catihet la Școala primară de băieți și fete din Siret. În aceeași calitate, trece apoi la nou creată Școală reală inferioară din același oraș, la care a predat și limba română.

În 26 martie 1881, se întâmplă un eveniment mare pentru Marian, care avea atunci 34 ani. Cel mai mare areopag științific românesc, Academia Română din București, îl cheamă în rândurile ei. Decretul respectiv, iscălit de Ion Ghica, ca președinte și Alexandru Odobescu, ca secretar general, spune între altele: „....după propunerea Secțiunii istorice, apreciind înaltele Dvs. calități și activitatea ce pururea ați arătat pentru dezvoltarea culturii între români”.

Marian, de la plăcintele lui Buliga și până la numirea de membru al Academiei, avea 21 [de] lucrări tipărite, între care și poeziile originale din „Convorbiri literare”.

În prima sesiune la care a luat parte, la 12 martie 1882, a citit discursul său de recepție despre *Chromatica poporului român*; lucrarea a făcut mare senzație pe acea vreme, prin noutatea și importanța subiectului pe care-l trata, iar Sextil Pușcariu spunea că este „întâia încercare de a descrie arta de a colora a țărancilor noastre”. Academia Română i-a tipărit această lucrare în anul 1888. Câteva luni mai târziu, după recepțiune, în mai 1882, M. S. Regele Carol I al României îl decorează cu medalia Benemerenti, clasa I, pentru scrierile poporane.

În mai 1883, este numit profesor de religie la Gimnaziul superior din Suceava, funcțiune ce o deține până la moartea sa. Fiind profesor, a tipărit primul său op mai mare, *Ornitologia poporană română*, în două tomuri, prezentând-o la

concursul premiilor Academiei. La 12 aprilie 1884, președintele de atunci, Iacob Negruzzi, îl anunță telegrafic de câștigarea Premiului „Năsturel Herescu”, în sumă de 4 000 lei. Academia, afară de *Chromatică*, i-a mai tipărit următoarele lucrări: *Câteva inscripțiuni și documente din Bucovina*, 1885; *Biserica din Părhăuți*, 1887; *Nunta la români*, 1890; *Înmormântarea la români*, 1892, 593 de pagini; *Nașterea la români*, 1892; *Vrăji, farmece și desfaceri*, 1893; *Sărbătorile la români*, 1898–1901 (3 tomuri); *Portretul lui Miron Costin*, 1901; *Insectele*, 1903, 595 p.; *Legendele Maicii Domnului*, 1904.

Dar lucrarea *Ornitologia poporană română* nu l-a costat numai muncă, ci și bani pentru tipărirea ei, căci cele două volume, primul de 438 de pagini, iar al doilea de 423 de pagini, cereau trudă și timp; o muncă intensă la corectare, foarte anevoioasă din cauza lipsei de tipografi români. Marian, totuși, satisfăcut de succesul tipăririi ei, zice în precuvântarea din primul volum că „în ziua de astăzi nu mai stă nimene la îndoială că literatura modernă trebuie să se întemeieze pe cea poporană, scoțând la lumină și întrebuițând toate comorile cele mari, bogate și frumoase ale literaturii poporane, pentru ridicarea edificiului literaturii moderne. Toate națiunile, cari au o literatură, au purces astfel, și de aceea au propășit.

Numai la noi acest adevăr abia târziu a izbutit a fi recunoscut..., se începuse clădirea de la acoperiș în jos.

Prin impulsul unui bărbat, care a scos la lumină o parte din comoara nesecată a literaturii poporane, ne-a zis: „Faceți întâi cunoștință cu traiul poporului, cu datinile lui, cu credințele lui și mai ales cu limba lui cea dulce, frumoasă și bogată și pe această temelie trainică zidiți monumentul literaturii naționale (e vorba de Vasile Alecsandri). Dacă literatura poporană ar fi fost mai de mult cunoscută, am fi scăpat de foarte multe neologisme pocite, născocite și introduse în scrieri literare și științifice, care sunt și vor rămâne neînțelese. Să luăm numai o *Botanică* sau o *Zoologie* românească și vom afla niște numiri de plante, animale și paseri care din care mai curioase. Cunoscând această lipsă, am adunat deocamdată numirile de paseri, am adunat legende, datinile, credințele și cântecele ce le are poporul despre paseri și le scot la lumină sub numele de *Ornitologia poporană română*”.

Iar în prefața volumului *Insectele* ne destăinuiește: „În toamna anului 1883, fiind însărcinat de către direcțiunea Liceului gr. or. din Suceava a preda, pe lângă obiectul meu de religiuine, și *Zoologia* din clasa întâia a dispărțiturilor românești de la acest liceu, am luat cu plăcere asupra mea această sarcină și, în decurs de 12 ani, am dus-o cu deosebită tragere de inimă.

Un lucru însă mi-a fost din capul locului foarte bătător la ochi. Când venea adică rândul să propun despre insecte și deschideam *Zoologia*, pare că era lucru pocit; nu dam mai peste nici o singură numire românească de insecte, ci tot numai peste numiri străine sau peste traduceri din limba latină sau germană.

Văzând aceasta și știind prea bine încă de pe când eram băiat mic că și românii au numiri de insecte, mi-am propus chiar în anul cel dintâi să adun nu numai numirile românești ale insectelor, ci și cele ce le cred și istorisesc românii despre dânsese, și apoi tot ce voi fi adunat să dau publicității spre întrebuițarea și

folosul obștesc. De la propus, însă, și până la împlinirea lui au trecut mai mulți ani, căci multe alte lucrări, tot pe terenul literaturii populare, pentru care aveam mai mult material adunat, m-au apucat pe dinainte. Acum, însă, fiind cu ajutorul lui Dumnezeu gata și cu această lucrare, care cuprinde toate numirile, legendele, datinile și credințele românilor de pretutindeni a peste 180 specii de insecte, iată că o dau publicității. Meritul, însă, că lucrarea de față e altfel, nu este numai al meu, ci și al celor mulți dintre elevi, [pe] cari i-am instruit din istoria naturală, precum și al altor domni, care mi-au întins mână de ajutor la adunarea materialului”.

Toți cei care au fost elevii lui Marian – și observ pe unii și în sala aceasta – știu de sistemul lui, că-i angaja ca în decursul vacanțelor să culeagă fiecare în satul său material, fie datini, credințe, chiuituri etc. și să-i aducă. Parc-acum văd cum fiecare elev, la întoarcerea din vacanță, cum intra Marian în clasă, pășea repede la catedră și-i întindea materialul adunat. Marian îl lua zâmbind, semn al mulțumirii, iar elevii se-ntorceau de la catedră și mai veseli de mulțumirea lui; le așeza într-un colț pe catedră, începea predarea lecției, însă cu ochii din când în când la noul material, în suflet, desigur, nerăbdător să treacă ora, s-ajungă acasă și să răsfoiască ticnit materialul primit. Nu putea mai frumos mulțumi colecțiilor lui, decât în josul fiecărei bucăți să tipărească și numele de la cine l-a auzit. Astfel, în colecțiile sale apar și numele acestora, martori ai vremii, că Marian era înconjurat cu dragoste de elevii săi.

Marian pleca la București la sesiunile Academiei Române aproape în fiecare an, în luna martie sau aprilie. Spunea și elevilor de absența lui de vreo câteva săptămâni, fără a spune unde și la ce pleacă. Câteodată, câteva zile înaintea plecării era foarte neliniștit. Forurile școlare nu-i acordau concediu sau stăpânirea nu-i dădea pașaportul. Iată ce scrie dr. Euseb[ie] Popovici, colegul lui Marian: „Profesorul Marian, fiind ales membru al Academiei Române, întâmpină, an de an, mari greutăți, atât din partea consiliului școlar cât și din partea președintelui Țării, cel dintâi aprobând numai arareori cererea pentru acordarea unui concediu, cel din urmă dând și mai arareori permisiunea din partea statului. De abia directorul Repta reușește să înlătune toate obstacolele. La 1 martie 1897, consiliul școlar comunică direcțiunii că acordă, încă de astă dată, concediul solicitat de profesorul Simion Fl. Marian și cere directorului să-i înainteze un statut al Academiei Române, motivând totodată necesitatea cât și utilitatea participării d-lui Marian la ședințele Academiei. Directorul raportează (15 iunie 1897) că ar fi în interesul științific să se înlesnească profesorului Marian împlinirea îndatoririlor sale față de Academia Română, prin participarea care nu mai este de folos, dară și necesară, deoarece profesorul Marian și-a câștigat un nume apreciat ca folclorist”.

De aici înainte, profesorul Marian n-a mai întâmpinat nici o greutate când era vorba să obțină concediul. Marian se cam obișnuise cu astfel de neajunsuri, dar nu da înapoi niciodată. În anul 1886 întemeiază, împreună cu alții, foaia „Revista politică”, unul din cele mai bune ziare politice ce am avut în Bucovina. Avea cine

mânui politica în Bucovina, iar Marian, ca întemeietor, avea mai mult ca scop publicarea în ea a materialului folcloristic; politica o făceau ceilalți întemeietori. Și cum politica aduce mai adesea balauri decât lauri, astfel și Marian a avut multe neplăceri din partea mai marilor zilelor de atunci, dar n-a șovăit, căci așa vedea el adevărul și dreptatea. Și relele, cam arareori când își rup câte o verigă. Când se credea liniștit cu raportul directorului Repta, de care am vorbit mai sus, se trezește cu alta, la care nu purta nicio vină. În anul 1898, împăratul Franz Josef serbase jubileul de 50 de ani de domnie și se făcuseră și în Suceava serbări fastuoase. La vestul împărăției se întâmplase asasinatul împărătesei Elisabeta, iar în est se simțea un suflu îngrijorător de naționalism. Deși n-avea nimic una cu alta și toate trei la un loc nu reprezentau niciun pericol pentru țară, totuși, se știe că tâlharul tresare și la un neînsemnat freamăt al vântului. Se ivise în Suceava un fel de epidemie. Toți locuitorii Sucevei, și mai ales tineretul, fără deosebire de stare socială, sex, națiune și confesiune, purta[u] la butonieră sau la pălărie insigne tricolor. Cei în costume naționale, brâie tricolor. Dar nu numai în Suceava, ci și în satele de primprejur. Cui putea atribui stăpânirea austriacă această pornire decât focarului de cultură de la granița României? Iar vinovații au fost imediat inventați, bănuți și aflați: profesorii dr. Euseb[ie] Popovici și Simion Fl. Marian. Cel dintâi bănuț de mult ca naționalist înfocat, iar al doilea pleca doar la București în fiecare an. În fond, ei nu erau vinovați cu nimic. Erau buni educatori ai tineretului și foarte conștienți de misiunea lor. Neplăceri însă au avut amândoi. Elevii, se vede că tot la ordinul stăpânirii, erau chestionați în chip și formă; deși absolut fără vreun rezultat, unii dintre ei au trebuit să-și anunțe ieșirea din liceu, alții au fost amenințați cu eliminarea, astfel că au părăsit atunci liceul vreo 30 de elevi, dintre care cea mai mare parte au trecut la Școala Normală din Cernăuți. Marian, la exhorțe, unde erau toate clasele de liceu, ne spunea: „Naționalismul nu se poartă nici la pălărie, nici pe pânțe (aluzie la brâu). ci cine-l are, îl ține în inimă”. De atunci au trecut aproape alți 50 de ani, și mărturisesc cu cuget curat și azi că, fără vină, au fost persecutați acești profesori.

Afară de lucrările arătate până aici, Marian a fost invitat să colaboreze la opul *Monarhia Austro-Ungară în chipuri și graiuri*, unde a scris *Viața poporului român bucovinean*, ocupând 37 de pagini și *Limba și literatura română*, în colaborare cu I. Sbiera, tot acolo, pe 17 pagini. A colaborat și la *Dicționarul Academiei Române*, apoi la toate revistele și ziarele din Bucovina cât și la „Convorbiri literare” din Moldova, „Columna lui Traian” din București, „Albina Carpaților” din Sibiu, „Amicul familiei” din Cluj, „Familia” din Oradea Mare. Dar afară de aceste colaborări, a purtat o vastă corespondență cu toți bărbații timpului din toate provinciile românești care se ocupa[u] cu folclorul. Pe unii i-a vizitat în persoană, iar mulți l-au vizitat și pe dânsul, căci prin scrisul său se făcuse cunoscut pretutindeni. Până și badea George Cîrțan, ciobanul din Streja-Cârțișoara, care văzuse Bucureștiul, Roma, Columna lui Traian, Parisul, călătorii care le făcea pe jos, cu ocazia serbărilor de la Putna, din 1904, [s]-ja abătut și pe la Suceava, la

Marian, ca să-l vadă „pă îl de scrie despre țărani”. Marian i-a dăruit din scrierile lui câteva cărți, apoi badea Cîrțan i-a mulțumit, s-a închinat de sănătate și a luat-o de-a dreptul peste râul Suceava, spre România.

Timp de 24 de ani (între 1883 și 1897), cât a făcut apostolat în Suceava, a luat parte activă la viața social-culturală. A fost unul dintre întemeietorii „Clubului Român”, a dezvoltat o activitate rodnică în societatea „Școala Română”, iar în 1905 a fost ales președintele ei, în care calitate are fericirea să deschidă Internatul „Vasile Cocârlă”, care timp de 13 ani a fost numai un vis; în toamna anului 1906 a devenit o realitate. Societățile studențești i-au apreciat meritele și l-au proclamat ca membru onorar: „Academia ortodoxă”, în 1885; „Junimea”, în 1893; „România jună”, din Viena, în 1905 și „Dacia”, în 1906. Tot așa, alte numeroase societăți l-au numit ca membru pentru merite câștigate pe diferite terenuri, astfel: „Societatea Geografică Română”, din București, „Societatea Istorică Română”, din București și „Comisiunea Centrală pentru Conservarea Monumentelor Artistice și Istorice”, din Viena. A fost, de asemenea, decorat cu ordinul „Coroana României” în gradul de ofițer și cu „Medalia Jubiliară”.

Puțin înaintea îmbolnăvirii sale, Ministerul Cultelor Austriac îl numește membru în comitetul executiv însărcinat cu compunerea opului *Cântecul poporal român*, numai din Bucovina, care a fost publicat de dr. Friedwagner, abia după 33 de ani, în 1940.

Societatea academică „Dacia” avea în programul ei și ridicarea de „Case Naționale”, la sate, pentru asigurarea unui adăpost Cabinetelor de lectură, arcășiilor și băncilor populare, cu ajutorul intelectualilor proveniți din respectivele sate. Pentru întrunirea acestora, înființează așa numitele „congrese ale inteligenței”. Primul congres de acest fel s-a ținut la Ilișești, la 15 august 1905, când e și hramul bisericii și a fost condus de academicianul Simion Florea Marian, încă o binemeritată satisfacție pentru el, dându-i-se ocazia să conducă acest congres al intelectualilor întruniți în satul lor de origine.

Marian n-a avut numai dușmani. A avut și prieteni, și încă dintre cei mai aleși ai neamului. Astfel, între cei mai intimi prieteni îl avea pe dr. Atanasie Marienescu²⁵¹. Marienescu se numea de fapt Atanasie Marian și era fiul lui Ion

²⁵¹ Atanasie Marian Marienescu. Folclorist și scriitor, n. 20.03.1830 la Lipova, m. 07.01.1915, Sibiu. Școala primară la Lipova, studii gimnaziale la Arad și Timișoara, studii universitare de drept la Budapesta și Viena. Membru corespondent (1977) și activ (1881) al Academiei Române. Publică materiale folclorice și de principiu în majoritatea revistelor vremii: „Albina”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Familia”, „Columna lui Traian”, „Federațiunea”, „Telegraful român” etc. Cunoscut mai ales prin prima colecție de colinde, tipărită în 1859 la Pesta, *Poezia poporală. Colinde*. Culese și corese de ~ și *Balade*, Culese și corese (1867). Pentru detalii, Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dictionarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, cu o prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 276–279; [*Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, p. 555–556; Iordan Datcu, *Dictionarul etnologilor români*, vol. II, București, Editura Saeculum I. O., 1998, p. 63–65; Eugen Simion (coordonator general), *Dictionarul general al literaturii române*, vol. IV L–O, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 236–237.]

Marian din Lipova-Banat, dar și-a schimbat numele în Marienescu. Poate și asemănarea numelui i-a făcut să fie prieteni. Marienescu a fost primul român bănățean care a cules folclor în țara lui. Și el, ca și Marian al nostru, a fost ales în aceeași sesiune și în același an membru al Academiei Române, adică amândoi în martie 1881.

Deși mai în vârstă decât Florea Marian cu 17 ani, i-a supraviețuit acestuia.

Simion Fl. Marian, prin mintea-i ageră, a știut să prindă-n fir tot ce poporul nostru are mai frumos și mai bogat ca fantezie, a făcut lumii cunoscut mărgăritarele ei, a muncit toată viața ca puțini alții, lăsând opere de mare valoare. În ultimii ani ai vieții, lucra la *Botanică* și dacă mai trăia încă două luni, cum spune fiul său Liviu, termina și această lucrare. Dar se vede că în corpul lui și boala lucra de zor, căci la finea lui aprilie 1907, afișe încadrate în negru vesteau lumii următoarele: „Pătruși de adâncă jale, vestim neamului românesc moartea celebrului folclorist român, a profesorului Simion Fl. Marian, întâmplată miercuri, în 24 aprilie 1907”.

Gravă și simțitoare este lovitura ce am îndurat. Pierdut-am doară pe unul dintre cei mai vrednici și harnici bărbați ai țării noastre, care în decursul laborioasei sale vieți ne-a prins în grai viu obiceiurile, ne-a codificat zbuciumările, ne-a tâlcuit destinul și ne-a talmăcit graiul paserilor și al florilor.

Numele Marian este o carte deschisă, care cuprinde toate manifestările sufletului românesc.

Și, astfel, înainte cu numai de câteva zile, s-au împlinit 40 de ani de când trupul lui e încuiat în pământ, după cum mâna sa scrisese următoarele versuri culese din popor și pline de înțeles:

Negrule,
Pământule,
Iacăt ai
și cheie n-ai.
Ce încui,
nu mai descui.
Cine-apuc-a-ntra sub tine

Până-i lumea nu mai vine,
Negrule,
pământule,
mulți oameni ai adunat,
și nu te-ai mai săturat.
Mulți oameni ai înghițit
și tot nu te-ai hrănit.

Iar savanții noștri, care au urmărit toată activitatea lui Marian, cu ocazia trecerii lui la cele eterne, din cuvintele de regret [pe] care le-au scris reiese nu numai aprecierea ce i-au făcut-o, ci și imboldul pentru cei ce se arată vrednici a-i călca pe urme.

Cităm din „Junimea literară”, anul IV, nr. 6–7, din 1907: „...Și câte alte nestimate ar mai fi putut culege râvnitoarea ta osteneală dacă moartea cea fără de milă nu te-ar fi răpit dintre noi; căci munca în care te cuprindeai este atât de bogată în mărgăritare; că ai fi putut urma încă mult timp lucrarea ta de meșter cioplitor de podoabe pentru înfrumusețarea sufletului românesc” (A. D. Xenopol)²⁵².

²⁵² Articolul se intitulează *În amintirea lui Simion Florea Marian*, p. 128.

„....Deie-mi Domnul, nouă în țară, dulcei Bucovine. și neamului întreg, cât mai mulți Marieni” (Dr. C. I. Istrati)²⁵³.

„....A amorțit mâna neobosită, care cu atâta măiestrie înșira mărgăritari de mărgăritari pe salba poporului român: s-au dat țărânei rămășițele nemuritoare; ceea ce însă cu gură de moarte a lăsat neamului său, are să-i facă numele nemuritor. Cuvintele «vecinică să-i fie pomenirea lui», nu sunt aice o frază goală, căci el a lucrat și a produs pe ogorul cultivat de el atâtea, încât cei ce vor veni după el, în cele mai multe cazuri numai spicuri vor putea să ne dea. Și câte din trăsăturile caracteristice ale poporului român se vor fi pierdut cu desăvârșire sub înrăurirea civilizațiunii moderne, care, nivelând toate, este o dușmancă neîmpăcată a individualității în viața oricărui popor” (Dr. Ion Urban-Jarnik, Praga)²⁵⁴.

„....Pe lângă meritul folcloristic, lucrarea aceasta are o deosebită importanță lexicală (e vorba de *Chromatica poporului român*), cuprinzând o mare mulțime de termeni tehnici ai industriei populare. Prin faptul acesta scrierile sale au devenit unul din izvoarele cele mai de căpetenie și totodată cele mai sigure pentru lexicografia română. Întrre extrasele care îmi trec zilnic pe dinaintea ochilor, se găsesc foarte multe umplute cu scrisul energic și citeț al părintelui Marian, și mai toate aduc ceva nou, cari servesc spre a completa cunoștințele noastre lexicografice” (Sextil Pușcariu)²⁵⁵.

„....Tu știi, tu știi, că ți-am zis-o-n față: Tu ești uriașul lucrător al Academiei Române. De câte ori te-ai sculat înainte de răsăritul soarelui ca să scrii la masa ta. De ce ți-ai părăsit lucrul? De ce n-ai lăsat pe cineva în locul tău? De ce? Și te-ai dus, fără ca să mai vii la noi, în București, la sesiunea Academiei Române, ca barem să ni zici: Rămas bun”! (Dr. Atanasie Marienescu)²⁵⁶.

„....Neperitor îți va fi numele, căci ai scăpat de peire toate acele odoare, pe care poporul le adunase din izvoarele cele mai deosebite în adâncul sufletului său” (Teodor T. Burada)²⁵⁷.

„....Iarna trecută, precum și iarna aceasta, am stat mult în corespondență cu maestrul folcloriștilor. Mi-au trebuit cărți de-ale sale pentru studiul mitologic ce vreau să-l tipăresc. Din parte-i, anul trecut Marian ceruse de la mine să-i trimit tot ce am cules despre flora română. Știu că nu-mi voi publica colecția niciodată; deci, spre folosul științei române, las să se folosească măcar altul de munca mea. I-am scris anume aceasta” (Elena Niculiță-Voronca, Mihalcea)²⁵⁸.

²⁵³ Constantin I. Istrati. Chimist și medic, om politic, profesor universitar cu preocupări diverse (istorie și etnografie). Născut în 1850, la Roman, mort 1918, Paris. A înființat Societatea Română de Științe (1890) și Asociația Română pentru Înaintarea și Răspândirea Științelor (1902). Membru și președinte al Academiei Române. Face cercetări asupra bogățiilor naturale ale țării și alcătuiește lucrări didactice (*Curs elementar de chimie, Studiu relativ la o nomenclatură generală în chimia organică*). Unul dintre fondatorii școlii românești de chimie organică. Citatul, din Dr. C. I. Istrati, *Simion Florea Marian*, în „Junimea literară”, anul IV, nr. 6–7, 1907, p. 128–130.

²⁵⁴ Dr. Ioan Urban Jarnik, *Stimaților domni!*, idem, p. 131–132.

²⁵⁵ Sextil Pușcariu, *Părintele Marian*, idem, p. 132–136.

²⁵⁶ Dr. Atanasie [Marian] Marienescu, *Cu Dumnezeu (Lui Simion Florea Marian)*, idem, p. 136–137.

²⁵⁷ Teodor T. Burada, *Cu tine, iubite...*, idem, p. 137.

²⁵⁸ Elena Niculiță Voronca, *Amintire*, idem, p. 142–145.

„...Pe când studiam la Liceul din Suceava, am avut prilejul să cunosc activitatea din tinerețe a mult regretatului meu prieten Simion Florea Marian în fosta Societate de lectură a studenților de acolo, înființată *tacite* de Marian, cu ajutorul mai multor colegi de-ai săi. Deie Domnul, ca mult încercatul nostru popor să aibă în viitor mulți fii atât de devotați, nobili și activi ca Simion Florea Marian.” (Dimitrie Dan, Straja)²⁵⁹.

„...Într-o vreme, revizorul școlar mă chiamă la sine și mă prezintă părintelui Marian. D-ta ai cules poezii populare și chestiuni de folclor: «Te recomand părintelui și te dau pe mâna lui». Mi-a dat multe povețe cu privire la culesul literaturii populare. M-a rugat să-i culeg variante din povestea Maicii Domnului” (Mihai Lupescu, Zorleni)²⁶⁰.

„...Și-a concentrat toată activitatea la singurul său obiect de predilecție – folclorul – și a devenit pe terenul acesta specialistul neîntrecut, avântându-se până la o înălțime unde, deocamdată, plutește fără rival. Aceasta este și rămâne însemnătatea lui Marian ca om de știință” (Constantin Morariu, Pătrăuți)²⁶¹.

„...El ne-a codificat datinele și obiceiurile de la naștere, nuntă și înmormântare; el ne-a învecinicit rostul doinei și al horei; el ne-a destăinut vraja colorilor; el ne-a prins ciripitul paserilor și ne-a deslușit limba lor. Providența însă n-a îngăduit ca să ne talmăcească până la capăt și șoaptele florilor. Stând la vorbă cu ele, l-a aflat îngerul morții... Și tocmai această lucrare era menită să prindă lauri proaspeți în cununa nemuririi, pe care Marian de mult și-o împletise” (Dr. Iancu Nistor, Suceava)²⁶².

„...A murit părintele Marian, blajinul membru al Academiei, care stătea așa de smerit între colegii săi din România, politicieni mari, profesori mari, bogătași mari, la sesiunea generală din mart[ie], și care făcea, în țara noastră, de respect pentru situațiile înalte, pentru bogățiile triumfătoare, o așa de ciudată impresie (...). Marian asculta cu nesfârșită răbdare toate cuvântările, și cele bune și cele rele și cele ce se auzeau și cele ce nu se auzeau, nu dormea, ca atâția membri din țară (...). Cine nu i-ar fi citit cărțile, ar fi putut crede că acest preot e unul din rătăciții în Academie; că meritul lui e numai că vine din Bucovina, că e unul dintre scriitorii care nu scriu. De fapt, nu era așa. Pe când alți membri ai Academiei nu făceau nici măcar o comunicație într-un an, el dădea în fiecare an un volum întreg (...). Printre tinerii din Bucovina văd mulți oameni destoinici și ambițioși; văd și atâția ambițioși fără a fi destoinici, dar între rândurile acelor cari, prin situația lor socială, nu pot ambiționa prea mult, nu văd cine ar putea lua moștenirea liniștitului lucrător pentru cunoașterea poporului nostru, care a fost părintele Marian” (Nicolae Iorga)²⁶³.

Ateneul Român din Suceava, cu ajutorul intelectualilor bucovineni, între care mulți foști elevi ai lui Marian, i-a ridicat un bust, în 1935, cu ocazia jubileului de 75 de ani al Liceului „Ștefan cel Mare”.

²⁵⁹ Dimitrie Dan, *În amintirea lui Simion Florea Marian*, idem, p. 156–157.

²⁶⁰ Mihai Lupescu, *Cum am cunoscut pe S. Fl. Marian*, idem, p. 158–159.

²⁶¹ Constantin Morariu, *Ceva despre S. Fl. Marian*, idem, p. 159–161.

²⁶² Iancu I. Nistor, *Un modest primos de venerare*, idem, p. 161–164.

²⁶³ N[icolae] Iorga, *Un cercetător al vieții poporului român*, idem, p. 166–167.

Semnificația este această așezare a bustului lui Marian, care are în stânga edificiul liceului, instituție pe care a ilustrat-o timp de aproape un sfert de veac; la spate, o grădiniță cu flori, ce reprezintă *Botanica* neterminată; în față, strada ce-i poartă numele, iar în dreapta, unde-i înclinată și privirea, la o depărtare de câțiva zeci de metri, pe aceeași stradă, se află casa sa, unde a muncit în mijlocul familiei, dintre care sunt azi în viață fiica, ginerele și un nepot.

Mai târziu, 1923, admiratorii i-au ținut la casa sa, în colțul stâng al peretelui dinspre stradă, o placă, pe care posteritatea cât și orice trecător să se oprească din mers un moment și să citească: „În această casă, câștigată cu condeiu, a trăit și a lucrat academicianul Simion Florea Marian (1847–1907), care a cules și a studiat roadele înțelepciunii și simțirii poporului român”.

Iar fostul său elev, poetul G. Rotică, îi dedică, la moarte sa, următoarele versuri, din care reproducem o parte:

„Mărire Ție, preot.....

.....
 Dar bulgării astupă urechea cea mai sfântă,
 Și în zădar acuma atâtea paseri cântă;
 Nu-i cine să le deslege psaltirea lor măiastră
 Și-a florilor poveste din grădinița noastră.

Pe pajiște, la horă, vioara strânge fete
 Și ulița revarsă matrone pe-ndelete,
 Dar înțeleptul preot nu vine să adune
 Comorile din vorba, ce limba lor o spune...

.....
 În vremea noastră, râvna-i spre culmi ametoitoare
 Și nime nu s-oprește în vale, lâng-o floare.
 Mărire ție, Preot, ce n-ai visat mărirea,
 Ci-ai smuls pentru-al tău nume din muncă nemurirea!”

2. GEORGE TOFAN

Conferință, ținută la 6 decembrie 1946, în sala Casei Naționale; face parte din ciclul de conferințe organizate în Rădăuți de Societatea pentru Cultură, în colaborare cu Căminul Cultural „Tudor Flondor”.

Dacă bietul om stă sub cârma vremii – cum zice cronicarul – am ajuns să vedem aceasta aieuea, când sub urgia războiului orice activitate a omeniirii e în afara cursului normal.

Luată de vârtejul evenimentelor, umanitatea uită chiar de sine, dar nu însă să se mai ocupe și cu chestiuni de alt ordin. Ei, atunci să nu ne mirăm că sub ochii noștri

nu apar oameni mari, dar dispar chiar și unii cu nume de răsunet universal, fără să ne impresioneze sau să avem pentru ei un cuvânt de gloriificare prin conferințe și presă, nu pentru a le face reclamă, ci pentru a face ca memoria lor să trăiască pentru posteritate.

Așa a fost cazul cu personalități bine cunoscute, ca Iorga și Titulescu, sau și alții care au contribuit la prosperarea nației lor și a culturii generale.

Așa fiind, Societatea pentru Cultură și Literatură Română, Secția Rădăuți, în colaborare cu Căminul Cultural „Tudor Flondor”, a crezut de cuviință să presare această tristețe monotonă a timpului cu o serie de conferințe, pentru ca măcar în parte să ne facem datoria față de cei ce au apucat calea veșniciei, ca să mai vieze memoria lor printre noi și prin ei să se ridice și alți purtători de steag național.

De aceea, la alegerea subiectului meu pentru această conferință, s-a crezut că cel mai potrivit o să fie chiar unul din mijlocul nostru, să se vorbească despre un fiu al acestui județ: George Tofan.

Doamnelor și domnilor, George Tofan a cunoscut multă lume și de multă lume a fost cunoscut. Știu că și unii dintre dv., care asistați la această conferință, l-ați cunoscut, totuși încerc să arăt așa cum l-am cunoscut și l-am înțeles eu, cum a trăit și ce a înfăptuit, atât în acest colț de țară, cât și pe acolo pe unde destinul l-a mânăat în diferite împrejurări.

Născut la 5 noiembrie st. v., deci la 18 noiembrie st. n. 1880, în comuna Bilca, din acest județ, cum e românul, de unde are de unde n-are, când capătă membri noi în familie, veselie e în toi.

Așa a fost și la casa lui Eutichie sau Iftice, cum îi ziceau oamenii în sat și a Zamfirei, născută Crăsneanu, părinții lui George, când s-a făcut botezul. Și aveau de ce să se bucure, căci Gheorghe era primul băiat. O soră, Domnica, mai mare decât el cu șase ani, murise, iar un alt frate, Onufrei, mai mic cu trei ani, murise la vârsta de trei ani și o lună, așa că Georgică, cum îl dezmiardau părinții, era unicul lor copil.

Bineînțeles, el era codița mamei, ori după ce treburile mergea ea, căci acasă n-aveau cu cine-l lăsa.

Când a ajuns vârsta de școală, s-a schimbat situația. Ca fiecare copil, când aude de școală, așa și Gheorghe a început-o cu plânsete și suspin, dar s-a dedat repede cu noua viață. A făcut trei clase primare, având ca învățător pe distinsul și marele propagator cultural George Brăileanu care, desigur, i-a dezvoltat gustul pentru învățătură și lui Tofan. Clasa a IV-a a făcut-o cu fiica lui G. Brăileanu, Melania, învățătoare și ea, tot în Bilca, care a pregătit împreună cu George și pe alți copii pentru liceu.

Învățătorul Brăileanu a ostenit mult până i-a determinat pe părinții lui Gheorghe să-l trimită la școlile „mari latinești” de la oraș, din mai multe motive. Mai întâi, fiind George unicul copil la părinți, cunoașteți mentalitatea românului, cum să se despartă de unica odraslă și s-o lase de izbeliște printre străini și, mai ales, într-așa o depărtare, până la Suceava, căci pe timpul acela numai în acest oraș era liceu cu secție română.

Un alt motiv era lipsa de mijloace. Părinții lui G. Tofan erau oameni sărmani, abia aveau 17 prăjini de pământ și o căsuță modestă, așa că venitul acestora era insuficient pentru trei, dar nicidecum încă și pentru suportarea cheltuielilor cu liceul. Apoi, încă un motiv, care astăzi a dispărut. În vremea aceea era obiceiul că numai cei mai înstăriți își permiteau luxul de a-și trimite copiii la școli mari de la orașe, așa că mulți copii talentați, dar sărmani, rămâneau la brazdă.

Azi, situația s-a schimbat cu totul, dar mi se pare, după referințele actuale, tot brazda e aceea ce îndulcește traiul.

Așadar Tofan, înarmat cu cunoștințe suficiente pentru trecerea examenului de admitere în liceu, în tovărășia altor copii de seama lui, pregătiți de învățătorii Brăileanu, la finea lui august a anului 1892, iau calea Sucevii, însoțiți de părinții lor. Deocamdată, principalul era să treacă examenul de admitere. Examenele sunt înfrigurări ce pun stăpânire pe om, indiferent de voința lui și se termină sau cu izbucniri de mulțumire sufletească, arătată printr-o dispoziție voioasă, cu comentarii referitoare la ele sau cu indispoziții ce produc disperare sau cu un fel de indiferentism ce produce moleșală. La Tofan s-a produs ultimul fenomen. Dl. dr. Nicolae Tcaciuc-Albu, în conferința sa ținută despre Gh. Tofan la Ateneul Român din Suceava, în 11 martie 1923, zicea: „Oboseala drumului, impresia vechiului oraș, cu atâtea biserici impunătoare, larma lumii, emoțiile examenului făcut în mijlocul unei năvale de băieți înfrigurați, păziți de ochii profesorilor care i se păreau ființe supraomenești, toate acestea l-au ostenit atât de mult încât, când a fost să se comunice rezultatul examenelor de admitere, l-a apucat o moleșală atât de puternică, încât abia s-a târât până la banca din fundul clasei și s-a întins într-o dulce amortire.

Profesorul a citit cu glas tare rezultatul, a încercat să-i liniștească pe cei respinși, care plângeau. Cei reușiți au părăsit clasa cu zgomot. S-au dus și ceilalți; câteva izbituri de ușă și în marele edificiu se făcu liniște desăvârșită. Umbrele serii se lăsau peste oraș. La poartă aștepta tatăl, dar prin mulțimea de băieți nu l-a zărit. A crezut că s-o fi dus cu vreun alt băiat din Bilca și a început să-l caute pe la gazdă, din ce în ce tot mai neliniștit, până i-a venit gândul să-l caute și la școală. Acolo, târziu noaptea, cotrobăind împreună cu portarul prin clase, au dat de băiatul adormit”.

Pe lângă cauzele acestea ce le arată d-l Tcaciuc-Albu în conferința sa, mai impresionează pe noii candidați la examene încă multe lucruri, pe care copiii, în satul lor, nu le-au văzut. Așa, diferite nume și fețe necunoscute, altfel de port decât cel văzut în satul natal, iar, pe lângă toate, mulțimea de profesori. Înainte [cu] 50 [de] ani erau doar cel mult doi învățători într-un sat, așa că elevii se familiarizau repede cu ei. La orașe, și mai ales la școlile medii, mulțimea aceasta de profesori, fiecare în felul său de a fi, nu cred să nu-l fi impresionat și pe Tofan. Și anume, mi-am adus aminte când, înainte de orele 7, mulțimea elevilor aștepta deschiderea portalului liceului, în care timp, la trecerea profesorilor prin această mulțime, zburau pălăriile, fiecare silindu-se să-și descopere capul. Când trecea Lazăr Vicol, ca un fulger, Ieronim Muntean, un uriaș ce parcă mânca pământul, dr. Dașchievici, domol și tacticos, răspunzând la salut în dreapta și în stânga, dr. Eusebie Popovici,

cu zâmbetul pe buze, ridica pălăria politicos, apoi Buliga și V. Bumbac, domoli și buni ca pâinea cea de grâu, cât și Popovici-Domnu', veșnic zâmbind oțărât, toți foști profesori ai lui Tofan, desigur că au lăsat impresii și asupra lui.

Peste drum de Biserica Mirăuților, la cucoana Vilincea, prima gazdă a lui Tofan, unde a locuit prin mai mulți ani cu colegi eminenți, între care și fostul director al Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, dl. Emanoil Isopescu, zilnic vedeai un băiat curățel, îmbrăcat în cămașă albă, bondiță și ciuboțele, trecând domol la deal, înspre liceu – care, pe atunci, era vizavi de Biserica Sf. Dumitru, azi Liceul de Fete – și tot domol venind acasă, deși avea un temperament vioi. În orele libere, nu-l prea vedeai să se joace cu alți copii de pe la alte gazde, în largă grădină a Bisericii Mirăuți, păraginită ca și biserica pustie pe atunci, căci cucoana Vilincea era foarte severă cu copiii încredințați ei.

Tofan n-a fost printre cei dintâi elevi din clasă – cum zice prietenul său de mai târziu, dr. Tcacu-Albu –, însă nu se număra nici printre elevii slabi, ci printre cei buni. Iar în clasa a IV-a a atras atenția profesorului de limba română cu prilejul compoziției *O excursie*, ca cea mai frumoasă lucrare, de la care dată a început să se impuie și mai mult colegilor lui. Ca gimnasiast superior, cum se obișnuia a zice atunci elevilor din clasele superioare ale liceului, Tofan și-a cucerit locul printre cei dintâi elevi ai clasei, datorită îmbogățirii cunoștințelor prin lectura cărților literare și istorice, cât și prin talentul său oratoric, câștigat și perfecționat prin aceste lecturi.

Tot un obicei al timpului era ca elevii ajunși în cl. a V-a să aibă și câte un rând de haine „nemțești”, astfel că, în clasele superioare, se vedea rar de tot costumul național.

Și Tofan se număra printre aceștia, dar în vacanță nu se arăta în satul său natal decât în haine naționale.

O dată cu schimbarea hainei, Tofan nu și-a schimbat și sufletul ci, din contra, cu trecerea vremii, cercul lui de cunoștințe se lărgea mereu. așa că, într-o bună zi, înființează o societate culturală secretă. Secretă față de regulamentul școlar, care interzicea elevilor orice fel de societate, oricât de salutar i-ar fi fost scopul. În această societate, ce-și avea sediul în casa lui Radu Munteanu, mai jos de cazarma din str. Crucii („Junimea literară”, nr. 1–2, din 1926), se găseau reviste literare și ziare din Vechiul Regat ca: „Epoca”, „Voința națională”, „Floarea albastră”, „Convorbiri literare” etc., iar conferințe se țineau aproape în fiecare sâmbătă cu subiecte din istorie sau literatură românească.

Tofan era președintele ei, iar ea a trăit atâta cât a fost fondatorul ei în Suceava, iar în 1900, când își ia maturitatea, cum se zicea atunci, adică bacalaureatul, și părăsește Suceava, se desființează și societatea. Cât de bine se potrivesc aici cuvintele „omul sfințește locul”!

Drept urmare a conferințelor ce le ținea la societatea sa secretă, a fost lărgirea cercului de cunoștințe, exercitarea retorică dându-i astfel curajul să treacă și în publicistică, scriind despre Avram Iancu în „Deșteptarea”, anul IX, nr. 23–26.

Se pare că aceasta a fost o primă încercare. Scrie, apoi, mai târziu, în aceeași gazetă (nr. 96–100) despre *Serbarea „Junimii”*, în memoria lui V. A. Urechia, apoi, în anul următor, tot acolo (nr. 13–15), *România pitorească*.

Tofan nu era om mic de statură, cum le plăcea unora a-l caracteriza, ci avea statura mijlocie, fața rotundă, cu trăsături fine, avea predilecție pentru haine negre, cravată neagră, simț estetic foarte dezvoltat și la butoniera hainei purta totdeauna și câte un boboc sau o floare de trandafir.

Ca student la Universitatea din Cernăuți, se înscrie la Litere și Filosofie și intră în Societatea academică „Junimea”, unica societate studențească pe atunci, afară de „Academia ortodoxă”, iar „Bucovina” era în frământare pentru reluarea activității și câștigarea de membri.

În același timp, 1901, încep aprigile lupte politice între conservatori, apărăriști și democrați, de unde a rămas și zicala în Bucovina: sunt doi români și trei partide.

Cu sângele fierbinte, cu istețimea și energia dotate de natură, Tofan nu putea rămâne indiferent față de aceste mișcări. Unul dintre fondatorii Partidului Democrat, pe lângă dnii Onciul și Florea Lupu, și aceștia fii ai județului nostru, era și Mihai Chisanovici, aprigul apărător al intereselor învățătoresci, care mobilizase întreaga învățătorime din Bucovina și pentru interesele profesionale, dar și pentru cele ale Partidului Democrat. Nu putem preciza ce ținută avea Tofan în aceste împrejurări, dar se pare, și știm aproape sigur, că simpatizase cu cei din „Junimea”, care erau aduși prin acest curent nou la o răspântie. Cei mai mulți, însă, erau aderenții apărăriștilor și Tofan s-a aliat lor, dar numai pentru un timp foarte scurt, căci un schimb de păreri trecut prin ascuțișul ziarelor de pe atunci între opozanți, Chisanovici, ca reprezentant al învățătorimii și al Partidului Democrat, intră în conflict cu Tofan, răspunzându-i la un articol din ziarul advers, sub titlul *Cavalerul în lac și frac*. Dar Tofan nu s-a supărat de aceasta, ci, dându-și seama de poziția lui Chisanovici în partid și față de învățătorime, el însuși având multe simpatii între învățători, repede s-a împăcat cu Chisanovici și astfel au luptat umăr la umăr în același Partid Democrat.

Mai intervenise, cam în același timp, și un alt motiv care l-a făcut să se despartă de „Junimea”. În 1903, istețul Gh. Tofan, cum îl caracteriza dl insp. F. Doboș în „Dacia”, și-a pus candidatura la prezidenție, în adunarea generală a „Junimii” din 8 noiembrie. Izbânda lui ar fi fost sigură, dacă nu interveneau insinuațiuni din partea unor oameni politici, foști membri ai „Junimii”. Tofan a căzut. Spiritele nu s-au domolit, ci, prin excluderi de membri emeriți, din cauze politice, prăpastia a devenit și mai mare între cele două curente și astfel ia naștere Societatea academică „Dacia”, în 1905, când Tofan era deja la Suceava, de unde scrie unui membru din comitet, la 29 mai, deci la o săptămână după întemeierea „Daciei”: „Te rog scrie-mi imediat detaliat despre cele petrecute duminică la

adunarea constitutivă a «Daciei». Aici sunt mulți care cobesc” („Dacia”, p. 22). Totuși, „Junimea” îl numește membru emeritat mult mai înainte, în 1906 („Dacia”, p. 39 și 74).

Ca student, în decursul celor patru ani, Tofan, pe lângă ieșirea cu scrisul lui în publicistică, mai are norocul să câștige simpatia oamenilor de elită, așa că poziția lui socială la părăsirea Universității și ocuparea postului de profesor de liceu din Suceava era bine determinată. În acești trei ani, 1904–1907, cât a ilustrat catedra din Suceava, pe lângă îndemnul ce l-a dat elevilor săi să citească mult, căci numai așa își poți îmbogăți cunoștințele necesare vieții, o altă muncă națională depune prin scrisul său în revista „Junimea literară”, ce apărea la Suceava, sub conducerea dlui Iancu Nistor, alt ilustru profesor, tot fiu al județului Rădăuți.

În același timp, cu ocazia Expoziției Generale din Bucovina, Tofan, ca membru în comitetul executiv, organizează o bună parte din intelectualii români, în fruntea cărora, în vara anului 1906, trece granița de la Burdujeni înspre inima românismului. Astfel, le-a deschis o carte practică, care până atunci era închisă pentru bucovineni; cunoștințele primite le-au fost de un imens folos.

Ce amintiri frumoase și impresii plăcute! În huruitul trenului, conversațiile devin din ce în ce mai frumoase și aprinse la gara Sihlea, o gară mică, dar trenul oprește mai mult timp, se vede din cauza venirii altui tren din partea opusă. Observăm deodată că Tofan, la braț cu un domn, se plimbă în fața vagoanelor, adânciți într-o discuție care le produce la amândoi când zâmbete, când râsete cu hohot. Cine era domnul necunoscut în conversație cu conducătorul nostru? Era ministrul Lucrărilor Publice, I. G. Grădișteanu. O excelență la braț cu un om de rând. Asta nu se pomenea în Austria. Și noi, mândri de așa conducător!

În toamna aceluiași an, 6 septembrie, în colaborare cu alți inimoși colegi de ai lui, membri ai aceluiași comitet executiv, ca studentul Filaret Doboș, inspectorulșef de mai târziu, Dim. Logican, Simion Ivanovici, Lițu, Brăteanu etc., toți oameni ce au ocupat funcțiuni însemnate, însoțesc la Expoziția din București 2000 de țărani bucovineni în două trenuri, unul condus de F. Doboș, iar al doilea, de Tofan; faptul constituie o altă pagină deschisă țaranului român pentru alte orizonturi.

Dar acest sistem de educație practică nu se oprește aici. Mai târziu, în 1912, cu vreo 30 de absolvenți și absolvente ale Școlii Normale, face o excursie în lungul și în latul țării, așa că litera cărții să pătrundă și mai adânc în inima celor ce intrau în viața socială.

Un alt sistem de educație erau „tablourile istorice române”, atârinate pe pereții Școlii Normale, pe care le-am văzut în 1913, ceea ce pe atunci era un gest îndrăzneț al lui Tofan.

Urmarea a fost că, peste scurt timp, fără multe greutăți, alte grupuri de țărani și intelectuali din diferite sate au luat parte la dezvelirea statuii lui V. Alecsandri la Iași, mânați de același dor de progres.

Frământarea aceasta pentru educarea maselor prin excursii, se vede că în inima lui Tofan avea neastâmpăr mai de mult, căci încă la începutul lui 1904, în calitate de președinte al comitetului central pentru Serbările de la Putna, ce au avut loc la 2 iulie a acelui an, Tofan lansează un apel de toată frumusețea: „Fraților! Patru secole au trecut de când zidurile Mănăstirii Putna au primit trupul celui mai mare erou al românilor, al cărui geniu a făcut din mica Moldovă, în decurs de jumătate de secol, o fortăreață neînvinsă, de care se sfârmau oștile țărilor vecine. Din Suceava a cârmuit Ștefan cel Mare numai Moldova; din Putna, geniul său conduce întreaga românie. Reamintindu-ne mărețele fapte ale eroului și viața plină de pilde și fapte frumoase ale strămoșilor noștri, ne vom întări cunoștința, ne vom oțeli puterile. Asociați-vă dară, iubiți frați, la acest act de pietate adus memoriei celui al cărui geniu în veci plutească asupra oropsitului popor român!” George Tofan, președinte, Gavril Gușetu, secretar (*Corespondența lui Tofan*, p. 21 și 22–23).

Înțelegem că aceste excursii, pe care vi le înfățișez azi, când suntem o apă și un pământ, și când fiecare babă și copil călătorește cu trenul în toată țara, nu-și mai au rostul, deși le-am înșirat, dar am vrut să arăt că acest efect are la bază strădania lui Tofan.

Societatea pentru Cultură din Bucovina, invitând în 1910 reprezentanți ai Teatrului Național din București să facă un turneu prin Bucovina, în frunte cu Petre Liciu, tot Gh. Tofan a fost însărcinat de această Societate să facă tratative și să fie călăuzul lor prin orașele bucovinene. Ideea ținerii de cursuri universitare în vacanțe este a lui Tofan încă din anul 1906, când scrisese un articol în „Junimea literară” în acest sens²⁶⁴. Cel dintâi care și-a însușit această idee a fost profesorul Iorga care, în 1908, deschide primul curs la Vălenii de Munte, iar din Iași, ca o contra balanță, în același an, Universitatea îl trimite pe Bogdan-Duică la Burdujeni, ca să întâmpine pe bucovinenii cursiști și să-i atragă la cursurile din Iași²⁶⁵.

Astfel, această idee a lui Tofan a deschis o bătălie între Vălenii de Munte și Iași pentru obținerea a cât mai mulți auditori bucovineni. O mică paranteză: cei decisi pentru Iași am rămas surprinși – și nici azi nu mă pot dumiri de ce Xenopol și Candrea, care ne-au ieșit la gară în întâmpinare, nu s-au adresat în limba franceză.

²⁶⁴ Se referă la articolul *Cursuri universitare feriale*, din „Junimea literară”, anul III, nr. 8 și 9, 1906, unde G. Tofan avansează pentru prima dată ideea înființării cursurilor de vacanță. Va reveni în *Cursurile de vară din Candreni*, din revista „Școala”, nr. 9, 1913: „Ideea a căzut în pământ bun. Importanța a remarcat-o cel dintâi dl Nicolae Iorga care nicidecum n-a pierdut prilejul de a sprijini cu autoritatea științei, muncii și entuziasmului său ideile ce meritau acest sprijin”. Însuși N. Iorga confirmă paternitatea ideii: „Din Bucovina s-a cerut întâi ținerea într-o localitate potrivită din România a unor cursuri de vacanță, privitoare la neamul și țara noastră supt toate raporturile, cursuri la care să poată veni și români de peste hotare” (*Cu privire la universitățile de vacanță*, în „Școala”, nr. 10–11, 1908, p. 193–194).

²⁶⁵ Cursurile au fost organizate, însă, de ministrul Spiru Haret, „tot la inițiativa bucovinenilor”, cum afirmă George Tofan în articolul citat.

Li s-a dat imediat răspunsul că noi nu cunoaștem această limbă. Probabil că, sub influența germană, credeau că ne-am pierdut graiul. Ce aviz frumos amatorilor!

Astfel, aceste cursuri au continuat la Văleni an de an, iar la noi, în Bucovina, unde avem și noi farmecul și frumusețile noastre, au fost deschise de Tofan, în 1913, la Dorna-Candrenilor, la inițiativa învățătorilor Cercului Cultural, în frunte cu d-nii Samuil Ioneț și D. Gavrilescu, la care au conferențiat prof. dr. Eugen Botezat, dr. Iancu Nistor și George Tofan.

Tofan e mutat în 1907 la Școala Normală de învățători, unica școală normală în Bucovina, unde i se deschid perspective de activitate și mai largi. El constată lipsa de învățători, ceea ce-l determină să deschidă o școală normală particulară de învățătoare, care ia ființă în septembrie 1912, cu 60 de eleve, fiind deschisă în localul Societății pentru Cultură. Și aici a avut de dus o luptă titanică. Mai întâi, pentru a obține aprobarea ministerului, apoi pentru a-și procura mijloacele de întreținere. Pentru acestea din urmă, pe lângă sprijinul material dat de Societatea pentru Cultură, apelează și la Asociația Corpului Didactic și, astfel, în ședința comitetului, din 21/4/1912, la care participă, ca reprezentant al Secției Rădăuți, dl Dionisie Soroceanu, se ia hotărârea ca să se contribuie cu câte 100 de coroane („Școala”, 1912, pag. 159).

La apelul populației din comunele unde stăpânirea austriacă le impusese în școală altă limbă decât cea ce-o doreau ei, Societatea pentru Cultură, prin comitetul ei, unde doi oameni au înțeles rostul, președintele Dionisie cav. de Bejan și secretarul Gh. Tofan, au sprijinit această acțiune și astfel iau ființă 14 școli particulare românești, iar Tofan este numit inspector al acestui învățământ particular.

În anul 1915 se înființează Reuniunea Școlară Română din Bucovina, al cărei președinte a fost un venerabil învățător, Dimitrie Socoleanu, care editează în același timp revista „Școala”. În 1909, Reuniunea își schimbă statutele, iar Tofan pledează pentru o titulatură nouă, adică Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina, care a fost aprobată și de guvernul Austriei. Tofan este ales președinte. Revista „Școala” care, în 1908, își sistase apariția, apare din nou, în 1911, sub direcția lui Tofan. Comitetul de conducere a lui fixează câteva puncte de program de activitate, între care punctul 3 zice: Comitetul va organiza prin diferite districte conferințe cu subiecte din istoria și literatura națională. Revista „Școala” a apărut până în ajunul războiului mondial, ultimul număr, în august 1914. Tofan recrutează colaboratori dintre foștii lui elevi, căutându-și colaboratori oameni de nădejde din toate părțile românismului, așa că legătura sufletească să se facă și mai temeinic. Astfel, această revistă, cu apariția sistată pentru a doua oară, a fost o bună îndrumătoare de spirite, cu articole ce interesau școala și pe învățător, dar n-au lipsit din ea nici colaborări ale oamenilor de știință ca: dr. Eugen Botezat, dr. Iancu Nistor, dr. Onisifor Ghibu, dr. Nicolae Tcaciuc-Albu etc. Tofan făcea un fel de legătură între corpul didactic primar-secundar și universitar, simțindu-se mai bine

între cel primar, pe care căuta să-l ajute mai mult, poate și din cauză că tot unul din cel primar i-a arătat calea luminii, pentru care are cuvinte ca acestea: „...dar mi-l închipui, gândindu-mă cu venerație la icoana învățătorului meu. la mult regretatul Brăileanu, și acesta un luptător al școalei române din Bucovina” („Școala”, anul II, nr. 9 din sept. 1911, p. 210). Primul Război Mondial pune brusc capăt la toate. Ultima manifestare culturală în preajma aceluia război a fost Congresul cultural de la Suceava, din iulie 1914, unde, sub președinția lui Tofan, a fost prilejul să se întâlnească reprezentanți ai culturii românești din toate părțile românismului. Dar Tofan nu este numai al învățătorilor, ci apariția lui e oriunde unde e vorba de progres și cultură. Așa, împreună cu Onisifor Ghibu, Tofan este fondatorul gazetei „România Nouă”, iar cu dr. Iancu Nistor înființează „Junimea literară”, al cărei redactor a fost până la izbucnirea războiului mondial din 1914, când și-a sistat apariția pe tot timpul războiului.

A fost redactor la „Patria”, unde, afară de diferite foiletoane, avea grijă să scrie de două ori pe săptămână articole de fond.

A colaborat și la „Viața românească” din Iași, la „Voința poporului”, la „Glasul Bucovinei”, cât și la alte diferite gazete și reviste.

Articolele le semna cu numele lui sau cu inițialele numelui. S-a folosit și de pseudonime ca: Gh. Codreanu (după codrii Bucovinei) și Gh. Crășneanu (după numele mamei sale).

A adunat în volum foiletoanele lui Teliman care, răzlețite prin gazete, n-ar fi fost cunoscute de mulți. Și așa cu *Capra lui Hadarag* sau *O mătă suspectă*, care sunt drăguțe și hazlii, ar fi fost date uitării. Tofan lucra și la *Dicționarul limbii române*, cu alcătuirea căruia era angajat de Sextil Pușcariu.

Tot scrisul său era clar, într-o limbă românească, fără atacuri personale sau violențe de limbă. Uneori înduioșător, când vrea să fie înțeles de toți, iar alteori când totuși recurge la o dojană, le redă pe ale altora, fără comentarii. Redăm una: „Numai doi intelectuali din Bucovina au ținut să aibă și să citească această carte fără nici o pretenție, numai pentru fortificarea națională a intelectualilor noștri de toate gradele și vârstele, din toate țările locuite de români. Astfel fiind, mă doare nespuse nepăsarea fraților bucovineni” – Virgil Onițiu, directorul Gimnaziului din Brașov, *Din cele trecute vremi. Însemnări despre începuturile graiului, culturii și literaturii neamului românesc*, Arad, 1912 (scrisoare adresată lui Tofan).

Atunci când este în joc neamul și patria, Tofan scrie revoltător: „Cehii, polonii, slovenii, italienii, resping ideea unei conviețuiri cu birocrația austriacă deznaționalizatoare. Din acest concert de voci autorizate a lipsit o voce: vocea nenorociților de bucovineni. Și am avut surpriza să constatăm că s-a sculat un social-democrat, deputatul G. Grigorovici, ales în majoritate de străini, și a apărut cu căldura convingerii sale interesele statului român și problema românilor bucovineni” („Junimea literară”, 1930, nr. 5–8).

Am amintit că Tofan a făcut și politică, înregimentat în Partidul Democrat de atunci. El își pune candidatura la Rădăuți și gurile rele vorbesc că a întrunit numai 15 voturi mai puțin decât candidatul guvernului, căruia manivela îi stătea la dispoziție. Opt ani mai târziu, în 1919, Tofan este recompensat prin alegerea ca deputat al județului Rădăuți. Însă nu a putut activa așa cum dorea, căci boala, câteva luni mai târziu – februarie 1920 – nu-i îngăduia să părăsească locuința.

Cea mai mare lucrare a sa, la care a început să lucreze încă din primii ani de profesorat, intitulată *Istoricul învățământului din Bucovina*, căreia, în 1919, îi dăduse o formă definitivă, n-a fost dată publicității, din cauza lipsei de hârtie, cum spune administratorul Casei Școalelor și din cauză că autorul ei era deja suferind. Suferind, pentru că în pribegie, de urgia nemților, a trecut în Vechiul Regat, iar de aici, când cizma prusacă a călcat și Regatul, Tofan și-a găsit refugiu în Rusia, la Chișinău și Odessa. După potolirea războiului, se întoarce în țară, ia parte la mișcările culturale și naționale de aici, făcând în numele refugiaților o declarație de toată frumusețea, care sfârșește cu următoarele cuvinte: „Ridicându-mă pe deasupra tuturor prejudecăților, uitând tot trecutul neînțelegerilor, gândurile noastre se îndreaptă în aceste clipe mărețe numai la viitorul neamului nostru iubit și de aceea chemăm la muncă pentru fericirea acestui neam pe toți cei de un gând cu noi”.

A chemat la muncă pe toți cei de un gând, dar germenul bolii, care rodea mereu în corpul lui, nu i-a dat răgaz să muncească așa cum știa și era vrednic de muncă, căci îl pironise la pat, iar într-o zi de vară a anului 1920, un afiș mortuar apare cu următorul cuprins: „Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina, pătrunsă de adâncă jale, aduce trista știre despre trecerea la cele eterne a scumpului ei președinte, a domnului George Tofan, director la Școala Normală de învățători și învățătoare, fost secretar-șef la Instrucțiunea Publică, care a decedat joi, în 15 iulie a.c.”

L-au petrecut la cele veșnice și l-au plâns nu numai cei ce l-au cunoscut, apreciat și admirat, dar și bătrânii lui părinți, Eutichie și Zamfira, au avut aceeași durere, ce a avut-o un neam întreg.

Activitatea lui G. Tofan nu va fi apreciată la justa ei valoare, atâta vreme cât tot ce a scris nu se va aduna în mănunchi și nu se va publica într-un volum. Abia atunci i se va putea fixa în mod temeinic și definitiv locul de cinste ce-i revine incontestabil în istoria culturală și națională a Bucovinei.

Un modest început s-a și făcut.

Vălul uitării începuse a se și arăta, căci la numai zece ani trecuți de la moartea lui, doar o cruce, plecată și ea, abia ce indica cine zace acolo.

Harnicul profesor Teodor Balan a adunat o parte din scrisorile lui Tofan, 155 la număr, iar Asociația regională a învățătorilor din Bucovina le-a editat, în 1943, în volum, cu titlul *Correspondența lui Gheorghe Tofan*.

Învățătorimea bucovineană și-a dat seama de acest fapt și a ridicat pe mormântul scumpului dispărut, din cimitirul din Cernăuți, o cruce comemorativă,

săpată într-un bloc de marmură, cu următoarea inscripție: „Gheorghe Tofan. 5 noiembrie 1880–15 iulie 1920. Asociația Corpului Didactic Primar Moldova de Sus – întemeietorului ei”.

Față de Tofan s-au făcut două greșeli, pe care posteritatea are datoria să le îndrepte:

1) Cine nu știe câtă polemică s-a făcut în jurul datei nașterii lui Eminescu. Același fapt se va produce și la Tofan, în jurul datei nașterii și morții lui. Condica născuților de la Parohiatul din Bilca arată că Gh. Tofan este născut în 5 noiembrie 1880 și decedat la 2 iulie 1920 – datele acestea sunt după stilul vechi.

Inscripția de pe mormântul lui arată data nașterii 5 noiembrie 1880, iar cea a decesului, 15 iulie 1920; deci una după stilul vechi, iar cealaltă după cel nou. Corect e: născut la 18 noiembrie și decedat la 15 iulie, cu anii respectivi. Aceasta coincidea cu datele înscrise după parohiat. Dar lumea socotește după îndreptarea calendarului, de la 1924, numai aceste date.

2) În *Schița istorică a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, de Constantin Loghin, apărută în 1932, la pag. 32 și 33 citim următoarele: „Din partea Societății pentru Cultură s-au dedicat acestei acțiuni cu tot sufletul mai ales doi oameni: președintele ei, Dionisie cav. de Bejan și secretarul ei, G. Tofan, poate și pentru motivul că amândoi erau originari din sate înstrăinate”.

N-am pretenția că aș fi schițat îndeajuns și minuțios activitatea acestui mare bărbat al școlii și culturii neamului nostru, dar am pretenția că, precum unele școli, cercuri culturale și bănci ale învățătorilor îi poartă numele, nu numai o stradă din Rădăuți, ci și o instituție de cultură din capitala județului ar putea să aibă pe frontispiciu inscripția: George Tofan.

ANEXA B. I.

MATERIALE PRIVIND *AMINTIRILE*

1. TREI SCRISORI ȘI O SEMNALARE

Mircea Zăciu
Cluj-Napoca
Bisericii Ortodoxe 12

Stimate Domnule Rusu,

Am găsit și manuscrisul și am stabilit cu el (N. Oprea) și cu editura să fie inclus. El pretinde că mai are puțin de lucru la note. Cartea e inclusă în planul pe 82. Sper să nu mai fie dificultăți. Nu mi-a pomenit de chestiunea celor două conferințe, voi vedea dacă se mai poate face ceva, poate că da, poate că nu, dacă textul ar depăși limitele impuse sau dinainte precizate pentru colile de tipar. Principalul e că textul e în posesia editurii.

Vă rog să primiți asigurarea sentimentelor mele celor mai alese.

M. Zăciu

*

Extras din revista „Manuscriptum”, nr. 4 (57), 1984

În dezbateră cu privire la Colecția „Restituiri” a Editurii „Dacia” din Cluj-Napoca, responsabilul Colecției, prof. Mircea Zăciu, răspunde profesorului Paul Cornea următoarele, la întrebarea: „Ce operații mai importante scontați pentru următorii doi-trei ani?”, „...În fine, în tradiția povestitorilor și memorialiștilor ardeleni, îi reactualizăm pe Virgil Onițiu, Al. Lapedatu sau bucovineanul Filimon Rusu...” (p. 175)

*

Editura Dacia
Cluj
Str. 1 Mai nr. 23
Telefon: Dir. 14548, Red. 14367, Adm. 14885
Nr. 707/5 V 1984

Tov.

Prof. dr. Dragoș Rusu Bd. N. Bălcescu, nr. 24, sc. B, ap. 5
70122 București, of. P. 37

Stimate tovarășe profesor,

Am primit scrisoarea dvs. și vă cer scuze pentru întârzierea răspunsului. *Amintirile* tatălui Dvs. au fost replanificate de către editură pentru anul 1985, deși –

cum știți – dorința noastră a fost să apară în 1982. Întârzierea, vă rugăm să ne credeți, nu ni se datorează.

Cât privește volumul de articole pe care ni-l propuneți, cu regret, vă comunicăm că, din motive de organizare tematică a planului, nu ne putem angaja la reținerea lui.

Vă sfătuiesc respectuoas să vă adresați Editurii Didactice și Pedagogice din București.

Cu cele mai călduroase urări de sănătate, cu stimă,

Șef Redacție,
Vasile Igna

*

Cluj
4 noiembrie 1987

Dragă Dragoș,

Astăzi am trecut pe la tov. Igna. Mi-a spus că nu poate să dea nici o asigurare că *Amintirile* scrise de tatăl tău vor putea fi publicate în curând. Publicarea colecției „Restituiri” a fost întreruptă și nu se știe când va fi reluată. Personal, el regretă foarte mult că nu poate face nimic ca manuscrisul tatălui tău să fie publicat, căci îl consideră foarte interesant atât prin conținut, cât și prin talentul de povestitor al autorului. Mi-a mai spus că Dl. Oprea s-a interesat și el de curând asupra situației manuscrisului și că i-a răspuns.

În ceea ce privește restituirea manuscrisului, Igna mi-a spus că ți-l poate trimite oricând, dar că, dacă este vorba să-l trimiți să stea în arhivă la Suceava, atunci totuși este mai bine să rămână la Editura „Dacia”, căci nu se știe niciodată ce șansă se poate ivi.

Rugându-te să transmiți D-nei Lizica omagiile mele, te îmbrățișez cu drag.

Tudor Drăgan

[Dintre autorii la care se referă profesorul Mircea Zăciu, în răspunsul la întrebarea profesorului Paul Cornea, unul singur este reeditat: Virgil Ionițiu, *Clipe de repaus*, Editie îngrijită și prefată de Mircea Manta, Cluj-Napoca, 1985. Vezi Eugen Simion (coordonator general), *Dictionarul general al literaturii române*, vol. III (L–O), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 10–11, 704–705. Lucrarea nu-l menționează pe învățătorul bucovinean Filimon Rusu.]

MIRCEA ZACIU
CLUJ-NAPOCA
Discerții Ortodoxe 12

1.- Scrisori și o semnalare 2 VIII 81

Stimate Domnule Rusu,

Am găsit și manuscrisul și am stabilit cu el și cu editura să fie inclus. El pretinde că mai are puțin de lucru la note. Cartea e inclusă în planul pe 82. Sper să nu mai fie dificultăți. Nu mi-a pomenit de chestiunea celor două conferințe, voi vedea dacă se mai poate face ceva, poate că da, poate că nu, dacă textul ar depăși limitele impuse sau dinainte precizate pentru colile de tipar. Principalul e că textul e în posesia editurii.

Vă rog să primiți asigurarea sentimentelor mele celor mai alese,

Mircea Zăciu

EXTRAS din Revista "MANUSCRIPTE", nr. 1 (57), 1981

În dezbaterile cu privire la Colecția "Restituiri" a Editurii "Dacia" din Cluj-Napoca, responsabilul Colecției, prof. Mircea Zăciu, răspunde profesorului Paul Cornen, următoarele, în sinteză: "De operații mai importante scontezi pentru următorii doi-trei ani?" " ... În fine în tradiția povestitorilor și memoranștilor ardeleni, îi reactualizăm pe Virgil Onișiu, Al. Lapeanu sau Bucovinencul William Răsu ..." (pag. 175).

EDITURA

CLUJ Str. MAI Nr. 23

DACIA

Telefon: Dir. 14548, Red. 14367, Adm. 14015

Nr. 77 / 5.V.1981

Tov.

Prof. dr. DRAGOS RUSU

Bd. N. Bălcescu nr. 26, Et. 1,
70122 București, tel. 1.28

Stimate tovarășe profesor,

Am primit scrisoarea dvs. și vă vor urma pentru răspunsului. "Amintirile" lui dr. D. D. de la Editura Cluj-Napoca pentru anul 1985, deci - cum știți - de curând. Întotdeauna, va rugăm să ne scrie, să se datezează.

Cît privește volumul de articole pe care ni-l propuneți, regret vă comunicăm că, din motive de organizare tehnică, lui - nu ne putem angaja la reținerea lui.

Vă sfătuim respectuos să vă adresați editurii din Cluj-Napoca sau din București.

Că cele mai călduroase opări deosebite, cu stia,

Sf. ANDREI,

Vostre

Paul Cornen

I. bis Cluj, 4 noiembrie 1987 - 222 -

Dragă Drago,

Rotăți am trecut pe la Tor Igna.

El - a spus că nu poate să dea nicio asigurare
că Amintirile scrise de tatăl tău vor putea
fi publicate în curând. Publicarea colecției
„Revoluții” a fost întreruptă și nu se știe
când va fi reluată. Personal, el respecta foarte
mult că nu poate face nimic ca manuscrisul
tatălui tău să fie publicat, căci te convi-
nea foarte interesant atât prin conținut,
cât și prin talentul de povestitor a
autorului. El - a mai spus că dl.
Opres a - a interesat și el de curând asupra
situației manuscrisului și că l - a răspuns.

La ceea ce prietenul revoluționar ma-
nuscrisului, Igna mi - a spus că fo -
poate trimite oriunde, doar că, dacă este
vorba să - l trimiți să stea în arhivă
la București, atunci totuși este mai
bine să rămână la Editura „Dacia”
căci nu se știe niciodată ce gânduri
poate avea.

Răzându - te să înconsoți totuși
Lizica omagiale mele, de Tăbăcariu
cu drag

Dragul Drago,

2. PREFAȚĂ

Cu certitudine, istoria literaturii, a culturii române în genere, dispune încă de teritorii nedefrișate. În acest moment, când ponderea informației exacte crește în raport cu diletantismul istoriografic, sunt necesare eforturi reunite pentru completarea spațiilor albe dintr-o arie extrem de vastă. Eforturi cu atât mai necesare, cu cât lipsesc deocamdată sintezele atotcuprinzătoare, în ciuda faptului că se înregistrează actualmente o relativă proliferare a dicționarelor istorico-literare. Dacă premisele, constanțele și tendințele climatului cultural de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui actual au fost întrucâtva elucidate, prin analiza monografică a revistelor care au monopolizat spiritele vremii, despre perioada interbelică nu putem afirma același lucru. Putem spune că aceasta reprezintă epoca de „echilibru cultural”, de difuziune artistică pe orizontală, cu largi consecințe socio-politice, numai parțial identificate în multitudinea implicațiilor. În orice clipă se pot degaja porțiuni inedite din acest vast teritoriu, cum ar fi, de pildă, istoria unei reviste culturale ca „Moldova literară”, apărută timp de aproape un deceniu într-un târg moldovenesc, sau cum se arată destinul acestui vajnic animator cultural din nordul țării, care este Filimon Rusu. Prin factura activității sale de publicist, folclorist, prozator, istoric, pedagog, el se definește ca spirit polivalent desprins din esența de spirit a vremii.

S-a născut la 25 decembrie 1882, în Tereblecea, „sat mare și frumos”, așezat în partea nord-estică a județului Rădăuți (de atunci), nu departe de fosta Cetate de Scaun a lui Sas-Vodă, Siret. Vechimea satului este fixată, „după spusele unor bătrâni”, în vremea lui Roman I (1390), cum ne informează autorul însuși. Strămoșii săi descinseseră în Moldova de Sus dinspre părțile Maramureșului, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Primul stabilit în Tereblecea din familia Rusu este plugarul Ion Rusu, venit din comuna Rebra Mare, la 1763, provenit din situația din Ardeal de „supus”. Fenomenul este frecvent în epocă și cauzele de ordin social și confesional sunt detaliate în studiul lui Ion Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina* (cf. *Note*, 1). Din a patra generație moldoveană, tatăl autorului, Toader Rusu (1844–1922) era un priceput agricultor și crescător de animale, avea o gospodărie înfloritoare și trăia în deplină armonie cu soția sa Ecaterina, fiica lui Vasile Gabor. Deși familia lor era relativ numeroasă, cei cinci copii (Vasile, Matroana, Filimon, Dumitru și Maria) nu vor fi frustrați, așa cum se întâmpla de obicei în acele vremuri, de bucuriile învățăturii. În 1889 vine și rândul lui Filimon care, în ciuda bătăii administrate de primul învățător din Tereblecea (de o singură zi), se va obișnui curând cu rigorile și plăcerile școlii. Va avea și norocul să fie îndrumat de un dascăl precum Constantin Botezat, un fel de domnul Trandafir al locurilor, secondat, mai târziu, de Aspasia Scriba și Constantin Corvin.

După absolvirea ciclului primar, în 1894, ca și Nică al lui Ștefan a Petrei, în 1885, este nevoit să părăsească satul ca să-și continue studiile. De această dată ținta nu va fi Iașul, ci Suceava, mai apropiată, către care se îndreaptă, la 15 iulie 1894, împreună cu prietenul Ion Țigără și vărul său, Toader Gabor, pentru a susține

examenul de admitere la liceu. Va urma cursurile Liceului din Suceava, între anii 1894 și 1898, având câțiva profesori remarcabili, evocați în tușe expresive într-o conferință din 1946, dedicată personalității lui George Tofan: „Trecea Lazăr Vicol ca un fulger, Ieronim Munteanu, un uriaș ce parcă mânca pământul, dr. Dașchievici, domol și tacticos, răspunzând la salut în dreapta și în stânga, dr. Eusebie Popovici, cu zâmbetul pe buze, ridica pălăria politicos, apoi Buliga și V. Bumbac, domoli și buni ca pâinea cea de grâu, cât și Procopovici-Domnu, veșnic zâmbind oțărât...” În împrejurări oarecum tulburi, înfățișate în *Amintiri*, în toamna anului 1898 părăsește liceul și se înscrie la Școala Normală din Cernăuți, pe care o absolvă în 1901. Printre profesori, alți animatori culturali ai locului: Dimitrie Isopescu, Michael Kuschniriu[k], Eugen Botezat, Leonida Bodnărescu, Calistrat Hogaș ș.a.

Devenit învățător, Filimon Rusu va înțelege adevărata menire a dascălului de țară și se va consacra cu pasiune „luminării” satelor unde funcționează. Așa se face că este învățător statornic, într-o vreme de relativă peregrinare a acestora dintr-un ținut în altul. La școala din Cajvana, districtul Gura-Humorului, funcționează 18 ani, între 1901/2 și 1919. Dorind să se apropie de locurile natale, se mută la Sinăuții de Jos, districtul Siret, unde rămâne, ca învățător și director școlar (din 1920), încă 15 ani. În 1934 se transferă la o școală din Rădăuți, îndeplinind funcția de director până la pensionare (1939). În acest răstimp activează ca președinte al Asociației județene a învățătorilor (1933–1945) și vicepreședinte al Asociației regionale Cernăuți (1933–1939), dovedindu-se un neîntrecut animator al învățământului din acea parte a țării.

Un moment de cumpănă în existența sa, altfel liniară, îl constituie Primul Război Mondial. Deși nu făcuse armata, este recrutat în 4 decembrie 1914 și trimis către o destinație necunoscută. După mai multe peripeții, rememorate cu umor și ironie spre bătrânețe, cel care nu înțelegea să lupte pentru o patrie care nu era a lui, va fi lăsat la vatră, în 13 iulie 1915, ca inapt pentru serviciul militar cu arma. Părerea sa în această privință este sugestiv exprimată în amintirile publicate în „Revista «Tinerimii»”, nr. 1–2, 1929: „Când, până acum condeiu îmi era armă, cartea mă făcuse să fiu om între oameni, acest condeiu mi se preface în armă de oțel, să fiu bestie între bestii..., și pentru cine? [...] să apăr eu și pe acei ce de-un veac și aproape jumătate îmi țin țara sub călcâiu. Îmi aduc în casa mea elemente străine, îmi disprețuiesc limba, îmi dezmoștenesc națiunea de ce are mai sfânt: graiul, obiceiuri și port”. Frontul fiind aproape de Cajvana, se mută din precauție la părinții soției din Udești, dar revine în 1918, după retragerea consecutivă a trupelor ruse și române. Războiul era pe sfârșite, din noiembrie 1918, trupele române se întorc să mențină ordinea în teritoriul unit cu țara. Acestea sunt, în mare, faptele biografice din care își extrag seva prezentele *Amintiri*.

În forma lor actuală, ele aparțin vârstei senectuții și au fost efectiv elaborate în ultimii ani ai vieții (1955–1957). Despre puterea de lucru și luciditatea septuagenarului vorbește chiar faptul că pe data de 6 iulie 1957, cu patru luni înainte de moarte, mai lucra încă la *Monografia orașului Rădăuți*. Desigur, gândul

transcrierii datelor semnificative din propria biografie datează din perioada efervescentei creatoare a anilor 1927–1933, dar ideea ordonării lor într-un *simili-Bildungsroman* este ceva mai târzie. În „Moldova literară” a publicat, între anii 1929 și 1931, câteva schițe și povestiri intitulate generic *Amintiri*. În paranteză se indică și anul în care s-au petrecut faptele relatate: 1915. Se referă deci la anii războiului, cu întâmplările mai mult sau mai puțin dramatice al căror erou a fost în perioada vieții sale de recrut care nu devine ostaș. De reținut că aceste „amintiri”, semnate cu pseudonimul F. Robescu, au uneori și o completare la titlu: *Oameni și locuri*. Este important, fiindcă Filimon Rusu asta și face pur și simplu în cartea sa: „își aduce aminte de oameni, lucruri și locuri unde a petrecut”. Acolo unde un spirit introvertit ar fi fost tentat să urmărească aventurile unei conștiințe scindate (între datoria față de împărat și naționalismul patriotic, în acest caz), el înfățișează obiectiv, cu naturalețe, pătruns de plăcerea povestirii liniare, fapte obișnuite din viața unui om obișnuit. Printr-un exemplu puțin forțat, dar elocvent, în loc să scrie *Pădurea spânzuraților*, transcrie aceste calme însemnări retrospective. Nu filosofia vieții ci viața însăși, cu palpitul ei firesc, îl fascinează. În prima parte a *Amintirilor* – căci există două secțiuni distincte –, autorul se estompează oarecum, lăsând faptele și oamenii să vorbească în numele său. Aș spune că se detașează de biografie, cum se întrevede din atare autoironie subtilă, în care se poate citi încrederea în semnificația fugară a evenimentelor comune: „Eu sunt născut în anul 1882, cum am amintit mai înainte, luna decembrie, ziua 25, adică în noaptea spre Crăciun. Zi mare, nu-i așa? Dar eu n-am fost nici mare la statură și nici mare în fapte, ci am urmat așa, o cale mijlocie, după puterile mele”. El are conștiința actului în sine al povestirii (cu finalitate estetică), dar în și mai mare măsură este conștient de o funcție ceva mai pragmatică a amintirilor, funcția morală, a cărei proprietate decurge dintr-o experiență de viață împlinită. Așadar, tinde să îmbogățească „arsenalul povestirilor” și, pe de altă parte, să lase urmașilor învățăminte valabile de viață: „Din cele povestite despre întâmplările din Suceava ar reieși că noi nu ne țineam de carte, ci numai de blazonii. Dar nu este așa. Aceasta este partea veselă, în afara școlii. Or, întâmplări felurite au avut fiecare dintre noi, așa că ele, scrise de mai mulți, ar îmbogăți arsenalul povestirilor, din care s-ar putea trage învățături de folos”. Este afirmată, în fond, specificitatea unui destin uman, ale cărui date existențiale, oricât de banale, sunt doar ale lui și primesc statutul generalității prin sensurile lor intrinseci.

Primele imagini păstrate în memorie aparțin vârstei infantile și trebuie să recunoaștem că F. Rusu are o memorie prodigioasă. Iată cum îi apare momentul conștientizării de sine, punctul de plecare al procesului rememorativ. Copilul descoperă realitatea, are revelația existenței concrete, exact așa cum, mai târziu. Blaga, cam de aceeași vârstă, va cunoaște revelația cuvântului: „Așadar, de la trei ani copiii încep a trăi conștient, își aduc aminte de oameni, lucruri și locuri unde au petrecut. Ei se trezesc că sunt în viață. Cam la aceeași vârstă m-am trezit și eu. Dar cum... Plângând. Cine știe cât m-a amăgit mama cu felurite jucării ca să tac. Deodată pare că mi s-au deschis ochii, mintea și... am tăcut. Atunci abia mi-am dat

seama că eram lângă mama, care avea în mână o bucată de pânză pe care cosea. Eram pe o pajiște verde, iar înaintea noastră erau câteva pânze albe. Mama ghilise pânzele, le întinsese pe iarbă ca să se zbicească și le păzea ca atunci când se vor usca să le dea din nou în apă”. Cele mai expresive reprezentări ale memoriei sunt, cu siguranță, cele păstrate în copilărie. O copilărie fericită, cum a fost dintotdeauna, cu tot cortegiul ei de jocuri și „blazgonii”. Autorul *Amintirilor* știe că acestea sunt specifice vârstei celei mai pure și conservă prin ele însele autenticitatea, firescul naturii umane. „Concomitent cu trecerea anilor, școlarității și a copilăriei, creșteau și nebuniile noastre. Acestea erau cu atât mai variate cu cât era cândășia copiilor mai mare. Am comite chiar o greșală sau am tăgădui un adevăr dacă le-am trece cu vederea, căci de acestea a avut grijă natura să le facă proprii copilăriei...”

O calitate remarcabilă a povestitorului din *Partea întâi* este capacitatea transpunerii în vârstă, introducerea în timpul nealterat al amintirii. Există o identitate perfectă între timpul narațiunii și timpul întâmplării desfășurate ca atare. Am ales spre exemplificare acest pasaj, în care copilul, după ce ascultă fără să vrea discuția părinților asupra viitorului său, reflecta, cu mintea sa de atunci și pe tonul voit copilăresc, în regimul prezentului istoric al reflecției din amintire: „Deci, înțeleg că voiau să mă dea mai departe la școală. Dar nu înțeleg de ce spune tata că-s slăbuț, că doară eu mă bat cu băieții și niciodată nu m-a dovedit nici unul și nici nu m-a trântit măcar. Am să încerc mâine cu Costan al Hulpoaiei, că el îi mai tare decât toți copiii din clasă. E drept, el îi mai mare cu un an decât mine și dacă m-a trântit, nu m-a ținut mult sub el ca să mă necăjească, doar noi suntem prieteni buni. N-am încercat trânta cu Costan, că de mă dovedea, atunci știam că tata are dreptate că-s slăbuț. Așa, mai bine să rămân în credința mea, că-s voinic și nu slăbuț”. Acest *mâine* denunță un *astăzi* al amintirii, în care se identifică naratorul. Astfel, amintirile degajă naturalețe și candoare, cum, spre pildă, acest fragment din care transpare privirea ingenuă a copilului descoperind bălciul. „Forfota mare de la Sfânt mi-a plăcut. Un du-te-vino, strigătele, un fel de reclamă cu marfa ce-o aveau negustorii, fluier, armonici de te asurzeau. Un papagal ghicea într-un zodiac, iar posesorul lui striga mereu: «haidi un zodia moldovenească-rusească-nemțască-românească... haidi, haidi, numai patru gretari, les stere graițer...». Se vede că era un rusnac de prin părțile galițiene și-i mergea gura...”

Se afirmă, însă, o memorie preponderant vizuală, căci îndeobște au mai mare pregnanță reprezentările „care se văd” decât cele „ce se aud”. Dialogurile, economicos transcrise, sunt adesea reduse la schema funcțională, dar sunt cu atât mai expresive în laconismul lor, cu cât reproduc mai veridic o întâmplare semnificativă: „Cum ajunse, dădu mâna cu tata și-o întrebă pe mama: «Mă cunoști?» Mama dăduse din umeri, în semn că nu-l cunoaște. «E Mihai, care zicea că se călugărește, a spus tata, iată-l călugăr!» Apoi se îndreptă către mine, care-i sărutasem mâna, și zise: «Aista-i băiatu[1] [pe] care-l învățam eu rugăciunile? Da, răspunse mama. Așa-i că-ți prinde bine la școală? Da, răspund eu, dar cu gândul la râsul nostru de atunci și la cuvintele *tare, vitfiei, milu și masa...*”. Întrevedem în acest fragment, și din altele, că memoria înregistrează și efectele așa-zise fonice. Cu alte cuvinte, copilul, tânărul sau maturul „narator” este atent la limbajul

oamenilor și depozitează efectele „acustice” nefirești, care stârneau de obicei predispoziția hilară. Apare semnificativ, în sensul urmărit, episodul depunerii jurământului în armata cezaro-crăiască, remarcat tocmai datorită comicalului emanat prin hâtra deformare și reinterpretare ludică a cuvintelor lui, din unghiul recruților. În cea mai mare parte țărani, ei nu se simt cu nimic angajați și transformă un act ceremonios într-unul de un comic succulent: „Fiecare va zice după mine jurământul în limba lui. Mai întâi românii. Ziceți după mine: Jur – Jiur, că mă voi supune – că m-oi pune, la toate legile și ordinațiunile – la toate lejile și ortașiunile, că voi trece – că oi trece, prin foc – pin foc, prin apă – pin apă, și la toate ocaziunile – și la toate magazinile, când va fi nevoie – când va fi și nevoie. Așa s-ajute Dumnezeu – Așa să v-ajute Dumnezeu”. Latura umoristică a lucrurilor, de altfel, este desprinsă cu talent de autorul amintirilor, fie că relatează scene de o savoare deosebită, cu personaje de la periferia Sucevei, cum ar fi porcarul Marcu, fie că se referă la furatul de mere și struguri din grădina sau pivnița cucoanei Cuturian, gazda liceenilor. Dar umorul nu este numai al memorialistului ci și al „personajelor” sale: „Și tata spunea rugăciunile, dar el le începea în casă și le sfârșea pe-afară, printre vite, pentru care lucru mama îl probozia, dar el răspundea în glumă: «Las-că poate or deprinde și ele ceva», la care vorbe mama îl ocăra și mai rău”. Umorul autorului se degajă printr-o percepție acută, cu toate simțurile la pândă, a realității, servindu-se deseori de instrumentul ironiei. Se recunoaște, în asemenea cazuri, vâna pamfletarului din publicistica angajată: „Curios! Un sat așa de mare, să deschidă școala așa de târziu! Nu știu cine avea interes să lase satul fără școală; știu însă că în sat mergea vorba: «Nu ne mai trebuie încă un păduche la cojoc!» Bănuiam că cel dintâi păduche este slujitorul bisericii...” Fie și într-o situație limită, cum este războiul, nu-și reține observația acidă, demistificatoare (elocventă era și relatarea depunerii jurământului): „.... stăteau tolăniți soldații prin șanțuri pe ambele părți ale drumului, parcă așteptau să iasă dușmanul din păpușoie”.

Un observator obiectiv al realității reține cu siguranță specificul tipologiilor umane. O probează și această fixare în cadru a „vânzătorului de mascari”: „Era de statură mijlocie, gras și roșcovan, taman porcar adevărat, căci pe lângă toate mai purta și o haină zoioasă. Nu exista porcar fără baston, cum nu exista croitor fără ac sau cizmar fără sulă. Cârja era unealta cu care deschideau gura la porci, de le scoteau limba ca să vază dinții”. Filimon Rusu este un bun portretist. Din câteva linii ferme trasează contururile unui temperament. „Eva era o femeie mărunțică, totdeauna veselă și iute ca o furnică. Când povestea ceva, zâmbea, ochii îi umblau ca la veveriță și trâncănea ca o meliță”. Se vede că autorul se exprimă dezinvolt și folosește un limbaj propriu, limbajul cotidian, popular așa zice, de unde și autenticitatea narațiunii sale. O anume oralitate a *Amintirilor*, derularea lor spontană, rezidă tocmai în utilizarea – judicioasă, totuși, cu măsură – a sintagmelor populare: „colac peste pupăză”; „se da la lucru”; „am luat calea-ntoarsă”; „ne-am întors pe cea parte”; „dădeau raita”; „am luat-o din loc”; „trecuți la cele veșnice” etc. Pe temeiul acestui limbaj spontan, povestitorul ajunge la expresii plastice, în exprimări sclipitoare, cum ar fi: „învățat cu paharul precum calul cu ovăz”; „o babă cu două fete trecute de amiazăzi”; „am pus rânduială socotelilor stomacului”; „el

ne boteza de făceam vreo poznă”; „era printre ceilalți ca un corb printre albi”; „Savu îl întrecea în sărăcie pe George”; „valul nopții nu se ridicase”; „cam alinta de un picior”; „am adormit somnul lui Napoleon”.

Filimon Rusu are vocația povestitorului, dar este un povestitor cultivat, care nu ignoră dozarea efectelor, cum transpare și din atare tehnică proustiană *sui generis*: „Când am ajuns la Dornești și ceferistul a anunțat cu glas puternic Hadikfalva, mi-am adus aminte de o poveste pe care ne-a spus-o învățătorul Botezat, când umblam la școala primară”. Urmează istorisirea întâmplării, inserată organic în textul propriu-zis. De altfel el stăpânește deplin procedeul depănării amintirii, după principiul discontinuității fluxului memoriei. Altfel spus, introduce pe nesimțite digresiunea cu caracter istoric, din care revine, însă, la momentul oportun. Astfel, relatând întâmplări biografice, amintește de moartea lui Rudolf, moștenitorul tronului împăralesc și, după câteva fraze digresive, își stopează ochirea retrospectivă: „Dar să-l lăsăm să doarmă în pace și să ne întoarcem la ale noastre”. De aici, impresia de taifas cu cititorul, în genul amintirilor lui Creangă. Alteori avertizează din timp asupra interpolării („fac o mică paranteză”), cunoscând că este necesară sincronizarea materialului faptic particular cu datele concrete, documentare ale istoriei. Inserția mai are rostul corectării unei erori („E timpul să amintesc aici de unde proveneau aceste greșeli”) sau [a] realizării unei comparații între prezentul din perspectiva căruia sunt văzute evenimentele și prezentul istoric: „E locul să amintesc aici că pe atunci nu se schimbau cărțile în fiecare an, ca acum...” Atari procedee trădează o conștiință de narator omniscient, care nu pierde din vedere nici unul din detaliile ce ar restaura adecvat spiritul vremii.

Partea a doua a *Amintirilor* beneficiază de un alt unghi de vedere. Cu excepția istorisirii amănunțite despre construirea Casei învățătorilor, puține mai amintesc disponibilitățile povestitorului din prima parte. Această secțiune cuprinde, în fapt, o analiză istorică și sociologică. Reprezintă, așadar, o contribuție documentară, fiindcă datele referitoare la salariile învățătorilor, la titlurile din învățământ sau destinele unei reviste literare, ca „Moldova literară”, au intrat deja în istorie, sunt documente ale unei epoci. Partea a doua poate sta sub semnul convingerii iorghistice, exprimată în *Prefața* scrisă pentru *Monografia târgului Mihăileni*: „E o greșală să se creadă la noi că o istorie înseamnă o înșiruire de fapte mari, de oamenii peste măsura obișnuită. Orice viață omenească bine înfățișată poate să aibă interes chiar pentru aceia care n-au nici o legătură deosebită cu dânsa. Din istoria locurilor mici se înjgheabă apoi aceea a țerii celei mari”. Filimon Rusu devine astfel un cronicar obiectiv al timpului său. Se arată interesat de toate aspectele vieții sociale și, cu o meticulozitate rară, ține zilnic un caiet de notițe, din 1924, conștient că ceea ce este prezent va deveni curând istorie. O spune el însuși: „Cele notate mai sus, referitoare atât la salarii, cât și la puterea de cumpărare, ar părea inutile acum, dar cu cât timpul ne depărtează de ele, devin tot mai interesante”. Sunt date și însemnări de interes sociologic, dar mai cu seamă economic, care urmăresc acțiunea legii valorii sociale de-a lungul anilor. Chiar dacă eșantioanele prezentate se referă la o singură categorie socială, învățătorii, prin exactitatea lor datele sunt extrem de necesare spre a ilustra trăsăturile unei

anumite ordini economice interne. Cu atât mai mult cu cât se aplică unei perioade de mari transformări social-economice (criza economică din 1929, războaiele mondiale, etapa trecerii către economia socialistă).

Era necesar chiar acest succint istoric al salarizării învățătorilor, de la plata în natură la legiferarea lui oficială din 14 mai 1869, când „statul a luat asupra sa dezvoltarea învățământului” și apoi la salariile statuate în 1924, după unificarea legilor școlare. Același istoric instructiv al evoluției titlurilor didactice din 1904, trecând prin modificările succesive din 1948, 1955, 1957. Se poate urmări, cu profit, curba „puterii de cumpărare”, din care decurg niște concluzii nescontate. În perioada primului război, documentează autorul, nu s-a simțit nici o scumpire. Imediat după război, din 1918 până în 1924, urmează o perioadă de inflație, coroana se devalorizează în ritm vertiginos. Pe baza notițelor exhaustive, din 1926 încoace, economistul improvizat întocmește o statistică demnă de interes, chiar dacă este conștient de limitele analizei sale descriptive. „Știu că salariul nu e egal la toți funcționarii și nici chiar pentru aceeași categorie de funcționari, însă, luat ca bază, unul va fi îndrumător pentru oricine”. Acestea se și vor însemnările sistematice, un îndreptar sociologic pentru o eventuală analiză aplicată asupra epocii. Se poate urmări, spre pildă, graficul salarizării (și, paralel, convertirea banilor în marfă) de la 8 000 lei, în 1929, scăzând treptat, la 5 817 (în ianuarie 1933) și apoi 7 893 lei, în 1939. Va urma procesul devalorizării leului și salariile cresc vertiginos de la 11 182 lei (1942) la 994 960 (1947) și, rețineți, 4 021 000 lei, când un kilogram de grâu costa o jumătate de milion. În același an, însă, la 15 august, se produce schimbarea valorică a banilor (în proporția 200 000 = 1 leu) și va începe procesul de stabilizare a economiei particulare, concomitent cu al economiei naționale, în genere, proces consfințit printr-o nouă stabilizare, la 25.01.1952 (200 lei vechi = 1 leu, 1 000 lei = 10 lei, a 2-a mie = 5 lei etc.). Studiul acesta economic în cifre este pigmentat de istorisirea unor fapte autentice, cum ar fi istoria cu mămăliga de un milion de lei.

Aria preocupărilor lui Filimon Rusu este vastă. Ar fi, în primul rând, activitatea didactică propriu-zisă. Ca dascăl al atâtor generații de elevi a fost preocupat să confere învățământului eficiență și rigoare. Spirit pragmatic, el însuși a intuit parcă mersul învățământului modern către îmbinarea teoriei cu practica. „Învățătura trecea dincolo de pereții clasei și scoarțele cărților”, afirmă cu îndreptățire. Nu se sfiește, așadar, să desfășoare cu pruncii sinăuțenilor lecții practice pe teren, la curățatul pomilor, altoit sau încărcatul otavei. Ba îi deprinde cu meșteșuguri ceva mai casnice, cum este scărmanatul lânii ș.a. Dar intenția lui de modernizare și optimizare a învățământului nu se oprește aici. Încearcă însăși reformarea metodicii prin cointeresarea colegilor în acțiuni practice. Astfel, la Școala din Cajvana cadrele didactice vor fi determinate să participe la niște bine gândite „lecții-model” care – mărturisește autorul – „au contribuit la perfecționarea corpului didactic în materie de metodă”.

Filimon Rusu a fost și un publicist învederat, tranșant în afirmarea punctului personal de vedere. Majoritatea intervențiilor din presa vremii se referă la condiția învățătorilor, a școlilor și a învățământului bucovinean. Călăuzindu-se după deviza

adevărului și a dreptății („învățătorul este propagatorul dreptății și al adevărului”, susține în articolul *Sufletul învățătorului*), stigmatizează consecvent inechitățile și apără, cu un curaj exemplar pentru acele vremuri, drepturile breslei sale. În foiletonul *Cine știe?* (din „Voința școlii”, nr. 5, 1928) pretinde, într-o formulare expresivă, organe de control care să fie oamenii școlii și nu ai partidelor politice, apărându-le interesele: „Pentru datorii avem atâtea organe de control, încât nimeni din învățătorimea Moldovei de Sus – garantăm – nu știe câți avem! Ba-i școlar, ba-i extrașcolar, ba-i propagandist, ba-i general, ba-i contabil, ba-i contabil inspector, ba-i organizator activ cultural, ba-i cultural, ba-i pentru ateliere, ba-i conferențiar, ba-s vreo șapte județeni..., în fine, încă pe atâtia, dacă slujește bugetul țării. Noi știm că nu știm câți avem; și mai știm că, cu câți mai mulți gospodari poruncesc într-o gospodărie, cu atât gospodăria merge mai rău”. Zugrăvește în culori întunecate, dar veridice, situația școlilor („școli închise din lipsa de combustibil, neîngrijite, lăsate în dărăpănare, mobilier insuficient, mijloace de învățământ lipsă, iar peste toate, aplicarea amenzilor școlare, în care au amestec comitetele școlare, [care] au săpat o adâncă prăpastie între școală, învățător și populație...” (în *Unde dai și unde crapă*), criticând organele locale care deserves interesele reale ale școlii. Incompetența, neglijența, „analfabetismul”, în ultimă instanță, așa-ziselor comitete școlare fac de altfel subiectul mai multor articole acide, necrutătoare (*Ce-i cu subvențiile, Comitetele școlare, Aceeași poveste, Tot comitetele școlare, Prelungirea cursurilor* etc.), toate apărute în revista „Voința școlii”, din perioada 1927–1937.

Învățătorul publicist denunță cu vehemență, dar și cu argumente probante, articolele fragile din *Legea învățământului* sau dispozițiile neavenite ale Inspectoratului școlar, fie că se referă la acordarea gradelor didactice, la pensionari sau destituiri intempestive ale directorilor cu vechi state de serviciu, fie că privesc raporturile denaturate dintre școală și instituțiile superioare (*Învățământul, o punte de trecere, Un ordin recent, Pensionări, Un ordin, Pensionarii, Săptămâna patimilor, Legea învățământului primar, În preajma anului școlar* ș.a.m.d.). Sunt ordine sau dispoziții care diminuează autoritatea învățătorilor, prin imixtiunea crescândă a politicii de partid în problemele școlii. Polemistul profesează, însă, critica constructivă, fiindcă adesea aduce amendamente, avansează propuneri realiste, modificări etc. (*Cerem modificări, În toiul transferărilor, Modificări, Blocare și deblocare*). Punctul de plecare al multor intervenții este condiția socială precară a cadrelor didactice care nu au remunerație sigură („Nu ni se dă salariul cel mizer măcar la timp, ci cu întârzieri enorme”), trebuie să suporte contribuții mari față de stat în raport cu salariul: „Foarfeca nemiloasă se năpustește asupra salariaților. Și ție, învățătorule, tot salariat îți zic, deși salariul tău e a treia parte din cel al garderobierului de la Parlament sau al ușierului vreunui minister. Și ție ți se aplică cinstea să ajuți țara cu 12%. De unde? Din salariul de mizerie” (*Povestea unui învățător*), într-un cuvânt, sunt nevoiți să facă nu apostolat ci „mucenicie”: „Nu i-am putea numi învățători, căci învățătorii au alt epitet..., cel de apostol; dar nici apostoli nu-i putem numi, căci nu pot face nici apostolat. Învățăturile lor nu sunt doctrine, ci sunt licăriri ce se dezbat în neputință. Fără vina lor, acești

mucenici ai vremii sunt condamnați de puternicii zilei, în loc de apostolat să facă mucenicie” (*Mucenicii*). În afara numeroaselor foiletoane privind condiția învățătorilor, publică o serie de articole cu referință la programele analitice (cf. *Bibliografia*). Ce pare semnificativ, pentru F. Rusu nu există probleme minore, căci abordează cu egală dezinvoltură și discernământ temele cele mai diverse: cantinele școlare, frecvența școlară, analfabetismul, cercurile culturale, examenele, manualele, cursurile de adulți, fișa individuală a elevului și multe alte teme pedagogice sau metodice.

Pornind din perimetrul unui domeniu particular, el ajunge la teme de ordin general, înfierând consecvent tarele vieții sociale din prima jumătate a secolului, de la cosmopolitism și birocratism, până la inechitățile social-politice specifice vremii. Critica este efectuată și cu mai multă patimă, dar, tocmai datorită acestui angajament total, [devine] mai eficientă. Filimon Rusu este un talentat pamfletist și cred că revigorarea genului în literatura română din perioada interbelică îl poate revendica printre corifei. Desigur, nu evită, uneori, exagerările, dar o face din convingerea că numai adevărul, afirmat răspicat și cât mai plastic, poate să modifice o stare anormală de lucruri. Scrie pamflete tăioase, în culori vii, cu limbaj adecvat și cât se poate de expresiv. A se vedea, spre pildă, critica demagogiei politice: „Egalitatea – nimic mai stupid decât când vorbești una și faci alta. În fața legii, suntem toți egali, în fața realității doar noțiunea de om este egală; încolo, egali sunt toți cei mari între ei”. Și mai departe: „Fraternitatea? Ce cuvânt drăguț... Nu vedeți cum fraternizează partidele politice în timpul alegerilor? Nu vedeți cu ce vocabular de cuvinte se înfățișează candidații în fața populației, întrebându-l la adresa preoților și învățătorilor sau viceversa, după cum sunt sau nu în partid?” (*Legalitate*).

Un alt gen în care s-a afirmat consecvent este schița satirică, microsionul umoristic. Așa-numitele sale filme nu sunt altceva decât scurte caracterologii sau schițe comprimate, în care sunt prezentate caricatural, cu uneltele proprii satirei: cosmopolitismul, stâlcirea limbii, incompetența unor salariați ai statului, modernismul rău înțeles, adoptat în forma și nu în fondul său etc. Autorul schiței are vervă, are humor și, mai ales, imaginație în punerea în scenă a faptelor rupte din viața cotidiană. Spre pildă, imaginează o călătorie prin ținutul Brahmaputra (aluzie la Prut), unde vânează toate aberațiile lingvistice, abaterile de la curata limbă românească, de pe afișe și firme, din conversații etc.: „O iau spre poalele munților... Firme cu indicație neoașă. «Aici se repară mânuși pentru domni și doamne rupte». M-am speriat. Ce fel de doamne rupte să fie pe aici? O iau spre oficialitate. Dar cum mi se părea drumul prea lung, zăresc o mașină cu numărul zero. «Ascultă taxi..., du-mă până la Prefectură. Acesta nu e taxie..., acesta număr zero Prefectura. Nu-i voie să călătorească oricine». Adică zero-i Prefectura și nu-i voie să călătorească oricine cu ea. Ne-am înțeles” (*Film*, în „Moldova literară”, nr. 8–10. 1931).

Preocupările de limbă sunt mai vechi la F. Rusu și într-o formă sistematică. Încă din 1903 începuse să scrie un studiu vast de ortografie și fonologie întemeiat pe manualele existente la acea dată, în principal (după cum reiese din filele manuscriselor păstrate), pe păreriile lui Sextil Pușcariu, Moses Gaster sau H. Tiktin. Studiul se vrea o contribuție originală și, dincolo de observațiile empirice din capitolul *Fonologie*, există câteva propuneri inedite în cuprinsul lui. Sistemul

fonetic rusesc, adoptat în 1904 și remaniat în 1932, se va încetățeni finalmente (*Îndreptarul ortografic*, din 1952), dar rămâne meritul lui F. Rusu de a fi propus unele reguli cu mult înainte de promulgarea lor.

Cu o mare putere de muncă, Filimon Rusu a fost disponibil și s-a angajat efectiv în multiple domenii. Nu ignora din acțiunile sale, cele practice, educația morală a concetățenilor („Orișicum, într-un sat înapoiat și lipsit de lumină, e câmp vast de lucru”) și acțiunea de „luminare”, de emancipare culturală a acestora (de ex. înființează, în Sinăuții de Jos, Cercul cultural „Tudor Flondor”). Este membru fondator al Societății culturale „Tinerimea” din Mihăileni (jud. Dorohoi), din anii 1926–1934. Astfel a contribuit și la impulsionearea mișcării revuistice, conducând „Revista «Tinerimii»” (1927), devenită „Moldova literară” (din 1929), o revistă culturală bine gândită, în care publică, după cum se vede și din *Amintiri*, mai mulți oameni de cultură și scriitori talentați din această parte a țării. Captat de problemele școlii, acționează și pe latura didactică a acesteia. Din 1902 elaborează un *Manual de istorie* pentru clasa a VI-a, rămas în manuscris, ca și *Gramatica*, începută în același an, care, pe lângă inerentele aproximații, cuprinde și propuneri înnoitoare. A publicat, în schimb, un instructiv manual de *Geografie a județului Rădăuți* (în colaborare cu C. Ungureanu) pentru clasa a II-a. De asemenea, interesat de toposul Moldovei superioare, realizează o *Monografie a târgului Mihăileni* și alta, apoi, a orașului Rădăuți. Importanța unor asemenea lucrări este bine punctată de Nicolae Iorga în *Prefața* menționată.

Trăind și profesând, cea mai mare parte a vieții, prin satele Bucovinei, Filimon Rusu s-a dovedit și un pasionat culegător de folclor. Conștient că obârșia culturii române se află în creația orală de neasemuită frumusețe a poporului român, înregistrează, cu perseverență, în caietele sale, orice vers sau spunere populară auzite cu felurite prilejuri. O parte dintre ele sunt culese din Cajvana sau din satul natal, dar a notat și cântece populare auzite ocazional, de la soldați, de pildă, în 1941. Cântecele, strigăturile sau povestea cu strigăturile incluse în această ediție sunt de o expresivitate care nu mai trebuie argumentată. Citez, la întâmplare, această strofă care transmite nealterat, în imagini proaspete, sentimentul dragostei mistuitoare: „Fruzuliță și una, / Grie podoabă-i dragostea. / Cini o știi a purta, / Îi ușoară ca pana; / Da cini n-o și a purta, / Îi mai grie dicât chiatra”.

Ceea ce dovedește o concepție mai cuprinzătoare asupra creației populare este însemnătatea pe care o acordă obiceiurilor populare și „jocurilor și năzdrăvăniilor copilărești”. Nu este lipsit de importanță faptul că debutează în revista de folclor „Tudor Pamfilie” din Dorohoi, unde colaborează constant cu descrieri de obiceiuri tradiționale la rubrica *Datine și credințe*. Iar un folclorist renumit ca Matthias Friedwagner nu ezită să-l citeze „în fruntea culegătorilor de folclor”.

Din varietatea preocupărilor lui Filimon Rusu se desprind prezentele *Amintiri*, care reprezintă opera de maturitate a unei conștiințe senine. Înclinat să deslușească partea veselă a lucrurilor, neprevăzutul sau comicul întâmplărilor, autorul se dovedește un prozator cu reală priză la materia în care lucrează. *Partea întâi* trădează, desigur, influența lui Ion Creangă, dar aş spune că analogia învederează, mai degrabă, apartenența la un stil specific povestitorilor moldoveni.

în genere. Cu atât mai mult cu cât forța narativă a povestitorului se asociază, de această dată, cu o naturală intenție pedagogică, de morală practică, mai bine zis. Fiindcă funcția educativă, în linia prozatorilor moldoveni, este organică modului de exprimare a moralistului din *Amintiri*. În ansamblu, cartea, unica sa carte, ce se înfățișează astăzi cititorului, designează, ca să-l parafralez pe Nicolae Iorga, o viață de om de la cumpăna veacurilor, așa cum a fost.

NICOLAE OPREA*

3. PROBLEMA AMINTIRILOR. ADDENDA**

F. Rusu, dar mai des sub pseudonimul F. Robescu, a început a scrie unele *Amintiri* încă din anul 1927, dar nu atunci i-a trecut prin minte de a-și scrie amintirile în ordine cronologică și legate de diferitele perioade ale vieții sale. Ceea ce a scris în perioada 1927–1929 sunt mai ales amintiri legate de diferite întâmplări din timpul Primului Război Mondial. Multe dintre amintirile scrise în „Revista «Tinerimii»” în perioada amintită nici nu sunt reținute, mai precis nu sunt reluate nici măcar ca idee în *Amintirile* de acum. Altele sunt cu desăvârșire noi.

Mai jos voi reda unele „amintiri” care nu figurează în volumul ce se află la editură spre publicare.

– *Cum am învățat franțuzește*, F. Robescu, „Revista «Tinerimii»”, 1927, p. 19–20.

Unele amintiri din timpul războiului, din vara anului 1927. Mi se pare că e primul articol consacrat amintirilor. Este vorba de niște comunicate-afișe, scrise

* Nicolae Oprea, născut la 30 ianuarie 1950 în localitatea Optași-Măgura, județul Olt, în familia țăranilor Ilie și Floarea Oprea. Studii liceale (1965–1969) și universitare (1969–1973) la Cluj-Napoca. Absolvent al Facultății de Filologie, secția română-italiană. Redactor și cronicar la „Echinoc” (1972–1974), periodic în care și debutează (1972). Profesor, muzicograf, metodist, cadru didactic universitar la Institutul Pedagogic/Universitatea din Pitești. Redactor la revistele „Argeș” și „Calende” (din 1991). Redactor-șef al Editurii „Calende”. Colaborează cu critică literară în paginile revistelor „Echinoc”, „Viața românească”, „Tribuna”, „Argeș”, „Vatra”, „Ateneu”, „Familia”, „Calende”, „Apostrof”, „Poesis”, unde semnează și cu pseudonimele N. Braniște, Florin Nicolescu. Nicolae Orfea. Doctoratul, în 1999, cu o teză despre Ion D. Sârbu. Autor al volumelor: *Provinciile imaginare*, Pitești, 1993; *Al. Macedonski între romantism și simbolism*, Cluj-Napoca, 1999; *Ion D. Sârbu și timpul romanului*, Pitești, 2000; *Literatura română postbelică, între impostură și adevăr* (în colaborare cu Călin Vlasie), Pitești, 2000; *Opera și autorul*, Pitești, 2001; *Timpul lecturii. Selecție de cronicar*, Cluj-Napoca, 2002; *Magicalul în proza lui V. Voiculescu*, Pitești, 2003; *Literatura „Echinoc”-ului*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003. Editor: Iraclie Porumbescu. *Amintiri*, Cluj-Napoca, 1978. Vezi Eugen Simion (coordonator general), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. III (L–O), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 712.

** Acest document, introdus de noi în ediție, face parte dintr-un dosar, *Extrase din articolele publicate sub nume sau sub pseudonimele: F. Robescu, F. Rareș, Firu, Ion Suru*, donat de Dragoș Rusu Direcției Județene Suceava a Arhivelor Naționale și păstrat aici în Colecția de manuscrise, Fond nr. 146/54. Dosarul conține 52 de pagini dactilografiate și are zece secțiuni. Noi reproducem integral materialele din secțiunea a VIII-a.

într-o pocită limbă românească, de aici și titlul. Era un amestec de germană, română...

– *Amintiri*, F. Robescu, „Revista «Tinerimii»”, nr. 1–2/1929.

Își exprimă revolta de a fi încorporat în armata austriacă. „Când, până acum, condeiu îmi era armă, cartea mă făcuse să fiu om între oameni, acest condeiu mi se prefăcea în armă de oțel, să fiu bestie între bestii... și pentru cine?... să apăr și eu pe acei ce de-un veac și jumătate țin țara sub călcăiu, îmi aduc în casa mea elemente străine, îmi disprețuiesc limba, îmi dezmoștenesc națiunea de ce are mai sfânt: graiu, obiceiuri și port; mă bat, mă scuipă în casă la mine..., voi, românilor. nu meritați decât spânzurătoarea..., voi, învățătorii și cu popii voștri, faceți politică în țară și amăgiți oamenii..., acum e rândul nostru..., acum facem noi politică cu voi... Așa rânjia la mine într-o zi un fel de subofițer” (p. 3).

– Iată acum ce cuprinde *Amintiri. Locuri și oameni*, F. Robescu, „Moldova literară”, nr. 2–3/oct. – dec. 1929. E ceva care nu este cuprins în volum.

„De multe ori, spune autorul articolului, străinii ne deschid ochii să știm prețul [a] ceea ce vedem și ce avem. Litera moartă a cărții ne preumblă gândurile prin Alpi, prin alte țări, pe malurile și valurile altor râuri. Un profesor de geografie, originar din apusul Austriei, cu catedra la Cernăuți, nu chinuia elevii cu întrebări seci despre Alpi, râuri și lacuri, ci spunea elevilor: Vreți să vedeți Alpii?... Mergeți la Câmpulung, Dorna și veți vedea totul.

Vreți lacuri, le aveți în miniatură în nordul Bucovinei..., în această Bucovină se află totul...

E adevărat, spune autorul în continuare, locurile prin Austria, Știria și tot vestul fostei împărății sunt pitorești; dar România pitorească a lui Vlahuță e superioară... Durere, noi, însă, n-o cunoaștem!”... (p. 54).

Se arată mai departe rânduilele gospodărești ale neamțului. Ceasul din turnul bisericii este busola neamțului; la noi e cocoșul; și, dac-ai ațipit prea tare, te trezesc găinile. De aceea la neamț totul e la vremea sa.

Arată apoi cultura neamțului, dar adaugă numaidecât și câți copii cu înfățișare de idiot a văzut în vreo câteva sate din Știria; în toată Bucovina nu găsești nici pe jumătate. Frecvența, mai spune, este regulată, dar învățătorul are o muncă colosală, cu acești copii molâi; caietele lor și tezele scrise l-au convins îndeajuns... Obiceiurile nemților, de pildă, de a merge cu luleaua în dinți până-n ușa bisericii... Mai arată și alte obiceiuri, și încheie: „Așa sunt oamenii..., așa sunt obiceiurile”.

– Cât privește celelalte *Amintiri. Oameni și locuri*, „Moldova literară”, nr. 2–3/1930, despre care mă întrebați, ce asemenea nu figurează în *Amintirile* de care vă ocupați, adică cele din volum, iată despre ce este vorba. Vorbește de conglomeratul de națiuni din Felix Austria (unguri, nemți, cehi, români, ruteni), care făcea ca fiecare să zică că e „de-al nostru” și povestește o serie de întâmplări hazlii în legătură cu aceasta. La estul împărăției erau alți oameni, cu alte obiceiuri, alt port, altă limbă și alte legi de cârmuire, deosebite de cele din vestul țării.

Evocă unele amintiri din satul natal, despre unele familii de nemți sosiți în Tereblecea (formând Tereblecea Nouă, spre deosebire de Tereblecea Veche,

românească) în calitate de coloniști, prin 1787, unii din ei veniți cu câini înhămați. E vorba de un dialog între doi bătrâni nemți, unul de 120 de ani, iar altul de 90 (tatăl și fiul). Subliniază obiceiurile nemților din Austria, Știria, Tirol de a face unele treburi cu cărucioare trase de câini înhămați, apoi de a pune câte un singur bou la car etc. Nemții stabiliți în Tereblecea au avut apoi gospodării model...

Mai arată apoi obiceiul nemților de a socoti drept „o podoabă a țării copacii fructiferi sădiți pe marginea șoselei”. La noi, spune că plantații sunt puține și cu pomi nefructiferi. Subliniază lipsa de interes. Neamțul, spune în continuare, din plantația de pe marginea șoselelor știe să tragă și folos! Și încheie: „Să dăm Cezarului ce e a[l] Cezarului: să recunoaștem că neamțul e mai bun gospodar decât românul!”

– Amintirea cu *Niță Țandără*, „Moldova literară”, nr. 3–4/1932, p. 4–5.

Nu are nici o semnificație deosebită. E vorba despre pățania unui băiat de școală. Critică doar aplicarea metodelor de educație folosite de învățător (aplicarea gârbaciului, fără nici o socoteală).

– *Din vremurile Sucevei de altădată*, F. Rusu, „Voința școalei”, nr. 9–11/1939.

O evocare a lui Moș Nichifor Grigorescu, paracliser sau pălamar la Sfânta Mănăstire din Suceava, care se ocupa și cu scrisul, deși nu știa carte. Nichifor și-a angajat pe un nepot de-al său, pe atunci elev la Liceul din Suceava, cu redactarea de cărțițele care să cuprindă și vămile văzduhului etc., broșuri scrise, nu tipărite.

ANEXA B. II.

MATERIALE – PARTE INTEGRANTĂ DIN LUCRARE

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Jocurile copiilor*, în „Școala”, Cernăuți, nr. 4–5, 1907, p. 109–111.
- Articolul 178*, în „Școala”, nr. 2, 1921, p. 21–23.
- Școala de ieri și cea de azi*, în „Școala”, nr. 7–8, 1921, p. 111–113.
- O conferință*, în „Școala”, nr. 17, 1921, p. 246–247.
- Impuneri...*, în „Școala”, nr. 18, 1921, p. 266–267.
- Învățătorimea bucovineană și reforma agrară*, în „Școala”, nr. 1, 1922, p. 13–16.
- Necesitatea cursurilor pregătitoare pe lângă licee (II)*, în „Școala”, nr. 13–14, 1922, p. 259–260.
- Încălzitul în școalele noastre*, în „Școala”, nr. 21–22, 1922, p. 408–409.
- „Căderea” Direcțiunii generale a Fondului Bisericesc ort. român din Cernăuți*, în „Școala”, nr. 3–4, 1923, p. 43–45.
- Dați-ne inspectori*, în „Voința școalei”, nr. 1, 1923, p. 2.
- Vergelatul*, în „Tudor Pamfile”, nr. 11–12, decembrie 1923.
- Cui să te plângi*, în „Voința școalei”, nr. 24, 1924.
- „Suirea” trenului*, în „Voința școalei”, nr. 38, decembrie 1924.
- O „lecție practică”*, în „Voința școalei”, nr. 39, 1924.
- Limba nemțească e ca și cea românească*, în „Tudor Pamfile”, nr. 4–12, mai – decembrie 1924, p. 84.
- Căntece* (var. 35, 36, 37), în „Tudor Pamfile”, nr. 1–3, 1925.
- Cursurile de adulți*, în „Voința școalei”, nr. 5, 1925.
- Datine și credințe. Ielele (Descăntece de iele)*, în „Tudor Pamfile”, nr. 9–12, sept. – dec. 1926, p. 95–100.
- Programa analitică*, în „Voința școalei”, nr. 5, 6, 7, 12, 1926.
- Căntece*, în „Tudor Pamfile”, nr. 1–4, 1927 (var. 72–78); nr. 5–12, 1927 (var. 87, 88); nr. 1–6, 1928 (var. 89, 90).
- Orașele noastre*, în „Revista «Tinerimii»”, Mihăileni, nr. 1, 1927 (F. Robescu).
- Învățământul – o punte de trecere*, în „Voința școalei”, nr. 1, 1927, p. 131.
- Programa analitică*, în „Voința școalei”, nr. 2–3, 1927, p. 23–24.
- Cum am învățat franțuzește. Reminiscențe din timpul războiului*, în „Revista «Tinerimii»”, nr. 3, 1927, p. 19–20 (F. Robescu).
- Spicuri din legea și regulamentul școlar*, în „Voința școalei”, nr. 8–9, 1927.
- Ce-i cu subvențiile*, în „Voința școalei”, nr. 10, 1927, p. 149–150.
- Programa analitică*, în „Voința școalei”, nr. 8–9, 1927, p. 101–102.
- Programa analitică*, în „Voința școalei”, nr. 1–2, 1928, p. 22–23.
- Programa analitică*, în „Voința școalei”, nr. 3, 1928, p. 65.
- Bariere și baie*, în „Voința școalei”, nr. 6, 1928, p. 156–157.
- [Folclor]*, 3 piese, în „Doina”, Jorăști, an I, nr. 4, 1928, p. 92.
- Dansurile noastre*, în „Revista «Tinerimii»”, nr. 2, 1928.
- Amintiri*, în „Revista «Tinerimii»”, nr. 3–9, 12, 1928 (F. Robescu).
- Cine știe?*, în „Voința școalei”, nr. 5, 1928, p. 93–95.
- Toamna*, în „Revista «Tinerimii»”, nr. 8, 1928, p. 59.
- Ocuparea scaunelor*, în „Voința școalei”, nr. 1, 1928, p. 4 (F. Rareș).
- Mihai Chisanovici*, în „Voința școalei”, nr. 14, 1928.
- Apărarea națională*, în „Revista «Tinerimii»”, nr. 12, 1928.
- „Moldova literară”*, în „Moldova literară”, Mihăileni, nr. 1–2, ian. – feb., 1929, p. 1.
- Amintiri (1915)*, în „Moldova literară”, nr. 1–2, 1929 (F. Robescu).
- Crăciunul nostru*, în „Voința școalei”, nr. 2, 1929, p. 3–4.

- „Calvarul unui deceniu”, de D. A. Gheorghiu-Cirisanu (rec.), în „Moldova literară”, nr. 1–2, 1929 (Fil. R.).
- „Misiunea statului în raport cu inițiativa privată din punct de vedere economic, social și cultural” de Dimitrie Russu (recenzie), în „Moldova literară”, nr. 1–2, 1929 (Fil. R.).
- Amintiri* (1915), în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1929 (F. Robescu).
- Film. Învățătorul privit de cei de jos*, în „Voința școalei”, nr. 2, 1929 (Ion Suru).
- Conferințele generale*, în „Voința școalei”, nr. 8, 1929.
- Învățătorii egoiști*, în „Voința școalei”, nr. 9–10, 1929.
- Din călătoriile mele*, în „Voința școalei”, nr. 12, 14, 1929 (Firu).
- De ce revizor școlar și nu inspector școlar*, în „Voința școalei”, nr. 13, 1929.
- Film. Zilele ciorilor*, în „Voința școalei”, nr. 13, 1929 (Ion Suru).
- Film. Cap în cap.*, în „Voința școalei”, nr. 13, 1929 (Ion Suru).
- Agitații inutile*, în „Moldova literară”, nr. 5–6, 1929, p. 25–27.
- Amintiri*, în „Moldova literară”, nr. 5–6, 1929 (F. Robescu).
- Aiurea și la noi*, în „Moldova literară”, nr. 7, 8, 9, 1929.
- Amintiri* (1915), în „Moldova literară”, nr. 7, 8, 9, 1929 (F. Robescu).
- Amintiri. Locuri și oameni*, în „Moldova literară”, nr. 10–12, 1929 (F. Robescu).
- Film*, în „Voința școalei”, nr. 20, 1929 (Ion Suru).
- Politica și cultura*, în „Moldova literară”, nr. 10–12, 1929, p. 49–50.
- Un ordin recent*, în „Voința școalei”, nr. 19, 1929, p. 2–3 (Firu).
- Film*, în „Voința școalei”, nr. 2, 3, 4, 1930 (Ion Suru).
- Unde dai... și unde crapă*, în „Voința școalei”, nr. 16, 1930.
- Minoritarii*, în „Moldova literară”, nr. 1, 1930.
- Amintiri, oameni, locuri*, în „Moldova literară”, nr. 2–3, 1930.
- Sărmane salar*, în „Voința școalei”, nr. 8, 1930, p. 4.
- Film*, în „Voința școalei”, nr. 5, 1931 (Ion Suru).
- Aceeaș poveste – Comitetele școlare*, în „Voința școalei”, nr. 6, 1931, p. 2.
- Film*, în „Voința școalei”, nr. 6, 1931, p. 6 (Ion Suru).
- Tot comitetele școlare*, în „Voința școalei”, nr. 8, 1931, p. 3.
- Programa analitică a școlii primare*, în „Voința școalei”, nr. 9–10, 1931.
- Mucenicii*, în „Moldova literară”, nr. 11–12, 1931 (F. Robescu).
- Sufletul învățătorului*, în „Voința școalei”, nr. 4, 1931, p. 3–4.
- Monografii – generalități*, în „Moldova literară”, nr. 4–5, 1931.
- Amintiri. Spre patrie*, în „Moldova literară”, nr. 4–5, 1931 (F. Robescu).
- N. Iorga*, în „Moldova literară”, nr. 6–7, 1931, p. 1–2.
- Amintiri*, în „Moldova literară”, nr. 6–7, 1931 (F. Robescu).
- Criza*, în „Moldova literară”, nr. 8–10, 1931.
- Film*, în „Moldova literară”, nr. 8–10, 1931, p. 6 (Ion Suru).
- Cum învățăm a scrie corect*, în „Moldova literară”, nr. 1–2, 1932.
- Legalitate*, în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1932, p. 1–2.
- Niță Tândură*, în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1932, p. 3–4 (F. Robescu).
- Lupta*, în „Moldova literară”, nr. 5–6, 1932.
- Dr. G. T. Niculescu-Varone*, în „Moldova literară”, nr. 5–6, 1932.
- Istoricul târgului Mihăileni*, în „Moldova literară”, nr. 7–8, 1932, p. 1–10.
- Nașterea*, în „Moldova literară”, nr. 11–12, 1932.
- Spiru Haret*, în „Moldova literară”, nr. 11–12, 1932 (F. Robescu).
- Jos cu directorii bătrâni*, în „Voința școalei”, nr. 21, 1932, p. 2–3.
- Film*, în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1932 (Ion Suru).
- Film*, în „Voința școalei”, nr. 16, 1932, p. 3.
- Ritmii noi*, în „Voința școalei”, nr. 16, 1932, p. 3.
- Congresul de la Câmpulung* (raport), în „Voința școalei”, nr. 17, 1932.
- Comemorarea lui Spiru Haret*, în „Voința școalei”, nr. 22, 1932, p. 2–3; nr. 23–24, 1932, p. 2–4.
- Reguli ortografice de la 1904 la 1932*, în „Moldova literară”, nr. 1–2, 1933, p. 1–2 (F. Robescu).

- Cum se fac recensii*, în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1933, p. 28–30.
- După un sfert de veac*, în [vol.] *Sărbătoarea unui sfert de veac de existență (1908–1933)*, Asociația învățătorilor din județul Rădăuți, Cernăuți, 1933, p. 36.
- Film. La telefon*, în „Moldova literară”, nr. 7–9, 1933 (Ion Suru).
- Un ordin ce nu se va executa*, în „Voința școalei”, nr. 4, 1933.
- Modernism*, în „Moldova literară”, nr. 3–4, 1933, p. 20.
- Apărarea națională*, în „Moldova literară”, nr. 5–6, 1933, p. 33–34.
- Direcțiunile școlare, posturi politice*, în „Voința școalei”, nr. 24, 1933.
- Săptămâna patimilor*, în „Voința școalei”, nr. 6, 1933 (Firu).
- Domnul învățător (Povestea unui învățător)*, în „Voința școalei”, nr. 5–19.
- Ion G. Duca*, în „Moldova literară”, nr. 1–2, 1934, p. 3.
- Întors din captivitate*, în „Moldova literară”, nr. 5–5, 1934.
- Concluzii*, în „Moldova literară”, nr. 6–12, 1934, p. 31–34.
- Nicolae Ieremievi-Dubău*, în „Voința școalei”, nr. 11, 12–13, 1934, p. 3.
- Prelegerea cursurilor*, în „Voința școalei”, nr. 15–16, 1934, p. 4.
- Legea învățământului primar*, în „Voința școalei”, nr. 16, 1934, p. 6.
- Un drum spre... dezorganizare*, în „Voința școalei”, nr. 7, 1934, p. 3.
- După opt ani*, în „Moldova literară”, nr. 1–4, 1935.
- Niță Logofătul*, în „Moldova literară”, nr. 1–4, 1935 (F. Robescu).
- Liviu Rebreanu*, în „Moldova literară”, nr. 5, 1935, p. 23.
- Situațiunea materială a învățătorilor (raport)*, în „Școala și viața”, nr. 4–6, 1936, p. 213–215.
- Fișa individualității școlarului*, în „Voința școalei”, nr. 14–15, 1936, p. 2–3.
- Plata salariilor învățătorilor decedați*, în „Voința școalei”, nr. 12–13, 1936.
- Un îndemn*, în „Voința școalei”, nr. 4, 1936, p. 4.
- Comiteele școlare*, în „Voința școalei”, nr. 5, 1937.
- Noua programă analitică (I)*, în „Voința școalei”, nr. 11–12, 1937.
- Noua programă analitică (II)*, în „Voința școalei”, nr. 13, 1937.
- Învățământul complementar rural (raport la Congresul regional de la Storojineț, 1937)*, în „Voința școalei”, nr. 17–20, 1937.
- Oameni*, în „Voința școalei”, nr. 28, 1937.
- Un gest frumos*, în „Voința școalei”, nr. 5–6, 1938.
- Înapoi la slujbă*, în „Voința școalei”, nr. 7–8, 1938.
- Blocare și deblocare*, în „Voința școalei”, nr. 9, 1938.
- Cerem modificări*, în „Voința școalei”, nr. 15–16, 1938.
- Situațiunea morală și materială a școalei și a învățătorului (raport la Congresul regional al învățătorilor [din] Câmpulung)*, în „Voința școalei”, nr. 21–24, 1938.
- Pensionări*, în „Voința școalei”, nr. 25, 1938.
- Cantinele școlare*, în „Voința școalei”, nr. 5–6, 1939.
- Din vremurile Sucevei de altădată*, în „Voința școalei”, nr. 9–11, 1939.
- Curcile culturale*, în „Voința școalei”, nr. 9–11, 1939.
- Pensionarii*, în „Voința școalei”, nr. 20, 1939.
- În toiul transferărilor*, în „Voința școalei”, nr. 9–11, 1940, p. 7.
- Cantinele școlare*, în „Voința școalei”, nr. 12–13, 1940, p. 3.
- Cum și cine rezolvă problema*, în „Voința școalei”, nr. 15, 1940, p. 3.
- Examene*, în „Voința școalei”, nr. 20–21, 1940.
- Film*, în „Voința școalei”, nr. 18–19, p. 2–3 (Ion Suru).
- Situațiunea materială a școalei primare și a învățătorilor (raport la Congresul regional Suceava)*, în „Voința școalei”, nr. 22–24, 1940.
- În preajma anului școlar*, în „Voința școalei”, nr. 27–28, 1940, p. 5.
- Un ordin*, în „Voința școalei”, nr. 30, 1940.
- Film*, în „Voința școalei”, nr. 36–37, 1940 (Ion Suru).
- Geografia județului Rădăuți (Carte de lectură) pentru clasa a doua primară*, în colab. cu C. Ungureanu, Iași, Editura „Cartea Moldovei”, 1942.

DISTRICTUL/JUDEȚUL BUCOVINEAN RĂDĂUȚI. O CRONOLOGIE DE ISTORIE A CULTURII

Tabelul cronologic, publicat de noi, mai întâi, ca eboșă, în volumul Mihai Horodnic, *Izvorul Primăverii*, Ediție îngrijită, Prefată Luca Bejenaru, Notă asupra ediției, aprecieri critice, cronologie, bibliografie și anexe Vasile I. Schipor, Indice de nume Elena Cristuș-Pascaniuc, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, p. 210–250, aduce în prim plan, patru secole de civilizație a scrisului în Rădăuți și în microzona Rădăuților. Cronologia conturează, astfel, în bună măsură, un tablou al multiculturalității bucovinene care s-a impus în conștiința mai multor generații ca o adevărată „Europă în miniatură”. Contribuțiile românilor, germanilor, evreilor, polonezilor, ucrainenilor și rușilor-lipoveni sugerează un adevărat dialog al conviețuirii pașnice, al confluențelor culturale benefice, realizat de-a lungul vremii, prin implementarea unui model central-european de succes.

1614. În scriptoriul Episcopiei de Rădăuți, veche episcopie a Moldovei, înființată la începutul secolului al XV-lea, episcopul Efrem realizează o *Psaltire*, „carte pentru suflet folositoare”, pe care o dăruiește Mănăstirii Moldovița.

1643. „Cu mâna multpăcătosului rob al lui Dumnezeu Ioan”, sub oblăduirea episcopului Anastasie se scrie o *Liturghie* slavonă pentru marele logofăt Teodor Ianovici.

1646. Sub episcopul Teofan, același caligraf Ioan scrie o *Evangelhie*, ferecată cu aur, la cererea hatmanului Gavril, fratele domnitorului Vasile Lupu, și a soției sale Liliana.

1669. „Cu poronca și darea și osârdia și cu bunăvoința” episcopului Serafim, la Rădăuți se scrie un *Ceasoslov* pentru Mănăstirea Agapia.

1736. Episcopul Varlaam, „spirit luminat și iubitor de progres”, „bărbat pătruns de iubirea de cultură, pe care fierbinte doria s-o răspândească în întreaga sa eparhie între cler și poporul de rând”, îl aduce de la Mănăstirea Neamțului pe ierodiaconul Iosif pentru a înființa la Rădăuți o tipografie.

1744. În tipografia Episcopiei de Rădăuți se tipărește *Catavasierul*, „tălmăcit pre limba rumânească”. „Ostenitoriul la tot lucrul” este Barbu Tipograful, adus de la București. *Catavasierul* este cea dintâi carte tipărită în limba română la Rădăuți.

1745. La Rădăuți ies de sub tipar *Ceasoslovul*, *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur* (cea dintâi liturghie românească tipărită în Moldova, după N. Iorga) și *Antologhionul*. În *Ceasoslov* sunt menționați, la sfârșit, meșterii tipografi: Grigorie Stan Brașoveanul, ierodiaconul Iosif, Sandul sin [fiul lui] Irimia din Iași, Necula Zețariu, Ion Buliandă, Ion Drugarii, Lupul Marăș, Simeon Pilcarii și Ștefan Poslușnic.

1746. De sub teascurile tipografiei de la Rădăuți iese un *Ceaslov*, ultima tipăritură realizată aici într-o perioadă de înflorire culturală, când, prin producția de carte și spațiul de difuzare, tipografia rădăuțeană se situa în țările românești după tipografia din Râmnic.

1812. În Milișăuți, se naște Ioan Calinciuc, profesor de teologie, membru în comitetul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, animator al vieții culturale și religioase.

1813. Se naște în Rădăuți Gheorghe Lemeni, pictor talentat, cu studii la Academia din Iași, la München și Roma, autor al unor lucrări originale (*Portret de intelectual, Autoportret*), artist stins din viață prematur (12 iulie 1848, Suceava).

1819. În Satul Mare se naște Gavril Berariu-Ieremievici, preot bucovinean însuflit de ideile înnoitoare ale anului 1848, versificator.

1823. La 9 martie, în Sucevița se naște Iraclie Porumbescu, secretar de redacție la gazeta „Bucovina”, Cernăuți, 1848–1850, periodic editat de frații Hurmuzachi, în care se publică pentru prima oară capodopere ale literaturii noastre populare (*Miorița, Toma Alimoș*), preot luminat și harnic, prozator talentat, autor al unor *Amintiri* valoroase, atât sub aspect artistic cât și documentar.

1832. La 15 septembrie, în Horodnicul de Jos se naște Veniamin Jacotă, ieromonah, viețuitor al Mănăstirilor Sucevița și Dragomirna, cunoscut pentru icoanele realizate în xilogravură.

1834. În Frătăuții Noi se naște Isidor Onciul, preot, profesor universitar, traducător, autor de manuale, publicist.

La 8 septembrie, în Satul Mare, se naște Artemie Berariu-Ieremievici, preot cultivat, prozator și publicist, animator al vieții cultural-naționale din Bucovina, unul dintre întemeietorii Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

La 23 noiembrie, în Siret se naște Ioan Ștefaniuc/Juvenal Ștefanelli, teolog, profesor de religie, autor al unor lucrări de teologie cu rol formator în epocă.

1836. La 1 noiembrie, în Horodnicul de Jos se naște Ion G. Sbiera, profesor universitar, doctor în filosofie (1886), istoric literar, folclorist, memorialist, membru fondator al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862), membru fondator al Societății Academice Române (11 iunie 1866).

1840. În Voitineli, se naște la 27 iunie Samson Bodnărescu, doctor în filosofie al Universității din Giessen (Germania), bibliotecar la Biblioteca Centrală din Iași, profesor, scriitor influențat în scrierile sale (versuri, nuvele, teatru) de romantismul german și de spiritul „Junimii”, prieten cu Mihai Eminescu, Veronica Micle și A. D. Xenopol.

1845. La 6 ianuarie, în Rădăuți se naște Ștefan Dracinschi, profesor strălucit și director al Gimnaziului din Suceava.

La 19 august, se naște în Horodnicul de Jos Ilie (Elie) Luția, coleg de gimnaziu la Cernăuți cu Mihai Eminescu, organizator al Serbării Naționale de la Putna (15/27 august 1871), profesor, traducător, publicist.

1849. La 18 august, în Siret se naște Teodor V. Ștefanelli, istoric al dreptului românesc, magistrat, autor al unor valoroase *Amintiri despre Eminescu* (1914),

traducător, publicist și animator cultural, membru corespondent (31 martie 1898) și membru titular al Academiei Române (26 mai 1910).

1853. La 14 octombrie se naște în Șipotele Sucevei Ciprian Porumbescu, strălucit compozitor, profesor și dirijor, precursor de seamă al școlii muzicale naționale, un adevărat mit al culturii românești din Bucovina.

La 22 noiembrie, în Volovăț se naște Calistrat Coca, preot, profesor, autor de manuale școlare, publicist, secretar al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

La 24 decembrie, în Horodnicul de Jos se naște Orest (Ortizie) Popescu, preot, doctor în teologie, profesor, membru al Societății Academice Studențești „Arboroasa”, arestat de autoritățile imperiale austriece, împreună cu Ciprian Porumbescu, Eugen Sireteanu, Constantin Morariu și Zaharia Voronca.

1855. La 9 aprilie, în Siret, se naște Gheorghe Berlinschi, artist care studiază pictura religioasă la Viena (1875–1878), cunoscut zugrav de icoane, influențat de toposul țărănesc tradițional din Bucovina.

1856. La 7 noiembrie, în Straja, se naște Dimitrie Onciul, doctor în istorie (1884), creatorul școlii critice în istoriografia românească, membru corespondent al Academiei Române (1 aprilie 1889), membru titular (11 aprilie 1905), vicepreședinte (1913–1920) și președinte al Academiei Române în două legislaturi (1920–1923).

1857. La 15 februarie, la Rădăuți se naște Emanuil Grigorovitza, intelectual erudit, profesor, autor de manuale școlare, filolog, critic și istoric literar, traducător, geograf, istoric, publicist și prozator talentat, „cronicarul duios al Bucovinei”, „adevăratul povestitor al vieții bucovinene cu trecutul ei patriarhal românesc” (Constantin Loghin). Germanistul bucovinean Emanuil Grigorovitza este unul dintre cei dintâi traducători ai lui Mihai Eminescu. Selecția sa, cuprinzând 19 poezii eminesciene, se tipărește la București, în 1892, sub titlul *Deutsche Übertragungen aus den auserleseneren Dichtungen des Vestorbener rumaenischen Poeten Michail Eminescu* [Traduceri în limba germană din poezii alese ale poetului român decedat Mihail Eminescu].

1859. La 22 martie, în Volovăț se naște Lazăr Vicol, filolog, profesor la Gimnaziul din Suceava, traducător, autor de manuale școlare.

În Rădăuți se naște Mihai Bendevschi, preot, publicist, traducător, reformator al sistemului bancar cooperatist din Bucovina, susținător al unirii provinciei cu România, autor al volumului *Românii din Bucovina* (1906). Rădăuțeanul Mihai Bendescu înființează în Crasna, la 20 februarie 1898, prima bancă Raiffeisen din Bucovina. El traduce și publică la Cernăuți, în 1899, *Instrucțiuni pentru înființarea și conducerea Însușirilor de păstrare și credit după sistemul lui F. V. Raiffeisen în Ducatul Bucovinei*, adevărat îndrumar pentru înființarea unor astfel de instituții la sate, pentru redresarea economică a țăranimii. În mișcarea de educație națională economică din Bucovina epocii, Mihai Bendescu activează în cadrul Centralei însușirilor românești de credit din Cernăuți, alături de Grigore Filimon – apostol al acestei largi mișcări de educație pentru schimbare, care își propunea să facă din țăranii nevoiași „oameni bogați, cu avere și stare bună”, după un model central-european de succes.

1863. La 20 noiembrie, în Siret se naște Mihai Teliman, profesor, prozator și publicist, cel mai valoros foiletonist bucovinean, un „Caragiale al Bucovinei”.

1869. La 6 iunie, în Tărășeni se naște Teofil Lupu, medic cu studii la Viena, animator al vieții culturale și științifice din Bucovina vremii, inițiator al cercetărilor referitoare la istro-români.

1870. La 9 decembrie, în Rădăuți se naște Johann P. Rott, teolog cu studii de drept și drept canonic la Cracovia și Roma, autor al unor lucrări științifice de drept matrimonial și drept confesional.

1871. La 29 ianuarie se naște în Rădăuți Ion Ștefureac, învățător, profesor, etnograf pasionat de colecționarea și studierea mobilierului țărănesc din Bucovina, autorul unui album de artă populară decorativă, prezentat la Expoziția Națională de la București din 1906 și al unor studii de muzeografie și etnografie.

La 15 martie, în Tereblecea Veche, se naște Eugen Botezat, doctor în biologie (1897), doctor în filosofie (1898), biolog de renume mondială, membru corespondent (25 mai 1913), îndepărtat prin Decretul nr. 76 din 9 iunie 1948, repus în drepturi ca membru corespondent al Academiei Române, la 3 iulie 1990, fondator al Academiei de Științe din România (1936).

1872. La 5 mai, în Vicovul de Jos, se naște Sever Beuca-Costineanu, învățător, poet, autor al unor „încercări meritorii pe tărâmul liricii bucovinene” (Emil Satco).

1873. În Siret, se naște Eleazar Ladier, poet de expresie germană și ebraică, autorul poemelor *Die Tempelsänger* [*Cântăreții Templului*], *Davids Harfe* [*Harfa lui David*] și al volumului *Gedichte* [*Poezii*], tipărit postum la Viena (1933).

Apare primul anuar al Liceului de Băieți din Rădăuți, „Jahresbericht des k.k. Staats-Obergymnasium in Radautz”, din seria celor 35 tipărite în perioada administrației austriece, îngrijite de directorii Ernst Rudolf Neubauer (1873–1883), Heinrich Klauser (1883–1895), Gabriel von Mor (1895–1914) și Leonida Bodnărescu (1910–1914). Tradiția acestui anuar va fi continuată, pentru un scurt timp, de Emanuil Isopescu (1923 și 1924). După o întrerupere de șase decenii, alte câteva tomuri apar în perioada 1995–2001, realizând o „cronică importantă a învățământului secundar” din Rădăuți și publicând materiale de interes științific (studii, articole, evocări, corespondență).

1874. La 25 iunie, în Rădăuți, se naște Bernhard Heinrich Otto Tepperberg, prieten al lui Alfred Margul-Sperber, un liric profund, care a publicat doar câteva din textele sale în „Czernowitzer Morgenblatt” (1930), sub pseudonimul Udo Tepperberg. Cea mai mare parte a liricii sale a rămas în manuscris, în colecția lui Alfred Kittner.

1875. La 9 aprilie, în Volovăț se naște Constantin (Taniu) Dracinschi (Dracea), poet, traducător și publicist.

Sub egida Editurii Julius Kirner în Rădăuți se tipărește epopeea *Nogaja oder die Stepenschlacht* [*Nogaia sau bătălia din stepă*], operă de maturitate a lui Ernst Rudolf Vinzenz Neubauer, profesor la Cernăuți al lui Eminescu, personalitate a culturii din Bucovina, jurnalist, poet și folclorist, director al Gimnaziului Superior de Stat înființat în 1872.

1876. La 16 august, în Bivolărie-Vicovul de Sus, se naște Ion I. Nistor, doctor în istorie și filosofie (1909), profesor universitar, istoric de seamă al Bucovinei, îndrumător al mișcării literare și culturale din provincie, membru corespondent (18 mai 1911), membru titular (19 mai 1915), îndeplătit prin Decretul nr. 76, din 9 iunie 1948, repus în drepturi ca membru titular al Academiei Române (3 iulie 1990).

1877. La 29 mai, se naște în Volovăț Orest Tarangul, preot, doctor în teologie (Cernăuți, 1906), profesor la Gimnaziul din Suceava, animator cultural și publicist.

La 25 august, în Oprișeni, se naște Maximilian Hacman, doctor în drept (1904), profesor universitar, rector al Universității din Cernăuți (1921–1922), autor al unor studii de drept internațional public și privat, drept comercial și cambial.

1879. La 17 decembrie, în Vicovul de Jos, se naște Ioan Bolocan/Vicoveanu, învățător-model al satului românesc tradițional, culegător de folclor, membru în colectivul înființat în 1906, din inițiativa Ministerului Învățământului din Viena, pentru colecționarea creațiilor folclorice din Bucovina, publicate parțial în 1940 în culegerea *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. Liebeslieder* [*Cântece populare românești din Bucovina. Cântece de dragoste*], elaborată sub conducerea lui Matthias Friedwagner și Alexandru Voevidca, membru al unor mari societăți culturale din Bucovina de altădată, colaborator la diverse periodice din provincie și din România, autorul celei mai mari colecții de partituri muzicale din Bucovina, pionier al apiculturii noastre moderne.

1880. La 5 noiembrie, în Bilca se naște George Tofan, profesor, autor al unor lucrări valoroase de istorie literară, editor, animator cultural neobosit și publicist, organizator al primului congres al învățătorilor din toate provinciile locuite de români.

1881. La 26 august, în Horodnicul de Jos se naște Ioan P. Prelipcean, doctor în științele naturale și geografie (1909), profesor universitar la Cernăuți, geolog, autor de cursuri pentru uzul studenților, articole și studii publicate în periodicele de profil ale epocii.

1882. La 11 iulie, în Siret se naște Peter Tomaschek, profesor, cercetător pasionat de istoria locală, istorie literară și folclor, distins cu Premiul Academiei Române, umanist preocupat de „etica viitorului”, candidat în repetate rânduri la Premiul Nobel pentru Pace.

La 14 noiembrie, în Bilca se naște Traian Brăileanu, doctor în filosofie (1909), profesor universitar la Cernăuți, „un mare sociolog și filosof bucovinean” (Vianor Bendescu), scriitor, publicist, a cărui operă poartă destinul omului politic, condamnat, închis și mort la Aiud.

La 25 decembrie, în Tereblecea Veche, se naște Filimon Rusu, învățător cu preocupări de istorie și folclor, publicist talentat, autor al unor lucrări importante prin valoarea lor documentară, dar și artistică, rămase în manuscris: *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor* (1957), *Monografia orașului Rădăuți din vremurile cele mai îndepărtate până în 1944*, partea I (1957).

1883. La 13 ianuarie, în Satu Mare, se naște Karl Korn, germanist cu studii făcute la Viena, Leipzig și Berlin, profesor și bibliotecar la București, singurul poet evreu din Bucovina care a scris în dialectul șvabilor, menționat în *Versunkene*

Dichtung der Bukowina [Poezia uitată a Bucovinei], antologie întocmită de Amy Colin și Alfred Kittner, München, 1994.

La 6 iunie, se naște în Siret Liviu Marian, profesor, publicist, poet, prozator și traducător, doctor al Universității din Cernăuți, întemeietor al Societății Muzical-Dramatice „Ciprian Porumbescu” din Suceava (1903).

La 24 august, în Siret se naște Nicolae I. Simionovici, învățător, bibliotecar, publicist și animator al vieții culturale bucovinene, autor al unor lucrări de interes, rămase în manuscris.

La 10 octombrie, în Straja se naște Nicolae Cotos, profesor de prestigiu, doctor în teologie, fondator al revistei „Credința” (Cernăuți, 1922), redactor al periodicului bisericesc „Candela” (1935–1938).

1885. La 7 octombrie, în Tereblecea Veche se naște Aspazia Munte, poetă și prozatoare, animatoare a vieții literare din Bucovina.

La 11 noiembrie, la Rogojești se naște Nicolae Tcaciuc-Albu, profesor, doctor în litere, istoric literar, traducător remarcabil, cronicar al vieții culturale din Bucovina epocii interbelice.

1886. La 5 ianuarie, în Frătăuții Noi, se naște Ioan Gheorghită, artist plastic polivalent, autorul cărții *Tiranul și artistul* (1928).

La 13 iulie în Rădăuți se naște August Nibio, profesor și publicist, creatorul presei științifice de expresie germană din Rădăuți, cercetător al istoriei culturale locale.

1888. La 17 iunie, în Solca se naște Ilie E. Torouțiu, filolog, istoric literar, folclorist, sociolog, traducător, editor strălucit, „un Hurmuzachi al istoriei [noastre] literare” (Perpessicius), membru corespondent al Academiei Române (26 mai 1936), îndeplătit din Academia Română prin Decretul nr. 76, din 9 iunie 1948, repus în drepturi ca membru corespondent al Academiei Române (3 iulie 1990).

1889. La 3 februarie, în Sucevița se naște Toader Sireteanu, învățător pasionat de cercetarea istoriei, a folclorului și culturii unor localități din Bucovina, publicist.

În Stănești se naște Shalom Spiegel, doctor în teologie la Viena (1922), profesor la Seminarul Teologic Evreiesc din New York, autor al unor studii consacrate legendelor evreiești și vieții unor profeți.

1890. În Rădăuți, la 28 septembrie se naște Vladimir Nichitovici, „un poet al paletelor” (Mircea Streinul), pictor de formație clasică, profesor la Rădăuți și Cernăuți. La expozițiile organizate la începutul anilor '30 de Asociația Pictorilor Bucoveneni expune peisaje din Bucovina: *Prin munții Bucovinei, Vedere din Șipotele Sucevei, De pe Dominic* ș.a.

Tot în acest an în Rădăuți se naște Mihail Bodnariu, cântăreț bisericesc, fondator al Corului Plugarilor, laureat al concursului coral organizat de Societatea Muzicală „Armonia” (1931, 1933), în repertoriul căruia figurează părți din opereta „Crai Nou”, de Ciprian Porumbescu.

1891. Transferat la Rădăuți, preotul cooperator Stephan Romanski traduce din limba polonă în limba germană 20 de cântece religioase. Acestea se cântă în Biserica Romano-Catolică, pentru prima dată, în 1892, de Crăciun, bucurându-se de o primire entuziastă. Până în 1914. Tipografia Peter Blondowski le tipărește în patru ediții, sub titlul *Weihnachtslieder [Cântece de Crăciun]*.

1892. La 13 august, în Vicovul de Jos se naște Domițian Spânul, preot, doctor în teologie, profesor universitar, publicist.

1893. La 1 martie apare „Radautzer Zeitung” [„Gazeta de Rădăuți”], cel dintâi ziar din Rădăuți. Aici, Anna Pawlitschek (1864–1927), soția editorului dr. Alfred Pawlitschek, publică primele ei povestiri.

La 9 aprilie, în Sinăuți se naște George Voevidca, profesor, poet, autor al unor versuri de „o rară frumusețe” (Nicolae Iorga), „lacrima inimii stinghere” din „clătinate vremuri” ale Bucovinei, publicist, directorul revistei „Die Brücke” (Cernăuți, 1920–1922).

La 26 noiembrie, la Marginea se naște Vasile Gherasim, profesor, critic literar, poet, filosof și eseist, traducător, prieten cu Lucian Blaga, căruia îi datorăm „câteva substanțiale informații despre Eminescu”, cercetător animat de un „dezinteresat realism social-cultural care i-a înflorit scurta și prea puțin însoțită cărare a vieții” (Al. Stejar).

1894. La 16 ianuarie, în Vicovul de Jos, se naște Petre Spânul, doctor la Viena în medicina veterinară (1920), membru corespondent al Academiei Române (2 iulie 1955).

În Frătăuții Vechi, la 18 aprilie se naște Claudiu Isopescu, filolog cu studii de specializare la Școala Română din Roma, doctor al Universității din Napoli, profesor universitar, critic și istoric literar, traducător, cercetător al relațiilor culturale româno-italiene, personalitate remarcabilă a exilului românesc.

La 29 iunie, în Putna se naște Petre Procopovici, preot, doctor în teologie (1921), profesor universitar, autor al unor lucrări de specialitate, publicist.

1895. La 1 mai, în Milișăuți, se naște Ury Benador (Simon Schmidt), scriitor care explorează lumea românească din perioada interbelică a veacului trecut (*Otravă, Simfonia roșie, Apassionata, Ghetto veac XX, Final grotesc, Gablonz – Magazin universal, Subiect banal*), traducător.

1897. La 20 ianuarie, în Rădăuți, se naște Isaak Sonntag, poet din cercul de prieteni al lui Alfred Margul-Sperber de la Cernăuți, autor al poemului *Alte Synagoge* [*Vechea sinagogă*] și al altor poezii adunate de Alfred Kittner în colecția sa de tiposcripte.

La 21 septembrie, în Dornești, se naște Arthur Kraft într-o familie de evrei bogați, originară din Lemberg, intelectual cu studii de istoria artei la Universitatea din Würzburg și la Sorbona, poet și eseist, colaborator la periodicul „Der Nerv”, traducător al lui Verlaine în limba germană, autor al poeziei *Visătorii*, inclusă de Alfred Margul-Sperber în volumul *Die Buche* [*Fagul*] și de Alfred Kittner în colecția sa de tiposcripte.

La 22 septembrie, în Sucevița, se naște Nicodim Ițcuș, profesor, cercetător al istoriei culturale locale, animator cultural.

1898. La 21 septembrie se naște în Rădăuți Orest Marcu, profesor universitar, doctor în științele naturale, cunoscut în comunitatea științifică academică pentru cercetările de taxonomie și ecologie asupra coleopterelor.

1899. La 10 ianuarie, în Horodnicul de Jos se naște Vasile Țigănescu, profesor, novelist și romancier înzestrat, autor al romanului *Refugiați*, publicat postum, scriitor care evocă o întregă epocă din Bucovina de altădată.

La 19 mai se naște, la Rădăuți, Lothar Rădăceanu, doctor în filosofie (1925), om politic, membru titular al Academiei Române (2 iulie 1955).

1900. La 18 ianuarie în Rădăuți se naște Constantin Colibaba, talentat meșter popular ceramist, „veriga între un trecut de mare vechime și valoare și viitorul artei decorative ceramice, cu rădăcini profunde în cultura populară bucovineană” (Tancred Bănățeanu), creator de școală în domeniu.

La 28 februarie, în Poieni-Siret, se naște Vasile Negru, doctor în drept, profesor universitar, semnatar al unor contribuții în dezvoltarea științelor juridice românești.

Din inițiativa lui Iorgu G. Toma, judecător la Rădăuți în perioada 1897–1906, în Rădăuți ia ființă Societatea „Clubul Român”, creată pentru „puținii intelectuali români, care trăiau răzlețiți”. Aici activează o vreme și medicul poet Nicu Dracinschi (Dracea). „Clubul Român” organizează spectacole teatrale, susținute de Reuniunea Muzical-Dramatică „Ciprian Porumbescu” din Suceava și Societatea „Armonia” din Cernăuți. Se joacă mai ales comedii, cântecele comice și vodeviluri de I.L. Caragiale, V. Alecsandri, I. Negruzzi, I. Vulcan, C. Stamati Ciurea, T.V. Ștefanelli.

1901. La 22 iunie, în Siret se naște Eugenia Dracinschi, căsătorită Tarangul, doctor în chimie al Universității din Cernăuți (1927), autoare a unor contribuții valoroase în metodică predării chimiei.

La 2 iulie, în Rădăuți se naște Josua Bierer, doctor în medicină (1938), refugiat în Anglia, medic în armata britanică, creatorul celui dintâi centru de psihiatrie socială din lume, devenit ulterior Spitalul „Marlborough Dag”, fondatorul Asociației Britanice de Psihiatrie Socială, reputat medic psihiatru cu lucrări de pionierat în domeniu.

Tot în acest an, în Frătăuții Vechi se naște Gheorghe Paliuc, doctor în geologie, cu studii de specializare în Elveția, autor al unor lucrări de pionierat în cercetarea zăcămintelor de țiței din România.

În Rădăuți, se naște Hugo Maier, profesor de esperanto la Viena, autor al unor poezii publicate postum și păstrate în colecția de tiposcripte a lui Alfred Kittner.

1902. La 9 martie, în Stănești de Jos, se naște Radu Popovici, doctor al Universității din Cernăuți (1935), naturalist, autor al unor studii referitoare la ontogenia și anatomia speciilor.

La 29 iulie, în Gălănești se naște Meliton Galan, cântăreț bisericesc și renumit dirijor de cor la Iașlovăț (1924–1928) și Gălănești (1928–1965).

1903. La 20 februarie, în Voitinul se naște Vladimir Prelipcean, preot, doctor în teologie, profesor universitar, autor de studii și manuale, publicist.

La 11 iulie, în Volovăț se naște Mircea Grünicevici, poet, prozator și dramaturg ale cărui scrieri sunt risipite în presa bucovineană a vremii.

La 6 august, în Bilca se naște Filimon Cârdei, doctor în științele naturii, profesor universitar, cercetător reputat în entomologia aplicată, organizator al Muzeului de Științe Naturale din Iași.

1904. La 19 august se naște în Rădăuți Ion T. Tarnavski, profesor universitar doctor, cu cercetări și contribuții în diverse domenii ale biologiei, creatorul școlii de morfopalinologie a florei din România.

La 11 noiembrie, în Rădăuți se naște Benedict Menkeș, doctor în medicină (1930), profesor universitar, recunoscut prin contribuții în domeniul embriologiei și teratologiei experimentale, membru corespondent al Academiei Române (23 martie 1952).

1905. La 31 martie, în Rădăuți se naște Traian Larionescu, bibliotecar, bibliograf, profesor, cercetător științific cu specializare și contribuții în heraldică și genealogie.

1907. La Rădăuți apare periodicul „Freie deutsche Worte” („Cuvinte Libere Germane”), organ creștin social, editat de Karl Schläger.

La 25 iulie se naște în Bilca Mihai Horodnic, „pribeag pe-un drum cu soare”, poet nostalgic, fascinat de universul mirific al satului tradițional, scriitor cu un „destin fulgerat” în drumul spre „culmile de eternitate ale poeziei bucovinene” (Vasile Postecă).

1908. La 23 februarie se naște în Rădăuți Ewald Ruprecht Korn, avocat, profesor, editor, istoric și critic literar, poet.

La 18 aprilie, se naște în Costișa Arcadie Cerneanu, poet și publicist.

La 9 iunie, în Vicovul de Jos se naște Ion Roșca, poet de factură modernă, stins din viață prematur.

La 25 iulie, în Marginea se naște Oreste Gherasim, preot, publicist, secretar de redacție al periodicului „Cuvântul preotesc”.

În Volovăț, la 26 septembrie se naște poetul Ghedeon Coca.

La 22 noiembrie, în Horodnicul de Sus se naște Iulian Vesper, poet sensibil, „neoclasice ce se apropie de imnurile liturgice” (Eugen Simion), prozator, autor al romanului *Primăvara în Țara Fagilor* (1938), traducător al *Kalevalii* (1959), transpunere de excepție pentru care este decorat de statul finlandez, publicist și memorialist.

1909. La 5 ianuarie, în Putna se naște Ion Negură, doctor în științele economice, profesor universitar, economist și statistician de prestigiu.

August Nibio tipărește *Caietul nr. 1* din „Bukowiner Pharrchroniken” („Cronici parohiale din Bucovina”), inaugurând presa științifică germană din Rădăuți.

La 24 mai, în Tereblecea se naște George Nimigeanu, doctor în științe geografice (1945), cu o teză consacrată huțanilor din Bucovina, profesor, cercetător științific, poet și publicist.

La 22 august, în Hurjuieni, se naște Ilie Corfus, doctor în istorie (1935), cercetător renumit al relațiilor româno-polone din Evul Mediu.

La 11 septembrie, în Rădăuți se naște Arthur Hilsenrad, licențiat la Paris, doctor în științe juridice, specialist în dreptul civil și penal.

1910. În cadrul șezătorilor literare dedicate lui Ion Creangă, Societatea Scriitorilor Români, condusă de Mihail Sadoveanu, poposește în principalele orașe din Bucovina. În Rădăuți, scriitorii bucureșteni (Cincinat Pavelescu, Ion Minulescu, Ștefan Octavian Iosif, Dimitrie Anghel, Natalia Iosif, Emil Gârleanu, Caton Teodorian,

A. de Hertz), însoțiți de Gheorghe Tofan și Liviu Marian, vizitează Biserica Bogdana, „un altar scump sufletului nostru”. În sala mare a Casei Germane, în fața unui public numeros, scriitorii citesc din Creangă. „Niciodată nu cred să fi fost ascultate scrierile marelui povestitor mai cu luare aminte ca aici la Rădăuți”, notează corespondentul ziarului „Patria” din Cernăuți. După șezătoare, în Casa Națională, „purtătorii cuvântului românesc în Bucovina”, M. Sadoveanu și C. Pavelescu se adresează gazdelor: preoți bătrâni, fruntași ai satelor din jur, profesori, doamne din protipendada orașului.

În 6 mai, pe scena Casei Germane, are loc spectacolul Agathei Bârsescu, tragediană renumită în epocă, în întreaga lume, pentru farmecul artei sale și al soțului său Constantin G. Radovici, angajat al Teatrului „Neues Schauspielhaus” din Berlin.

În iunie – iulie, trupa de actori condusă de Petre Liciu, susține în sala Casei Germane patru spectacole cu piesele *Lipitorile satelor*, *Apus de Soare*, *Cinematograful* și *O noapte furtunoasă*. În distribuție, printre alții, se află Constantin Nottara și Aristizza Romanescu. Un participant la acest eveniment cultural afirmă că niciodată la Rădăuți „nu s-a văzut atâta mare de lume românească la un loc”.

În Gălănești se naște Pavel Babalean, inginer, doctor în pomologie la Berlin (1938), pionier al pomiculturii moderne din România.

1911. La 24 ianuarie, în Horodnicul de Sus se naște E. Ar. Zaharia, profesor, poet fecund, cultivat și delicat, un nobil și generos risipitor, ispitit de „rostiri tari” și „beatitudini”, traducător și publicist.

La 20 iunie, în Hurjueni-Gălănești, se naște Ștefan Cuciureanu, filolog de prestigiu, romanist cu studii de specializare în Italia, la Academia di Romania, unde își susține doctoratul, redactor la „Convorbiri literare” sub directoratul lui Ilie E. Torouțiu, profesor universitar la Iași, autor al unor volume de versuri publicate la Cernăuți.

1912. La Viena se tipărește *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, cu appendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni de Dimitrie Dan.

Un grup de intelectuali rădăuțeni (Teofil Patraș, Teofil Simionovici, Iorgu G. Toma, Anton Șesan, Mihai Vicol, Calistrat Șotropa, Emanuil Isopescu, Gheorghe Popadiuc) transformă Societatea „Clubul Român” într-o societate nouă: Societatea Culturală Română din Rădăuți. Colegiul director adresează un *Apel* către toți românii, pentru înființarea unei biblioteci publice enciclopedice în Rădăuți. Rostul acestui ambițios proiect este sprijinirea tinerilor studioși și a cercetării științifice românești.

La 10 septembrie, în Stăneștii de Jos se naște Vasile Postecă, profesor, folclorist, poet, un „cruciat al exilului” bucovinean, purtând în suflet dorul nestins de țară și Bucovina visurilor sale, un „rar maestru al cuvântului” (Vianor Bendescu), autor al romanului *Băiatul drumului*, publicat postum în România.

1913. La 24 februarie, în Vicovul de Jos se naște Oreste Popescu, economist, profesor universitar în America Latină (Paraguay, Columbia, Peru, Bolivia) și S.U.A., autor al lucrării *Bucovina și Basarabia în istoria literaturii românești*.

În Rădăuți, la 20 aprilie se naște Viola-Viorica Tomasciuc, profesoară, prozatoare talentată, poetă inclusă de E. Ar. Zaharia în *Antologie rădăuțeană* (1943), sub pseudonimul T. Viorescu.

În aceeași zi, în Putna se naște George Putneanu, licențiat în litere și filosofie, poet înzestrat, a cărui operă este risipită în periodicele vremii și în câteva manuscrise aproape uitate.

La 22 iunie se naște în Rădăuți Petru Rezuș, intelectual erudit cu studii de specializare în psihologie și filosofie la universitățile din Strasbourg, Oxford, Cambridge și Viena, doctor al Universității din Cernăuți (1937), profesor universitar de teologie la Cernăuți și București, poet („un elegiac de ținută clasică”, Laurențiu Ulici), prozator, critic și istoric literar, traducător, istoric, culegător de folclor.

La 21 iulie, în Rădăuți se naște Pavel Delion, profesor, etnolog cu o contribuție remarcabilă în cunoașterea folclorului muzical din Moldova.

1914. În iunie se stabilește la Rădăuți Fritz Schledt, care preia librăria înființată în 1872, ca întreprindere proprie. Fritz Schledt orientează activitatea librăriei exclusiv spre comerțul cu carte și reviste germane, devenind „singurul librar de acest fel din România” (August Nibio). Librăria Schledt dispune de cataloage și conspecte informative asupra tuturor operelor tipărite de editurile germane. El editează „Bursa cărților pentru România”, organizează expoziții mobile de carte în orașe și sate din Bucovina, întreține o bibliotecă de împrumut, cea mai mare la vremea aceea din Rădăuți.

La 7 octombrie, în Marginea se naște Dimitrie Gherasim, doctor în drept internațional (1939), semnat al unor contribuții notabile în științele juridice românești.

1915. La 3 aprilie, în Straja se naște Georges Cotos, pictor afirmat în Franța, la Paris, unde se stabilește după 1944, colorist rafinat, care recrează în lucrările sale o lume fantastică, având rădăcini în folclorul românesc.

La 6 august, în Frătăuții Vechi se naște Norbert Gaschler, preot, repatriat în 1940 în Germania, cercetător al istoriei culturii și, în special, al istoricului Bisericii Romano-Catolice din Bucovina.

1916. La 31 august, în Frătăuții Vechi, se naște Gervin Radu Marcheș, doctor în științe biologice (1959), autor al unor lucrări valoroase în taxonomia și ecologia rozătoarelor.

1919. La 5 iunie, în Rădăuți se naște Mircea Grigoroviță, profesor, traducător, publicist, cercetător al vieții culturale din Bucovina.

1920. În februarie, în Rădăuți ia ființă Societatea Poporală „Ștefan cel Mare”. Sub conducerea învățătorului Gheorghe Popadiuc, societatea are mai multe secțiuni: cor, orchestră, teatru. În cadrul acesteia se afirmă Corul Plugarilor, condus de Mihai Bodnariu, cor renumit în epocă, format numai din țărani rădăuțeni. Cu prilejul semicentenarului morții lui Ciprian Porumbescu, în 1934, acesta prezintă opereta *Crai Nou*, în regia lui Ștefan Pavelescu, în Rădăuți și în alte orașe din Bucovina (Cernăuți, Siret, Suceava).

Tânărul Rubin Lang, funcționar într-un birou de avocatură din Rădăuți, editează ziarul „Purim”, care apare cu un singur număr pe an până în 1930, însoțit de o foaie satirică, imprimată de Rusalii.

La 25 septembrie, în Sucevița se naște Dimitrie Vatamaniuc, profesor, „prozator cu frază cumpătată și plină de culoarea nord-moldovenească” (George Călinescu), cercetător științific format la școala lui Dimitrie Popovici și a lui

George Călinescu, editor strălucit, continuatorul *Integralei Eminescu*, inaugurată de Perpessicius, eminescolog, membru de onoare al Academiei Române, redactor-șef al periodicului „Analele Bucovinei”, director al Centrului de Studii „Bucovina” al Academiei Române, personalitate a vieții științifice din România, afirmată sub semnul unei „note de înțelepciune și dignitate”, membru de onoare al Academiei Române (6 iunie 2001).

1921. La 21 februarie, în Horodnicul de Sus se naște Radu Ichim, inginer silvic, cercetător științific, doctor în silvicultură (1968), inițiator al periodicului „Bucovina Forestieră”, serie nouă (1992), personalitate a silviculturii din România.

La 1 noiembrie, în Vicovul de Jos se naște Pavel Țugui, profesor universitar, istoric și critic literar, editor și publicist.

1922. La Volovăț ia ființă Academia Populară, societate care organizează, în Casa Națională, construită în 1906, numeroase conferințe „din domeniul tuturor ramurilor de știință”: istoria românilor, literatură, religie, medicină, drept, științele naturii, geografie, agricultură. Cursurile organizate de Academia Populară se bucură de o bună primire în rândul sătenilor dornici de emancipare și se desfășoară, în anii următori, și în alte localități din districtul Rădăuți și din Bucovina.

La 10 iulie, în Siret, se naște Tancred Ovidiu Bănățeanu, doctor în etnografie și folclor (1946), etnograf, critic și istoric de artă populară prestigios.

1923. La 18 septembrie, în Rădăuți se naște David Peretz, doctor inginer, profesor universitar, specialist în domeniul energiei termice, recunoscut în comunitatea științifică europeană.

La 18 octombrie, în Rădăuți se naște George Țurcan, fiul unei poete sensibile. Anca Țurcan și al unui librar, actor de teatru și film, distribuit în filme memorabile: Ciprian Porumbescu (1973, regizor: Gheorghe Vitanidis), *Colinele verzi*, *Vaslui 1475*.

La 11 decembrie, în Rădăuți se naște Gheorghe Surpat, doctor în științe economice (1960), istoric, cu specializare în perioada contemporană.

1924. În ianuarie apare „Muguri”, revista elevilor de la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, o revistă valoroasă, prin ținută și colaborări, cu tradiție în presa școlară din România.

La Rădăuți ia ființă Societatea Schubert, avându-l ca dirigor pe profesorul August Nibio.

1925. La începutul anului, în Rădăuți se înființează Societatea Esperantiștilor „Tagigo” [„Zorii Zilei”], frecventată în epocă de numeroși cursanți.

La 27 ianuarie, în Frătăuții Vechi se naște Liviu Ionesi, doctor în geologie (1969), profesor universitar, reputat specialist în flișul paleogen și foraminifere mari, membru al Societății Internaționale de Paleontologie (Oslo), membru corespondent (18 decembrie 1991) și membru titular (21 iulie 2003) al Academiei Române.

La 21 noiembrie, Reuniunea Muzical-Dramatică „Ciprian Porumbescu” din Suceava prezintă în Rădăuți spectacolul cu opereta *Crai Nou*, de Ciprian Porumbescu. *Rapsodia Română* și uvertura clasică *Rosa munde* de Schubert.

La 4 decembrie se naște în Rădăuți Vasile Marcu, prim balerin al Operei din Cluj (1942–1950), maestru coregraf la Opera Română din București (1955–1979), artist apreciat în țară și peste hotare (Anglia, Franța, Germania, Italia, Mexic, Polonia).

1926. La 12 mai, în Marginea, se naște Constantin Traci, doctor în agronomie, cercetător cunoscut în domeniul silviculturii.

La 19 iunie, în Siret se naște Elisabeth Axmann, filolog, studentă a lui Lucian Blaga la Universitatea din Cluj, traducătoare a liricii acestuia în limba germană, jurnalist, redactor la „Neuer Weg” și „Neue Literatur”, poetă stabilită în Germania (1977).

La 24 iunie, în Siret se naște Hertha Peretz, filolog, doctor în literatura comparată, profesor universitar, traducător remarcabil, editor.

La 7 noiembrie, în sala Casei Germane din Rădăuți se desfășoară o manifestare literar-muzicală consacrată memoriei poetului Mihai Horodnic. Din creația acestuia elevi ai Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi” prezintă piesa *Haiducii* și recită poezii. Corul elevilor interpretează, sub conducerea preotului profesor Vasile Cocinschi, piese de Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor, Gavril Musicescu, Edvard Grieg și M. A. Balakirev.

1927. În ziua de 31 ianuarie, Opera din Cluj susține la Rădăuți spectacole, cu *Traviata*, de Giuseppe Verdi, pe scena Casei Germane.

La 21 iulie, în Costișa, se naște Vespasian Lungu, pictor și grafician contemporan, un „temperament liric” (Constantin Prut), care comunică prin creațiile sale o „caldă bucurie în fața materiei”, publicist.

La 14 august își începe apariția în Rădăuți „Luceafărul Carpaților”, gazeta ilustrată pentru „împrietenirea sufletească, curată, trainică și puternică a românilor de pretutindeni”, sub îngrijirea lui Valerian Dugan.

1928. La 5 martie, în Rădăuți se naște Constantin Chirilă, doctor în agronomie (1968), profesor universitar, botanist.

La începutul lunii aprilie, susține spectacole la Rădăuți Opera de Cameră din Berlin, condusă de baronul Wolf von Gudenberg. Se joacă opera comică *Batjocură și gelozie*, de Giovanni Battista Pergolesi și comedia *Zaide* a lui Wolfgang Amadeus Mozart. În aceeași lună, Ansamblul Dr. Paul Barattoff susține pe scena Casei Germane un spectacol în idiș cu drama *Tatăl* a lui August Strindberg.

Apare un *Caiet* din „Archiv für Landeskunde der Bukowina” [„Arhiva de Științe a Bucovinei”], redactat de profesorul August Nibio. Un al doilea *Caiet* apare în 1930.

La 5 iunie, în Grănicești se naște Radu Z. Tudose, inginer chimist, doctor în ingineria chimică (1965), profesor universitar, membru corespondent al Academiei Române (9 martie 1991).

1929. La 20 martie, în Grănicești, se naște Teodor M. Gherasim, doctor în economie (2000), stabilit în S.U.A., publicist, autor al cărții *Astride Two Worlds* [*Călare pe două lumi*] (2000), radiografie a regimurilor totalitare din Europa veacului trecut, emoționant elogiu adus libertății și valorilor culturii și civilizației românești.

În zilele de 1–3 noiembrie, Teatrul Evreiesc de Operetă din Vilna susține spectacole în Rădăuți cu comedii *Fetița cu noroc*, *O noapte de iubire*, *Odată în mai*. În distribuție: Anna Lerner și David Selbermann.

1930. În Sala Schächter din Rădăuți se deschide, la începutul anului, cinematograful sonor, cu filmul *Două inimi într-un vals*. După câteva săptămâni, în

sala Societății Germane de Lectură se inaugurează Cinematograful „Excelsior”. Majoritatea filmelor care rulează în epocă au coloana sonoră în limba germană.

Avocatul Dr. Rubin Lang editează „Der Anfang” [„Începutul”], revistă literară pentru tineretul evreiesc, din care apare un singur număr.

La 12 martie, în Volovăț, se naște Clement Antonovici, profesor, poet sensibil și elegiac, „blând afectat de precaritatea lumii”, cântând satul bucovinean tradițional pe tonuri de „rugăciune și adorație impregnată de neliniștea morții” (Mircea A. Diaconu), ocrotit în „amara trecere” de poezia unei rare sincerități, de vis și amurguri fermecate de vară.

La 17 mai, în Siret, se naște Marius Cilievici, pictor care se remarcă prin rafinament și „asceza culorii convertită în rezonanță afectivă” (Radu Ionescu), ilustrator de carte cunoscut sub pseudonimul Ion Ion.

La 20 octombrie, Ansamblul Reinhardt susține spectacole în Rădăuți cu piesa *Flacăra sfântă* a dramaturgului englez William Somerset Maugham.

La 8 noiembrie, în Rădăuți se naște Richard Ludwig, artist plastic, afirmat în Germania și Austria, unde expune sculptură la expoziții din Stuttgart, Bad Kreuznach, Ulm și Krems: *Catedrală, Urechea lumii, Îmblânzirea lemnului*.

La 10 noiembrie, în Frătăuții Vechi, se naște Erast Liviu Hnidei, doctor în științe biologice (1975), naturalist, semnatar al unor contribuții în hidrobiologia lacurilor din România, în biologia și ecologia Deltei Dunării.

La 28 noiembrie, în Marginea, se naște Nicolai Pomohaci, doctor în agronomie (1966), profesor universitar, cercetător în viticultură și vinificație.

1931. La 3 iunie, în Volovăț se naște Orest Mirăuță, geolog bucovinean de prestigiu, cercetător pentru care știința este însăși rațiunea de a fi, autor al unor contribuții de referință în cercetarea geologică, stins din viață prematur.

La 2 octombrie, în Rădăuți apare „Îndrumarea”, gazetă independentă, ulterior literar-culturală. În primele șapte numere ziarul are o pagină distinctă, „Îndrumarea literară”. Articolul-program din primul număr este „o profesiune de credință a noii generații de scriitori” din Bucovina (Dimitrie Vatamaniuc): „Sufletul nostru e tânăr. Cuvântul nou. Dar drumul pe care mergem e vechi. E drumul marilor noștri înaintași, apărătorii dreptății, iluminăția adevărului, râvnitorii binelui și ai muncii dezinteresate. Culegând învățăminte și axa din trecutul lor prea frumos și pilduitor. vom lupta contra tuturor factorilor care caută să distrugă moralitatea vieții noastre publice”. „Pridvor literar de seamă” (E. Ar. Zaharia), „Îndrumarea literară” de la Rădăuți grupează în jurul ei mai mulți tineri scriitori bucovineni: Arcadie Cerneanu, George Drumur, Vasile Posteuca, Aurel Putneanu, Ion Roșca, Mircea Streinul, Iulian Vesper, E. Ar. Zaharia. Periodicul promovează o critică radicală, vizând partidele politice, biserica din Bucovina, învățământul, așa cum o dovedesc articolele *Murim de lașitate, Oscilații simptomatice, Liliaci și ciocârlii*.

La 23 octombrie, în Bilca se naște Ion Puha, filolog, scriitor, publicist.

1932. În ianuarie-februarie apare „Sonntagsblatt” [„Foaia de Duminică”], periodic destinat catolicilor din orașul Rădăuți și de la sate, precedat de un număr de probă. „Weihnachtsgruss” [„Salut de Crăciun”]. Editor: parohul Karl Schüttler din Rădăuți.

La 5 februarie, în Frătăuții Noi se naște Gheorghe Sirețchi, doctor al Universității din București (1982), profesor universitar, specialist în domeniul analizei matematice.

La 30 mai, se naște în Rădăuți Adrian Vasile Nastasi, doctor inginer în tehnologia și chimizarea petrolului (1976), autor al unor cercetări și contribuții valoroase în domeniul prelucrării țițeiului.

La sfârșitul lunii mai, pe scena Casei Germane concertează în mai multe spectacole George Enescu, care interpretează, printre altele, piesa de mare virtuozitate *Ciocârlia* și *Balada*, capodopera lui Ciprian Porumbescu.

La 16 iulie, în Frătăuții Vechi, se naște Dragoș Luchian, economist, autor al unor lucrări monografice consacrate localităților Frătăuții Vechi, Rădăuți, Siret.

La 24 iulie, în Rădăuți apare periodicul săptămânal independent „Bukowiner Wochenpost” [„Poșta Bucovineană Săptămânală”], editat sub egida Blondowski de Karl Schüttler și August Nibio. Redactori responsabili sunt, succesiv, Robert Neunteufel și Karl Brzezina. Foiletoanele semnate de profesorul August Nibio sunt adevărate studii, valoroase și astăzi, prin informația bogată, pentru cercetarea istoriei culturale locale.

La 17 noiembrie, în Bilca se naște George Muntean, critic și istoric literar, folclorist, publicist și editor.

La 24 noiembrie, în Bilca se naște Gavril Irimescu, istoric, arhivist, autor al unor lucrări ce valorifică documente din arhivele bucovinene.

1933. La 14 aprilie, în Rădăuți se naște Octavian Traian Loghin, doctor în drept, profesor universitar, personalitate în domeniul științelor juridice, autor de cursuri și monografii de drept penal, drept procedural penal și criminologie.

La 1 mai Aurel Putneanu și E. Ar. Zaharia editează în Rădăuți revista bilunară de critică, literatură și polemică „Orion”. După o întrerupere de doi ani, „Orion” reapare cu subtitlul „Revista ultimei generații” și se distinge prin structura sa aparte: două *Editoriale*, ce aduc în discuție probleme de mare importanță, *Pajiști și constelații* (găzduind poezie și proză), *Atitudini și verdicte* (cuprinzând comentarii și note). Publică în „Orion”: Arcadie Cerneanu, Traian Chelariu, Ghedeon Coca, George Drumur, Emilian Gorescu, Victor Măgură, Procopie Miliște, George Moroșan, Aspazia Munte, George Nimigeanu, Vasile Posteucă, Aurel Putneanu, Ion Roșca, Constantin Rotariu, Mircea Streinul, Nicolae Tcaciuc-Albu, Iulian Vesper, E. Ar. Zaharia.

În cadrul unui concert aniversar, organizat de Societatea Academică „Barissia”, pe scena Casei Germane din Rădăuți cântă Josef Schmidt, tenor celebru, apreciat în epocă pentru marea lui expresivitate lirică. Filmul autobiografic *My Song Goes Round the World* [*Cântecul meu străbate lumea*] se bucură de un succes răsunător chiar de la premiera sa (Berlin, 5 mai 1933).

În iunie, în Rădăuți apare „Pana literară” (un singur număr), publicație lunară de critică, literatură și polemică, revistă cu o ținută grafică deosebită. Director: I. Crețianu. Redactori: Gh. Tudose, T. Lianu, M. Streinul. Secretar de redacție: Filaret Ozar. „Pana literară” își propune să devină „o adevărată tribună a scrisului”, oferind tinerilor scriitori „lărgi și efective posibilități de afirmare”. La secțiunile pe

care le preia din structura revistei „Orion” se adaugă *Vitrina literară*, destinată cărților și *Aspecte sinoptice*, aceasta recenzând reviste și ziare.

La 10 iunie, în Marginea se naște Constantin Maloș, doctor în biologie, profesor universitar, specialist în geobotanică.

La 15 iulie, în Casa Națională a Românilor din Rădăuți are loc o șezătoare literară comemorativă închinată poetului Mihai Horodnic. Împreună cu scriitorii din județul Rădăuți, participă la șezătoare și la pelerinajul la mormântul lui Mihai Horodnic scriitorii Mircea Streinul, Vasile Postecă și Victor Măgură.

Tot în acest an apare la Rădăuți *Caietul nr. 1* al periodicului „Bukowiner Heimatblätter” [„Gazeta Patriei Bucovinene”], editat de August Nibio.

1934. În ianuarie își începe apariția în Rădăuți „Cuvântul preotesc”, periodic profesional al clerului din Bucovina. Redactori sunt, succesiv, Ioan Zugrav, Victor Cocinschi, Oreste Gherasim și Vasile Mironovici. Secretar de redacție: Oreste Gherasim. Revista apare până în 1942, are un program generos, promovează „spiritul critic adecvat”, urmărind refacerea societății prin „primenirea resorturilor sale sufletești”, îndrumarea preoțimii spre o „interpretare superioară” a misiunii sale și sporirea „entuziasmului pastoral”. Prin materialele pe care le publică (cuvântări, dări de seamă, evocări, cronici, comunicate, memorii, studii, conferințe pastorale) și colaborări de prestigiu, „Cuvântul Preotesc” este un „cronicar fidel” al vieții bisericești și al manifestărilor clerului ortodox bucovinean de altădată.

Profesorul Ilie Vișan tipărește albumul *Județul Rădăuți în imagini. Le département de Rădăuți en images*, care valorifică „imaginea sărbătorească” a Bucovinei, surprinsă de fotografia amator Carol Krepler din Rădăuți.

Învățătorii Eugenia și Samuil Ioneț, etnografi pasionați, „însoțiți providențial în același înfrigurat neastâmpăr al culesului” (Leca Morariu), donează orașului Rădăuți colecția personală de obiecte de artă populară și deschid un muzeu, apreciat în epocă drept „Muzeul Bucovinei”, „o iconă a neoașismului și moldovenismului bucovinean”, o adevărată „revelație” (Leca Morariu). Acesta este primul muzeu etnografic din Moldova și fructifică o inițiativă a unui grup de intelectuali, care doreau în 1920 să înființeze la Rădăuți „un muzeu de antichități și etnografie”.

La 13 septembrie, în Mănăstioara-Siret, se naște Ion Popescu-Sireteanu, profesor universitar, lingvist, critic literar, poet și prozator, editor, publicist.

1935. În mai, în cadrul turneului său în Bucovina, romancierul Liviu Rebreanu susține în Rădăuți și Siret conferința publică *George Coșbuc, poetul sufletului românesc*.

În decembrie, baritonul G. Buică de la Opera din Paris susține la Casa Germană conferința publică *Muzica populară la popoarele din Europa*.

La 24 decembrie, în Vicovul de Jos se naște Ion Țugui, profesor, poet, prozator și publicist, autor al romanului ciclic *Solemnități*, frescă a societății românești din veacul trecut (*Solemnitățile supușilor*, 1980; *Solemnitățile fericirilor*, 1983).

Tot în acest an, în Sinăuții de Jos, se naște Dumitru Grinciuc, poet, prozator, publicist, „floare timpurie lovită de îngheț” în Bucovina ocupată, dispărut misterios, ca și Ilie Motrescu, poetul-martir de la Crasna, în 1964.

1936. În 29 martie, Societatea Muzicală „Tudor Flondor” din Cernăuți prezintă la Rădăuți spectacolul cu piesa lui Mihai Horodnic *Haiducii*.

1937. La 8 martie, în Dornești se naște Corneliu Șerban, filolog, poet și publicist.

La 12 martie, în Opreși, se naște Nicolae Bilețchi, filolog, critic literar, exeget al prozei contemporane din Basarabia în contextul procesului literar din întreg spațiul românesc, personalitate a vieții literar-artistice de dincolo de Prut, marcată de „nostalgia baștinei-miracol” din Bucovina.

La 16 martie, în Sinăuții de Jos se naște Mihai Mititiuc, doctor în biologie (1968), profesor universitar, autor al unor contribuții valoroase asupra microflorei spontane și a plantelor cultivate, specialist în micologie.

La 16 decembrie, în Rădăuți se naște Marin Gherasim, profesor universitar, pictor „intelectual și subtil” (Răzvan Theodorescu), care comunică prin mijloacele suprarealismului o viziune originală, concepută dintr-o perspectivă europeană, asupra orașului modern, ca simbol al unei civilizații cu rădăcini în autohtonitate.

1938. La 3 ianuarie, în Tereblecea se naște George L. Nimigeanu, profesor, poet de factură blagiană, „caligraf plin de suavități”, sedus în „târgul de fluturi” de metafora ontologică, pentru care „poezia e deopotrivă ardere de tot și oază dând sens pustiului existențial”, „ucenic la clasici”, care a traversat în veacul trecut, ca atâția bucovineni, experiența refugiului și a deportării în Bărăgan.

1939. La 11 iulie, se naște în Rădăuți Steliana Maxim, doctor în chimie, cercetător științific la Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni” din Iași.

1941. La 8 aprilie, în Rădăuți se naște Dorin Ieșan, doctor în matematici (1969), profesor universitar, specialist în matematicile aplicate și informatică, membru corespondent al Academiei Române (29 noiembrie 2001).

La 28 iulie, în Vicovul de Jos se naște Aurel Tudose, solist de muzică populară la Ansamblul „Ciprian Porumbescu” din Suceava, interpret al unor roluri remarcabile în filmul *Ciprian Porumbescu* (1973) și în opereta *Crai Nou* (Grigore Vindireu, Moș Corbul).

La 23 septembrie, în „Colonia Nistorenilor” de la Toporăuți-Cernăuți, se naște Sofia Fusa/Vicoveanca, strălucită interpretă a cântecului popular din Bucovina, interpretă a unor roluri memorabile din filmele *Baltagul* (1969, regizor Mircea Mureșan) și *Ciprian Porumbescu*, autoare a volumului de versuri *Dureri ascunse* (1996), expresie a unei filosofii a existenței care guvernează lumea satului românesc tradițional.

1942. La 19 februarie se naște în Rădăuți Stelian Cârstea, folclorist format sub îndrumarea profesorului Mihai Pop, cercetător al folclorului din Moldova de Sus.

În Costișa, la 6 martie se naște Ion Filipciuc, filolog, publicist, poet, folclorist și editor.

La 22 mai, în Bahrinești, se naște Vasile Andru [Andrucovici], prozator remarcabil, eseist și publicist, autorul unor confesiuni memorabile: „Rădăuțiul mi-a dat sentimentul locului care este casa mea dintotdeauna. Ești cetățean al lumii, dar vii dintr-o casă. Și casa armonioasă îți determină capacitatea de armonie pentru

toată viața. Satele din jurul Rădăuțiului îmi inspiră rudenie de sânge și o nemărginită căldură. Ele sunt arhetipul casei. M-am mirat de acest amestec de căldură și solemnitate, al cărui secret numai Bucovina îl știe; căci, de regulă, căldura dizolvă solemnitatea, numai în Bucovina ele subzistă împreună. Sunt daruri pentru soartă. [...] Toate acestea mi-au rămas ca un semn heraldic”.

La 20 iulie, în Vășcăuți pe Siret, se naște Ilie Cojocaru, profesor, poet și publicist, autor al volumului de versuri *Păcatul și inspirația* (1996).

1943. La 23 iunie se naște în Rădăuți Viola Vancea, autoare a volumelor de versuri *Fiord imaginar* (1978), *Gardienii luminii* (1982), *Haltă în paradis* (1984), exegetă a operei Hortensiei Papadat-Bengescu.

În Colecția Societății Scriitorilor Bucoveneni, la Cernăuți apare *Antologie rădăuțeană*, volum îngrijit de E. Ar. Zaharia, care semnează și studiul introductiv, *Puncte de reper*. Textele celor 23 de poeți bucovineni antologați, profilurile biobibliografice și desenele inspirate, semnate de Eugen Drăgulescu, fac din această antologie o lucrare valoroasă pentru istoria noastră literară și o raritate bibliofilă, ce reprezintă „cântecul de lebadă” al unei întregi generații și al unei epoci înfloritoare.

La 23 aprilie, în Rădăuți se naște Gheorghe Fărtăiș, prozator, autor al volumului *Vieți pe scara de serviciu* (1978).

1945. La 19 iulie, în refugiu, la Pitești se naște Doina-Margareta Cilievici, căsătorită Onica, doctor în chimie (1976), cercetător științific de excepție în domeniul imunochimiei, stabilită în Suedia, unde se consacră studiilor de chimie clinică, la Stockholm și Huddinge, autoare a cărții *O sută de ani în Bucovina. Cronică de familie* (2003), consacrată familiilor Tomaschek, Cilievici și Totoescu de la Siret.

La 27 septembrie se naște în Sinăuții de Jos Vasile Târâțeanu, poet și jurnalist dintr-un „timp al rapsozilor”, care nu acceptă la Cernăuți „insultarea valorilor”, trăind incendiar sub „povara visului” etnic, într-un nesfârșit „infern personal”, mărturisit cu un irepresibil „dulce-amar de Bucovina”.

1946. La 30 iulie, în Vicovul de Jos se naște Laurențiu-Mihai Cârștean, poet al „desăvârșirii înaltului ținut”, conștiință tragică, martor al unui „pustiu inventat”, care cultivă poezia ca expresie a disperării, sub obsesia albului – „măsură a științei de a exista”.

1947. La 2 ianuarie, în Opișeni se naște Dumitru Covalciuc, folclorist, editor, scriitor și publicist.

La 8 mai se naște în Rădăuți Algeria-Marilena Simota, filolog, cercetător științific și publicist, cu contribuții în câteva domenii învecinate: istorie și critică literară, teatrologie, filmologie și critică de artă.

În Bahrnești, se naște la 19 octombrie Mihai Prepeliță, scriitor fecund, pelerin neobosit, poet delicat, împătimit de Eminescu, „un solitar în templul cuvântului și un îmblânzitor al curcubeului”.

1948. La 7 mai, în Rădăuți se naște Lorin Ioan Fortuna, inginer cu doctorat în domeniul telecomunicațiilor, conferențiar universitar, autor al unor plachete de versuri: *Farmecul iluziei* (1994), *Rană pe cer* (1998), *Avatar* (2001), semnat al

unor poeme de protest împotriva regimului comunist, difuzate la postul de radio „Europa liberă”, sub pseudonimul Ioan Bucovineanu, un simbol al idealurilor românilor din Decembrie 1989.

La 3 iulie, în Frătăuții Vechi se naște Mihai Tatulici, ziarist, prozator.

La 18 iulie, în Rădăuți se naște Bujor Prelipceanu, absolvent al Conservatorului „George Enescu” din Iași, violonist cu studii de specializare la Budapesta, Bayreuth, Köln și Londra, membru al Cvartetului „Voces” (Iași), cel dintâi cvartet profesionist din România (1980).

La 22 august, în Rădăuți, se naște Emil Ioan Emandi, profesor, cercetător al satului medieval românesc din nordul Moldovei.

1949. La 20 februarie se naște în Rădăuți Lucia Olaru Nenati, poetă și prozatoare talentată, doctor în literatură, publicist și cercetător pasionat al culturii române din Bucovina.

La 3 iunie, în Sinăuții de Jos se naște Ilie Tudor Zegrea, un „romantic nativ” (Adrian Dinu Rachieru), poet care „ară iluzii” și „munți de sare” crescuți din plânsul unui neam înstrăinat, „cea mai împlinită voce lirică” a Bucovinei înstrăinate (Mihail Iordache).

La 29 octombrie, în Rădăuți, se naște Adrian Rezuș, profesor la Universitatea Utrecht (Olanda), editor și traducător din poezia română contemporană, fondator al „Poetry-Club 8”, în 2001, împreună cu Radu Andriesco și Adam J. Sorkin.

1950. La 6 iulie se naște în Dornești Liviu Papuc, filolog, bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași, doctor în literatură, cercetător al culturii și literaturii din Bucovina, editor și publicist.

La 23 iulie, se naște în Rădăuți Viorel Dârja, poet delicat, publicist, eseist și traducător, autor al volumului de versuri *Drum de nisip*, Suceava, Editura Mușatinii, 2006, ilustrativ pentru „literatura ca formă de libertate”.

1952. La 9 februarie, în Rădăuți se naște Mihai-Ștefan Ceașu, doctor în istorie (1996), cercetător al istoriei moderne a Bucovinei, autor al studiului *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism* (1998), semnatat împreună cu Emil Ioan Emandi al volumului *Să nu dărmăm dacă nu știi să construiești. Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava, 1388–1988* (1991).

În Climăuți-Mușenița, la 7 aprilie se naște Nichita Danilov, scriitor polivalent, cu vocație orfică, atras de mitologia vidului existențial, simbol și parabolă, un „psalmist expresionist”, ironic și melancolic, pentru care poezia este o „psaltire modernă”.

La 16 noiembrie, în Suceveni, aproape de Fântâna Albă, se naște Arcadie Suceveanu, poet modern, „un inconfundabil rapsod al etosului nostru”, unul dintre cei mai valoroși scriitori din partea înstrăinată a României, autor al volumului de versuri *Arhivele Golgotei* (1990).

1953. În Sucevița, se naște la 18 august Constantin Hrehor, scriitor înzestrat, pentru care „poezia-i veșmântul de sărbătoare al lui Dumnezeu” ori „anatomie pe trupul lacrimii”, un erudit autentic, cultivând mitologia unui „târziu înclinat”, eseist,

„om de cultură generos și iluminat”, contribuind discret la „salvarea spirituală a semenilor într-un moment de primejdioasă confuzie” (Alex. Ștefănescu), autorul cărții *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței – anii suferinței* (2003), consacrată partizanului bucovinean Gavril Vatamaniuc și universului concentraționar din România.

1956. La 29 ianuarie, se naște în Rădăuți Matei Vișniec, profesor, poet de o „elegantă stilistică desăvârșită”, „fascinat de grotescul și absurdul existenței, de farsa existențială și de umorul negru, aproape fără egal în poezia noastră postbelică” (Alex. Ștefănescu), dramaturg cu reputație europeană, publicist stabilit în 1989 la Paris. În paginile revistei școlare rădăuțene „Lumina”, înființată în 1966, Matei Vișniec publică versuri și o grafică inspirată.

1962. La 24 mai, în Rădăuți, se naște Dan-Bogdan Hanu, bucovinean pe linie maternă (mama sa, Rodica-Silvia, născută la Arbore, este fiica rădăuțeanului Erast Palamaru), doctor în magnetometrie (1991), geolog, poet, eseist și publicist, autor al poemelor *Amintiri din cazarma de catifea*, *Catabază (O retragere a vieții din poem)*, consacrate „felului postmodern de a uita”, în care reconstruiește „o lume promisă, rămasă aproape de iarnă”, în jurul „sentimentului minimalist de deformare a eului”, cu percepția trecutului, ca „virus acceptabil în corpul dimineții”, comunicată din perspectiva contemporanilor „fără pretenții, profesioniști ai răbdării și arbitri ai micului joc interior” dintr-un „timp cu icoane întoarse”.

1966. În Germania, la Waiblingen se tipărește lucrarea *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes* [Rădăuți, cel mai german(izat) oraș din Bucovina], sub semnătura lui Franz Wiszniowski, rădăuțean repatriat în 1940.

1968. La 19 aprilie se naște în Rădăuți Gabriela-Doina Savisch, poetă înzestrată cu conștiința „slopei stând dreaptă pe rug”, când „două lumi stau alături în jug, împărțind grea și sfântă povară”, căutând în „această Siberie din intersecție” rostul mântuitor al poeziei: „cum să aperi de sete un vis, cum să vindeci un dor cu otravă?”

1970. La Editura Stadion din București se tipărește *Mic îndreptar turistic. Rădăuți*, cu 47 de pagini, 15 planșe cu fotografii și o hartă turistică, realizat de Pompiliu Voiculeț-Lemeny. Pentru prima oară după al Doilea Război Mondial, se fac referiri sumare și la tradiția culturală a Rădăuților.

1971. La 3 februarie se naște în Siret Daniela Vistiernicu, poetă de mare sensibilitate, trăind în „orașul cu mâinile amputate” un halucinant sentiment al spaimei de „înlumire”.

1972. La 4 octombrie se naște în Rădăuți Hellen-Narcisa Hulubaș, poetă înzestrată, stinsă din viață prematur, care și-a trăit „sublim cotidianul”, „izvor îmbelșugat de har” la poarta „cimitirului de vise”, cultivând o delicată „poezie a dramei existențiale” dintr-un timp fără alternative, pentru care iubirea este „mereu o taină curată”.

1975. Petru Rezuș publică la Editura Litera din București cartea *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*.

1977. La 7 februarie se naște în Siret Romeo Petrașciuc, poet care experimentează „ecumenismul cuvintelor” în „trenul cu poezie”, în „bazarul cu îngeri” și în „pridvoarele cu îndrăgostiți” dintr-un „paradis exilat”.

La 26 august se naște în Siret Daniela Rusu, poetă înzestrată, care aspiră să scrie „vertical” într-o „lume-tulpină înrourată de cireș”, sedusă de „vârsta zborului” și de „grădinile suspendate ale visului”, trăind „teroaarea schimbării de anotimp” la „colțul de nord al dorului”.

1979. La 4 februarie se naște în Rădăuți Mihaela Herghiligiu, autoarea volumului de versuri *Caligrafia visului* (2004), poetă pentru care „scrisul e lamura frigului” înălțându-se pe treptele erosului sacru spre „văzduhul Bucuriei” din timpul adamic și inundând lumea cu poezia mântuitoare a departelui ei zugrăvit în „fresce înalte”.

La 26 octombrie se naște în Siret Călin Ciobotari-Pascal, poet talentat, un risipitor pe „cerul gramaticii”, ispitit de zborul elegant, căutător de iubire și lumină „la porțile Raiului”, săpând „în gânduri fântâni”, răvășit de „mari neliniști”, într-un întârziat „anotimp rural al ființei”.

1982. Sub egida Editurii Litera se tipărește cartea lui Dragoș Luchian *Rădăuți, vatră românească de tradiții și înfăptuiri socialiste*.

1987. Hans Brabenetz (născut în aprilie 1923, la Viena) publică la Zürich, în limba germană, sub egida Editurii I.S.G., volumul *Das k.k. Staatsgestüt Radautz und seine Pferde* [*Herghelia de Stat cezaro-crăiască din Rădăuți și caii săi*], lucrare impozantă, consacrată, în text și imagini, istoricului marii exploatare agricole de la Rădăuți, fondată de administrația imperială austriacă în 1792.

1989. La 28 decembrie, în Rădăuți apare „Bucovina liberă”, periodic independent de informație, cultură și opinie. Cu schimbări de titlu, acesta apare neregulat până în 1991.

1990. În Rădăuți, la 30 iunie apare primul număr al periodicului „Septentrion”, organ de presă al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Acesta își propune să devină o publicație „la dispoziția tuturor celor care au dorința sfântă de-a edifica, pe ceea ce-i viabil în trecut, o societate a adevărului, dreptății, frumosului și binelui”.

1993. La Chișinău, apare, cu două numere, „Renașterea Bucovinei”, revistă de cultură, editată de profesorul rădăuțean Mihai Pânzaru.

1994. Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, înființat la Rădăuți, în 1992, începe să tipărească „Analele Bucovinei”, periodic științific semestrial cu profil enciclopedic: *Editorial; Evocări; Viața politică, culturală, literară și artistică; Istorie, demografie, toponimie, onomastică, statistică; Folclor, etnografie, arhitectură; Științele naturii; Opinii; Documente; Cărți, reviste; Cronică; Aniversări; In memoriam*. Până în 2008, sub egida Editurii Academiei Române se tipăresc 30 de tomuri ale acestui periodic academic.

1995. În aprilie apare în Rădăuți primul număr din „Iconar”, serie nouă. Director: Mihai Pânzaru. Cu modificări în colegiul de redacție, revista apare până în 1997 (șapte numere), sub egida Institutului Privat de Cercetări „Bucovina-Basarabia”. În diferite colecții, aici se tipăresc sau retipăresc cărți științifice consacrate acestor străvechi provincii românești, versuri și proză aparținând unor autori bucovineni.

1996. În Colecția „Enciclopedia Bucovinei”, Centrul de Studii „Bucovina” începe să publice studii, monografii și documente privind istoria Bucovinei. În

această colecție apar, până în 2008, douăzeci și patru de lucrări științifice, toate consacrate Bucovinei istorice.

Sub egida Editurii Septentrion, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina începe să editeze cărți ale unor autori bucovineni (Mihai Teliman, Vasile Țigănescu, Oltea Nistor-Apostolescu) și lucrări științifice consacrate Bucovinei (studii istorice, monografii).

2000. La 28 septembrie, în Rădăuți apare primul număr al săptămânalului „7 zile bucovinene”, ce editează ulterior suplimentul de educație religioasă „Bucovina noastră”. Realizat de Mirela și Victor T. Rusu, periodicul reprezintă o „întreprindere de pionierat” pe piața presei locale independente din România (Ferenc Vasas), găzduind cu generozitate „vocile comunității” locale și promovând cultura civică participativă, printr-un „exercițiu de entuziasm, responsabilitate și profesionalism” (Ioana Avădani). În paginile sale de cultură și informare științifică se publică documentare, studii, evocări, medalioane, cronicile literare, interviuri, note de lectură consacrate culturii și civilizației din Bucovina. Tot aici se publică materiale referitoare la exilul literar românesc și la rezistența anticomunistă din Bucovina. În 2004, la sfârșitul lunii septembrie, odată cu nr. 200, săptămânalul rădăuțean își încetează apariția.

2001. În Rădăuți, apare albumul *Rădăuți – o perlă a Bucovinei*, realizat de un colectiv coordonat de Mihai Pânzaru. Acesta cuprinde și un scurt istoric al localității.

2006. Sub egida Academiei Române, apare lucrarea *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Marian Olaru, Prefață D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Postfață de Vasile I. Schipor, Indice de nume de Rodica Iațencu, Suceava, Editura Universității, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii”, 17, 2006. Documentarele de aici se constituie într-un adevărat „laborator de creație” în pregătirea pentru tipar a unei lucrări singulare, consacrate rezistenței anticomuniste din Bucovina, valorificând, spre deosebire de edițiile de la București, prin ancheta de istorie orală, memoria prodigioasă a unui martor supraviețuitor providențial: George Motrescu. În ordinea apariției, cele trei ediții sunt: Adrian Brișcă, *Jurnalul unui partizan: Vasile Motrescu și rezistența armată din Bucovina*, București, Institutul pentru Studiarea Totalitarismului, 2005; *Jurnale din rezistența anticomunistă: Vasile Motrescu, Mircea Dobre, 1952–1953*, Ediție de Liviu Țăranu, Theodor Bărbulescu, Cuvânt-înainte de Ion Gavrilă-Ogoranu, București, Editura Nemira, 2006.

2007. Prin Hotărârea de Guvern nr. 102, din 31 ianuarie, Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române-Filiala Iași, cu sediul în Rădăuți, se transformă în Institutul „Bucovina”, funcționând în continuare, cu același obiect de activitate, sub patronajul Academiei Române.

INDICE DE NUME

A

Alecsandri, Vasile, 121, 185
 Alexa, Doina, 9
 Alexandru cel Bun, 50, 101
 Alexianu, Gh., 114
 Anastasie, episcop, 229
 Andriesco, Radu, 247
 Andrievici, Onofrei, 127
 Andrievici, Sofia, 127
 Andrievici-Morariu, Constantin, 181
 Andriuc, familie, 98
 Andriuc, Ion, 94, 98
 Andriuc, Mihai, 99
 Andronic, Mugur, 16, 62, 81
 Andru (Andrucovici), Vasile, 245
 Anghel, Dimitrie, 237
 Antonovici, Clement, 242
 Antonovici, Emilian, 7, 26, 125
 Antonovici, Gheorghe, 24, 29, 109
 Apostolescu, N. I., 180
 Asachi, George, 179
 Atanasiu, Albina, 126
 Avădani, Ioana, 250
 Axmann, Elisabeth, 241

B

Babalean, Pavel, 238
 Babi, Vasile, 94
 Babiuc, Costea, 93
 Baczynski, Ladislaus, 97
 Bădăluță, Constantin, 126
 Bădăluță, Traian, 95
 Balakirev, M. A., 241
 Balan, Teodor, 12, 69, 93, 201, 298, 299
 Balș, Ion, 37
 Balș, Vasile, 37
 Bâlța, 55
 Bănățeanu, Tancred Ovidiu, 240
 Băncescu, Ion, 29, 109
 Baratoff, Paul, 241
 Bărbosu, Ștefan, 82
 Bărbulescu, Theodor, 250

Bărgăuan, 55
 Bârlea, Ovidiu, 68, 141, 188
 Bârleanu, Viorel, 73
 Bârsan, 179
 Bârsescu, Agatha, 288
 Bărtoi, Mihail, 126
 Basarab, Matei, 179
 Battista Pergolesi, Giovanni, 241
 Bayer, Emil, 126
 Bejan, Dionisie cav. de, 199, 202
 Bejenaru, Luca, 299
 Belța, 55
 Benador, Ury, 235
 Bendas, Ilie, 125
 Bendella, 184
 Bendescu, Vianor, 25, 233, 238
 Bendeveschi, Mihai, 231
 Benția, Gh., 115
 Berariu, Constantin, 68
 Berariu-Ieremievici, Artemie, 230
 Berariu-Ieremievici, Gavril, 230
 Berejan, Ion, 127
 Berenghean, Vladimir, 127
 Berlinski, Gheorghe, 231
 Besplitnei, Nicu, 125
 Beuca-Costineanu, Sever, 242
 Beza, Marcu, 180
 Bierer, Josua, 236
 Bilețchi, Nicolae, 245
 Bilețchi, Toader, 64, 65
 Bilețchi-Oprișanu, Axinte, 180
 Bilinkiewicz, Severin, 125
 Bilinskij, 125
 Bincoveanu, Vlad, 114
 Blaga, Dorli, 25
 Blaga, Lucian, 7, 25, 235, 241
 Blazevici, Teoctist, 184
 Boca, Simion, 127
 Boca, Ștefan, 127
 Bodnar, George, 127
 Bodnar, Maria, 127
 Bodnarescu, Iftemi, 84
 Bodnărescu, Leonida, 12, 125, 180, 210, 232
 Bodnărescu, Samson, 124, 230
 Bodnariu, Mihai, 239

Bogdan, Ion, 125
 Bogdan-Duică, Gheorghe, 92
 Boghean, Atanasie, 116, 118, 269
 Boghean, Avram, 118
 Bolocan Vicoveanu, Ioan, 233
 Bordeian, Vasile, 127
 Borgovan, 55
 Boșneag, Ion, 125
 Botez, Mihai, 127
 Botezat, 54, 59, 214
 Botezat, Constantin, 10, 11, 41, 49, 51, 125, 209
 Botezat, Eugen, 120, 125, 199, 210, 232
 Botezat, Grigore, 150
 Botezatu, Alex., 118
 Brabenetz, Hans, 249
 Brădățan, Nicu, 140
 Bradu, Grigore, 126
 Brăileanu, George, 193
 Brăileanu, Melania, 193
 Brăileanu, Traian, 233
 Braniște, N., 219
 Brașoveanu, Grigorie Stan, 229
 Brișcă, Adrian, 250
 Brzezina, Karl, 243
 Bucescu, Florin, 73, 94
 Bucevski, Epaminonda, 124
 Bucov, general, 38
 Buică, G., 244
 Bujor, T., 70
 Buliandră, Ion, 229
 Buliga, 182, 184, 195, 210
 Buliga, Gherasim, 11, 125, 181, 182
 Bumbac, Vasile, 11, 125
 Bumbu, Mihai, 72, 126
 Bumbu, Nicanor, 127
 Burada, Teodor T., 190
 Burciu, George, 78
 Butnar, George, 118
 Buzneanu, Ghedeon, 29, 109

C

Calimah, 37
 Calinciuc, Ioan, 230
 Călinescu, George, 239, 240
 Calistru, episcop, 37
 Camilar, Eusebiu, 29, 109
 Câmpan, 55
 Candrea, Aurel I., 125
 Canianu, 179
 Cantemir, Antioh, 37
 Cantemir, Dimitrie, 179

Caragiale, I. L., 236
 Caragiani, 179
 Caraman, Petru, 180
 Caranfil Sevastos, Elena, 179
 Cârdei, Filimon, 236
 Cărpineanu, Virgil, 82
 Carpiuc, Aspasia, 126
 Cârstean, Laurențiu-Mihai, 246
 Cârstean, Stelian, 245
 Ceaușu, Mihai-Ștefan, 47, 113, 247
 Cernat, Ion, 68
 Cerneanu, Arcadie, 237, 242, 243
 Chelariu, Traian, 29, 109, 243
 Chiponcă, Maria, 127
 Chirilă, Constantin, 241
 Chisanovici, Mihai, 27, 120, 196, 225
 Cilievici, Doina-Margareta (căsătorită Onica), 246
 Cilievici, familie, 246
 Cilievici, Marius, 242
 Ciobotar, 118, 123
 Ciobotar, Gavril, 118
 Ciobotari-Pascal, Călin, 249
 Ciocoiu, C., 29, 109
 Cioculescu, Șerban, 25
 Cipariu, 183
 Cireșcu (Ciriescu), 55
 Cișan, George, 187
 Ciubotaru, Ion H., 73
 Ciubotaru, Silvia, 73
 Ciupercă, I., 68
 Coca, Calistrat, 12, 125, 231
 Coca, Ghedeon, 237, 243
 Cocinschi, Vasile, 241
 Cocinschi, Victor, 139, 244
 Cocuz, Ioan V., 29, 124
 Codreanu, Gh., 200
 Cojocaru, Ilie, 246
 Colesniuc, Petru, 102
 Colibaba, Constantin, 236
 Colin, Amy, 234
 Colomițchi, Elena, 127
 Colomițchi-Țincu, Viorica, 127
 Comoroșan, Arsenie, 11, 125
 Constantinescu, Dimitrie Mircea, 127
 Constantinescu, Melu Gr., 109
 Corduș, Victoria, 94, 127
 Corfus, Ilie, 237
 Cornea, Paul, 205, 206
 Corvin, Constantin, 51, 125, 209
 Cosmiuc, Erast, 29, 109
 Cosovici, Constantin, 11, 125
 Costin, Lucian, 180
 Costin, Miron, 121

Cotos, Georges, 239
 Cotos, Nicolae, 234
 Covalciuc, Dumitru, 246
 Cozac, Ion, 97
 Crăciunescu, I., 180
 Crăsneanu, Gh., 200
 Creangă, Ion, 141, 218, 237
 Crețianu, I., 243
 Crețu, familie, 11, 37
 Crețu, Ion, 11, 25
 Crețu, Ileana, 49
 Crețu, Toderiță, 48
 Crimca, Anastasie, 50
 Crișan, Constantin R., 29
 Cristescu-Nițu, Cleopatra, 127
 Cristuș-Pascaniuc, Elena, 298
 Cruceanu, Grivas D., 29, 109
 Cuciureanu, Ștefan, 238
 Cucu, Dumitru, 15, 79
 Cuparencu, Ion cav. de., 11, 125
 Cușniriuc, Ion, 94, 98
 Cușniriuc, Mihai, 98, 99
 Cuturian, 62, 65, 213

D

Damian, Partenie, 60
 Dan, Dimitrie, 180, 191, 238
 Danielescu, Silvestru, 24, 104
 Danilov, Nichita, 247
 Dârja, Viorel, 247
 Dașchevici, Animpodist, 11
 Datcu, Iordan, 27, 28, 68, 94, 108, 188,
 Delion, Pavel, 239
 Demetrescu, C., 179
 Densușianu, Ovid, 180
 Diaconu, Mircea A., 242, 297
 Diaconu, Petru, 125
 Dimitriu, Elisabeta, 127
 Dimitriu, Eugen, 9, 109
 Dimitriu-Fotin, N., 29
 Doboș, F., 196, 197
 Doboș-Boca, Valerian, 29, 109
 Dolinschi, Iancu, 126
 Dolinschi, Isidor, 13, 72, 85, 102, 126
 Domnari, Vasile Gh., 74
 Donisă Lucan, Vasile, 74
 Dornean, familie, 11, 37
 Doroftei, Dumitru, 69
 Dracinschi (Dracea), Constantin (Taniu), 232
 Dracinschi (Dracea), Nicu, 232

Dracinschi, Eugenia (căsătorită Tarangul), 236
 Dracinschi, Ilarion, 55, 125
 Dracinschi, Mihai, 120
 Dracinschi, Ștefan, 55, 125, 230
 Drăgan, Tudor, 206
 Drăguțescu, Eugen, 246
 Dron, Octav, 127
 Drugarii, Ion, 229
 Drumur, George, 29, 109, 242, 243,
 Dubău, Filip, 11, 40
 Dugan, Arcadie, 180
 Dugan, Valerian, 241
 Dugan, Valeriu, 180
 Dumitrescu, 127
 Dumitriu, Felicia, 21

E

Economu, Radu, 92
 Efrem, episcop, 229
 Emandi, Emil Ioan, 247
 Eminescu, Mihai, 182, 230, 231, 247,
 Enescu, George, 243, 247, 288
 Enzenberg, 10, 11, 37

F

Farago, Elena, 103
 Fărtăș, Gheorghe, 246
 Feleșcu, familie, 99
 Fercalo, Onofrei, 96
 Fianu, 114
 Filimon, Grigore, 231
 Filipciuc, Ion, 245
 Filipowicz, 126
 Filles, 71
 Firu, 23, 28, 32, 108, 219, 226, 227
 Flondor, Gh., 114
 Flondor, Tudor, 20, 122, 123, 140, 192, 193,
 218, 241, 245
 Fortuna, Lorin Ioan, 246
 Frâncu, 179
 Franz Ferdinand/Francisc Ferdinand al Austriei, 276
 Franz Joseph/Francisc Iosif I, 274, 275
 Friedwagner, Matthias, 27, 29, 94, 107, 108,
 218, 233, 285
 Froicu, Petru, 9
 Fundescu, 179
 Furtună, Dumitru, 29, 141
 Fusa (Vicoveanca), Sofia, 245

G

Gabor, Ecaterina, 10
 Gabor, familie, 11, 37
 Gabor, Ion, 40, 127
 Gabor, Toader, 55, 62, 209
 Gabor, Vasile, 10, 40, 209
 Gabor, Victoria, 127
 Galan, Meliton, 236
 Ganea, 184
 Gârleanu, Emil, 237
 Gaschler, Norbert, 239
 Gaster, Moses, 217
 Gavril, hatman, 229
 Gavrilă-Ogoranu, Ion, 250
 Gavrilesco, Dumitru, 82, 199
 Gavrilesco, Victoria, 25, 106
 Gheorghiu, Ioan, 234
 Gheorghiu, 99, 100, 124
 Gherasim, Dimitrie, 239
 Gherasim, Marin, 245
 Gherasim, Oreste, 124, 237, 244
 Gherasim, Teodor M., 241
 Gherasim, Vasile, 125, 235
 Gherman, Ion, 120
 Gherman, Nicu, 125
 Gherman, Vasile, 124
 Ghiață, Mihai, 78, 137, 138
 Ghibu, Onisifor, 92, 93, 199, 200
 Ghica, Grigore, 184
 Ghica, Ion, 184
 Goraș, I. V., 13, 72
 Gorescu, Emilian, 243
 Gorovei, Artur, 179
 Grădișteanu, I. G., 197
 Grămadă, I., 124
 Grieg, Edvard, 241
 Grigorcea, 138
 Grigorian, 50, 51
 Grigorian, Nichifor, 50
 Grigoriu, Matilda, 109
 Grigorovici, G., 200
 Grigoroviță, Mircea, 239
 Grigorovitza, Barbu, 124
 Grigorovitza, Emanuil, 231
 Grillitsch, Franz, 125
 Grinciuc, Dumitru, 244
 Grünchevici, Mircea, 236
 Gudenberg, Wolf von, 241
 Gușetu, Gavril, 198
 Gusti, Dimitrie, 120

H

Hacman, Maximilian, 233
 Haik, 127
 Halip Grigore, 138
 Halip, Vasile, 127
 Halus, 95
 Hâncu, Dimitrie, 19, 269
 Hangiu, I., 29, 108, 141
 Hanu, Dan-Bogdan, 248
 Hanu, Rodica-Silvia (născută la Arbore), 248
 Herescu, 55, 185
 Herghiligiu, Mihaela, 249
 Hertz, A. de, 238
 Hilsenrad, Arthur, 237
 Hincu, Dumitru, 87
 Hîncu, Nicu, 115
 Hnidei, Erast Liviu, 242
 Hofer, Andreas, 77
 Hoffmann, Wenzel, 47, 104, 105
 Hoffmann, E. T. A., 24
 Hogaș, Calistrat, 210
 Holovate, familie, 39
 Horodnic, Mihai, 229, 237, 241, 244, 245
 Hrehor, Constantin, 247
 Hulpoaiei, Costan, 54, 212
 Hulubaș, Hellen-Narcisa, 248
 Hulubei, Matei, 29
 Hüpach, 126
 Hurmuzachi, frații, 230
 Huțanu, George, 39
 Huțu, George, 127

I

Iacobescu, Mihai, 113, 297
 Iancu, Avram, 68, 195
 Ianovici, Teodor, 229
 Ianovici, Vichentie, 126
 Iațencu, Rodica, 250, 298
 Ibrăileanu, G., 93
 Ichim, George, 111, 269
 Ichim, Radu, 249
 Ieremievici-Dubău, Constantin, 120
 Ieremievici-Dubău, Ion, 180, 182
 Ieremievici-Dubău, Nicolae, 27, 119, 120, 227
 Ieșan, Dorin, 245
 Ieșan, Dumitru, 95
 Ieșan, Zenovia, 95
 Ieșan, Ștefan, 125
 Igna, Vasile, 206, 254
 Ignătescu, Alexandru, 14, 78

Ilasciuc, Vasile, 47
 Ilicuță, Maria, 127
 Ilie, Sabin, 87
 Iliuț, Ioan, 14, 15, 17, 71, 79, 92, 127
 Ionescu Sisești, 113
 Ionescu, Radu, 242
 Ionesi, Liviu, 240
 Ioneț, Eugenia, 244
 Ioneț, Samuil, 199, 244
 Ionițiu, Virgil, 206
 Iordache, Mihail, 247
 Iorga, Nicolae, 24, 92, 106, 191, 198, 218, 219, 235, 283
 Iosif al II-lea, 47, 117, 274
 Iosif, Natalia, 237
 Iosif, Ștefan Octavian, 237
 Irimescu, Gavril, 243
 Iroaie, Petru, 29, 109
 Isopescu, Claudiu, 235, 298
 Isopescu, Dimitrie, 12, 125, 210
 Isopescu, Dimitrie-Arcadie, 11, 125
 Isopescu, Emanuil, 232, 238
 Isopescu, Samuil, 11
 Ispir, Mircea, 120, 121
 Ispirescu, Petre, 68, 141, 179
 Istrati, C. I., 190
 Ițcuș, Nicodim, 235
 Iurașoc, Mihai, 115
 Ivasiuk, Basil, 125

Î

Î.P.S. Pimen, 124

J

Jacotă, Veniamin, 230
 Jancovschi, George, 125
 Jancovschi, Petru, 94, 127
 Jarnic, 179
 Jeinna, Maria, 127
 Jinga, 115
 Johann al II-lea, 46
 Josef, Franz, 247, 187

K

Kaindl, Raimund Friedrich, 12, 125
 Kaindl, Raphael, 125
 Kellermann, Adolf, 127

Kelsch, 80
 Kempian, 55
 Kirilov, 113
 Kittner, Alfred, 232, 234–236
 Klauser, Heinrich, 232
 Knauer, 181
 Knezewicz, 184
 Korn, Ewald Ruprecht, 237
 Korn, Karl, 233
 Kostischevski, 127
 Kraft, Arthur, 235
 Krepler, Carol, 95, 244
 Kriz, 181
 Kuschniriuk, Michael, 125
 Kuzela, Anton, 125

L

Ladier, Eleazar, 232
 Lambrino, Aurel, 29, 109
 Lang, Rubin, 239, 242
 Lapedatu, Al., 205
 Lapszy, Eduard, 125
 Larionescu, Traian, 237
 Lazăr, Ion, 183
 Legmann, 126
 Lemeni, Gheorghe, 230
 Leontovici, C., 114
 Leontovici, Ștefan, 19, 112, 115, 118, 269
 Lerner, Anna, 241
 Lesnea, George, 29, 109
 Levițchi, Mihai, 99
 Levițchi, Victor, 98, 99
 Lianu, Teofil, 29, 109
 Liciu, Petre, 198, 238, 288
 Loghin, Constantin, 202, 231
 Loghin, Octavian Traian, 233
 Longhin Neculau, Ion, 29, 109
 Luca-Dron, Eleonora, 127
 Lucan, Donisă, 74, 148, 157
 Lucan, Vasile, 74
 Lucheni, Luigi, 47
 Luchian, Dragoș, 243, 249
 Ludovic al XIV-lea, 46
 Ludwig, Richard, 242
 Lungu, Orest, 118
 Lungu, Vespasian, 241
 Lupaș, I., 93
 Lupescu, Mihai, 141, 191
 Lupu, Florea, 198
 Lupu, Teofil, 232
 Lupu, Vasile, 229

Luția, George, 114
 Luția, Ilie (Elie), 12, 125

M

Macarie, Gheorghe, 141
 Macovei, 125
 Măgură, Victor, 243, 244
 Maier, Hugo, 236
 Malachowski, 40, 55
 Malinovski, Emanoil, 99
 Maloș, Constantin, 244
 Manase, 46, 116
 Manoliu, Gh., 99
 Manoliu, Petru, 29, 109
 Manta, Mircea, 206
 Marăș, Lupul, 229
 Marcheș, Gervin Radu, 239
 Marcu, Orest, 235
 Marcu, Vasile, 240
 Marek, 182
 Margul-Sperber, Alfred, 232, 235
 Marian, Grigore, 180
 Marian, Ion, 180
 Marian, Liviu, 182, 234, 238
 Marian, Ruxanda (născută Ciocoi), 180
 Marian, Simion Florea, 11, 12, 20, 27, 31, 68, 124, 125, 179, 180, 188, 189, 190–192, 271
 Marian, George, 180
 Maria-Valeria, 46
 Marienescu, Atanasie Marian, 68, 188–190
 Markov, general, 88
 Mateny, Elena, 127
 Maxim, Steliana, 245
 Maximilian I, 85
 Mechel, 115
 Medvigghi, Simion, 90
 Menkeș, Benedict, 237
 Merienescu, Atanasie, 188, 190
 Micle, Veronica, 230
 Miculi, Carol, 180
 Mihalăș, Dimitrie, 127
 Mihalăș, Felicia, 127
 Mihalcea, Nicolae, 65
 Mihuță, O. G., 29, 109
 Milici, Filimon, 180
 Miliște, Procopie, 243
 Minulescu, Ion, 237
 Mirăuță, Orest, 242
 Mirbauer, 114, 115
 Mircea, Fotea, 94
 Mironovici, Vasile, 244
 Mititiuc, Mihai, 245

Mitrio-Bruja, 103
 Mitrofanovici, Victor, 127
 Molnar, 184
 Mor, Gabriel von, 232
 Morariu, Constantin, 191, 231, 297
 Morariu, Leca, 244
 Moroșan, Constantin, 127,
 Moroșan, George, 243
 Moruzi, Costache, 108, 109
 Motrescu, 115, 244, 250, 266, 298
 Motrescu, Ilie, 244
 Movilă, Ieremie, 37
 Mozart, Wolfgang Amadeus, 241
 Muniuca, 64
 Munte, Aspazia, 29, 109, 234, 243
 Muntean, George, 243
 Muntean, Ieronim, 11, 125, 194, 210
 Munteanu, Radu, 195
 Mureșan, Mircea, 245
 Musicescu, Gavril, 241

N

Nandriș, Grigore, 125, 180
 Nastasi, Adrian Vasile, 243
 Nastasi, Cornel, 127
 Nastasi, Mihaluta, 45
 Nastasi, Natalia, 127
 Năsturel, Udriște, 179
 Neagoe, Stelian, 113, 119
 Neamțu, Constantin, 14, 136
 Neamțu, Lucreția, 14
 Neamțu, Miliximei (născută Popovici), 14
 Neamțu, Toader, 14
 Neculce, Ion, 20, 121
 Negru, Vasile, 236
 Negruzzi, Iacob C., 184, 185, 236
 Negură, Ion, 237
 Neubauer, Ernst Rudolf Vinzenz, 232
 Neunteufel, Robert, 243
 Nibio, August, 234, 240, 241, 243, 244
 Nichitovici, Vladimir, 234
 Nicolescu, Florin, 219
 Niculescu-Varone, 27, 180, 226, 256
 Niculiță-Voronca, Elena, 180, 190
 Nimigean, Dumitru, 40
 Nimigean, Emil, 93
 Nimigean, familie, 55
 Nimigean, George, 29, 109, 237, 243
 Nimigean, Leontina, 127
 Nimigean, Pinteia, 60
 Nimigean, Pintilei, 59
 Nimigean, Teodor, 115

Nimigeanu, George L., 237, 243
 Nimișan, 55
 Nimișan, 55
 Nimizan, 55
 Nistor, Ion I., 113, 119, 209, 263
 Nistor-Apostolescu, Oltea, 250
 Nor (Nour), Toma, 29
 Nottara, Constantin, 238, 288

O

Obedenaru, 179
 Odobescu, Alexandru, 184
 Olaru Nenati, Lucia, 247
 Olaru, Marian, 12, 69, 250, 297–299
 Olimpia, Popescu, 127
 Olinic, 92, 93
 Olinici, Octavian, 20, 124
 Olteanu, Antoaneta, 45, 78
 Onciul, Dimitrie, 124, 231, 299
 Onciul, Isidor, 230
 Onițiu, Virgil, 200, 205
 Onoi, Ion Gh., 74
 Oprea, Floarea, 219
 Oprea, Ilie, 219
 Oprea, Ioan, 137
 Oprea, Nicolae, 12, 15, 18, 21, 24–28, 31, 33
 Orfea, Nicolae, 219
 Oscabaniuc, Maria, 127
 Ozar, Filaret, 243

P

Palamaru, Erast, 248
 Paliuc, Gheorghe, 236
 Pamfil, Carmen-Gabriela, 138
 Pamfile, Tudor, 28, 29, 107, 141, 155, 157, 218, 225
 Pann, Anton, 179
 Pânzaru, Mihai, 249, 250
 Papacostea, C., 123
 Papadat-Bengescu, Hortensia, 246
 Papuc, Liviu, 247
 Pașcan, Isidor, 127
 Patraș, Teofil, 238
 Patraș, Viorica, 9
 Patraucean, Miron I., 73
 Pavelescu, Cincinat, 237, 238
 Pavelescu, Ștefan, 239
 Pawlitschek, Alfred, 125, 235
 Pawlitschek, Anna, 235

Peretz, David, 240
 Peretz, Hertha, 241
 Perpersicius, 234, 240
 Petrașciuc, Romeo, 248
 Petrino, 184
 Petrovici, 77
 Pețu, 55
 Picu, Nicolae, 47
 Pilcarii, Simeon, 229
 Pillat, Ion, 121
 Pinzar, Ioan, 9, 29, 119
 Piotrovschi, Gh., 184
 Pițu, George, 79
 Platon, Gheorghe, 12, 297
 Pohonțu, Ioan, 29, 109
 Pomohaci, Nicolai, 242
 Pop, Mihai, 245
 Popadiuc, Gheorghe, 238, 239
 Popenciuc, Nicolae, 127
 Popescu Gogan, Petre, 113
 Popescu, Ana, 127
 Popescu, George, 126
 Popescu, Orest (Ortizie), 231
 Popescu, Ștefan, 123
 Popescu-Barabulică, 93
 Popescu-Sireteanu, Ion, 94, 244, 297
 Popovici, Dimitrie, 239
 Popovici, Eusebie, 11, 40, 68, 194, 210
 Popovici, Omelian, 96
 Popovici, Radu, 236
 Popovici, Vladimir, 126
 Popovici-Tecuciu, I., 29, 109
 Pop-Reteganul, 179
 Porumbescu, Ciprian, 231, 234, 239–241, 243, 245
 Porumbescu, Iraclie, 219, 230
 Poslușnic, Ștefan, 229
 Postalny, 87
 Postalny-Franz, 87
 Postecă, Vasile, 7, 25, 237, 238, 242–244
 Precub, 124
 Predescu, Lucian, 29, 109
 Prelici, Epaminonda, 127
 Prelipcean, Ioan P., 233
 Prelipcean, Leon, 61
 Prelipcean, Vladimir, 236
 Prelipceanu, Bujor, 247
 Prepeliță, Mihai, 246
 Princip, Gavriilo, 47
 Procopciuc, Ecaterina, 116
 Procopciuc, Valerian, 47, 120, 295–297
 Procopof, Filip, 115, 118
 Procopovici, Constantin, 125
 Procopovici, Petre, 235

Procopovici, Severin, 11, 125
 Procopovici-Domnu, 210
 Prut, Constantin, 241
 Puha, Ion, 242
 Puiu, Dimitrie, 108, 109
 Puiu, Visarion, 19, 115
 Puiu-Maghera, D. N., 109
 Pușcariu, Sextil, 92, 93, 103, 184, 190, 200, 217, 267
 Putneanu, Aurel, 242, 243
 Putneanu, George, 239

R

Rachieru, Adrian Dinu, 247
 Rad, Ilie, 108
 Rădăceanu, Lothar, 236
 Radomski, T., 125
 Radovici, Constantin G., 238
 Radu, Rodica, 138
 Rădulescu, Virginia, 9, 41
 Rădulescu-Codin, Constantin, 141
 Răpeanu, Sanda, 68
 Răpeanu, Valeriu, 68
 Rareș, F., 23, 28, 108, 225
 Rebreanu, Liviu, 244
 Repta, Ștefan cav. de, 125
 Repta, Vladimir de, 71
 Rezuș, Adrian, 247
 Rezuș, Petru, 239, 248
 Robescu, F., 7, 25, 28, 103, 104, 108, 211, 219, 220, 225–227
 Rohrmoser, 181
 Roman I, 10, 37, 209
 Romanescu, Aristizza, 238, 288
 Romanski, Stephan, 234
 Roșca, Ion, 29, 109, 237, 242, 243
 Roșca, Neculai, 29, 109
 Rosenzweig, Gusta, 127
 Rotar, Mihai, 114
 Rotariu, Constantin, 243
 Rotică, G., 192
 Rott, Johann P., 232
 Rudnik, Moritz, 125
 Rudolf de Habsburg, 47
 Ruhalter, 71
 Rus, 55, 56
 Rus, Teodor, 56
 Russchindelar, Ștefania, 127
 Russo, Alecu, 141
 Rusu, 56, 76, 77, 87, 93, 98, 100, 106, 108, 114, 117, 119, 127, 150, 205

Rusul, 56
 Rusu, Chr., 123
 Rusu, Daniela, 249
 Rusu, Dorina N., 10, 113
 Rusu, Dragoș, 8, 9, 10, 23, 29, 31, 32, 34, 37, 106, 109, 112, 122, 205, 219, 292
 Rusu, Dumitru, 11, 17, 40, 41, 45, 49, 51, 70, 139, 209
 Rusu, Ecaterina, 10, 40, 209
 Rusu, familia, 10, 37, 209
 Rusu, Filimon, 7, 9, 10–29, 31, 32, 34, 72, 76, 81, 91, 94, 102–109, 112, 115, 117, 118, 120, 122, 124, 126, 127, 140, 180, 205, 206, 209–211, 213–215, 217, 218, 233, 269, 270, 292, 293
 Rusu, George, 56
 Rusu, Ion (Nițu), 10, 17, 37, 38, 209
 Rusu, Liviu, 180
 Rusu, Maria, 11, 40, 209
 Rusu, Matrona, 11, 40, 45, 51, 209
 Rusu, Savu, 39
 Rusu, Toader, 10, 42, 209
 Rusu, Vasile, 11, 17, 40, 209
 Rusu, Victor T., 250
 Rusu, Viorica, 127
 Rusu, Mirela, 250

S

Sadoveanu, Mihail, 93, 237
 Sancelovici, M., 125
 Sârbu, Ion D., 219
 Sargețiu, Octav, 121
 Sas-Vodă, 209
 Satco, Emil, 9–12, 17, 24, 29, 68, 93, 97, 232
 Savischi, Gabriela-Doina, 248
 Savu, Victoria, 127
 Sbiera, Ion G., 230
 Sbiera, Ion, 179
 Sbiera, Radu, 17, 92
 Sburlan, Octavia, 9, 41
 Schiehar, Alexă, 127
 Schipor, Vasile I., 8, 32, 95, 229, 250, 295, 297–299
 Schläger, Karl, 237
 Schledt, Fritz, 243
 Schmidt, Josef, 235
 Schmidt, Simon, 240
 Schubert, 240
 Scriba, Aspasia, 51, 125, 209
 Scriban, Tr. Romulus, 29, 109
 Scripcari, Paul, 57, 59

Scripcari, Nicolai, 87
 Scripcariuc, Ioan, 32
 Selbermann, David, 241
 Selepiuc, Victoria, 127
 Seleschi, Dimitrie, 55
 Serafim, episcop, 229
 Sever, Axente, 183
 Sgîrcea, George, 127
 Simiganovschi, V., 29, 109
 Simion, Eugen, 10, 68, 108, 113, 121, 141, 188, 206, 219, 237
 Simionovici, Dionisie, 76, 101, 125
 Simionovici, Nicolae I., 234
 Simionovici, Teofil, 238
 Simota, Algeria-Marilena, 246
 Sindilariu, Magdalena, 127
 Sirețchi, Gheorghe, 243
 Siretean, Aurora, 127
 Sireteanu, Eugen, 231
 Sireteanu, Toader, 234
 Smârcu, Savu, 39
 Smocot, Eugen, 127
 Smocot, Melania, 127
 Socoleanu, Dimitrie, 199
 Somerset Maugham, William, 242
 Sonntag, Isaak, 235
 Sorkin, Adam J., 247
 Soroceanu, Dionisie, 268, 199
 Soroșciuc, Vasile, 127
 Spânul, Domițian, 235
 Spânul, Petre, 235
 Spiegel, Shalom, 234
 Stamati Ciurea, C., 236
 Stan Tuțescu, Ștefan, 141
 Stark, 83, 84, 85
 Stejar, Al., 235
 Stephanie, prințesă a Belgiei, 47
 Stiegler, 113
 Strătescu, 113
 Strătescu, Vasile, 112
 Straub, 114, 115
 Streinul, Mircea, 24, 29, 109, 234, 242–244
 Strejac, 125
 Strindberg, August, 241
 Stroescu, S. C., 27, 68, 188
 Strutinschi, Maria, 99, 127
 Sturza, Mihail, 24, 105
 Suceveanu, Arcadie, 247
 Surpat, Gheorghe, 240
 Suru, Ion, 28, 108, 226, 227
 Sylva, Carmen, 180
 Syrke, 126

Ș

Șăineanu, 182
 Șandru, Nicu, 57
 Șendrea, Alex., 29, 109
 Șerban, Corneliu, 245
 Șesan, Anton, 238
 Șesan, Ștefan, 125
 Sever, Axente, 183
 Șezan, George, 96
 Șotropa, Calistrat, 238
 Ștefan cel Mare, 17, 37, 85, 198
 Ștefan Vodă, 37
 Ștefanelli, T. V., 68, 230, 236, 271
 Ștefănescu, Alex., 248
 Ștefaniuc (Ștefanelli), Ioan (Juvenal), 230
 Ștefureac, Ion, 232

T

Tarangul, Orest, 233
 Tarasievici, Nicu, 77
 Tărățeanu, Vasile, 246
 Tarnavski, Ion T., 237
 Tarnavski, Vasile, 11, 125
 Tatulici, Mihai, 247
 Tcaciuc, Nicolae, 125, 194, 199, 234, 243
 Tcaciuc, Vasile, 111
 Tcaciuc-Albu, Nicolae, 194, 195, 199, 234, 243
 Teliman, Mihai, 124, 232, 250
 Teodorescu Kirileanu, Simion, 141
 Teodorian, Caton, 237
 Teodorowicz, Filip, 126
 Teofan, episcop, 229
 Tepperberg, Bernhard Heinrich Otto, 232
 Tepperberg, Udo, 232
 Tereza, Maria, 38
 Theil, Franz, 180
 Theodorescu, Răzvan, 245
 Thugut, 70
 Tiktin, H., 217
 Tocariu, Victoria, 127
 Tofan, Domnica, 193
 Tofan, Eutichie (Ifițe), 201
 Tofan, George, 11, 13, 17, 20, 27, 31, 72, 92, 93, 103, 105, 117, 120, 124, 192, 194, 196–202, 210, 233, 238, 267
 Tofan, Onufrei, 193
 Tofan, Zamfira (născută Crăsnău), 193, 201
 Tofănel, Dionisie, 150
 Toma, Iorgu G., 68, 236, 238
 Tomaschek, familie, 246

Tomaschek, Peter, 272, 273
 Tomasciuc, Viola-Viorica, 238
 Tomescu, Nastasia, 157
 Tomniuc, Vladimir, 127
 Torouțiu, I. E., 93, 108, 180, 234, 238
 Totoescu, familie, 246
 Towstiu, 126
 Traci, Constantin, 241
 Tudose, Aurel, 245
 Tudose, George, 19, 112, 118, 119, 243, 269
 Tudose, Radu Z., 241
 Turanschi, Ion, 108, 180
 Turturean, Domnica, 126

T

Țăranu, Liviu, 250
 Țicaliuc, Costache, 29, 109
 Țigănescu, Vasile, 236, 250
 Țigără, Ion, 12, 43, 55, 56, 69, 120, 209
 Țintilă, Vasile, 11, 40
 Țopa, Filip, 9
 Țugui, Ion, 244
 Țugui, Pavel, 69, 240, 298, 299
 Țurcan, Anca, 240
 Țurcan, Dionisie, 127
 Țurcan, George, 240

U

Udrea Stroie, Manea, 29, 109
 Ulici, Laurențiu, 239
 Ungureanu, Constantin, 13, 25, 120, 218
 Urban Jarnik, Ioan, 141, 190
 Ureche, Filip, 14
 Ureche, Panteliomon, 15, 80
 Urechia, V. A., 196
 Ursachi, vistiernic, 37

V

Valenciuc, Dumitru, 124, 140
 Vancea, Viola, 246
 Varlaam, episcop, 229
 Vasas, Ferenc, 250
 Vasilovici, Ilarie, 118, 269
 Vatamaniuc, Dimitrie, 8, 239, 242, 250, 295, 297–299
 Vatamaniuc, Gavril, 248
 Vedeanu, 83, 84
 Verdi, Giuseppe, 241

Verlaine, 235
 Vesper, Iulian, 29, 109, 237, 242, 243
 Vicol, Dragoș, 20, 124
 Vicol, Lazăr, 11, 125, 194, 210, 231
 Vicol, Mihai, 238
 Vicoveanu, Ion, 28, 189, 233
 Viforeanu, 124
 Viorescu, T., 238
 Vișan, Ilie, 19, 20, 95, 118, 123, 124, 244, 287, 288
 Vișniec, Matei, 248
 Vistiernicu, Daniela, 248
 Vitanidis, Gheorghe, 240
 Voevidca, Alexandru, 17, 18, 94, 96–99, 108, 180, 233
 Voevidca, George, 235
 Voiculeț-Lemeny, Pompiliu, 248
 Voloșciuc, D., 114, 115
 Voronca, Aurel, 125
 Voronca, Zaharia, 231
 Vulcan, I., 236
 Vulpescu, M., 180

W

Wachowski, Johann, 40
 Wassermann, 126
 Weigand, 179, 260
 Wiszniowski, Franz, 16, 47, 80, 95, 248
 Wittelsbach, Elisabeta Amalia Eugenia de, 46, 47, 274, 275
 Würzer, 78

X

Xenopol, A. D., 13, 21, 47, 72, 123, 125, 126, 189, 198, 230

Z

Zaciu, Mircea, 33, 205, 206
 Zaharia, E. Ar., 29, 109, 238, 242, 243, 246
 Zahariciuc, Ilarion, 99
 Zahariciuc-Zaharescu, Mihai, 99
 Zaharie Percec, 123
 Zăstroiu, Victoria, 138
 Zegrea, Ilie Tudor, 247
 Zetariu, Necula, 229
 Zigera, 55
 Zub, Alexandru, 113
 Zugrav, Ioan, 244
 Zus, Arcadie, 126

FILIMON RUSU ȘI BUCOVINA ÎN CARE A TRĂIT
ALBUM

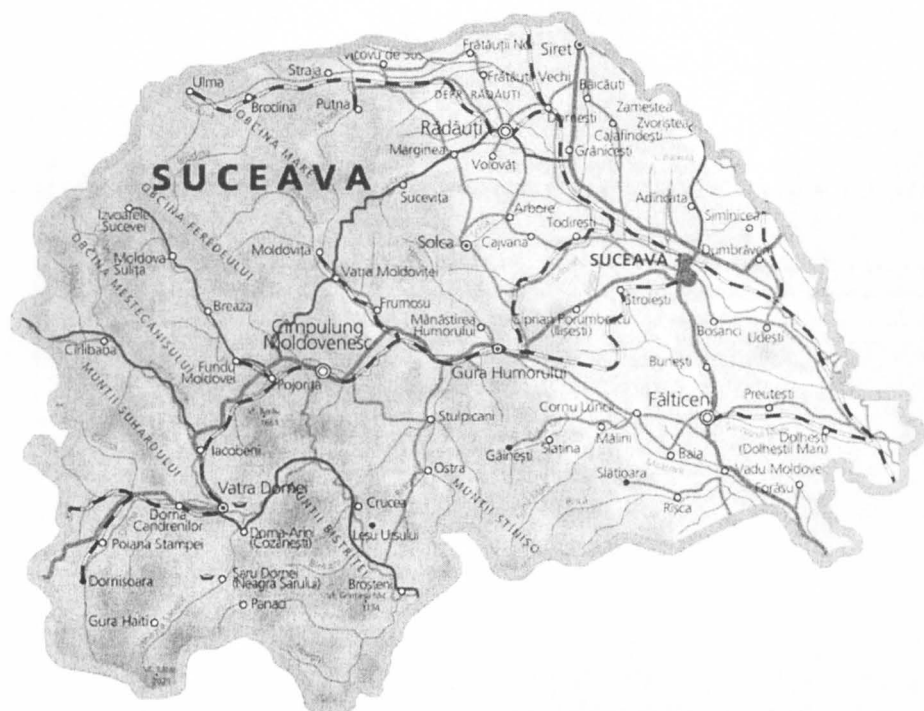
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutulbucovina.ro>

2) Provinciile istorice și județele Regatului României, 1930. Sursa: Wikipedia, enciclopedie liberă, ro.wikipedia.org/wiki/Regatul_României.

3) *Regiunea Cernăuți și provinciile istorice din care s-a format*, ca urmare a aplicării prevederilor Pactului Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939: partea de nord a Bucovinei istorice, partea de nord a Basarabiei (Ținutul Hotinului) și o parte din Ținutul Herța. Sursa: *Wikipedia*, enciclopedie liberă, ro.wikipedia.org/wiki/Regiunea_Cernăuți.

4) *Harta județului Suceava*, constituit, în 1968, din regiunea Suceava, unitate administrativ-teritorială formată din partea de sud a Bucovinei istorice, la care s-au adăugat părți din fostele județe Dorohoi, Botoșani, Suceava (cu reședința la Fălticeni) și Neamț. Sursa: www.travelworld.ro/romania/suceava/harta_suceava.php.

5) **Andronic Motrescu** (1848–1922), inginer agronom, profesor și publicist. Fondator și director al școlii Agronomice din Rădăuți (1897), autorul celui dintâi manual pentru agricultură, tipărit în limba română la Viena: *Cartea de agricultură pentru școalele inferioare și elementare precum și pentru usul agricultorilor practici* (1905). Sursa: Colecția profesorului Gheorghe Schipor, Grupul Școlar Agricol „Andronic Motrescu” Rădăuți.

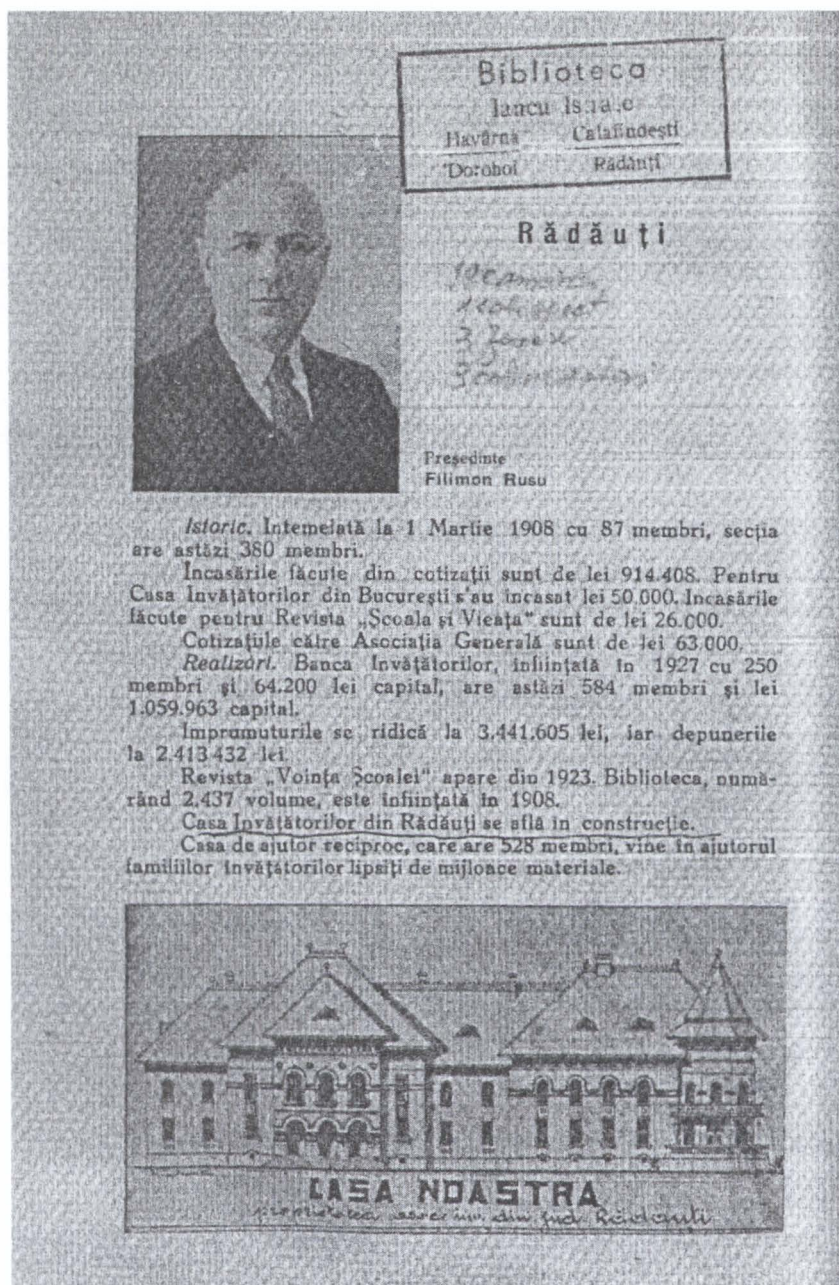
6) George Tofan (1880–1920), profesor la Școala Normală din Cernăuți, personalitate a învățământului românesc din Bucovina, publicist, editor și animator cultural. Colaborator, în perioada 1907–1911, la *Dicționarul limbii române*, coordonat de Sextil Pușcariu, autorul studiului *Istoricul învățământului din Bucovina (1775–1918)*, rămas, din păcate, în manuscris. Sursa: *30 de ani de organizație românească a învățătorilor din Bucovina*, „omagiu tuturor bărbaților de școală și colegilor dispăruți, care au lucrat pentru interesele școlii primare române și ale învățătorimii din Bucovina”, editată de Asociația regională a învățătorilor din Moldova de Sus, Cernăuți, Tipografia „Mercur”, 1933, p. 23.

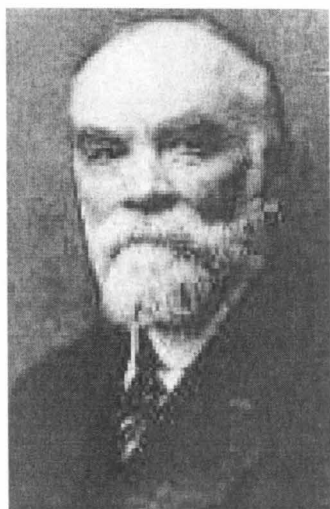
7) Dionisie cavalier de Soroceanu (1872–1954), învățător, primul președinte al Reuniunii învățătorilor români din districtul Rădăuți, înființată la 1 martie 1908, pentru emanciparea „puterilor didactice” pe baza unui program generos: cultivarea solidarității de breaslă „pe bază națională”, „câștigarea poporului pentru școală”, „dezvoltarea poporului prin membrii societății pe terenul literaturii, muzicii, istoriei naționale, comerțului, industriei și economiei raționale”. Sursa: *Sărbătorirea unui sfert de veac de existență, 1908–1933*, lucrare editată de Asociația învățătorilor din județul Rădăuți, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, 1933, planșă nenumărată, introdusă între paginile 12 și 13.

8) Comitetul Asociației învățătorilor din județul Rădăuți din perioada 1933–1936: Filimon Rusu, președinte, George Tudose, vicepreședinte, Ioan Turliuc, secretar, Dimitrie Hancu, casier, Atanasie Boghean, Ștefan Leontovici, George Ichim, Filip Procopov și Ilarie Vasilovici, membri fără funcție. Sursa: *Sărbătorirea unui sfert de veac de existență, 1908–1933*, planșă inclusă între paginile 24 și 25, protejată de o foiță de pergament, de culoare roz.

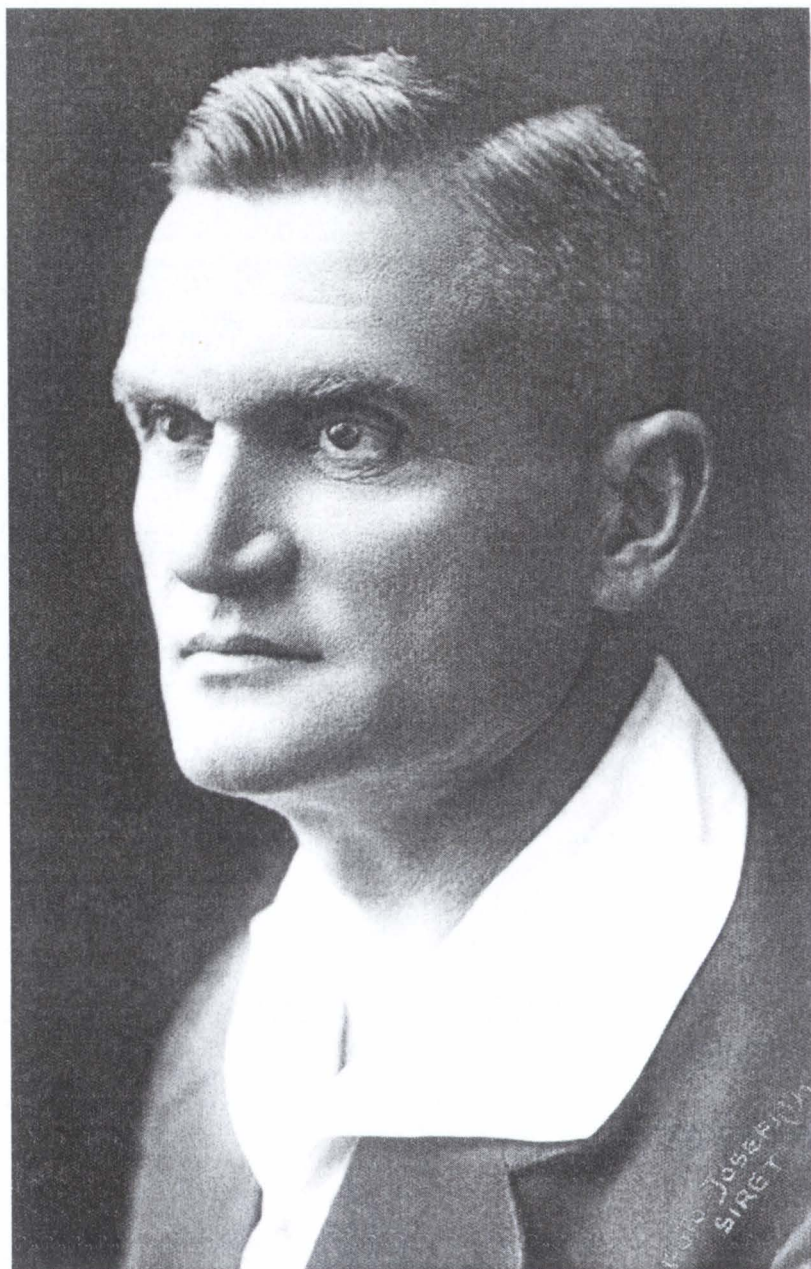
9) Învățătorul bucovinean Filimon Rusu și Casa Noastră, construcție și proprietate a Asociației învățătorilor din județul Rădăuți. Facsimil. Sursa: „Școala și viața”, revista Asociației Generale a Învățătorilor din România, București, anul X, nr. 1-3, septembrie-noiembrie 1939, număr omagial închinat învățătorului-ministru D. V. Țoni, p. 222.

10) Matthias N. Friedwagner (1861–1940). Doctor în filologie al Universității din Viena (1889), profesor de filologie romanică la Universitatea din Viena (1898–1900) și la Universitatea din Cernăuți (1900–1911), decan al Facultății de Litere și Filosofie (1903–1904), rector al Universității din Cernăuți (1910–1911), profesor la Academia de Științe Sociale și de Comerț din Frankfurt am Main (1911–1935), unde înființează un lectorat de limba română. Autorul *Dicționarului limbii române* (Halle, 1917). Delegat al Universității din Frankfurt am Main la serbările jubiliare ale Universității din Iași, ocazie cu care elogiază cultura română și opera lui Eminescu. Din însărcinarea Ministerului Învățământului din Viena, realizează o amplă și sistematică anchetă folclorică în Bucovina (1905–1914), culegând peste 10 000 de poezii și 2 250 de melodii, ce alcătuiesc cea mai mare colecție de folclor românesc din perioada antebelică, pe care o publică parțial în culegerea *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina* (Würzburg, 1940). Autorul unor lucrări privitoare la filologia și folclorul românesc: *Über die Volksdichtung der Bukowiner Rumänen* (1911), *Rumänische Volkslieder aus Besarabien* (1927), *Über die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit* (1934). Membru de onoare al Societății Regale de Științe Naturale din Iași, m. c. din străinătate al Academiei Române (18 mai 1911). Sursa: www.romanistik.uni-frankfurt.de

11) Simion Florea Marian (1847–1907), preot la Poiana Stampei, Voloca și Siret, profesor de religie și limba română la Siret și Suceava. Întemeietor, împreună cu T. V. Ștefanelli, al periodicului „Revista politică” (Suceava, 1886). Autorul unei impresionante opere folclorice și etnografice, în cadrul căreia cultura populară este cercetată, pentru prima dată, în toate compartimentele ei (monografic, analitic, descriptiv și morfologic). Membru de onoare al Societății „România Jună” din Viena, al Societății academice „Dacia” din Cernăuți. Membru titular al Academiei Române (26 martie 1881). Discurs de recepție: *Cromatică poporului român*, 12 martie 1882. Sursa: *Wikipedia*, enciclopedie liberă, ro.wikipedia.org/wiki/Simion_Florea_Marian

12) Peter Tomaschek (1882–1940), profesor, istoric, eminescolog, folclorist. Distins cu Premiul Academiei Române, pentru studiul *Cine a fost Margareta Mușata?* Unul dintre gânditorii Europei și lumii moderne de astăzi, candidat la Premiul Nobel pentru Pace. Sursa: Arhiva familiei, păstrată de profesoara Hildegard Tomaschek-Totoescu din Siret, fiica profesorului bucovinean.

13) Hedwig-Anna Tomaschek (1890–1957), născută Melzer, originară din Pfraumberg-Tachau (Boemia), soția profesorului Peter Tomaschek din Bucovina. Sursa: Arhiva familiei, păstrată de profesoara Hildegard Tomaschek-Totoescu din Siret.

14) Franz Joseph/Francisc Iosif I (1830–1916), împărat al Austriei, originar din Casa de Habsburg, rege al Ungariei și Boemiei, rege al Croației, mare duce al Bucovinei, mare principe de Transilvania, marchiz de Moravia, mare voievod al Voievodatului Serbia etc. din 1848 până în 1916. Căsătorit, în 1854, cu prințesa bavareză Elisabeta Amalia Eugenia de Wittelsbach. În Bucovina, Franz Joseph continuă mitul „Bunului împărat”, întruchipat în conștiința colectivă de Iosif al II-lea (1741–1790, monarh dedicat binelui public, simbol al statului binefăcător, izvor al dreptății și bunăstării individului și poporului), cultivat de-a lungul anilor de o administrație pragmatică, bazată pe reforme, ordine și toleranță, care stimulează emanciparea economică, socială și culturală a provinciei. Împăratul Franz Joseph vizitează Bucovina în 1851, 1855 și 1880. Sursa fotografiei: *Wikipedia*, enciclopedie liberă, ro.wikipedia.org/wiki/Franz_Josef_al_Austriei.

15) Prințesa bavareză Elisabeta Amalia Eugenia de Wittelsbach/Sissi (1837–1898), căsătorită, în 1854, cu împăratul Franz Joseph. Asasinată, la Geneva, la 10 septembrie 1898. Împărăteasă îndrăgită și în Bucovina, așa cum o dovedesc numeroasele articole din presa vremii, care îi sunt închinată la aniversarea zilei sale de naștere (11/24 decembrie) și în momentele dramatice din viața sa. Sursa:

Wikipedia, enciclopedie liberă. ro.wikipedia.org/wiki/Elisabeta_de_Wittelsbach.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutulbucovina.ro>

16) Ferdinand I al României/Întregitorul, născut Ferdinand Viktor Albert Meinrad von Hohenzollern-Sigmaringen (24 august 1865, Sigmaringen–20 iulie 1927, Sinaia), rege al României de la 10 octombrie 1914 până la moartea sa. Din 1890, membru de onoare al Academiei Române, protector și președinte de onoare al celui mai înalt for cultural al țării (1914–1927). Căsătorit, în 1893, cu Prințesa Maria de Edinburgh, nepoata Reginei Victoria a Marii Britanii și a Țarului Alexandru al II-lea al Rusiei. Încoronat rege al României Mari printr-o ceremonie fastuoasă, în ziua de 15 octombrie 1922, la Alba Iulia. Regele Ferdinand vizitează orașul Rădăuți, împreună cu regina Maria, în ziua de 16 mai 1920.

Sursa: *Wikipedia*, enciclopedie liberă, ro.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_I_al_României.

17) Regina Maria a României (29 octombrie 1875, Eastwell Park, Kent, Anglia–18 iulie 1938, Sinaia), născută Marie Alexandra Victoria, din Casa de Saxa-Coburg și Gotha, mare prințesă a Marii Britanii și Irlandei. Căsătorită cu prințul Ferdinand de Hohenzollern, succesor al tronului României, la 29 decembrie 1892. Numită în popor „Mama răniților” și „Regina-soldat”, pentru atitudinea ei de bravură din timpul Primului Război Mondial, când, alături de doamnele de la Curtea Regală, a lucrat direct pe front, în spitalele de campanie sau a coordonat activitatea unei fundații de caritate. În timpul Conferinței de Pace de la Paris, a pledat, prin frumusețea și inteligența ei ieșită din comun, pentru cauza românilor, reamintindu-le aliaților occidentali enormul sacrificiu al Armatei Române. Regina Maria a vizitat de câteva ori Bucovina, pe care a iubit-o pentru frumusețea locurilor, căldura cu care a fost întâmpinată și valorile inestimabile de patrimoniu de aici. Sursa: *Wikipedia*, enciclopedie liberă, ro.wikipedia.org/wiki/Maria_a_României.

18) Carol al II-lea al României (15 octombrie 1893–4 aprilie 1953), fiul cel mare al regelui Ferdinand și al soției sale, regina Maria. Cunoscut și sub numele de Carol Caraiman. Fire nestatornică, atras de aventuri romantice, încearcă să influențeze cursul vieții politice românești, prin manipularea partidelor și, de la 10 februarie 1938, prin desființarea acestora și instaurarea unui regim autoritar, considerat prima dictatură din România secolului al XX-lea. Cel mai controversat dintre cei patru regi ai României, domnește zece ani, între 1930 și 1940, perioadă marcată de creștere economică, intensă dezvoltare culturală, dar și de o destrămare rapidă a vieții politice democratice. În 1940, abdică în favoarea fiului său Mihai și pleacă în exil, unde rămâne tot restul vieții sale. Vizitează în repetate rânduri Bucovina. În 1935 conduce la Rădăuți manevrele militare de toamnă (8–13 octombrie). Universitatea din Cernăuți, Alma Mater Francisco-Josefină, inaugurată în 1875, îi poartă numele, până la ocupația sovietică, așa cum o dovedește și marca aplicată pe cartea poștală ilustrată pe care o reproducem. Sursa: <http://czernowitz.ehpes.com/list-postcards>.

19) Regele Mihai I al României (născut la 25 octombrie 1921), prinț de Hohenzollern, fiul regelui Carol al II-lea, suveran al României între 20 iulie 1927 și 8 iunie 1930, precum și în perioada 6 septembrie 1940 – 30 decembrie 1947. Mare Voievod de Alba-Iulia (1930–1940). Stră-strănepot al reginei Victoria a Marii Britanii și văr de gradul trei al reginei Elisabeta a II-a, Mihai este una dintre ultimele figuri publice în viață din perioada celui de al Doilea Război Mondial. Silit să abdice la 30 decembrie 1947. La 3 ianuarie 1948, este obligat să părăsească țara, urmat peste o săptămână, de principesele Elisabeta de România și Ileana de Habsburg, „mătușile roșii” ale regelui, cum erau numite în anii de ocupație sovietică. Căsătorit, în iunie 1948, cu prințesa Ana de Bourbon-Parma, cunoscută și sub numele de Regina Ana a României. În 1997, România îi acordă cetățenia, retrasă în 1948, permițându-i să revină în țară. Ca elev în clasa palatină de la Școala Voievodului, vizitează și Bucovina, poposind la Rădăuți în tabăra organizată de Straja Țării, în perioada 14–18 iunie 1936, după ce, cu un an înainte, participase la manevrele militare, împreună cu regele Carol al II-lea.

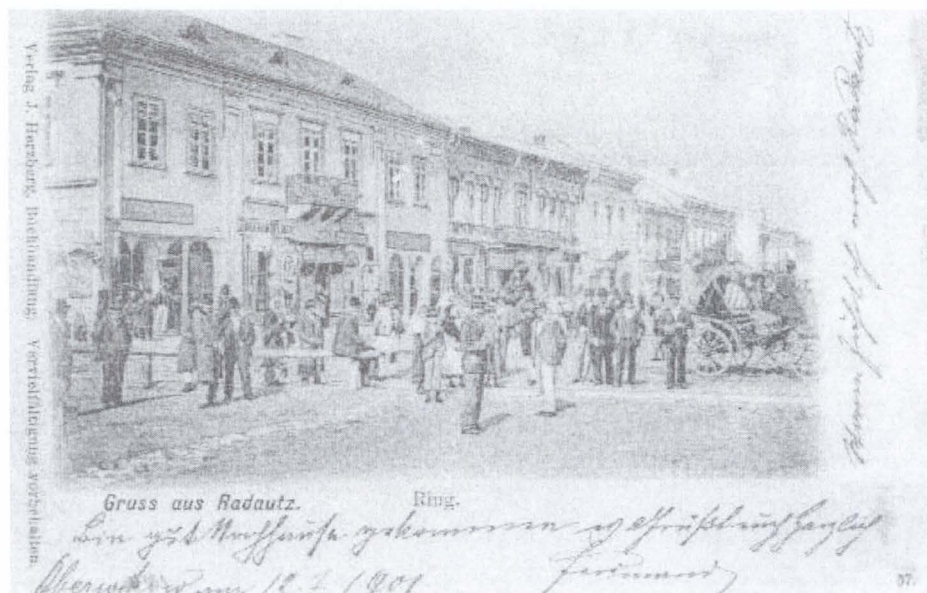
Sursa: *Wikipedia*, enciclopedie liberă, ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_I.

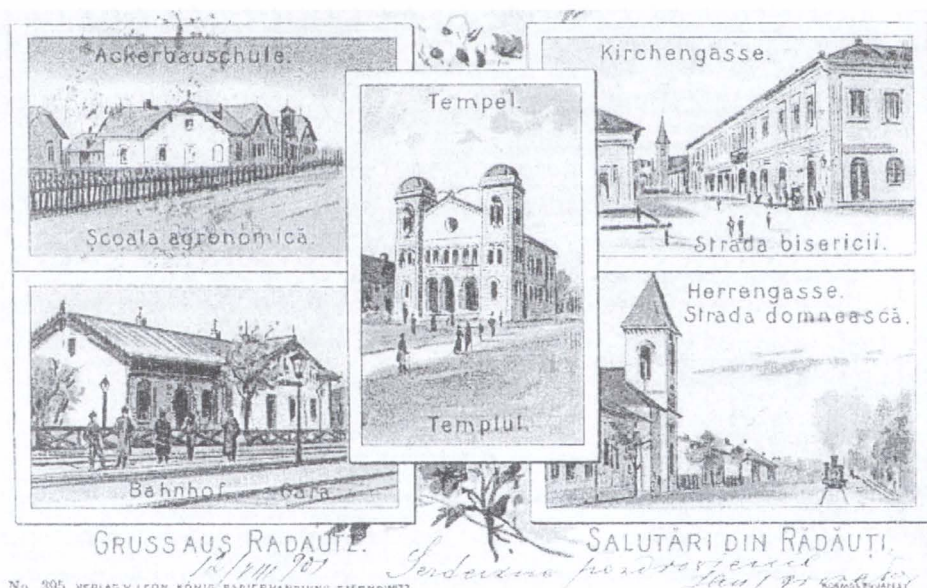
22) Gruss aus Kimpolung/Salutări din Câmpulung, carte poștală ilustrată, expediată în 1900.
Sursa: community.livejournal.com/gr_czernowitz/tag/bukovina.

23) Gruss aus Radautz/Salutări din Rădăuți, carte poștală ilustrată, expediată din Rădăuți în 3 aprilie 1898. Sursa: www.romaniastamps.com/postcards/radautz.htm.

24) Gruss aus Radautz. Ring/Salutări din Rădăuți. Centrul orașului. Oamenii localității la început de nou secol și „trăsura vieneză”, fabricată la Rădăuți de firma Kohlruss. Carte poștală ilustrată, expediată din Rădăuți la 12 iulie 1901. Sursa documentului nostru: sammeln.listings. ebay.at/Europa_Rumaenien_W0QQfsooZ1QQfsopZ17QQsacatZ37364QqsocmdZListingItemList.

25) Gruss aus Radautz/Salutări din Rădăuți, carte poștală ilustrată, expediată din Rădăuți în 12 august 1901. Sursa: www.shtetlinks.jewishgen.org/Radauti/radautz.html, community.livejournal.com/gr_czemowitz/tag/.

26) Scenă dintr-o festivitate organizată la Cernăuți în onoarea împăratului Franz Joseph.
Sursa: czernowitz.ehpes.com.

27) *Expoziția Generală Română din 1906*, ilustrație alegorică ce surprinde un eveniment de seamă al începutului de secol XX, organizat sub înaltul patronaj al Casei Regale a României, cu semnificații aparte și pentru românii din Bucovina, care participă cu un pavilion propriu, având trei secții (*Industria, Literatura și cultura, Retrospectivă*). În vara anului 1906 – scrie Nicolae Iorga – Bucureștii au devenit „în adevăr Capitala poporului românesc”. Sursa ilustrației selectate: collectibles.listings.ebay.com/Non-US-Countries-Town-Views_Eastern_Europe_W0QQdfspZ32QQfsooZ1QQfsopZ34QQI.

28) Cernăuți, viața de zi cu zi, la începutul secolului al XX-lea. Doamne din înalta societate la promenadă, îmbrăcăminte de epocă și automobilul, care începe a face concurență birjei.

Sursa: *Album of Old Bukowina*, vol. III, czernowitz.ehpes.com.

29) Cernăuți, Gara Mare. Ilustrație de epocă. Sursa: czernowitz.ehpes.com.

32) Czernowitz. Austriaplatz, în anii de dinaintea Primului Război Mondial. În prim-plan, țărânci din satele mărginașe ale capitalei ducatului Bucovina. Sursa: *Album of Old Bukowina*, vol. III, czernowitz.ehpes.com.

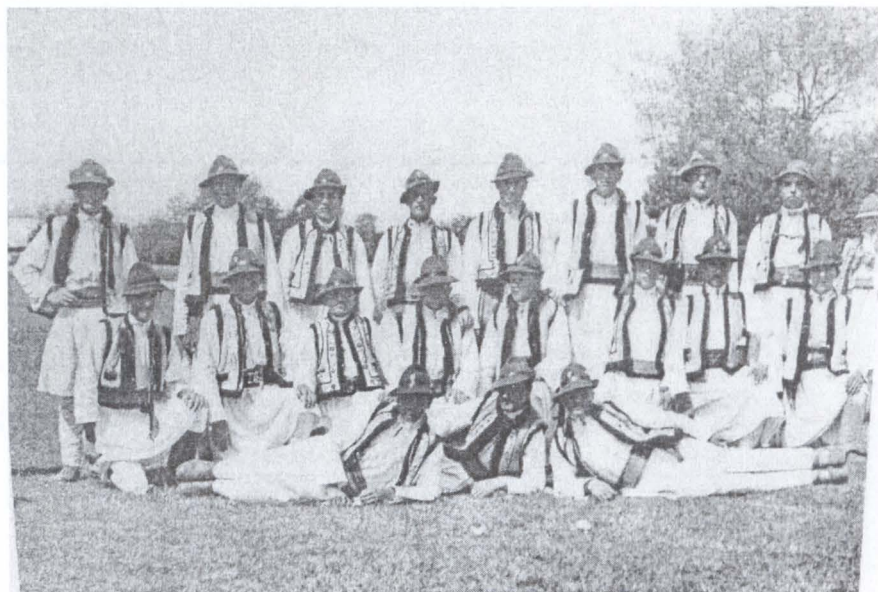
33) *Gruss aus der Bukowina. Rumänische Bäuerinnen*/Salutări din Bucovina. Țărânci române. Sursa documentului nostru: http://community.livejournal.com/gr_czernowitz/... czernowitz.ehpes.com /czernowitz7/album4/production/index.html

34) *Gruss aus der Bukowina. Bauertanz/Salutări din Bucovina. Dans țărănesc.*
 Sursa acestui document de epocă: [http://community.livejournal.com/gr_czernowitz/...](http://community.livejournal.com/gr_czernowitz/czernowitz.ehpes.com/czernowitz7/album4/production/index.html)
[czernowitz.ehpes.com/czernowitz7/album4/production/index.html](http://community.livejournal.com/gr_czernowitz/czernowitz.ehpes.com/czernowitz7/album4/production/index.html).

35) *Rădăuți. Târgul de oale.* Sursa: Ilie Vișan, *Județul Rădăuți în imagini.*
Le département de Rădăuți en images, București, Institutul de Arte Grafice „Ed. Marvan”, 1934.

36) *Societatea „Arcașii”* din Horodnic de Jos-Rădăuți. Sursa: Ilie Vișan, *Județul Rădăuți în imagini. Le département de Rădăuți en images*, București, Institutul de Arte Grafice „Ed. Marvan”, 1934. Imaginile de aici aparțin fotografului Carol Kreppler din Rădăuți.

37) *Casa Germană*, construită în 1904. Sediul societăților culturale germane din oraș. În sala mare de spectacole, deschisă tuturor naționalităților, au jucat roluri memorabile Aristizza Romanescu, Constantin Nottara, Petre Liciu, au cântat mari interpreți: Agatha Bârescu, Joseph Schmidt, George Enescu, Maria Tănase. Tot aici a funcționat, până la repatrierea germanilor (1940), Hotelul pensiune „Deutsche Haus”, Casa Germană” iar după război un cinematograf. Sursa: collectibles.search.ebay.com/postcards_EasternEurope_W0QQdfspZ32QQfclZ1QQfrppZ100QQsacatZ156354.

38) Gruss aus Hadikfalva. Lukasiewicz Gasthof/Salutări din Hadikfalva. Pensiunea Lukasiewicz.
Sursa: www.postcardman.net/romania_dornesti.html.

39) Internatul de Băieți Români „Ștefan cel Mare”, construit prin donații ale țăranilor, învățătorilor și preoților din Rădăuți și împrejurimi, la începutul secolului al XX-lea. Aici își deschide cursurile Secția română a Gimnaziului Superior de Stat cezaro-crăiesc, sub directoratul profesorului Leonida Bădnărescu, transferat de la Școala Normală din Cernăuți. Profesorii și elevii români din cea dintâi promoție. Sursa: Colecția Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi”, continuatorul gimnaziului înființat în 1872.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutulbucovina.ro>

40) *Grup de bucovineni la Serbările Jubiliare de la Viena*, închinată aniversării celor 60 de ani de domnie a împăratului Franz Joseph (1908). Sursa: Colecția profesoarei Viorica Cernăuțeanu, Pojorâta, județul Suceava.

41) *Formație de dansuri din Pojorâta*, interpretând, în 1928, *Arcanul*, dans „de inițiere” sau „de revoltă” (cum îl consideră unii exegeți), cu profunde „valențe artistice și de document istoric”, derulându-se după un scenariu convențional și respectând „forma compozițională a unei creații artistice desăvârșite”. În folclorul satelor bucovinene de sub munte, în cântecele de cătanie și război din orchestrația dansului de bărbai *Arcanul*, întâlnim și un „blestem la împărat”: „Tună, tună din senin, / Și voinicii nu mai vin. / Împărate, împărate, / Stai în loc nu te mai bate, / Că rămân sate pustii, / Și neveste cu copii, / Rămân copii fără tată, / Și fete nemăritate, / Rămân mamele plângând, / Și bătrânii suspinând; / De durere și necaz, / Ne curg lacrimi pe obraz, / De necaz și de durere, / Nu putem de-atâta jale; / Împărate, împărate, / De copii să nu ai parte, / De nepoți și de nepoate, / Nici de-mpărăția toată!”, „Împărate, împărate, / Răspunde-mi tu cu dreptate, / Unde duci cătanele? / Iar la foc sărmane! / Că se strică la picioare / Și-s cătane tinerele, / Nu-s date la drumuri grele! / Împărate, împărate, / Pune pace, nu te bate! / De când focul ai pornit, / Mulți voinici s-au prăpădit; / Fete multe-au bătrânit / Și-alt nimic n-ai isprăvit!”

42) Manevrele militare de toamnă, Rădăuți, octombrie 1935. Sursa: Colecția fotografului rădăuțean Mihai Boiciuc.

43) Societățile studentești „Bucovina” și „Moldova” defilând în Cernăuți, în ținută de gală, de 10 Mai 1929. Sursa: Filon Lauric, *Amintirile mele*, album închinat societăților studentești înfrățite „Bucovina” și „Moldova” din Cernăuți, donat de autor Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți.

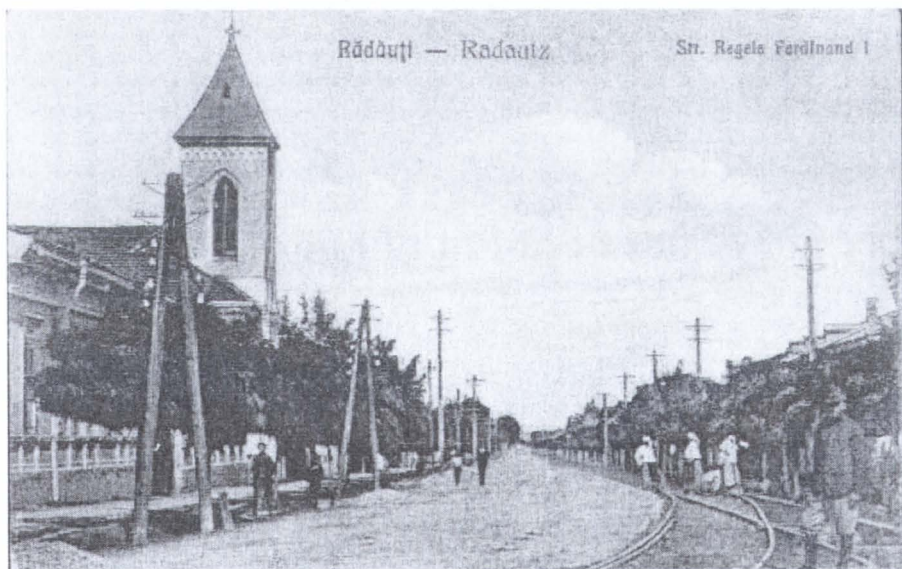
44) Cursuri de dans cu renumitul profesor A. Files, Cemăuți, 1911. Sursa: Filon Lauric, *Amintirile mele*.

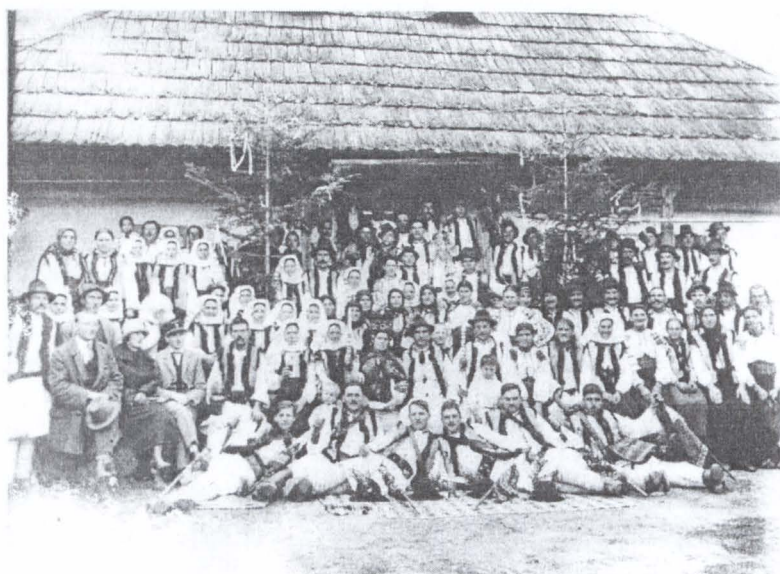
45) Studentul Dragoș Rusu, fiul învățătorului Filimon Rusu, viitor membru de onoare al Academiei Române, senior al Societății studențești „Bucovina”. Sursa: Filon Lauric, *Amintirile mele*.

46) Studentul Vladimir Trebici, devenit peste ani membru al Academiei Române, „vulpan” al Societății studențești „Bucovina”. Sursa: Filon Lauric, *Amintirile mele*.

47) Rădăuți. Strada Regele Ferdinand I, pe care a locuit, la nr. 82, învățătorul Filimon Rusu. Linia ferată Hadikfalva–Radautz, inaugurată în 1889 și Biserica Evanghelică. Sursa: Colecția profesorului Nicolae Torac.

48) *Români din Bucovina*. Comunitatea sătească la apogeul afirmării identitare, după aproape un secol de „dragoste lucrătoare”, animată de „dorul de progres”, prin „educație practică” (biserici, școli, case naționale, biblioteci/cabinete de citire, bănci populare de credit, agricultură și economie modernă, meserii, comerț), sub îndrumarea elitelor locale (în principal, preoți și învățători), spre emanciparea deplină, în armonie cu mersul timpului, prin sporirea energiilor locale și solidaritate socială. Sursa: Colecția Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi”.

49) Bucovinenii care au prezentat *Nunta țărănească din Pojorâta*, la Festivalul obiceiurilor de nuntă, organizat la Cernăuți, în 1942. Sursa: Viorica Cernăuțeanu, *Pojorâta, izvoare ale trăinicieii*, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2007, p. 115, 118–120, 125.

50) Tineri din Sucevița de hramul Mănăstirii, 6 august 1942. În mijlocul grupului, Dimitrie Vatamaniuc (al treilea din stânga fotografiei), devenit peste ani membru de onoare al Academiei Române, Valerian Procopciuc și Arcadie Vatamaniuc. Sursa: Colecția învățătorului pensionar Valerian Procopciuc, reprodusă și în volumul Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Cuvânt de încheiere: Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura Septentrion, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (10), 2003.

51) Noiembrie 1940: plecarea germanilor din Rădăuți, în cadrul operațiunii de repatriere, consecință a Pactului Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939. Sursa: Colecția Institutului Bukovina din Augsburg (Germania).

52) Monahia Alexandrina Colibaba, născută Anna, la 14 ianuarie 1904, în Rădăuți, absolventă a Conservatorului din Chișinău, stareța Mănăstirii Sucevița în perioada 1946–1959, care a format și condus un cunoscut cor mănăstiresc în vechea ctitorie a Movileștilor. Sursa: Colecția învățătorului pensionar Valerian Procopciuc, originar din Sucevița.

ENCICLOPEDIA BUCOVINEI ÎN STUDII ȘI MONOGRAFII

COLECȚIE FONDATĂ ÎN 1996

nr. 26

1) Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I-II, Îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele: Ion Popescu-Sireteanu. Introducere: D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996;

2) *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998;

3) Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Cuvânt-înainte de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998;

4) Mircea Pahomi, *Biserici și schituri ortodoxe românești din Ținutul Cernăuți. Din istoria Bisericii Ortodoxe Române în nordul Bucovinei. Episcopia de Rădăuți*, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998;

5) Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*. Ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998;

6) Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999;

7) *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*. Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002;

8) *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?* Materialele Conferinței Științifice Internaționale, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, Suceava, Editura Universității, 2002;

9) Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Cuvânt-înainte de acad. Gheorghe Platon, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002;

10) Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Moveștilor*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Cuvânt de încheiere: Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003;

11) Petru Bejinariu (coord.), *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004;

12) Petru Bejinariu, *Eugen Botezat și școala de biologie de la Cernăuți*, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Constantin Toma, membru corespondent al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005;

13) Teodor Balan, *Istoria teatrului românesc în Bucovina istorică*. Ediție după manuscrise de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2005;

14) Daniel Hrenciuc, *Continuitate și schimbare. Integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918–1940)*, vol. I, *Perspectiva național-liberală (1918–1928)*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005;

15) Elena Olaru, Marian Olaru (coordonatori), *Colegiul Tehnic Rădăuți. Studiu monografic*, Cu o postfață de Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005;

16) Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VII–IX. Ediție îngrijită, note și comentarii de prof. univ. dr. Ioan Caproșu, Indici de nume și de materii de Arcadie Bodale, Prefață de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Postfață de prof. univ. dr. Pavel Țugui, Iași, Editura Taida, 2005–2006;

17) *Bucoveneni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, ediție îngrijită, note și comentarii de Marian Olaru, Prefață D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Postfață de Vasile I. Schipor, Indice de nume de Rodica Iațencu, Suceava, Editura Universității, 2006;

18) *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualității românești în Italia*, I. *Correspondență (1926–1942)*. Ediție, prefață și studiu introductiv de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române. Notă asupra ediției de Elena Pascaniuc, București, Editura Academiei Române, 2006;

19) Acad. Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*. Cuvânt-înainte: D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române. Ediție îngrijită de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, Cuvânt-înainte: D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, București, Indice de nume de Rodica Iațencu, Editura Academiei Române, 2006;

20) D. Vatamaniuc, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de acad. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Academiei Române, 2006;

21) Teodor Balan, *Die Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina 1825–1877/Istoria teatrului german în Bucovina 1825–1877*, editată după manuscrise de către D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române. Traducere din limba germană de Ida Alexandrescu, București, Editura Anima, 2007;

22) Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii și documente*. Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2007;

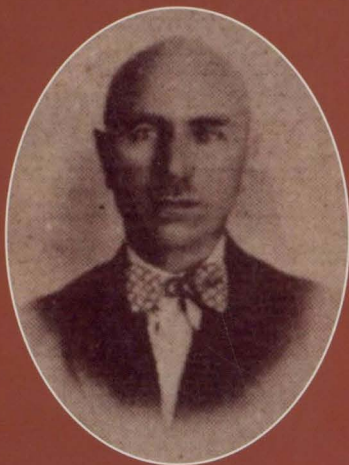
23) Teodor Balan, *Lupta pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898–1904*. Ediție îngrijită, note, comentarii și cronologie de Marian Olaru, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Pavel Țugui, București, Editura Academiei Române, 2008;

24) Dimitrie Onciul, *Scrieri despre Bucovina și Transilvania și studii lexicografice*, Cuvânt-înainte de acad. Ștefan Ștefănescu. Ediție, studiu introductiv, note și comentarii de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2008;

25) Petru Bejinariu, *Constantin N. Hurmuzachi – om de știință și om politic*, Prefață de prof. univ. dr. Constantin Toma, membru corespondent al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2007.

**CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL
ADMINISTRAȚIEI FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL**

„Locul de vrednicie e așa cum și-l face omul singur. E adevărat că în zilele noastre, când toată lumea umblă numai după afaceri, când după acestea se socotește vrednicia omului, e greu ca prin vrednicie să iei un loc de cinste. Totuși, noi, în concertul lumii, așa cum ne aflăm, ocupăm un loc de cinste. Căci cinste este pentru noi, când dezvoltăm cu inima copiilor sentimentul iubirii de patrie..., sentimentul național românesc și sentimentul unirii sufletești. Acestea sunt calitățile cele mai dezvoltate de învățător în viitorul poporului acestei țări. Dar afară de această operă mare înfăptuită de învățătorime, în micul popor, ea mai are o datorie mare și sfântă să fie unită. Adesea se arată deasupra ei nouri negri, care în furia lor descarcă fulgere ce parc-ar vrea nu s-o

dezbine, ci s-o nimicească. Și de câte ori au lăsat și lasă urme adânci în corpul nostru aceste fulgere! Conduse de alte mâini, străine de corpul nostru, le face chiar o plăcere să ne vadă dezbinată!

Noi creăm suflete mari și suntem creatori ai atâtor instituții în folosul nostru. În jurul acestora să ne strângem; acestea să le păzim și lor să le urmăm. Avem și o armă, nu pentru a ataca, ci pentru a ne apăra cu ea.

Pentru a avea peste an mai multe zile albe printre cele atât de multe negre, vă îndemn, mai ales pe cei cu puțină experiență, să vă strângeți în jurul instituțiilor noastre, să lăsați să zăngănească arma ce-o aveți în mână, căci numai așa veți impune celor ce vor să ne umilească”.

„Eu, învățător în școală, fac politică de cultură națională; tu, profesor secundar, o perfecționezi, iar tu, profesor universitar, o desăvârșești. Tu, agronom, faci politică economică alături de perceptor (dar nu în buzunarul tău), tu, judecător, faci politică dreptății (dar nu cu ajutorul avocatului, ce vede dreptatea prin prisma banului)... și iată-ne, toți la un loc contribuim la politica mare de principii a țării. Artiștii mari n-au decât să le armonizeze. Dar noi vrem și recompense. Ce anume? Tu, inspector, ai grijă acolo sus ca examenele să fie ținute la timp, după lege, nu cu amânări de an pe an. Numirile și transferările să se facă după lege, nu după ochi, rubedenii și servicii... Fiecare, dar fiecare, acolo unde se găsește, să-și facă datoria fără părtinire și fără șovăire, și, iată-ne, cu toții, facem politică în sensul legii și în folosul patriei. Așadar, înapoi la școală; înapoi toți la slujbele lor!”

(Filimon Rusu, *Un îndemn*, în „Voința școalei”, nr. 4, 1936, p. 4; *Înapoi la slujbă!*, *ibidem*, nr. 7–8, 1938, p. 21.)

